

1897

1897-1898

महर्षि रामचंद्र जगदी

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૯૬૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ (પેદી મળતો)

વિષય ૬૪૫૭:૩

ભેદી ખખનો

પ્રયોજક

અંખકલાલ જીવરાજ જોશી

માળીલા-(અમરેલી-કાઠિયાવાડ)

હાલ-અમદાવાદ

પ્રકાશક

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુષ્ટે

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

ત્રણ દરવાજા-અમદાવાદ

વિક્રમાબ્દ ૧૯૭૫

ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૯૧૮

પ્રથમાવૃત્તિ

પ્રત ૧૦૦૦

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખવામાં આવ્યા છે)

અમદાવાદ-થી “ વિજયપ્રવર્તક ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પટેલ મોહનલાલ
મગનલાલે છાપ્યું, દાલગરવાડા.

મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦

બેદભરમોના ભંડારરૂપ, અનેક અવનવા બનાવોથી ભરપૂર,
અદ્ભુત રસાત્મક, મહા હૃદયઆહિષ્ટી, મનોહારિણી અને આંડલ
વિદ્વાન રેનોહ્લના નામાંકિત પુસ્તક 'કેનેથ' ના હૃદયભેદક
ખોટ પરથી ઉપજાવી કાઢેલી નવરસ-પરિપૂર્ણ નવલકથા

કિશોરસિંહ

કિંવા

દુઃખની પહાડ !

લખનાર-અંબકલાલ શ્રવણ ભેરી

બેદી રાજસંસારના બેદજનક કારસ્થાનો, રાજમહાલયમાં બમતી
બેદી આકૃતિના અદ્ભુત ચમત્કારો, શરવીર લૂટારા સરદારોની હૃદયને
સ્તંભિત કરનારી લડાઇઓ, શુભ રાજકુમારપર તૂટી પડતા દુઃખના
પહાડો, કિશોરસિંહની દૃઢતા, વીરતા, એકાગ્રતા અને સ્વામિભક્તિનાં
ઝળહળતાં દૃષ્ટાંતો, જગીરદારખાલાના પ્રેમની પરાકાષ્ટા, યુદ્ધ ખાતાના
દીવાનની દુર્દશા, દીવાન પુત્રનું શુભ થવું, તેના મૃત્યુના ખોટા આરોપથી
કિશોરસિંહનું કારાગૃહવાસી થવું, દીવાનીના આકારમાં રહેલી અદ્ભુત
અબજાએ આવી તેનો ઉદ્ધાર કરવો, રાજ બૂપસિંહની બયાનક
બમણા, દીવાન દોલતસિંહની દુષ્ટતા, યોગીનું યોગમળ, સાધુનું
સાધુત્વ, વગેરે એક પછી એક હૃદયને આકર્ષનારી ઘટનાઓથી આ
નવલકથા પરિપૂર્ણ છે, શૃંગાર, વીર, હાસ્ય, રોદ્ર, બયાનક, અદ્ભુત
આદિ નવે રસથી આ વાર્તા ભરેલી છે. આ વાર્તાની ઊત્તમતા માટે
અમારે માત્ર એટલું જ કહેવું પડે છે કે વાંચીને 'વાહ વાહ' શબ્દથી
પુસ્તકકારને ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહેવાય તેમનથી. મૂલ્ય ૨-૪-૦
મહારાજ રામચંદ્રજીગુપ્તે. ત્રણ હરતાળ-અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના

કરણાનિધાન વિશ્વનિયંતાની અસીમ કરણાથી હું આજે ગુર્જર વાંચકબંધુઓની સેવામાં આ એક ડિટેક્ટિવ નવલકથા સમર્પણ કરવાને સમર્થ થયો છું. આ પહેલાં મારી લખેલી 'બાગે શયતાન' 'પરાક્રમની પતાકા' 'શયતાન સદન' આદિ ત્રણ ચાર ડિટેક્ટિવ નવલકથા પ્રકટ થઈ ચૂકી છે અને એ વાંચક વર્ગમાં સત્કારને પાત્ર પણ થઈ છે; એ સુસત્કારના ઉત્સાહના પરિણામેજ હું આ નવીન ડિટેક્ટિવ વાર્તા લખવાને ઉત્સાહિત થયો છું. ડિટેક્ટિવ વાર્તાઓના વાંચનથી વાંચકને ધણું ધણું નાણુવાનું મળે છે. સંસારમાં સર્વનાશનો ઉદ્ભવ કરનારા માનવનામધારક શયતાનોનાં ષડયંત્રો, પાપાત્મા પુર-ષોની પાપલીલાઓ, તરુકર વિદ્યામાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરેલા પિશાચોના અવનવા કાર્યક્રમો, આદિ અનેક વિધ ઘટનાઓનો સાક્ષાત્કાર ગુપ્ત ચાતુર્ય દર્શાવનારી રસદાયિની ડિટેક્ટિવ વાર્તામાંથીજ મળી આવે છે. અમોએ એ હેતુને લક્ષમાં રાખીનેજ આ વાર્તા લખી છે; છતાં પણ કુલકામિનીનો ગુપ્ત અભિસાર, કુલટાઓનાં કાળાં કામ, આદિ અશ્લીલ અને ખીખતસ વપવને આ વાર્તામાં બિંદુકુલ સ્થાન આપવું ઉચિત ધાર્યું નથી.

આ વાર્તા મૂળ બંગાળી ભાષાના સુપ્રસિદ્ધ ડિટેક્ટિવ નવલકથાકાર શ્રીયુત્ત 'પાંચકડિ' દેની એક નવલકથાપરથી સમાજ, સ્થાન, દેશાચાર આદિ સર્વ પ્રસંગોને અનુકૂળ કરી ઘટતા પરિવર્તન સહિત લખવામાં આવી છે. આ સ્થળે હું એ વિદ્વાન બંધુનો અત્યંત આભાર માનું છું.

અંતે જે અનંતનામી ઇશ્વરની કૃપાથી હું મારી આ પ્રસ્તાવનાને પૂર્ણ કરી શક્યો છું, તે દયાળુ દેવને હૃદયપૂર્વક ધન્યવાદ આપી અહીંજ વિરમું છું. અસ્તુ.

પીરમશાહ રોડ-ગમમહાવાદ
તા. ૧૫-૧૧-૧૮

}

વિનીત
મયોજક

રણુશરી રમણીઓની રણુપ્રિયતા, અદ્ભુત વીરતા અને એકાગ્ર ધર્મ-
પરાયણતાથી ભરેલી, બયાનક યુદ્ધ-વિગ્રહો અને પ્રચંડ પરાક્રમને
પૂર્ણપણે દર્શાવનારી, આત્મભોગ અને સ્વદેશપ્રેમનો સંપૂર્ણ
સાક્ષાત્કાર કરાવનારી, ભીષણ ભેદભરમોથી ભરેલી આદર્શ, અતુ-
પમ, ઉત્તમ અને અગ્રગણ્ય નવીન ઐતિહાસિક નવલકથા !

રાજ દેવીદાસ

અથવા

રમણીની રણભૂમિ

લખનાર:—અંબકલાલ જીવરાજ જોશી

ક્ષણભંગુર સસારની માયામાં લુપ્ત થઈને મનુષ્ય કેવાં કેવાં
કુકર્મો કરે છે. જાતિ ધર્મ નીતિ અને કુળનું સન્માન ગુમાવીને પર-
ધર્મમાં પ્રવેશ કરી પોતાની જાતિનો વિધ્વંસ કરવામાં કેવી કારમી
કુટિલતા દર્શાવે છે, જગત જે નારીજાતિને અજાણા કહીને બોલાવે
છે, તે અજાણા રણમાં મહોન્મત થઈ શત્રુઓનો સંહાર કરવામાં કેવી
દક્ષતા દેખાડે છે, રણશૂરા રણપૂતો રણભૂમિમાં ઝંપલાવી કેવી રીતે
કેસરીયાં કરી તૂટી પડે છે, પાપીઓના પાપનું કેવું ભીષણ પરિણામ
આવે છે, રાજબાળા સુંદરીની વિસ્મયકારક વીરતા, રાજબાળાની
બચંકર પ્રતિજ્ઞા, અમીનાની દુર્દાન્ત દુષ્ટતા, ઇસ્લામની ક્રૂરતા, ધર્મબ્ર-
હ્મતા. ક્ષત્રીઓ અને પદાણોની પ્રચંડ જલદવાસ્થળી, મોરામોરી અને
હૃદયદ્રાવક ખૂનરેણુ, સુદતાનની બયાનક દુષ્ટતા, હિમાનો અપૂર્વ આત્મ-
ત્યાગ, નરાધમ નવાખની નાલાયકી, હિન્દુઓનાં મંદિરોને તોડનાર
દુષ્ટ દાનવોનાં કુકૃત્યો, દેવતા અને દાનવોના ભીષણ રણસંગ્રામ, દેવી
અને દાનવીની બયાનક સમતોલના. ગુપ્ત ભેદ ભરમો, બચંકર ભામિ-
નીના બચંકર કારસ્થાનો, સતી સંધ્વીની શૂરવીરતા અને બહાદુર બહા-
રવટીઆઓની બહાદુરીવાળા પ્રસંગોથી આ વાર્તાનું પાત્રોપાનું ભરેલું છે.
મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

મળવાનું ઠેકાણું:—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃદ્રે, ત્રણદરવાજા-અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા

પ્રથમ વિભાગ

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ હું	ગૃહસ્થાગ	૧
૨ જી	બ્રમીચામાં	૫
૩ જી	અદ્ભુત ચોરી	૯
૪ થું	પૂછપરછ	૧૪
૫ મું	તપાસમાં	૧૯
૬ હું	અદ્ભુત ખૂન	૨૩
૭ મું	ધુપો પત્ર	૨૭
૮ મું	રતનખાઈ	૩૩
૯ મું	નનામો કાગળ	૩૭
૧૦ મું	ફરીવાર નનામો કાગળ	૪૨
૧૧ મું	કૃષ્ણજી બલવન્ત કીર્તિકર	૪૬
૧૨ મું	મુક્તિનો ઈલાજ	૫૧
૧૩ મું	રાજખાઈ	૫૪
૧૪ મું	મુક્તિ	૫૪
૧૫ મું	ફરીવાર કેદી	૬૩

વિભાગ બીજો

૧ હું	ગુન્હેગાર કોણ ?	૬૯
૨ જી	સંદેહનું કારણ	૭૩

૩ જી	કાટેસો કાગળ	૧૭૭
૪ થું	આ કાણુ ?	૮૨
૫ મું	રૂસ્તમજી ગુંચવણુમાં	૮૭
૬ કું	અવગુંઠિતા	૯૦
૭ મું	કામની કથા	૯૫
૮ મું	ખૂનના સંબંધમાં	૯૯
૯ મું	બગીચામાં	૧૦૪
૧૦ મું	કેદખાનામાં	૧૦૮
૧૧ મું	એનો એજ ભાવ	૧૧૩
૧૨ મું	પતો મળ્યો !	૧૧૮
૧૩ મું	પતાનું પરિણામ	૧૨૨
૧૪ મું	નાયકની ચાલાકી	૧૨૭
૧૫ મું	સલાહ	૧૩૨

વિભાગ ત્રીજો

૧ કું	અદાલતમાં	૧૩૮
૨ જી	ઇન્સાફનો આરંભ	૧૪૨
૩ જી	જુખાની	૧૪૭
૪ થું	જુખાની-આમુ	૧૫૧
૫ મું	" "	૧૫૬
૬ કું	" "	૧૬૧
૭ મું	ઇન્સાફનું ડળ-ફરીવાર દુરકો	૧૬૬
૮ મું	આલોચના	૧૭૦
મું	રાજગાઇના સંબંધમાં	૧૭૬

૧૦ મું	એદલજના સંબંધમાં	૧૮૦
૧૧ મું	પેસ્તનજના સંબંધમાં	૧૮૬
૧૨ મું	રતનબાઈના સંબંધમાં	૧૯૦
૧૩ મું	કાર્તિકરની અન્ય યુક્તિ	૧૯૪
૧૪ મું	મતભેદ	૧૯૯

વિભાગ ચોથો

૧ હું	રમણીનું હૃદય	૨૦૩
૨ જી	વૃદ્ધનો ઉપદેશ	૨૦૭
૩ જી	આ શું સર્વજ છે ?	૨૧૨
૪ થું	પાપનું પરિણામ	૨૧૪
૫ મું	આ શું સત્ય છે ?	૨૧૯
૬ હું	હા સયતાની ! વાઈ આવુંજ કામ !	૨૨૫
૭ મું	સત્ય કે સ્વપ્ન ?	૨૩૦
૮ મું	બેદનાં ધનધોર વાદળાં	૨૩૭
૯ મું	છૂપી સલાહ	૨૪૫
૧૦ મું	આકૃત	૨૫૧
૧૧ મું	આકૃતના દરિયામાં	૨૫૫
૧૨ મું	રતનબાઈના સંબંધમાં	૨૬૦
૧૩ મું	બદસલાહ	૨૬૫
૧૪ મું	બેદનો થોડોક આભાસ	૨૬૯
૧૫ મું	નનામો પત્ર	૨૭૪
૧૬ મું	રતનની બહાદુરી	૨૮૦
૧૭ મું	નનામા કાગળનું પરિણામ	૨૮૬

૧૮ મું	આશાનો અંત	૨૯૩
૧૯ મું	આશતની સૂચના	૨૯૮
૨૦ મું	નનામા પત્રતું પરિચ્છામ બીષણ આલ્યું !	૩૦૦
૨૧ મું	વિસ્મય વંધ્યું !	૩૦૭
૨૨ મું	પકડાઈ ગયો !	૩૦૯

વિભાગ પાંચમો

પ્રકરણ ૧ હું	ગુન્હેમાર તરફ	૩૧૪
૨ જી	ચોરીનો ભેદ ખુલ્યો	૩૧૭
૩ જી	ખૂની ભેદ હજી સૂધી છુપો !	૩૨૨
૪ થું	ખૂનનો આરોપ	૩૨૬
૫ મું	આરોપી	૩૩૦
૬ હું	આત્મપ્રકાશ	૩૩૪
૭ મું	બે બહેનો	૩૩૯
૮ મું	અપૂર્વ ભક્તિ	૩૪૪
૯ મું	ખૂનનો હેતુ	૩૪૯
૧૦ મું	અભણતામાં આક્રમણ	૩૫૫
૧૧ મું	બંદીવાન નાડો !	૩૫૯
૧૨ મું	નવી ખબર	૩૬૯
૧૩ મું	પાપિષ્ઠનો પ્રપંચ	૩૬૯
૧૪ મું	અહુત લક્ષ	૩૭૫
૧૫ મું	કરણી તેવી પાર ઉતરણી !	૩૭૯
	ઉપસંહાર	૩૮૩

ભેદી ખજનો

(પ્રથમ વિભાગ)

(ખૂન અને ચોરી)

પ્રકરણ ૧ લું

ગૃહત્યાગ

હોરમસજી મુંબઈ શહેરનો એક મુખ્ય ધનવાન પુરુષ હતો. એલ્ફિન્સ્ટન સર્કલમાં તેનો મહેલ જેવો બંગલો હતો. તેના ત્રીજા માળપર તે પોતાના કુટુંબસાથે રહેતો હતો. નીચે તેની જમરદસ્ત ઓફિસ-પેઢી હતી.

હોરમસજી ઘણી જાતના વહેપાર-રોજગાર કરતો હતો, પરંતુ એન્કિંગ અથવા રૂપિયાની લેવડદેવડનું, થાપણ રાખવાનું અને હુડિનું કામકાજ કરવાનો જ તેનો મુખ્ય ધંધો હતો.

તે સૂરત શહેરનો વતની હતો, તે ધનવાનનો પુત્ર નહોતો. છેક બચપણમાંજ તે મા-આપ વગરનો થઈ પડ્યો હતો. જે અખૂટ દોલતનો આત્મારે તે માલિક થઈ પડ્યો હતો, તે તેની પોતાની

કમાણીની જ હતી. તે ખાલી હાથે મુંબઈ શહેરમાં આવ્યો હતો; પરંતુ જાતમેહનત, અને અથાગ પરિશ્રમથી ધણા પૈસા પેદા કરીને તે હમણાં પારસી-સમાજમાં એક આબરુદાર પુરૂષ થઈ પડ્યો હતો.

પૈસા પેદા કર્યા સિવાય હું કદાપિ લાભ કરીશ નહિ, એવો મનમાં ને મનમાં જ દૃઢ નિશ્ચય કરીને તેણે છેક નાની ઉમ્મરમાં લાભ કર્યાં નહોતાં. જ્યારે તેની ઉમ્મર છત્રીસ વર્ષની થઈ, ત્યારે તેણે રાજ-ખાઈની સાથે લગ્ન કર્યાં. રાજખાઈની ઉમ્મર ત્યારે લગભગ વીસ વર્ષની થઈ હતી.

લાભ થયા પછી બે વર્ષે તેમને ત્યાં એક કન્યાનો જન્મ થયો. તે કન્યા જરખાનુ અત્યારે સોળ-વર્ષની પૂર્ણ યુવતી થઈ હતી, જરખાનુના જેવી સુંદરી, સદાની સુંદરી પારસી સ્ત્રીઓમાં પણ બહુ જ ઓછી નજરે પડતી હતી.

જરખાનુ રૂઝા રૂપમાં અથવા ખૂબસૂરતીમાં જ ચઢિયાતી હતી, તેમ નહોતું; તેના જેવી કેળવાયલી અને ગુણવાન સ્ત્રીઓ પણ ઘણી જ થોડી જોવામાં આવતી હતી. જરખાનુના રૂપ તથા ગુણથી સર્વ કોઈ મુગ્ધ થયા સિવાય રહે તેમ નહોતું.

હોરમસજીને બીજું કાંઈપણ સંવાન નહોતું. તેમ છતાં પણ તેના કુટુંબમાં બીજો એક ગુવાન રહેતો હતો, તેનું નામ રૂસ્તમજી હતું. એ હોરમસજીના એક દોસ્તનો પુત્ર હતો. એને તે પુત્રના કરતાં પણ વધારે ચહાતો હતો. પોતાની સઘળી મિલ્કત તેને સોંપીને તેણે તેનાપર પૂરતો વિશ્વાસ મૂકી દીધો હતો. એ વીસ વર્ષનો થતાં ન થતામાં તો, તેણે તેને પોતાનો કેશિયર-ખજાનચી બનાવી દીધો હતો. એ પાંચ છ વર્ષ થયાં રૂસ્તમજી ઈકનો સઘળો વહિવટ કરતો હતો. રૂસ્તમજી અને જરખાનુ બન્ને એકી સાથે પાલિત પોષિત થયાં હતાં,

એમ કહેવામાં આવે તો પણ કાંઈ હરકત જોવું નથી, બન્નેમાં કુદરતી રીતે જ સ્નેહ ઉપજ્યો હતો. બન્ને એક બીજાને ખૂબ ચહાતાં હતાં.

લગ્ન થયા પછી એ સત્તર-અઠાર વર્ષ હોરમસજીએ કુટુંબ સહિત ધણાજ મુખમાં વીતાડ્યાં હતાં. દિવસે દિવસે તેની ધજજત આબરૂ અને ધન-દૌલત વધતાં ગયાં હતાં. શોક, દુઃખ, ચિંતા અને ગમગીનીની ઢાયા તેના શાંતિસદનનો સ્પર્શ પણ કરી શકી નહોતી.

પરંતુ હમેશાં કોઈના દહાડા એક સરખા જતા નથી. એક વર્ષ પહેલાં, એક માણસે આવીને છુપી રીતે રાજાખાઈની સાથે મુલાકાત કરી. તેમની બન્નેની વચ્ચે શી વાતચીત થઈ, એ હોરમસજી કોઈ પણ રીતે જાણી શક્યો નહિ. તેણે સાંભળ્યું કે, તેની સ્ત્રીની એક બહેનનો દીકરો તેના કાકાની સાથે મુંબઈ આવ્યો છે અને તેઓ કેટલાક દિવસ મુંબઈમાં જ રહેવાની ઇચ્છા ધરાવે છે.

હોરમસજી જાણ્યો હતો કે, તેની સ્ત્રીને એક બહેન હતી. તે બહેનનો પતિ ધણા વર્ષ થયાં, રંગુનમાં વહેપાર રોજગાર માટે ગયો હતો અને ત્યાર પછી તેનો કાંઈ પત્તો જ નહોતો. તેણે તેની સ્ત્રીની વાતને સાચી માની લીધી. તેની પાસેથી સાંભળ્યું કે, તેની તે બહેન તથા બનેલી બન્નેનું રંગુનમાં મરણ થયું છે. તેના બનેલીનો ભાઈ બત્રીજાને સાથે લઈને મુંબઈ ફરવા આવ્યો છે,

પછી તેઓ બન્ને હોરમસજીની સાથે મુલાકાત કરવા આવ્યા. તેમાંનો એક પુરૂષ ધણાજ દેખાવડો હતો, તેનું નામ મંચેરજી હતું. અને એજ હોરમસજીની સાળીનો પુત્ર હતો. બીજાની ઉંમર ચાલીસ વર્ષથી વધુ હતી. એનું નામ બરબેરજી હતું. એનો ચહેરો જોતાં એનાપર માન ઉપજતું નહોતું, એનાપર ભરોસો મૂકી શકાય તેમ પણ નહોતું, તેમ છતાં પણ તે કાંઈ છેક કદરૂપો પણ નહોતો, વાતચીતમાં

લોકોનાં મનને બૂલ થાપ ખવડાવવામાં તો તે ઘણો ચાલાક હતો. ફક્ત એક દિવસની વાતચીતમાંજ હોરમસજી એના પર ઘણો જ ખુશી ખુશી થઈ ગયો.

હોરમસજીએ એમને પોતાના મકાનમાં આવીને રહેવાનો બહુ જ આગ્રહ કર્યો; પરંતુ તેઓ તેમ કરવાને કોઈપણ રીતે સમ્મત થયા નહિ, તેમ છતાં પણ હમેશાં ગમે તે વખતે એકવાર આવવાનું તેમણે કબૂલ કર્યું. એક માસ જતાં ન જતાંમાં તો બરબોરજીએ હોરમસજીની બંધમાં એક લાખ રૂપિયા જમા રાખવાથી તેના પર હોરમસજીની શ્રદ્ધા તથા વિશ્વાસ સંપૂર્ણ રીતે બંધાઈ ગયાં.

એમના આવવાથી ફક્ત બે જણાં જ રાજી થયાં નહિ; એક જરબાનુ અને બીજો રસ્તમજી. પરંતુ તેમના બંનેમાંથી કોઈનાથી પણ એ બાબતમાં એક શબ્દ પણ બોલી શકાય તેમ નહોતું.

બે માસ જતાં ન જતાંમાં હોરમસજીએ એક દિવસ રસ્તમજીને સુપટ્ટીથી એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે;—“જો, જર હવે મોટી થઈ છે. હવે તારે મારે ત્યાં રહેવું બ્યાજબી નથી. અત્યારથી જ તોંસું સંબંધમાં ઘણા લોકો ઘણી ઘણી વાતો કરી રહ્યા છે. જો કદાચ જરબાનુ અથવા તારા નામ પર કાંઈક કલંક લાગી જશે, તો તથા તારા મનમાં જરૂર દુઃખ થયા વિના રહેશે નહિ.

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“ખરૂં છે, હું આજેજ બીજો રહેવાનો બંદોબસ્ત કરી લઈશ.

હોરમસજીએ કહ્યું:—“હું એટલા માટે આજથી તારો પગાર મહિને સો રૂપિયા વધારી દઉં છું, જૂદો રહેવાથી તને ખર્ચ પણ કંઈક વધુ લાગશે.”

“ આપ તો મને પૂરતો પગાર આપો છો. ” રૂસ્તમજીએ કહ્યું.

તે દિવસેજ ખીજે રહેવાનું નક્કી કરી રૂસ્તમજીએ, હોરમસજીના ધરને છોડી દીધું. જરખાનુને કાંઈપણ વાતચીત કરવાનો વખત મળ્યો નહિ. તેણે ધાર્યું કે, જરખાનુ તે દિવસે ક્યાંક બહાર ગઇ છે અથવા મોક્ષી દેવામાં આવી છે. ગમે તેમ હો, પણ તેને તેની મુલાકાત લેવાની બિલ્કુલ તક જ મળી નહિ.

તેણે જૂદું ઘર લીધા પછી; કેટલાક દિવસે પેસ્તનજી સોરાબજી નામનો એક ધનવાન જવાન મુંબઈ શહેરમાં આવ્યો. તે હોરમસજીના નામપર એક પત્ર લાવ્યો હતો. રૂસ્તમજીએ સાંભળ્યું કે, તે જરખાનુના લામનો ઉમેદવાર છે.

પેસ્તનજી, બરજોરજી અને મંચેરજી ત્રણે જણાઓની સાથે રૂસ્તમજીની ઓળખાણ થઈ; દોસ્તી પણ થઈ, પોતાના દુઃખના કારણને લીધે તે કોઈનાપર પણ રોષ કરી શક્યો નહિ. તેણે મનના દુઃખને મનમાં જ દબાવી દીધું.

પ્રકરણ ૨ જી

બગીચામાં

લગભગ ત્રણ માસ વીતી જવા આવ્યા હતા, એ દરમ્યાન રૂસ્તમજીનું વર્તન પણ ઘણું ખરું બદલાઈ જવા આવ્યું હતું. જરખાનુને ગુમાવવાથી જ તે આમ બદલાઈ ગયો હતો. હવે તે રૂસ્તમજી રહ્યા નહોતો. મનની વેદનાનો બાર હળવો કરવા માટે હવેથી તે જુગાર ખેલવા તથા મદિરાપાન કરવા માંડ્યો હતો.

તે સારી રીતે જાણી ગયો હતો કે, મંચેરજી અને પેસ્તનજી બન્ને જરયાનુને ચાહે છે, અને તેને મેળવવા માટે બન્ને જણા વ્યાકુળ બની ગયા છે. જો કે તેની તેમની સાથે ખૂબ દોસ્તી થઇ ગઇ હતી; તેમની સાથે જ તે હરતો ફરતો હતો, મોજમજ ઉડાવતો હતો, તથાપિ તે તેમને મનમાં મે મનમાં બહુજ ધિક્કારતો હતો. એમના પર તેનો આંતરિક ક્રોધ હતો. પોતાની અદેખાઇની આગમાં પોતેજ હમેશાં બળ્યા કરતો હતો.

એમનો મનોભાવ પણ જૂદો નહોતો. મનમાંને મનમાં એ બન્ને જણા પણ દુસ્તમજ પર સળગી જતા હતા. ત્રણે જણા ઉછળતા દોહીવાળા જવાનો હતા. જો તેમની વચ્ચે પ્રૌઢ વયનો અને મીઠા વર્તનવાળો ખરજેરજી નહોત, તો ધણા દિવસે એમનામાં પરસ્પર વિશેષ વિદ્વેષનો અગ્નિ સળગી ઊઠત અને કદાચ મારામારી અને ખૂનખુવારીનો મામલો પણ જામી જત.

દુસ્તમજનો શુસ્સો સહુથી વધી પડ્યો હતો, કારણ કે, પેસ્તનજી અને મંચેરજી હમેશાં જરયાનુને જોઇ શકતા હતા, તેની સાથે વાતચીત કરતા હતા અને હાસ્ય-વિનોદ પણ કરી શકતા હતા; પરંતુ લગભગ એક વર્ષ વીતી જવા છતાં પણ તે જરયાનુને એકવાર પણ મળી શક્યો નહોતો. હોરમસજીએ તેની સાથે મળવાની તેને સાફ મના કરી દીધી હતી.

દુસ્તમજ હવે ફક્ત એકજ વાર જરયાનુને મળવા માટે વ્યાકુળ થઇ ગયો હતો. પરંતુ આટલા બધા દિવસો વીતી જવા છતાં પણ તેને તેવી કાંઈ સગવડ જ મળી નહિ. તે રાત્રિ દિવસ એક અસહ્ય ચાતના, બયંદર આશંકા અને વ્યાકુળતાનું જ હૃદયમાં પોષણ કરવા લાગ્યો. ફરામજી તેની સરખી ઉમ્મરનો હતો, અને તેની પેઠેજ

હોરમસજીની ઍકમાં એકાઉન્ટનું કામ કરતો હતો. એમની બન્નેની પરસ્પર એટલી બધી મિત્રતા હતી કે, બન્ને જણા એક જ જાતના ખૂટ, એકજ પોશાક તથા એક જ જાતનાં કપડાં પહેરતા હતા. આહાર વિહાર પણ એકી સાથે જ કરતા હતા.

એક દિવસ તે લગભગ રાત્રિના દસેક વાગ્યાના સુમારે રસ્તાપર ફરતો ફરતો એલ્ફિન્સ્ટન સરકલની નજીકમાં આવી લાગ્યો અને અજાણતામાં એલ્ફિન્સ્ટન સરકલના બગીચામાં દાખલ થયો. તેણે વિચાર્યું કે બગીચાની એકાંત તથા ખુલ્લી હવાથી કદાચ તેના હૃદયને કાંઈક શાન્તિ મળી શકશે. બગીચામાં દાખલ થઈ થોડેક દૂર આવ્યા પછી પછી તેણે જોયું કે, નજીકમાં એક સ્થળે એક બેન્ચપર બેસીને એક સુંદરી ગાલપર હાથ મૂકી એકાંતમાં કાંઈક વિચાર કરી રહી હતી. તેની પાસે આવી રુસ્તમજી સ્તબ્ધ થઈ થોભી ગયો. અહા ! આતો જરબાનુ જ છે ને શું ! જરબાનુએ તેના તરફ ચમકીને જોયું અને ત્યાર પછી તરત જ તે એ બેન્ચપરથી ઉઠીને ઉભી થઈ ગઈ.

રુસ્તમજીએ કહ્યું:—“ જરબાનુ ! આજે ધણા દિવસે તારો મેળાપ થયો છે—”

જરબાનુએ વચ્ચમાંજ તેને બોલતો અટકાવીને કહ્યું કે:—“ તમે શું મને મારા પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાનું કહો છો ! તેમણે તમારી સાથે મુલાકાત કરવાની મને મના કરી છે. ”

“ કદાપિ નહિ. તેમ છતાં પણ જ્યારે તારો મેળાપ થયો છે, ત્યારે હું તને કેવળ બે ચાર સવાલો જ પૂછવા માગું છું. ” રુસ્તમજી નમ્ર સ્વરથી કહ્યું.

જરબાનુએ કશો જવાબ વાલ્યો નહિ. માથું નમાવીને તે ચૂપચાપ ઉભી રહી.

રુસ્તમજીએ કહ્યું:—“ શું તું પેસ્તનજીની સાથે લમ કરીશ ? ”

“ ના. ”

“ મંચેરજીની સાથે ? ”

“ ના ”

“ ત્યારે શું તારી સાથે હવે મારો કદી પણ મેળાપ નહિ થાય ? ” રુસ્તમજીએ પૂછ્યું.

“ ના, તમે મને હવે ભૂલી જાઓ. ” આમ કહીને જરખાનુ ચાલવા માંડી.

“ મારા માટે તું શા સાર ચાલી જાય છે ? હું જ ચાલ્યો જઈ છું. ” આમ કહીને રુસ્તમજી એકદમ ઉતાવળો ઉતાવળો ખગીચામાંથી બહાર ચાલ્યો આવ્યો. જ્યાંસૂધી તે દેખાયો, ત્યાં સૂધી જરખાનુ તેના તરફજ એકીટસે જોઈ રહી.

જરખાનુએ જોયું કે, રુસ્તમજીના સડકપર જતાંની સાથે જ એક બાળકે આવીને તેના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો. તેણે ગ્યાસના થાંભલા પાસે જઈ પત્ર વાંચીને પોતાના ખીસામાં મૂકી દીધો. બાળકને રવાના કરી તે જોવો આગળ ચાલવા માંડ્યો કે તરત જ ખર-જેરજીને તે પોતાની સહામે ઉભેલો જોઈ શક્યો. જરખાનુએ જોયું કે, તેઓ બન્ને ફક્ત એકાદ બે વાતો કહીને જૂદી જૂદી દિશાઓમાં ચાલ્યા ગયા.

રુસ્તમજી ઉતાવળો ઉતાવળો ઘણો દૂર ચાલ્યો ગયો. જરખાનુએ સ્પષ્ટ જોયું કે, મંચેરજી એકાએક ખગીચાના એક ઝાડ તળેથી નીકળીને તેની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યો. છેવટે તેઓ બન્ને થોડી-વારમાં જ તેની નજરથી બહાર નીકળી ગયા.

પ્રકરણ ૩ બું

અદ્ભુત ચોરી

બીજે દિવસે સવારના દશ વાગે બરબોરજી, હોરમસજીની બેન્કમાં આવી હાજર થયો. પણ હજી સૂધી હોરમસજી અથવા તેનો કેશિયર-ખજનચી રૂસ્તમજી આવ્યો નહોતો. એકાઉન્ટન્ટ ફરામજી અને બીજા બધા નોકરો આવી ગયા હતા.

બરબોરજી કેશિયરને ન જોવાથી બોલ્યો કે:-“કેવી અન્ય-બીની વાત છે! કાલે તો હું હોરમસજી સાહેબને તથા રૂસ્તમજીને ચોક્કસ કહી ગયો હતો કે, સવારના દશ વાગ્યે મને રૂપિયાની ખાસ જરૂર પડશે, પણ ઘણીજ દિલગીરીની વાત છે કે હજી સૂધી તેમાંથી કોઈ પણ આવ્યું નથી. મારો વખત તો ક્યારનોય થઈ ચૂક્યો છે.”

તેની વાત સાંભળી ફરામજી પોતાની કુર્સીપરથી ઊઠી આવીને બોલ્યો કે:-“રૂસ્તમજી હમણાં જ આવશે. હું જાણું છું કે, દશ વાગ્યાના શુભારે આપને આપના રૂપિયા આપવા જોઈશે, તેથી ગઈ કાલે તે આપના એક લાખ રૂપિયા બેન્કમાંથી લાવીને તિજોરીમાં મૂકી ગયો છે. તે હમણાંજ આવતો હશે.”

“હું જરા વાર સખૂર કરું છું. મને ખાતરી છે કે, અત્યારે તે તેને ઘેર જ હશે.” આમ કહી થોડીવાર સખૂર કર્યા પછી બરબોરજીએ કહ્યું કે:-“હવે હું એને માટે માફ કામકાજ બંધ કરીને એકો રહી શકીશ નહિ. પોતાના રૂપિયા જમા રાખી જરૂરના વખતે બાખારીની પેઠે કાણ ઉભો રહે? હોરમસજી સાહેબ ક્યાં છે?”

“હું ધાઈ છું કે કદાચ તેઓ પોતાને બંધાશે જ હશે.” આમ

કહીને ફરામજી તરતજ હોરમસજીની શોધ માટે ચાલ્યો ગયો. પાંચ સાત મિનિટ પછી પાછા આવીને તેણે કહ્યું કે:—“તેઓ ઘેર નથી, કાંઈક કારણ-સર તેઓ બહાર ગયા હોય એમ જણાય છે.”

બરજેરજીએ કહ્યું:—“કેવી અખબરી ! આવી ચમત્કારિક ઝંક તો મેં બીજે કયાંય પણ જોઈ જ નથી.”

“રૂસ્તમજી હમણાં જ આવશે. તે કોઈ દિવસ આવવામાં આટલી બધી ઢીલ કરતો નથી.”

“એ તો સાફ જણાઈ આવે છે, પણ હશે, તે ગમે તેમ હો? હું એક કલાક ફરીને પાંછો આવું છું, એ દરમ્યાન તમે ગમે તે રીતે મારા રૂપિયા તૈયાર કરી રાખજો.”

રૂસ્તમજીના પરમ મિત્ર સોરાબજીએ કહ્યું:—“જરૂર, તૈયાર કરી રાખીશું.”

બરજેરજી ગુસ્સામાં આવી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો, ફરામજી પણ પોતાના કામકાજમાં ગુંથાઈ ગયો.

રૂસ્તમજી હમેશાં બરાબર દશ વાગ્યે જ ઓફિસમાં આવી જતો હતો, તેનાં આવવામાં કદાપિ વિલંબ થતો નહિ. આજે સાડા દસ વાગી ગયા, તો પણ રૂસ્તમજી દેખાયો નહિ. એથી તેનો દિલોગ્ગન દોસ્ત ફરામજી તેને માટે ગભરાટમાં આવી પડ્યો.

છેવટે લગભગ અગિયાર વાગ્યાના શુભારે રૂસ્તમજી ઓફિસમાં આવી દાખલ થયો. તેને જોતાંવેંતજ સાફ જણાવા લાગ્યું કે તે જાણે આખી રાત ઊંઘ્યો નથી.

તેને આવતાંની સાથેજ ફરામજીએ પૂછ્યું કે:—“બરજેરજી રૂપિયા માટે બરાબર દશ વાગ્યે આવ્યો હતો અને તમને ન જોવાથી ઘણોજ ગુસ્સે થયો હતો,”

રુસ્તમજીએ કહ્યું:—“આજે મને આવવામાં કાંઈક વિલંબ થઇ ગયો છે. બરજોરજીના રૂપિયા તો ગઇ કાલે જ મેં બેંકમાંથી લાવી રાખ્યા છે.”

“એ વાત મેં તેને કહી દીધી છે.”

“હવે તે ક્યારે પાછો આવવાનો છે?”

“અગિયાર વાગ્યે.”

“અગિયાર તો વાગી ગયા છે. હું તેના માટે હમણાં જ તિજોરીમાંથી રૂપિયા બહાર કાઢી રાખું છું. આ વખતે તેને એક મિનિટ પણ ખોટી થવું પડશે નહિ.” રુસ્તમજીએ કહ્યું.

આમ કહીને રુસ્તમજી ખળનાના ઓરડામાં દાખલ થયો. ખળનાની તિજોરી તેના તથા હોરમસજીના સિવાય ખીજ કોઇને પણ ખોલવાનો અધિકાર નહોતો. એ તિજોરીની એક ચાવી રુસ્તમજી પાસે રહેતી અને ખીજ ચાવી ખુદ હોરમસજી પોતાની પાસે રાખતો હતો.

તે તિજોરીની કળ ઘણી જ અદ્ભુત કારીગીરીવાળી બનાવવામાં આવી હતી. કળપરનાં ચક્ર (wheel) પર કેટલાક અંગ્રેજી અક્ષર કોતરવામાં આવ્યા હતા. ચક્રને ફેરવી કોઈ એક સાંકેતિક શબ્દ તૈયાર કરી એક બાજુએ સેરવી રાખવું પડતું હતું; ત્યાર પછી કળ બંધ કરી અક્ષરોને આણી તરફ પેલી તરફ ગોઠવી મહાપંચાત કરવી પડતી હતી. તિજોરી ખોલતી વેળાએ તે અક્ષરોને બરાબર કરી સરખી હારમાં ગોઠવી ફરીવાર તે ઇશારાવાળો અવાજ ગોઠવવાથી તિજોરી ઉઘડી જતી હતી. પરંતુ તે ઇશારાવાળા અવાજને કેવળ રુસ્તમજી અને હોરમસજી જ જાણતા હતા; એથી હજારો કોશિશો કરવા છતાં પણ ખીજ કોઈથી એ તિજોરી ખોલી શકાય તેમ નહોતી, કોઈનામાં ખોલવાની

તાકાત પણ નહોતી બલભલા ચોર કે લૂટારાનું બળ પણ ત્યાં ચાલી શકે તેમ નહોતું.

રુસ્તમજી એકાએક વેગપૂર્વક ખબનાના ઓરડામાંથી બહાર આવીને બોલી ઉઠ્યો કે:—“ ગળ્ય થયો ! ”

આ સાંભળી સઘળા નોકરો અન્યથા પામીને એકદમ ઉભા થઈ ગયા.

ફરામજીએ પૂછ્યું:—“ કેમ, શું થયું ! શું ગળ્ય થયો ? ”

રુસ્તમજીએ ગભરાયલા અવાજથી જવાબ આપ્યો:—“ ગળ્ય થયો છે ! સઘળું ચોરાઈ ગયું છે, તિબેરીનું તળીયું ખાલી પડ્યું છે. ”

સઘળા એકી અવાજે બોલી ઉઠ્યા:—“ શું ચોરાઈ ગયું છે. ”

રુસ્તમજીએ કહ્યું:—“ રૂપિયા-રૂપિયા ! તિબેરીમાં હવે એક પૈસો પણ રહ્યો નથી. ”

સર્વ સ્તંભિત થઈ ગયા. કોઈના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળી શક્યો નહિ. ફક્ત એક ધરડો અનુચર બોલ્યો:—“ રુસ્તમજી સાહેબ ! આમ ગભરાઈ ન જાઓ. કદાચ કોઈક ખાસ કારણસર હોદામસજી સાહેબ તિબેરીમાંથી રાત્રે રૂપિયા લઈ ગયા હશે. ”

એવામાં હોદામસજી ત્યાં આવી હાજર થયો. તેણે આ બધી ગરબડ મચેલી જોઈને એકદમ પૂછ્યું કે:—“ કેમ શું થયું છે ! આ બધી ગરબડ શાની મચી ગઈ છે ! ”

પ્રથમ કોઈ કશો જવાબ આપી શક્યું નહિ; તેથી તેણે ફરીવાર પૂછ્યું:—“ કેમ શું થયું છે ! ”

ત્યારે રુસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ આપ તો જાણો છો કે, બરજોરજી આજે તેના રૂપિયા લેવા આવવાના છે, એટલે બંધમાંથી

ગઈ કાલે એક લાખ રૂપિયા લાવીને આપણી અહીંની તિજોરીમાં મૂક્યા હતા.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“હા, તે હું સારી રીતે જાણું છું. પણ ત્યાર પછી થયું છે શું?”

રૂસ્તમે જવાબ આપ્યો:—“તે રૂપિયા અત્યારે તિજોરીમાં નથી.”

“કેમ? શું બધા રૂપિયા નથી?” હોરમસજીએ અન્યયનીમાં આવીને પૂછ્યું.

“ના, એક પાઇ પણ નથી.” રૂસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—
“તિજોરી તદ્દન ખાલી પડી છે.”

“તિજોરીમાં એક પાઇ પણ નક્કી! ત્યારે શું ચોરી થઈ છે? હજી સૂધી તમેએ પોલીસમાં જાહિરાત કેમ આપી નથી? એક જણ હકણાં જ પોલીસમાં જાઓ, જલ્દી જાઓ.”

એક જણ પોલીસને જાહિરાત આપવા માટે દોડી ગયો.

એવામાં બરજોરજી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને જોઈને હોરમસજીએ કહ્યું કે:—“કેટલાંક કારણોથી હું આપને હમણાં રોકડા રૂપિયા આપી શકીશ નહિ, તો ક્ષમા કરશો. હું અત્યારે તમને બાંમ્મે બેંક પર એક ચેક લખી આપું છું.”

હોરમસજીએ પોતાની આંદ્રિસમાં જઈને બરજોરજીને એક લખી આપ્યો. બરજોરજીના ચાલ્યા જવા પછી તેણે રૂસ્તમજીને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. રૂસ્તમજી બ્યારે તે ઝોરડામાં દાખલ થયો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે:—“પ્રથમ બારણું બંધ કરી દો,”

મકરણ ૪ થું.

પૂછપરછ

હોરમસજી કેટલીકવાર સૂધી ચૂપ રહ્યા પછી ગંભીર સ્વરથી બોલ્યો કે:—“ રૂસ્તમજી, કોણે તિનેરી ખોલી હશે વાર ? ”

રૂસ્તમજીએ મલિન મુખથી જવાબ આપ્યો:—“ મારાથી એ શી રીતે કહી શકાય ? ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ તારા અને મારા સિવાય એ કુખી વાતને ખીજું કોઈ પણ જાણતું નથી, તેમજ તારા અને મારા વિના ખીજું કોઈ પણ તાકાત નથી કે તિનેરી ઉઘાડી શકાય. ” “ એથી મારા વિના ખીજું કોઈ પણ રૂપિયા લઇ શકે તેમ નથી. ” રૂસ્તમે કહ્યું.

હોરમસજીએ મનમુત અવાજથી પૂછ્યું:—“ ત્યારે શું તું કબલ કરે છે કે તેજ તે રૂપિયા લીધા છે ? ”

રૂસ્તમજીએ કરુણાળુ સ્વરથી કહ્યું:—“ પરમાત્માની પાસે સોગંદ ખાઇને કહું છું કે, હું એ બાબતમાં કંઈ પણ જાણતો જ નથી. કાંતે તિનેરીમાં રૂપિયા મૂક્યા હતા અને આજે તિનેરી ખોલી જોતાં એક પાંચ પણ જણાતી નથી. ”

હોરમસજી નાખુશ થયો, તેણે તિરસ્કાર ભરેલા અવાજથી કહ્યું:—“ અભાગિઆ યુવાન ! તારા સિવાય એ રૂપિયા ખીજું કોણ લઈ જાય તેમ છે ! ”

રૂસ્તમજી કંઈ પણ બોલ્યો નહિ. ચૂપચાપ માથું નીચું કરી જમીનતરફ જોવા લાગ્યો. હોરમસજી પણ ધણીવાર સૂધી ચૂપ રહ્યો,

ત્યાર પછી રૂસ્તમજીના તરફ તીખી નજર કરી તે બોલ્યો કે:— “જે, મેં તને પુત્ર બરાબર પાળ્યો છે. મારી બધી મિલકત સોંપીને તારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકી દીધો છે. આજ સૂધી તારાપર કદાપિ અવિશ્વાસ આણ્યો નથી. પોતાના પેટના પુત્રની પેઠે તને મારે ઘેર રાખ્યો છે, માટે મારી પાસે જૂઠું બોલી મને છેતરવાની કોશિશ કરીશ નહિ.”

તેમ છતાં પણ રૂસ્તમજીને કરો ઉત્તર ન આપતો જોઈને હોરમસજી ફરીવાર બોલ્યો કે:—“ પિતાની પાસે સંતાન દોષ કરે તોપણ તે દોષને કબૂલ કરવો એ તેનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. હું તારા પિતા જેવો છું, માટે જે કંઈ સાચું હોય તે કબૂલી દે.”

“ શું કબૂલું ! કબૂલ કરવા જેવું તો હું કંઈ પણ જોતો જ નથી.” રૂસ્તમજીએ કહ્યું.

“ જે, હજીપણ કહું છું કે, મારી પાસે કબૂલ કરવાથી હું તને ફક્ત માફ કરીશ, એટલું જ નહિ, પણ જે કંઈ થઈ ગયું છે, તેને થણી જાણી જમણા આવાત જગતનું ખીજું કોઈ પણ પ્રાણી જાણી શકશે નહિ.” હોરમસજીએ સાચી વાત કઢાવવાના ઈરાદાથી પૂછ્યું.

“ આપ મને શું કબૂલ કરવાનું કહો છો ? ” રૂસ્તમજીએ આશ્ચર્યચકિત થઈ પૂછ્યું.

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ ખરી વાત. મનુષ્ય દરેક રીતે સારો હોવા છતાં પણ વખતોવખત લોભમાં પડીને જિન્દગીમાં એવાં એક બે કુકર્મો કરી નાખે છે. તું ખરી વાત કબૂલ કર, હું તને માફી આપીશ. તું ખરી વાત કહીશ તો, હું તને જેવો આતો હતો, તારાપર જેવો વિશ્વાસ રાખતો હતો, તેનાથી પણ વિશેષ આહીશ, વિશેષ વિશ્વાસ કરીશ.”

હું આપને સત્યજ કહું છું કે મેં રૂપિયા લીધા નથી.” રસ્તમ-
જીએ દબાવી કહ્યું.

હોરમસજી, રસ્તમજીના વારંવાર આવા ટુંકા જવાબોથી મનમાં ને
મનમાં પ્રથમથી જ ગુસ્સે થયો હતો. આ વખતે તેનો ગુસ્સો હઠપાર વધી
ગયો. તેણે હવે ઘણા જ કડોર સ્વરથી કહ્યું:—“બેવકૂફ! તું શું એમ ધારે છે
કે, હું તારી વાત જરાપણુ જાણુતો જ નથી! હું તારી કાંઈ પણ
ખબર જ ન રાખું એવો ભોજો છું! મારા કાને તારી દરેક વાત
આતે છે. માફ ધર છોડવાથી તારી જે ખુરી હાલત થઈ છે, એની
ખબર પણ હું સારી રીતે રીતે રાખું છું. જુગાર ખેલી, ખરાબ-
ખોરાની સોખતમાં પડી, કુકર્મમાં કેટલા રૂપિયા ખરબાદ કર્યા છે, તે
શું હું નથી જાણુતો?”

રસ્તમજી ચૂપ જ રહ્યો.

હોરમસજી પણ કેટલીકવાર સૂધી ચૂપચાપ બેસી રહ્યો. ત્યાર
પછી બોલ્યો:—“રસ્તમ! જે થઈ ગયું છે, એ બાબતમાં હું
જરા પણ દિલગીર થતો નથી. તિજેરીને ફરીવાર ખરાબર તપાસી
જો, કદાચ ભૂલથી તું રૂપિયા જોઈ શક્યો નહિ હોય! હું આજ
સાંઝ સૂધી આ બાબતમાં એક શબ્દ પણ બોલી શકું નહિ. આશા છે
કે, બધા રૂપિયા નહિ તો થોડા ઘણા રૂપિયા તો અવશ્ય મળી શકશે.
જા, ખરાબર તપાસી જો.”

આ વખતે રસ્તમજી બોલ્યો. તેણે કહ્યું:—“સાહેબ, મેં એ
રૂપિયામાંથી એક પાઈ પણ લીધી નથી, એથી મારાથી એક પાઈ
પણ પાછી આપી શકાય તેમ નથી.”

“ગુસ્સામાં આવી હોરમસજી ઉઠીને ઉભો થયો. તે ગર્જના

કરી બોલી ઉઠ્યો:—“તારે શું તું એ એમ કહેવા માગે છે કે, તે રૂપિયા મેં લીધા છે?”

રૂસ્તમજી કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ.

હોરમસજીએ કહ્યું:—“હજી પણ ખરું કહે. હવે પોલિસ આવી લાગી છે. માટે વિચારી ને, હવે પછી મારા હાથમાં બાજી રહેશે નહિ. હજી પણ હું તને બચાવી શકું તેમ છું.”

“હું ખરું જ કહું છું.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ત્યારે તો હવે જે થાય તે થવા દે. તે રૂપિયા લીધા છે કે મેં લીધા છે, તે અદાલતમાં પ્રમાણ સહિત સાબીત થવા દે. આવ, મારી સાથે ચાલ.”

બન્ને બહારના ઓરડામાં આઝ્યા; ત્યાં બે પોલિસ—અમલદાર હાજર હતા. હોરમસજીએ તેમની સાથે વાતચીત કરીને કહ્યું:—“હું ધાડું છું કે, તમોને જે ખબર મોકલવામાં આવી છે, તેનો અર્થ તો તમારા બધામાં આવી જ ગયો હશે.”

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“હા, ચોરી થઈ છે.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ગઈ રાત્રે એક લાખ રૂપિયા મારી તીન્નેરીમાંથી ચોરાઈ ગયા છે. તીન્નેરીની એક ચાવી મારી પાસે અને બીજી ચાવી મારા કેશિયર-ખજાનચી રૂસ્તમજીની પાસે રહે છે.”

ઈન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું:—“બહારથી કોઈ પણ માણસ તીન્નેરીવાળા ઓરડામાં આવી શકે એવો સંભવ છે ખરો કે?”

“ના, સંભવ તો નથી જ. કારણ કે, એક પ્રહરી રાત્રિદિવસ ત્યાં પહેરો બે છે.”

“કાલે રાત્રે પહેરાપર કોણ હતું?” ઈન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું.

હોરમસજીએ તે પ્રહરીને બોલાવ્યો.

પ્રહરીએ કહ્યું કે, તે કાલે આખી રાત જાગ્યો હતો. ફક્ત ખુદ હોરમસજી જ અંદરના ઓરડામાં ગમે ત્યારે દાખલ થઈ શકે છે. પણ મઈ કાલે રાત્રે તેઓ આવ્યા નથી. ”

“ આ વાત તું ચોક્કસ કહી શકે છે ? ”

“ હા, ચોક્કસ કહી શકું છું. ”

“ સાહે, એ ઘર એકવાર ખતાવો જોઈએ. દાદા ભારકર ! ખરાખર જુઓ જોઈએ. ”

દાદા ભારકર ડિટેક્ટિવ ઈન્સ્પેક્ટર હતો. તે જોમો થયો. ઈન્સ્પેક્ટર અને હોરમસજી ઓરડો તપાસવા લાગ્યા, પરંતુ દાદા ભારકર એક ક્ષણવારને માટે પણ પોતાની નજર રૂસ્તમજીના તરફ રાખવાનું ખૂલી શક્યો નહિ.

સર્જના ખીજ ઓરડામાં ગયા પછી રૂસ્તમજી દિલગીરી ભરેલા મનથી ત્યાં બેસી ગયો, એવામાં અચાનક જોડેનું બારણું ઉઘડી ગયું. રૂસ્તમજીએ ચમકીને જોયું કે, પોતાની સ્થાને જરખાનું ઉભેલી છે !

જરખાનું સ્તંભિત થઈ ઉભી રહી. ત્યાર પછી બોલી:—“ રૂસ્તમજી ! પિતાજી ક્યાં છે ! માતાની તબિયત બહુજ ખમડી ગઈ છે, તેથી હું તેમને બોલાવવા આવી છું. ”

રૂસ્તમજીએ ગભરાયલા અવાજથી કહ્યું:—“ હા, હું રૂસ્તમજી છું. જરખાનું ! તારો ખચપણનેા મિત્ર હવે જેલમાં જશે. તારા પિતા પોલિસને લઈ ખીજ ઓરડામાં ગયા છે. ”

જરખાનુંએ અજાણ્ય થઈને પૂછ્યું:—“ પોલિસની સાથે શા માટે ગયા છે ? ”

“ હમણાંજ તું તે બધું જાણી શકશે. હવે તું અહીંથી ચાલી જ, મને હેરાન ન કર. ” આમ કહીને રૂસ્તમજીએ જરખાનુંને તે ઘર-માંથી બહાર કાઢી ઘરનાં બારણાં વાસી દીધાં.

દાદા ભાસ્કર હુપાઇ રહ્યો હતો. રસ્તમજી એકતો બેસીને શું કરે છે, તેના મુખનો ભાવ કાંઈ બદલાય છે કે નહિ, એ સમજી તપાસવા માટે દાદા ભાસ્કર ઘરમાંથી બહાર નીકળી જવા છતાં પણ તેણે જોયમાંથી રસ્તમજીના ઉપર નજર રાખી હતી. દાદા ભાસ્કરે એ દૃશ્ય દૂરથી જ જોયું. જોઈને મનમાં મનમાં જ કહ્યું:—“હવે બધી બીના જાણી ગયો! કેશિયર રસ્તમજી, બેન્કર હોરમસજીની કન્યાને ચાહે છે. કન્યા પણ તેને ચાહે છે. બેન્કર સાહેબ કન્યાની સાથે કેશિયરનાં લગ્ન કરવાને નારાજ છે. આવી સ્થિતિમાં તેને શી રીતે સેરવી શકાય? જોલમાં જ તેનો સારો બંદોબસ્ત થઈ શકશે, આમ ધારીને રૂપિયાને પોતે જ સેરવી લઈને તેનાપર ચોરીનો આ મામલો દોળવાનો બંદોબસ્ત કરી એક ખરા બુદ્ધિમાનનું દામ કરી બતાવ્યું છે, એમાં તો જરા પણ શક જ નથી.

પ્રકરણ ૫ મું

તપાસમાં

આ સમયે હોરમસજી અને ઇન્સ્પેક્ટર સાં આવી પહોંચ્યા. ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“હવે કેશનો ઓરડો જોવો જોઈએ. આવો, દાદા ભાસ્કર મારી સાથે ચાલો.”

તેઓ ચારે જણા ખજનાવાળા ઓરડામાં પેઠા. ખરાબર ધ્યાન-પૂર્વક ચારે તરફ જોઈને ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“બહારથી આ ઘરમાં આવી શકાય, એવો કોઈ ઉપાય જ નથી.”

દાદા ભાસ્કરે તિજ્જેરીને બરાબર તપાસીને કહ્યું:—“ તિજ્જેરીના તાળાને કોઇએ જોરથી ઉઘાડવાની કોશિશ કરી હોય, એમ જણાતું નથી. કળપર એવું કોઈ નિશાન પણ જોવામાં આવતું નથી. ગમે તેણે આ તિજ્જેરી બંધે ઉઘાડી હોય, પણ ઉઘડનારની પાસે એની ચાવી હોવી જોઈએ તથા એની છુપી ખાતમી પણ તેના જણવામાં જ હોવી જોઈએ. કળ ઉઘાડવાની જગાએ એક આંચકો ભાગવાનું નિશાન જણાય છે ખરું, પરંતુ એ પરથી જણાઈ આવે છે કે, ચોરી કરનાર ચાણસ ખૂબ ઊતાવળથી તિજ્જેરી ઉઘાડીને બંધ કરી દીધી છે, એમાં કોઈ સંશયજન નથી. નહિ તો ચાવીના ઘસારાનો દાગ આ પતરાંપર પડત નહિ. જૂઓ, આ દાગ સાફ જણાય છે, તેને બરાબર તપાસી જૂઓ.

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“ હા, દાગ તો સાફ દેખાઈ આવે છે. ચાવી હાલતમાં હું મારી ફરજ બજાવવાને બંધાયેલો છું. ” આમ કહી તેણે રસ્તમજીને સંબોધીને કહ્યું:—“ રસ્તમજી ! હું તમને આ ચોરીના ગુન્હાથી કેદ કરું છું. ”

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“ હું સોગંદ ખાઈને કહું છું કે, હું બેગુનાહ છું—નિરપરાધી છું. ”

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“ નિરપરાધી હશે તો અવસ્ય છૂટી જશે. હોરમસજી સાહેબ ! આપની સાથે ખીજ એકાદ બે ખાસ મહત્વની વાતો કહેવાની છે. ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ આવો, મારી આંદ્રિસમાં ચાલીને જે કોંઈ કહેવું હોય તે ખુશીથી કહો. ”

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“ દાદા ભાસ્કર ! આરોપીની સંભાળ રાખજો. ”

ત્યાર પછી તેઓ બન્ને ચાલ્યા ગયા. દાદા બાસ્કર એક કુર્સીપર એસી એક પેન્સિલથી કાગળપર આડા અવળા લીટા દોરવા લાગ્યો અને ત્યાર પછી ઉંઘવાનો ડાળ કરી આંખો મીંચી ચિંતાના સાગરમાં ડૂબી ગયો. પરંતુ ખરી રીતે અર્ધા ઉઘાડી આંખો રૂસ્તમજીના તરફ જ એકીટસે જોઇ રહી હતી.

રૂસ્તમજી દાદા બાસ્કરની પેન્સિલ લઈ કુર્સીપર બેઠો બેઠો પેન્સિલ ફેરવવા લાગ્યો. દાદા બાસ્કરની તીણી નજરે જોયું કે, થોડી વાર સૂધી હાથમાં પેન્સિલ ફેરવ્યા પછી એક કાગળના કકડાપર રૂસ્તમજીએ કેટલીક લીટીઓ લખી. લખીને તરતજ તે કાગળના કકડાને વીંટાળીને મૂકી દીધો અને બાસ્કરની પેન્સિલને પણ જ્યાંની ત્યાં મૂકી દીધી.

એવામાં ફરામજીએ આવીને કહ્યું કે:—“ રૂસ્તમજી! ચોરી કોણે કરી છે વાર ? ”

રૂસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ બાઈ, હું શી રીતે કહી શકું કે ચોરી કોણે કરી છે ! ”

દાદા બાસ્કરે જોયું કે; રૂસ્તમજીએ તે કાગળના કકડાને ઘણી જ સાવચેતીથી ધ્રુપાવીને ફરામજીના હાથમાં આપી દીધો. ફરામજી ધીમે ધીમે ચાલીને પોતાની જગાપર બેસી ગયો.

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ ઓહ ! એની અંદર જરૂર કાંઈક ભેદ સમાયલો છે. ”

એવામાં ઇન્સ્પેક્ટરે પાછા આવીને રૂસ્તમજીને કહ્યું કે:—“ તમારે જે કાંઈ કહેવું હોય, તે મેજસ્ટ્રેટની પાસે કહી સંભળાવજો. હમણાં તો અમારી સાથેજ ચાલો. ”

રૂસ્તમજી કહીને ઉભો થયો. ત્યાર પછી હોરમસજીના તરફ પાછો ફરીને બોલ્યો:—“ સાહેબ ! આ આપની ચાવી તથા ચોપડા વગેરે બધું સંભાળી લો. આપની સિલકમાં થોડાક રૂપિયા ખૂટે છે. ”

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“ ઓહ ! કેવળ ચોરીજ થઈ નથી, સિલકમાં પણ તેવોજ ગોટાળો થયો છે. ”

રૂસ્તમજીએ એ વાતને કાન પર ન ધરતાં કહ્યું કે:—“ મારા પગારનો હિસાબ કાંઈક અગાઉથી લીધો છે, આદિસના ખીજા કેટલાક માણસોએ પણ થોડો થોડો પગાર આગળથી લઈ લીધો છે. સહુનો હિસાબ બરાબર લખેલો છે. મારા પાંચ હજાર રૂપિયા આપની બેન્કમાં જમા છે. મેં મારા પગારથી જો કાંઈ વધારે લીધું હોય, તો એ પગારમાંથી વાળી લેશો. ”

હોરમસજીએ કાંઈ પણ કહ્યું નહિ. ઈન્સ્પેક્ટર આરોપીને લઈ રવાના થયા. રૂસ્તમજીને બધા ચ્હાતા હતા, તેથી બધાંની આંખોમાં આંસૂ આવી ગયાં. કોઈ કોઈ તો મોટેથી રડી પણ પડ્યા.

ફરામજીએ ચીસ પાડી કહ્યું:—“ હું વજન મૂકીને કહું છું કે, રૂસ્તમજીએ ચોરી કરી નથી. ”

“ શું ? ” કહીને હોરમસજી તેના તરફ ધસી ગયો.

ફરામજીએ કહ્યું:—“ હું સોગંદ સાથે કહું છું કે, રૂસ્તમજીએ ચોરી કરી નથી. ”

“ ભગવાન તેમજ કરે. ” આમ કહીને હોરમસજી તરબતર પોતાની આદિસના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો. તે ખરેખર રૂસ્તમજીને બહુ જ ચહાતો હતો.

તે દિવસે બેન્કનું ખીજું કાંઈ પણ કામકાજ થયું નહિ.

બહાર આવીને દાદા ભાસ્કરે ઈન્સ્પેક્ટરને કહ્યું કે:—“મારે થોડુંક કામ છે, માટે તમે આરોપીને લઇ જાઓ. હું થોડી વાર પછી આવીશ. ”

તેણે કાંધ પણ વાંધો ઊઠાવ્યો નહિ, તે આરોપીને લઇને ગાડીમાં બેઠો.

દાદા ભાસ્કર નજીકની એક દુકાનપર જઈ બેઠો. મનમાંને મનમાં જ બોલ્યો:—“કેશિયર રસ્તમજીનો છુપો કાગળ ગમે તે રીતે મેળવવો જોઈએ. એ કાગળ હાથ લાગવાથી આ ચોરીના મામલાનો કાંઈક ને કાંઈક ભેદ ખુલ્લો થશે. કોણે ચોરી કરી છે, તે જો કે સારી રીતે સમજાઈ ગયું છે, તેમ છતાં પણ કાગળ તો મેળવવો જ જોઈએ, છુપો કાગળો સારા હોતા નથી ! ફરામજી સાહેબ હમણાં જ ચિઠ્ઠી પહોંચાડવા માટે બહાર નીકળશે. એ બાબતમાં શક જ નથી, કાગળ અવશ્ય ખાસ જરૂરનો જ છે. હવે ફરામજી હમણાં જ આવવો જોઈએ, એનાથી વધારે વિલંબ કરી શકાય તેમ નથી. ”

પ્રકરણ ૬ હું

અદ્ભુત ખૂન

આ અદ્ભુત ચોરીના મામલાથી આખા મુંબઈ શહેરમાં એક મોટો ખળભળાટ મચી ગયો, એમ કહેવાની જરૂર જ નથી. જ્યાં ત્યાં, દુકાનોમાં, બજારમાં અને આખા શહેરમાં એની જ વાતો થવા લાગી. લોકો કામકાજ છોડીને એનો જ ઊહાપોહ કરવા લાગ્યા. એ

સમયે બીજા એક ખૂની મામલાએ શહેસ્વાસીઓના મસ્તકને તેથી પણ વધુ ચંચળ કરી દીધાં.

તે ખૂની મામલા તથા ચોરીના બનાવ સંબંધી મુંબઈના મુખ-સિદ્ધ ‘ગુજરાતી’ પત્રમાં જે લખવામાં આવ્યું હતું, તેજ અમે નીચે લખી જણાવીએ છીએ.

“ ગયા મંઝબવારે રાત્રે બે બચંકર મનાવો આ શહેરમાં બન્યા છે. અમેને જ્યાંસુધી સ્મરણમાં છે, ત્યાંસુધી અમે કહીએ છીએ કે, આવા બનાવો ધણા વખત થયાં મુંબઈ શહેરમાં બન્યા નથી. ખરેખર આ બનાવો ધણાજ બચંકર હોવાથી, તેની તપાસ થવાની ખાસ જરૂર છે. ”

સોમવારે રાત્રે એક વાઝાના શુમારે એક બાહુતી ગાડીના ગાડીવાને ગિરગામ રોડના એક પહેરાવાળાને બોલાવ્યો. તેણે આવીને બેથું કે ગાડીની અંદર એક ખાન્દાન મારસીનું મકડું ખેંચ્યું છે. તરત જ પહેરાવાળો લાશને ગાડી સહિત યાણામાં લાઈ આવ્યો. ડોક્ટરે પરીક્ષા કરીને કહ્યું કે, કલોરોફોર્મથી એ પુરૂષનું મોત થયું છે. ખરેખર કલોરોફોર્મથી બીંબાયલો એક રૂમાલ એ પુરૂષના મ્હોં પર હતો, તે રૂમાલના એક ખૂણાપર ‘ફરામજી’ એવું લખેલું હતું.

કોયમેને કહ્યું કે, આન્ટ રોડના નાકાપર એક ખાન્દાન પારસીએ તેને બોલાવીને કહ્યું હતું કે, આ જેન્ટલમેન દીવાના થઈ ગયા છે, માટે એમને ઘેર પહોંચાડી આવ. ગિરગામ પહોંચવાથી એ ઘરનું કેકાણું બતાવી શકશે. આમ કહીને એક ગાડીમાં બેસીને એકદમ એક સાંકડી ગલીમાં દાખલ થયો; પરંતુ થોડીવારમાંજ પાછો આવીને બોલ્યો કે:—“ ના, હું જ એને મૂકવા માટે આવું છું. ” આમ કહીને તે મારી ગાડીમાં આવીને ચઢી બેઠો. ગાડી ગિરગામના નાકા પાસે

આત્મવાદી તેણે માડી યોજાવવાનું કહ્યું. માડી યોજાવવાથી, એણે નીચે કિતરિને કહ્યું:—“એઓ હવે મને સાથે લઈ જવા માગતા નથી. થોડેક દૂર જવાથીજ તને એમનું ઘર મળી આવશે.” આમ કહીને તે એકદમ ચાલ્યો ગયો! કોચમેને નાકાપર આવીને પ્રહરાવાળાઓને બોલાવ્યા, ત્યાર પછી મુડડું જોત્રામાં આવ્યું.

પોલિસે તપાસ કરીને બીજા એક કોચમેનને પણ પકડ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે, રાત્રિના લગભગ એક વાગ્યાના શુમારે પ્રથમ જણાવેલો કોચમેન જેવા વેશવાળા ખાનદાન પારસીની વાત કહી ગયો છે, બરાબર તેવાજ વેશવાળો એક પુરૂષે ગિરગામના માડીના અડધપર આવીને તેને કાલબાદેવી રોડપર જવાનું કહ્યું હતું. કોચમેને તેને ત્યાં પહોંચાડી દીધો હતો.

મરેશો પુરૂષ કોણ છે, એ ખાબતમાં પ્રથમ પોલિસ પણ કાંઈ નિશ્ચય કરી શકી નહિ. હમણાં તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું છે કે, એનું નામ પેસ્તનજી છે અને એ કલકત્તાના કોઈ ધનવાન સોદાગરનો પુત્ર છે. કેટલાક માસ થયાં એ મુંબઈ ફરવા આવ્યો હતો.

એ પ્રખ્યાત બંકર હોરમસજીની પાસે પત્ર લાવ્યો હતો. હમેશાં તેને ઘેર આવબાવ કરતો હતો. તેની સાથે તેનાં લગ્ન કરવાની વાત ચીત પણ થઈ ગઈ હતી.

હોરમસજીની સાળીના પુત્ર મંચેરજીએ પોલિસની પાસે કહ્યું હતું કે જે દિવસે રાત્રે એ બનાવ બન્યો તે રાત્રિના લગભગ બાર વાગ્યાના શુમારે તેણે હોરમસજીના કેસિયર રૂસ્તમજીની સાથે પેસ્તનજીને વાતચીત કરતો જોયો હતો. તે ત્યારે ગભરાઈથી પોતાના ઘર તરફ જઈ રહ્યો હતો, ત્યારપછી શું થયું છે, તે બજુતો નથી.”

હોરમસજીના મિત્ર અને સગા બરજોરજીએ 'કહ્યું' હતું કે, તે જ રાત્રે લગભગ બાર વાગ્યાને શુભારે તેની સાથે રસ્તમજીનો એલ્ફિન્સ્ટન સરકલના બગીચા સ્થાને મેળાપ થયો હતો. તેણે જોયું હતું કે, રસ્તમજી ગમરાધને આન્ટરોડ તરફ ગયો હતો.

પોલિસે બીજી કેટલીક બાબતો પણ તપાસવડે જાણી હતી કે, તે દિવસે સવારે હોરમસજીનો એકાઉન્ટન્ટ ફરામજી, પેટ્રોલ કંપનીની દુકાનેથી કંઝોરોશર્મની એક શીશી ખરીદી ગયો હતો. મૃત મનુષ્યના મુખ પર કંઝોરોશર્મ બીંગલવેલો જે રમાલ મળ્યો હતો, તે રમાલના ખૂણા પર લખેલું હતું ' ફરામજી. ' જે પુરૂષ તે જ રાત્રે ગાડી ભાડે કરીને કાલબાદેવી રોડ આવ્યો હતો, તે ફરામજી જ હતો, એમ પણ સાબીત થઈ ગયું હતું. તેના ગાડીમાંથી ઉતર્યા પછી ગેટના પહેરાવાળાએ તેને સલામ કરી હતી. તે હમણાં સોગંદ ખામને કહે છે કે, જે પુરૂષ ગાડીમાંથી તે રાત્રે ઉતર્યો હતો, તે અવશ્ય ફરામજી જ હતો.

ફરામજીએ પોલિસની પાસે કહ્યું હતું કે, તે તે રાત્રે બિલકુલ મુંઝવે શહેરમાં જ ન હોતો. ક્યાં હતો, તે તેણે કોઈપણ રીતે જણાવ્યું નહોતું અને જણાવવાની તેની ઇચ્છા પણ નહોતી. વળી તેણે એમ પણ કહ્યું હતું કે, મહાબલેશ્વરના એક ડૉક્ટર મિત્રના લખવાથી તેને મોકલવા માટે તેણે કંઝોરોશર્મ ખરીદ્યું હતું. જે કોટના ખીસામાં એ કંઝોરોશર્મ તથા રમાલ હતાં, તે તેના આગલા દિવસે જ તેના ઘરમાંથી ચોરાઈ ગયાં હતાં.

એ કમકમાટી ઉપજાવે તેવા રોમાંચકારક ખૂબી મામલાનું વિવરણ આ પ્રમાણે હતું. પોલિસ હજી સૂધી આ ખૂનના મામલાને માટે કોઈને પણ પકડી શકી નહોતી. તેજ રાત્રે હોરમસજીની બંન્કમાંથી

પણ એક લાખ રૂપિયા ચોરાઈ ગયા હતા. એ ચોરીને માટે પોલિસે કેશિયર રૂસ્તમજીને કેદ કર્યો હતો. એ ચોરીની સાથે આ ખૂનનો કાંઈ સંબંધ છે કે નહિ તે બાબતમાં અમે હમણાં કાંઈપણ કહી શકતા નથી. આપણી મુબંધની પોલિસ બાહોશીને માટે આખી આલમમાં મશહૂર છે; તે અવશ્ય આ ભેદનો પતો મેળવી શકશે.

અમે એ વિષયમાં અત્યારે વિશેષ કાંઈ પણ કહીશું નહિ. જે સુન્દેગાર હશે, તે ઇન્સાફથી અવશ્ય સજાને પાત્ર થશે. અમે તો માત્ર એટલું જ કહી શકીએ છીએ કે, આવું ખૂન અને ચોરી આ શહેરમાં પોલિસની નજરે સંભવિત થઈ પડશે, તો પછી કોઈના પણ જીવ-જાન કે ધન-દૌલત આબાદ રહી શકશે નહિ.

પ્રકરણ ૭ મું

ધુપો-પત્ર

દાદા ભાસ્કર ફરામજીની વાટ જોતો બેઠો હતો. ફરામજીના બહાર નીકળતાંની સાથે જ દાદા ભાસ્કર તેની નજીકમાં જઈ પહોંચ્યો. ફરામજી બહુ જ ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલ્યો જતો હતો. દાદાભાસ્કરે પણ ઉતાવળથી તેની પાસે જઈને કહ્યું:—“ભાઈ, જરા ઊભા રહો.”

ચમકીને ફરામજીએ પાછું વાળી જોયું. દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—
“તમે મને એક ખબર આપશો, તો હું તમારો અત્યંત આભાર માનીશ.”

“હું ! શી ખબર આપું ?” ફરામજીએ અન્યમયથી દાદા બાસ્કરને પૂછ્યું.

“હા, હા.”

“તમોને તો હું ઓળખતો પણ નથી.” ફરામજીની અન્યમયી પ્રથવા માંટી.

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“હું ધારું છું કે તમારી માદદાસ્તી જોઈએ તેવી તેજ નથી. તમે થોડીવાર પહેલાં જ મને જોયો છે, તમે મને જૂલી ગયા હો, એમ જણાય છે.

ફરામજી ત્યારે દાદા બાસ્કરને ઓળખી ગયો. પોલિસનો માણસ તેને શો પ્રશ્ન પૂછવા માગે છે એવો વિચાર આવતાં તે કાંઈક મભરાઈ પણ ગયો; તેણે કહ્યું:—“મને શું પૂછવા માગો છો, જે કાંઈ પૂછવું હોય તે પૂછી લો.”

દાદા:—“ફરામજીએ થોડીવાર પહેલાં તમને એક પત્ર આપ્યો છે.”

“આપની જૂલ યાદ છે, તેણે મને કોઈ પણ પત્ર આપ્યો જ નથી.” ફરામજીએ કહ્યું.

“દિલગીરીની સાથે કહેવું પડે છે કે, મારી જૂલ યદ જ નથી. તે ગમે તેમ હો, પણ મારે તમારા માટે કોઈ સમ્પત ઇલાજ ન લેવો પડે એનો વિચાર કરીને તમે મને તે પત્ર આપી દો. મને આશા છે કે, તમે તેવો પ્રસંગ હાથે કરીને નહિ જ આવવા દો.”

“હા, ફરામજીએ મને એક પત્ર આપ્યો હતો ખરો, પણ મેં તેને ડાડી નાખ્યો છે, કકડે કકડા કરીને મેં તે પત્રને ફેંકી દીધો છે.” ફરામજીએ જવાબ આપ્યો.

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ મને વિના કારણ બૂલીવવાની કોશિશ શા માટે કરો છો, આથી તમે પોતે જ આફતમાં આવી પડશો. તે પત્ર તમારા ખીસામાં જ છે, તમે એ પત્ર ઠેકાણાસર પહોંચાડવા માટે જ બહાર નીકળ્યા છો. ગમે તેમ હેઠ, જ્યારે તમે મારા હાથમાં આવ્યા છો, ત્યારે તમારી મારફત તે પત્રની ઠેકાણાસર પહોંચવાની આશા હવે બહુ જ ઓછી છે. હવે મેહરબાની કરીને એ પત્ર મને આપી દો.”

ફરામજીએ કહ્યું:—“ જીવમાં જીવ હશે, ત્યાં સુધી તમેને તે પત્ર આપી શકાશે નહિ.”

“ વિષત્તિને વિના કારણ શા માટે બોલાવો છો ? મારી સલાહ જો માનશો, તો આ ચોરીના મામલામાંથી તમે તદ્દન બચી જશો. તમે તમારું બહુ ચાહતા હો, તો હમણું જ પત્ર આપી દો.”

“ કોઈ પણ રીતે આપી શકીશ નહિ.” ફરામજીએ દબતાથી પોતાની હઠ જરી રાખી કહ્યું.

“ ત્યારે હવે મારે લાચારીથી બે કોન્સ્ટેબલોને બોલાવવા પડશે. તેઓ તમારા બેડ હાથ પકડીને તમને ચાણામાં લઇ જશે. ત્યાં તમારા ખીસાની જડતી લેવાથી પત્ર મળી શકશે. તેમ છતાં પણ સવાલ એ છે કે, તેથી મારે પણ કાંઈક પરિશ્રમ કરવો પડશે, તમને પણ કાંઈક અપમાનિત થવું પડશે; કહો, એને શું તમે સારું ધારો છો ? સમવડ બરેલું માનો છો ? ” દાદા ભાસ્કરે છેવટે પોલિસની પોલિસી ચલાવી ધમકાવીને કહ્યું.

ફરામજીએ થોડીવાર ચિંતા કર્યા પછી કહ્યું:—“ હું અત્યારે તમારા હાથમાં પડ્યો છું, એટલે લાચાર છું. લ્યો, આ પત્ર સંભાળી લ્યો. આથી આપનું કાંઈ પણ કામ સિદ્ધ થવાનું નથી.”

દાદા બારકરે પત્ર લખને વાંચ્યો. તેમાં શક્ત આ પ્રમાણે કેટલીક લખનો લખવામાં આવી હતી.

“રતન !”

જો મારાપર રંચ માત્ર પણ સ્નેહ હોય, તો આ પત્ર મળતાંની સાથે કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય તરવ જ ધરનો તમામ સન્-સામાન લઈને બીજો ચાલી જજો. જેથી કોઈ તારો પત્નો ન મેળવી શકે, તેમ કરજો. ચોરીના અપરાધથી હું કેદ થયો છું. મારી વાત માને ન માને તેનો આધાર તારી ઇચ્છાપર રહે છે, પરંતુ એટલું ચોક્કસ જાણજો કે, મારા જીવન-મરણનો આધાર એના પર અટકી રહે છે. ફરામજીને તારૂં નવું ઠેકાણું જણાવજો, એથી હું જાણી શકીશ.

પત્ર વાંચ્યા પછી બન્નાં ચઢાવીને દાદા બારકરે કહ્યું:—“રૂસ્તમજી.” ના, આ પત્ર મને બહુ ખપ લાગશે નહિ. હશે, જે થયું તે ખરું. તમને હવે હું હેરાન કરીશ નહિ. હું જ આ પત્ર રતનને આપીશ.

રતન અવશ્ય રૂસ્તમજીનો મિત્રજ હશે. તે ક્યાં રહે છે વાર ?”

ફરામજીએ કહ્યું:—“હું એ કાંઈ પણ કહીશ નહિ.

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ત્યારે તેનો પત્નો હું પોતે જ મેળવી લઈશ. હું ધારીશ તો તમારી સહાયતા પણ મેળવી શકીશ. જો તમે સહાયતા નહિ કરો તો હું રૂસ્તમજીના કોઈ નોકરને પૂછીશ એટલે તે રતનનું ઠેકાણું ચોક્કસ બતાવી આપશે. તેમ છતાં પણ જો તમે કહેશો તો તમારા પક્ષમાં શંકા થશે, નહિ તો, હું એમજ ધારી લઈશ કે તમે પણ આ ચોરીમાં કાંઈક ભાગ લીધો છે.”

ફરામજીએ કેટલીકવાર સૂત્રી ચૂપ રહ્યા પછી રતનનું ઠેકાણું કહી દીધું.

દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું:—“ એ મિત્ર સ્ત્રી છે કે પુરુષ ? મારા સવાલનો ખરો જવાબ આપશો તો તમારું જ બહુ યર્થ શકશે. ”

કુરામજીએ જવાબ આપ્યો:—“ સ્ત્રી. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ અહો ! ત્યારે સ્ત્રી પણ આ મામલામાં સામેલ છે. મારો આ બધો બ્રમ છે ! નહિ તો આટલી બધી ખોટી કલ્પના કેમ કરું ! ખરેખર સ્ત્રીઓ સિવાય સંસારમાં આવાં કામો બીજાં કોણ કરે ? જ્યાં ફોજદારી મામલો હોવાનો, ત્યાં સ્ત્રી પણ અવશ્ય હોવાની જ. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ બહુ સારું, એમાં કાંઈપણ ખોટું નથી. તેમ છતાં પણ હું તમને સારી સલાહ આપું છું કે, તમે આ મામલામાં વધારે ભાગ લેશો નહિ. જો એમાં પડશો તો આશ્તમાં આવી પડશો. ”

આમ કહીને દાદા ભાસ્કર એકદમ લ્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તેણે કુરામજીની પાસેથી જે ઠેકાણાનો પત્ર મેળવ્યો હતો, તે તરફ જ તે ઉતાવળો ઉતાવળો ચાલવા લાગ્યો.

*

*

*

*

ચોડીવારમાં જ દાદા ભાસ્કર જે ઘરમાં રતન રહેતી હતી, તેની નજીકમાં આવી ઉભો રહ્યો. તેણે જોયું કે તેનું મકાન નાનું હોવા છતાં પણ ધણું જ નાજુક અને સુંદર હતું તથા તેની ચારે બાજુએ એક ધણેજ મળતો મનોહર બગીચો પણ હતો.

બારણાં પાસે એક નોકર ઉભો હતો. દાદા ભાસ્કરે તેને તે પત્ર બતાવીને કહ્યું કે:—“ રસ્તમજી સાહેબે આ પત્ર રતનબાઈને આપવાનું કહ્યું છે. તે ક્યાં છે ? ”

અનુચરે કહ્યું:—“ લાવો પત્ર મને આપો. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“આપવાનો હુકમ નથી. રતનખાઈને હાથે હાથે પણ આપી જવાનું લાવવાનું રૂસ્તમજી સાહેબે કહ્યું છે. મારાથી તેમના હુકમનો ભંગ થઈ શકે તેમ નથી.”

“ત્યારે જરાવાર ઉભા રહો. હું તેમને ખજાર આપું છું.” આમ કહીને અનુચર મકાનની અંદર ચાલ્યો ગયો. થોડીવાર પછી પાછા આવીને તેણે તેને અંદર આપવાનો ઇશારો કર્યો. દાદા ભાસ્કર તરત જ તે મકાનમાં દાખલ થયો.

તેણે જોયું કે, જે ઓરડામાં તે દાખલ થયો હતો, તે ઓરડો ઘણી સુંદરતાથી શણગારેલો હતો. ભોંયતળીયા પર સારા સારા ગાલીચા અને શેતરંજીઓ મિઠાવેલી હતી, તરેહ તરેહની કીમતી અને ઉમદા ચીજો રાખવામાં આવી હતી. દીવાલપર મોટા મોટા આયના અને સારી સારી છબિઓ ટાંગેલી હતી. જ્યાં જે જોવામાં આવતું હતું, તે જોઈને મનને આનંદ થતો હતો. બધી વસ્તુઓને બરાબર નિયમસર ગોઠવવામાં આવી હતી.

દાદા ભાસ્કરે મનમાંને મનમાં જ વિચાર્યું કે, રૂસ્તમજી ખરેખર એક શૌકિન જીવડો છે. ”

એ વખતે જોડેનું એક દાર ઉઘડયું- દાદા ભાસ્કરે તે તરફ જ જોયું. તેણે જે કાંઈ જોયું, તેથી તે વિસ્મિત અને મુગ્ધ થયો. જોયું કે, એક અઢાર વર્ષની અત્યંત સુંદર લાવણ્યમયી યુવતી તેની નજીકમાં ઉભી હતી. તેણે તેવું અનુપમ સૌન્દર્ય આ પહેલાં કદાપિ જોયું જ નહોતું. યુવતી સંપૂર્ણ રીતે ગુજરાતી પોશાકથી સજ્જિત થયેલી હતી. તેની પહેરેલી સુંદર ચળકતી કારીગરી વાળા સાડીમાંથી તેના શરીરના રંગનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો હતો. તેના કાળા કેશલાપ ખભા, પીંદ

અને આબૂઆબૂએ વિસ્તારાધ ગયો હતો. તેનાં ચળકતાં અને વિસ્તરેલાં કાળાં નયનોની દષ્ટિ જાણે કાણે કાણે વિજળાનો ભાસ કરાવી રહી હતી.

હાદા ભાસ્કર વિસ્મય તથા વિહ્વલતાથી ક્ષણવાર સ્તબ્ધ તે રૂપ-સુધાનું પાન કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું

રતનખાધ

રતનખાધએ મદુસ્વરથી પૂછ્યું:—“ તમેને અહીં આવવાની શી જરૂર પડી છે ? ”

હાદાભાસ્કરે તેના હાથમાં રૂસ્તમજીનો પત્ર આપ્યો.

રતનખાધ પત્ર વાંચીને સ્તંભિત તથા વ્યાકુલ થઇગય. તેનું આખું શરીર કંપવા લાગ્યું; મુખપરની લાલાશ ફીકી પડી ગઇ. પરંતુ ક્ષણવારમાં જ રતનખાધ સહજ સાવધ થઇને બોલી:—“ આ સર્વ શું ? ચોર તરીકે કેદ થવાનું કારણ શું છે ? ”

હાદા ભાસ્કરે જવાબ આપ્યો:—“ હોરમસજીની બેન્કની જે તિજોરીમાંથી એક લાખ રૂપિયા ચોરાઇ ગયા છે. તે તિજોરીની ચાવી તેમની પાસે અને હોરમસજીની પાસે રહેતી હતી. એને ઉઘાડવાની ગુપ્તવાર્તા કેવળ તેઓ બંને જણાજ નજીત હતા; આથી એ રૂપિયા બીજા કોણ ચોરી શકે તેમ છે વાર ? ”

રતનબાઈએ કહ્યું:—“ જૂઠી વાત. રૂસ્તમજીએ કદાપિ રૂપિયા લીધા નથી. ”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ તેના અથવા હોરમસજીના વિના ખીજું કોણ લે તેમ છે ? ”

“ ત્યારે હોરમસજીએ જ લીધા છે. તેઓ અત્યારે ક્યાં છે ? ”
રતનબાઈએ અન્યખીથી પૂછ્યું.

“ કેદમાં. ”

રતન નજીકની એક અબરાધને ટેકા દેવાથી ઉભી રહી; નહિ તો તે પડી જત. ધણીવાર સૂધી તે આંખો બંધ કરીને ઉભી રહી. પછી સહજ સાવધ થઈને બોલી:—“ હું હમણાં જ તેમને મળવાં માટે જઈશ. ”

દાદાબારકરે કહ્યું:—“ એ શું સાફ ગણાય કે ? તેમણે તમને છુપાઈ રહેવાનું કહ્યું છે. ”

“ હું કોઈની પણ વાત સાંભળીશ નહિ. રૂસ્તમજી આફતમાં આવી પડ્યા છે અને હું નિશ્ચિંત થઈ બેઠી છું. ”

“ તમારા જવાથી તેમને વધારે આફતમાં આવવું પડશે. ”
દાદા બારકરે કહ્યું.

“ કેમ ? ”

“ જો તેમ ન હોય તો, તેઓ તમને છુપાઈ રહેવાનું શા માટે લખે ? વળી તેમણે એમ પણ લખ્યું છે કે, તમારા છુપાઈ રહેવા, પરજ તેના જીવન મરણનો આધાર રહેલો છે, તો તેમ લખવાનું કારણ શું હોવું જોઈએ ? ” દાદા બારકરે એક નવો સવાલ રજૂ કર્યો.

“ તેમણે શા હેતુથી એવું લખેલું છે, એ બાબતમાં મને કાંઈ-પણ ખ્યાલ આવતો નથી. ”

“એનો તમારે બરાબર વિચાર કરવો ઉચિત છે. તેઓ તમારા માટે ધણું ખર્ચ કરતા હતા. તેમના પગાર કરતાં તેમનું ખર્ચ વધારે હતું; એ બધા રૂપિયા ક્યાંથી આવતા હતા ? હવે જો લોકોમાં તમારી વાત જાહિર થઈ જાય, ઈન્સાફ કરતી વેળાએ એ બધો ભેદ ફૂટી જાય, તો સહુના મનમાં એવો જ દંડ નિશ્ચય બંધાય જાય કે, એ બધો ખર્ચ પૂરો પાડવા માટે જ રૂસ્તમજી હોરમસજી શેઠની બંન્કમાંથી રૂપિયા ઉપાડ્યા છે.” દાદા બારુકરે કહ્યું.

રતનખાઈએ ગભરાટથી કહ્યું:—“ના-ના-ના-તેઓ મારા માટે ધણું ખર્ચ કરતા હતા એ ખરું, પરંતુ એ રૂપિયા તેમના પોતાના જ હતા. તેઓ કદાપિ ખીજના રૂપિયા લઈ શકે તેમ નહોતા.”

“લોકો તમને જૂઓ અને તમારા આ મકાનનો દમામ જૂઓ તો તેમને તમારા માટે શો અભિપ્રાય બંધાય ?”

“તેઓ મને ચાહતા નથી, તેઓ જરજાનુને ચલાય છે. તેમણે દયા કરીને મને આશ્રય આપ્યો છે. હું તેમને ચાહું છું. તેથી તેમણે મને સ્થાન આપ્યું છે. મેં વગર વિચાર્યો તેમને એટલો બધો ખર્ચ કરાવ્યો છે. હાય ! માંડ મોત કેમ ન થયું ?”

આમ કહી રતન રડી પડી. ઘણીવાર સૂઈ સાડીના છેડામાં મ્હોં છુપાવીને રડવા લાગી. ત્યાર પછી એકાએક તે બોલી ઉઠી:—“હા, હું તેમની એ આજ્ઞાનું પાલન કરીશ. તેમણે જ્યારે મને છુપાઈ રહેવાની આજ્ઞા કરી છે, ત્યારે હું અવશ્ય તેમજ રહીશ. પરંતુ હું ક્યાં જઈશ, તે જાણતી નથી.”

“જો તમારી ઇચ્છા હશે તો મારી જોની પાસે પણ તમે કેટલાક દિવસ રહી શકશો. તે પરેલમાં રહે છે, ત્યાં તમારો પત્નો મેળવવાને કોઈ પણ બાગ્યશાળી થઈ શકશે નહિ.”

રતને હાદ બાસ્કરની આવી વાત સાંભળીને તેના મુખ તરફ નજર કરી.

હાદ બાસ્કરે કહ્યું:—“રસ્તમજી અને પોતાનો છેક વિશ્વાસુ જાણ્યા વિના તમારી પાસે મોકલી શકત નહિ.”

“ફરામજીને શા મારે નહિ મોકલ્યો હોય ?”

“ફરામજી તેમની સાથે ઘણામાં ગયો છે.”

“આ બધું કોણ સંભાળશે ?”

“ફરામજી.”

“ચાલો, ત્યારે હવે વિદાય ન કરો. પોલિસ હમણાં જ આવી પહોંચશે.” રતનબાઇએ કહ્યું.

“હા, હું પણ એમજ પાડું છું.”

હાદ બાસ્કરે નોકરને ગાડી લાવવાનું કહ્યું. રતન તરત જ પોશાક પહેરીને થોડા ઘણાં વસ્ત્રો તથા હાથમાં જે કાંઈ રૂપિયા હતા, તે લઈને ગાડીમાં આવી બેઠી. તેણે નોકરને કહ્યું:—“હું હમણાં જ પાછી આવતી મળીશ. તમે લોકો મકાનની બરાબર સંભાળ રાખજો.”

ગાડી વિક્ટોરિયા સ્ટેશન આવી પહોંચી. રેલ્વેમાં બેસી બાસ્કર રતનને લઈને પરેલમાં આવ્યા. ત્યાં તેની સ્ત્રીને રતનબાઇને બરાબર કાળજી પૂર્વક રાખવાનું કહી તથા પોતાનો હેતુ જણાવી તે તરતજ ફરીવાર મુંબઈ તરફ રવાના થયો.

હાદ બાસ્કરે રસ્તે આવતાં આવતાં વિચાર્યું કે:—“ગમે તેમ હો, પણ આજે એક સાક્ષી તો મારે હાથ લાગી છે. જોઈ છું કે આગળપર શું થાય છે?”

તે એક બાહુતી ગાડીમાં બેસી એકદમ ફરામજીને આવી મળ્યા.

તેને એકાંતમાં બોલાવી તેણે ચુપકીથી કહી દીધું કે:—“ રતનમજીનો પત્ર રતનબાઈને આપી દીધો છે. રતનબાઈએ પત્રમાં લખ્યા મૂળખ કાર્ય કર્યું છે. તરતજ તે ઘર છોડીને ચાલી ગઈ છે. ”

ફરામજીએ પૂછ્યું:—“ ક્યાં ચાલી ગઈ છે ? ”

“ તે તેણે મને જણાવ્યું નથી. તમને પત્ર લખીશ, એમ કહ્યું છે. ” દાદા બારકરે કહ્યું.

“ ઘરખારનો બાર તે કોને સાંપી ગઈ છે ? ” ફરામજીએ અન્યમ-બીથી પૂછ્યું.

“ એટલા માટેજ હું તમારી પાસે આવ્યો છું. તે જ્યાં સૂધી પાછી ન આવે, ત્યાં સૂધી એ સર્વની તમારેજ સંભાળ રાખવી પડશે, એમ તે મને કહી ગઈ છે. તમે હમણાં ને હમણાંજ એકવાર ત્યાં જઈ આવો. ” દાદા બારકરે જવાબમાં સાચી ખોટી હકી-કત જણાવી.

“ હમણાંજ જાઉં છું. ” ફરામજીએ કહ્યું.

ફરામજી પાસેથી રજા લઈને દાદા બારકર પોલિસ-આફિસ તરફ રવાના થયો.

પ્રકરણ ૬ મું

~~અન્યથા~~

નનામો કાગળ

ફરામજી પોતાના દિલોજન દોરત માટે ઘણાજ ચિંતાવુર તથા વ્યાકુળ બની ગયો હતો. જેટલી બની શકે તેટલી ઉતાવળથી આફિ-સનું કામકાજ પતાવીને તે રતનબાઈને ઘેર આવ્યો. અધું જમનું

તેમ હતું, કેવળ રતનખાઈનું નહોતી. તે સુંદરીના અભાવે આજે જાણે એ સુંદર મકાન એકાદ વિષાદનાં વાદળાંથી ઢંકાઈ ગયું હોયની ! એમ જણાઈ આવતું હતું.

તેણે મકાનના દરેક ઓરડાને એક પછી એક તાળાં વાસી દીધાં. ત્યારપછી નોકરોને બોલાવીને કહ્યું કે:—“ જૂઓ, લેડીસાહેબ થોડાક દિવસને માટે બહાર ગયાં છે, રસ્તમજીના નામપર જે ખોટી ફરિયાદ મંડાઈ છે, એટલા માટેજ તેઓ ગયાં છે. તમો ગભરાશો નહિ. ખૂબ સાવચેતીથી રહેજો. જરાપણ ગફલત રાખશો નહિ. ”

તે રતનખાઈના ઘરનો બરાબર બંદોબસ્ત કરીને પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યો. ઘરની નજીકમાં પહોંચતાં એક પહેરાવાળાએ તેને સલામ કરી. એકાએક તેને પેસ્તનજીના ખૂનની તથા ‘શુજરાતી’ પત્રના વર્ણનની વાત સાંભરી આવી. તેથી તે તરતજ થોભી ગયો.

એ પહેરાવાળાને તે સારી રીતે ઓળખતો હતો. નજીકનો પહેરાવાળો ધારીને તે કોઈ કોઈ વેળાએ તેને બક્ષિસ પણ આપતો હતો. તે પણ તેને જોતાં સલામ કરતો હતો. તેણે કહ્યું:—“ તેં કહ્યું છે કે, પેસ્તનજીના ખૂનવાળી રાત્રે મને ગાડીમાંથી અહીં ઉતરતો જોયો છે, તો બરાબર સંભારી જો કે, એ માણસ તે હું પોતે હતો કે બીજો કોઈ પણ હતો, ”

પહેરાવાળાએ જવાબ આપ્યો:—“ ના, તે વખતે મારી આંખો બાંધ્યાં ઘેરાયલી હોવાથી હું બરાબર જોઈ શક્યો નહોતો. તેમ છતાં પણ તેને પોશાક બરાબર આપના જેવોજ હતો. ”

“ અહીંથી માફ મકાન જોઈ શકાય છે. તેં શું જોયું હતું કે, તે મારા મકાનમાં દાખલ થયો હતો ? ” ફરામજીએ પોક્ષિસ પાસેથી બાતમી મેળવવાની બનતી કોશિશ કરી.

“ હવે મને યાદ આવે છે કે, તે પુરુષ આપના મકાનમાં ગયો નહોતો; જરા આગળ જઇને એક ગલીની અંદર ગયો હતો. મેં ધાર્યું હતું કે:—”

“ ત્યાર પછી ફરીવાર તેને જોયો હતો કે ? ” ફરામજીએ બહુ જ હિસુકતાથી પૂછ્યું.

“ ના. ”

“ બરાબર ધ્યાન આપીને વિચારી જો; જોઇએ કે, તે પુરુષ મારાથી લાંબો હતો કે નાનો ? ”

“ હવે યાદ આવે છે કે, તે આપના કરતાં ઘણોજ વધારે લાંબો હતો. હા, બરાબર યાદ આવે છે, તે વખતેજ મને ઈચ્છા થઈ હતી કે, હું તેનો પરિચય પૂછી જોઉં, પણ એવામાં તો તે અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો. તેણે એક હાફકોટ શરીરપર પહેર્યો હતો, એ પણ મને બરાબર યાદ છે. ”

“ આ વાત તારા વડા સાહેબને આજેજ જણાવવાનું તું બૂલીશ નહિ. ” આમ કહીને ફરામજીએ પોતાના ઘર તરફ એકદમ ચાલવા માંડ્યું. ઘેર આવીને જોયું કે, રજસ્ટર્ડ પોસ્ટમાં તેના નામે એક નાની બાંક્સ આવી છે, એ બાંક્સ કોણે મોકલી છે, ક્યાંથી આવી છે, તે જોવા માટે તેણે તે બાંક્સ-પેટીને ઉલટાવી પલટાવીને વારંવાર જોવા માંડી. જોયું કે, કોલાબાની પોસ્ટ ઓફિસની છાપ તેનાપર પડેલી છે.

તે બાંક્સ ઉઘાડીને જોયું કે, બાંક્સ નોટથી ભરેલી હતી. નોટો બહાર કાઢીને જોયું તો તે બધી દશ દશ રૂપિયાની નીકળી. ગણીને જોયું તો પાંચ હજાર રૂપિયાની નોટો થઈ.

પેટીમાં એક પત્ર હતો. પત્રમાં લખ્યું હતું કે:—

“ ફરામજી શેઠ !

આપ રૂસ્તમજીના દિલોજનન દોસ્ત છો; તેથીજ આપની પાસે આ પાંચ હજાર રૂપિયા મોકલ્યા છે. તમારી પાસે કેસ ચલાવવાના પૈસા નથી. તેનું ખાસ બહુ ચાહનાર પાસેથીજ આ રૂપિયા આવ્યા છે, એમ ધારીને સ્વીકારી લેશો. તે નિર્દોષ છે. આ રૂપિયાથી સારો વકીલ એસિસ્ટર કરીને તેને છોડાવજો. આપને વધારે લખવાની જરૂર નથી.

રૂસ્તમજીનો એક ભહુ ઇચ્છનાર.

ફરામજીએ એ વિચાર્યું કે:—“ આ રૂપિયા કોણે મોકલ્યા હશે ? રૂસ્તમજીના જ્યાં જ્યાં જોડલા મિત્રો છે, તે બધાને હું ઓળખું છું. હું નથી જાણતો કે, આવો મિત્ર બીજો કોણ છે ? મને તો એવા કોઈનું નામ પણ યાદ આવતું નથી. તેમ છતાં પણ કદાચ હોરમ-સજીને હવે પચાતાપ થયો હશે. તેણેજ તિજેરીમાંથી એ રૂપિયા લીધા છે, નહિ તો બીજું કોઈ પણ લઈ શકે તેમ નથી. અને લેવાની કોઈનામાં તાકાત પણ નથી. અત્યારે એક નિરપરાધી માણસ જેલમાં જાય છે, એમ ધારીને તેને અનુતાપ થયો છે, કદાચ તેથીજ તેના વકીલ એસિસ્ટરના ખર્ચને માટે આ રૂપિયા નનામા મોકલી આપ્યા છે. ગમે તેમ હો, જ્યારે આ રૂપિયા પાછા મોકલવાનો ઈલાજ નથી, ત્યારે આ રૂપિયાથીજ હું અવસ્ય રૂસ્તમજીને છૂટો કરાવી શકીશ. પાપીના રૂપિયાથી પુણ્યનો જય થશે અને પાપી હાથ ધરી બેસી રહેશે. ”

*

*

*

*

*

ફરામજીએ એ રાત્રેજ મુંબઈના એક વિખ્યાત વકીલની મુલાકાત કરી. તેણે બધી બીના સાંભળીને કહ્યું:—“ કેસ ઘણોજ મજબૂત છે, એ વિષયમાં તો કંઈ શકેજ નથી. કારણકે, બે જણ સિવાય તિજેરી બીજા કોઈથી ખોલી શકાય એવો સંભવજ નથી. આ પરથી રૂપિયા

કાંતો રૂસ્તમજી અને નહિ તો હોરમસજીએજ લીધા છે. હોરમસજીની વિરૂદ્ધમાં શંકા કરવાનું કશું કારણજ નથી. ”

“ ત્યારે રૂસ્તમજીની વિરૂદ્ધમાં શંકા કરવાનું શું કારણ છે વાર ? ” ફરામજીએ પૂછ્યું.

“ પૂરતું કારણ છે. રૂસ્તમજીની રાખેલી એક સ્ત્રી છે. તે તેને માટે પાણીની પેઠે પૈસા ખર્ચતો આવ્યો છે. એ ઉપરાંત તે જુગારી છે, દારૂડીયો પણ છે. તે જે પગાર મેળવે છે, તેનાથી તેનો આવો મોટો ખર્ચ કોઈ પણ પ્રકારે ચાલી શકે તેમ નથી. ” વકીલે જવાબ આપ્યો.

“ હું જાણું છું કે, તેણે કંપનીના કાગળની લેવડ દેવડમાં ધણી રૂપિયા મેળવ્યા હતા. ” ફરામજીએ કહ્યું.

“ એ સાબીત કરવું મુશ્કેલ છે, જ્યુરીના મેમ્બરો સ્વાભાવિક રીતેજ ધારી લેશે કે, આ પ્રમાણે બે હાથે ખર્ચ કરવાથી રૂસ્તમજીને જરૂર પૈસાની તંગી પડી હતી, તંગીમાં ધણાં માણસો જમ કરે છે. તેમ તેણે પણ કર્યું હતું. પોતાના જીવનું જોખમ વેઠીને તેણે તિન્ને-રીમાંથી પૈસા લીધા છે. તે ગમે તે હો, ખાસ કાગળ પૂર્વક બધું જોવામાં આવશે. તેને છોડાવવાની છેક આશાજ નથી, એમ અત્યારથી હું કહી શકતો નથી. ” વકીલે ખરેખરી ખીના જણાવી દીધી.

અત્યંત મલિન મુખથી ફરામજી ધર તરફ પાછો ફર્યો, તે રાત્રે રતનબાઈની કાંધ ખબર મળી નહિ.

પ્રકરણ ૧૦ મું

ફરીવાર નનામો કાગળ

સાંઝ થયા પછી થોડી વારે દાદા ભાસ્કર ઘર તરફ પાછો ફર્યો. ઘેર આવીને તેણે પોતાની સ્ત્રીને છુપી રીતે પૂછ્યું કે:—“ કાંઈ શંકા તો કરી નથી ને ? ”

“ ના. ”

“ કાંઈ બેકાળજી તો નથી રાખીને ? છે તો ખૂબ ખુશીમાં ને ? ” દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું.

“ હા. ”

“ અત્યારે ક્યાં છે ? ”

“ આખો દિવસ તફડયા કરી છે. એક મિનિટ પણ એક જગાએ સ્થિર રહી શકતી નથી. હમણાં થોડીવાર થયાં આ તરફ ફરે છે. અહા, બિચારી બાલા ઘણું દુઃખ ભોગવી રહી છે. ”

“ એના બલા માટેજ કોશિશ કરી રહ્યા છું. એમાં દુઃખ ભોગવ્યા વિના શી રીતે ચાલી શકે વાર ? ”

“ હા, હીક સાંભરી આવ્યું. એક પત્ર મને તેણે ટપાલમાં નં-ખાવવા માટે આપ્યો હતો, પરંતુ તમને આપવાની ના કહી હતી. પણ મેં તેને મારી પાસે દબાવી રાખ્યો છે, એ હીક કર્યું છે કે નહિ ? ”

“ ઘણુંજ અક્કલનું કામ કર્યું છે. જોડે, તે પત્ર ક્યાં છે, મારી પાસે લાવ જોઈએ. ”

ગૃહિણીએ પત્ર સ્વામીના હાથમાં આપ્યો. દાદા ભાસ્કરે તેને તરત જ ઉઘાડીને વાંચવા માંડ્યો:—

“ મુરખી બરબેરજી શેઠ !

“ રૂસ્તમજીની આફતની વાત તમે જરૂર સાંભળી છે. તમારા બંનેમાં બહારની દોરતી હોવા છતાં પણ માંહોમાંહે જે વિરોધભાવ છે, તે હું જાણું છું. ગમે તેમ હો, પણ તમને રૂપિયાનો અભાવ નથી. હું આશા રાખું છું કે, તમે બનતી મહેનત કરી રૂસ્તમજીને આ આફતમાંથી અવશ્ય બચાવશો.

જો નહિ બચાવો, તો એકસ જાણુજો કે, તમારી સાથે તે દિવસે મંચેરજીની જે કાંઈ વાતચીત થઈ હતી, તે સર્વ હું બીજા ઘરમાંથી સાંભળી શકી હતી, હવે તેને સર્વને ખુલ્લી કરી દઈશ.

હું હમણાં ક્યાં છું, તે તમને જણાવી શકીશ નહિ. તે જાણવાની તમને કાંઈ જરૂર પણ નથી.”

“ રતનબાઈ ”

દાદા ભાસ્કરે ફરીવાર પત્રને પહેલાંની પેઠે બંધ કરીને કહ્યું કે:—
“ હું ધારું છું, આમાં પણ અનેક ભેદો છુપાયલા છે. મેં આ મામલાને જોવો સરળ ધાર્યો હતો, તેવો સરળ નથી.”

એવામાં રતનબાઈ ત્યાં આવી ચઢી. તેના હાથમાં એક પત્ર હતો. રતનબાઈએ કહ્યું:—“ આ પત્ર એક બાળક મારા હાથમાં આપીને એકદમ નહાસી ગયો છે.”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ પત્રમાં શું લખ્યું છે, તે તમે વાંચ્યું છે કે ?”

રતનબાઈએ પત્ર તેની પાસે ફેંકી દીધો. દાદા ભાસ્કર પત્ર ઉઘાડી વાંચવા લાગ્યો:—

હું રૂસ્તમજીનો ખાસ દોસ્ત છું. તેટલા માટેજ તમારી સાથે

ધુપી રીતે એકાદ બે વાતો કરવાની મને જરૂર જણાય છે. કદાચ ખીજે કોઈપણ ઠેકાણે મુલાકાત કરવાથી તમે કાંઈક વાંધો ઉઠાવત એમ ધારીને હું ખુશી જગાએ આવવાનોજ ધરાદો ધરાવું છું. રાત્રિના નવ વાગ્યના સુમારે પરેલ સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ પર હું હાજર રહીશ. ત્યાં આવવાથીજ તમને મારો મેળાપ થઈ શકશે.”

દાદા બાસ્કરે પત્ર વાંચીને કહ્યું કે:—“શું ત્યારે તમે તેને મળવા જશો ખરાં કે !”

“એક્કસ”

એથી તમારાપર કદાચ કાંઈક આક્રમ્ત આવી પડશે.” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

“હવે મારી આક્રમ્તમાં શું બાકી રહ્યું છે ? હવે મને કોઈનો પણ ભય નથી. નવ વાગી ગયા છે.” આમ કહીને રતનબાઈ તરતજ ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગઈ.

દાદા બાસ્કર એકદમ ફૂટીને ઉભો થયો. તેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું:—“આ છોકરી તદ્દન દીવાની છે. ચાલ, જલ્દી મારાં કપડાં લાવી આપ.”

તે પણ તરતજ ધુપો પોશાક પહેરીને બહાર નીકળી પડ્યો. તેણે જોયું કે, રતનબાઈ પરેલ સ્ટેશનમાં દાખલ થઈ ગઈ છે. તે પણ દૂર રહીને તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

તેણે જોયું કે, એક મોટો ખાન્દાન પારસી પુરુષ એક બેન્ચ ઉપર બેઠો હતો. રતનબાઈને જોઈને તે ધીમે ધીમે ઉઠીને ઉભો થયો. દાદા બાસ્કર નગ્નકમાં અંધકારમાં ધુપાઈને ઉભો રહ્યો.

ધણીવાર સૂધી બન્નેની વચ્ચે વાતચીત ચાલી. ત્યારપછી બન્ને ઉઠીને ઉભાં થયાં. બન્ને સ્ટેશનમાંથી બહાર આવીને એક ગાડીમાં

બેઠાં. દાદા ભાસ્કરે મનમાં જ કહ્યું કે:—“ આ વખતે બધો પતો બરાબર મળી શકશે. બધો ભેદ આપોઆપ ફટી જશે. ”

ગાડી ચાલવા માંડી. દાદા ભાસ્કર ચૂપચાપ આવીને ગાડીની પાછળ બેસી ગયો. મનમાંને મનમાં જ બોલ્યો:—“ હવે જોટલી ધચ્છામાં આવે તેટલા જોરથી ગાડી હાંકવા માંડ. ”

છેવટે ઘણે દૂર આવીને ગાડી એક મકાન સામે ઉભી રહી. દાદા ભાસ્કર એકદમ ઉતરીને અંધકારમાં કુપાઈ ગયો. તેણે જોયું કે, કૉચમેન ફાદીને નીચે ઉતરી પડ્યો. પરંતુ તેણે પાંચ મિનિટ રાહ જોઈ. તેમ છતાં પણ ગાડીમાંથી કોઈ ઉતર્યું નહિ. ત્યારે તે મામલો શો છે એ જોવા માટે ધીમે ધીમે ગાડીની નજીકમાં જઈ પહોંચ્યો. તેણે ઘણીજ સાવધાનીથી ગાડીમાં ડોકીયું કરીને જોયું કે, હા કિસ્મત! આ શું! ગાડીની અંદર મનુષ્યનું નામોનિશાન પણ નથી! તે મનમાંને મનમાં જ બોલ્યો કે:—“ છેવટે દાદા ભાસ્કરને પણ ગંધેડો બનાવ્યો? મારી આંખમાં ધૂળ નાખી? અવશ્ય એ ગાડીના એક દરવાજામાંથી ચઢીને, ગમે ત્યારે બીજા દરવાજામાંથી ઉતરી ગયો છે! આવો અજ્ઞાન બરેલો બનાવ આ પહેલાં મેં મારી આખી જિન્દગીમાં પણ જોયો નથી. ”

ઘણીવાર સૂધી દાદા ભાસ્કર બુદ્ધિશૂન્ય થઈને ત્યાં ઉભો રહ્યો. પછી ત્યાં ઉભા રહેવાનું અયોગ્ય ધારીને તે ધીમે ધીમે ઘર તરફ પાછો ફર્યો. તેણે વિચાર્યું કે:—“ આ કામ જરૂર ફસામજીનું જ હોવું જોઈએ. ”

ઘેર આવીને જોયું તો રતનબાઈ પાછી આવેલી નજરે પડી નહિ. ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે, રતનબાઈ તેના હાથમાંથી છટકી મઈ

છે, તે છેક કિંકર્તવ્યવિમૂઢ બની ગયો. તેણે ધાર્યું કે:—“ હૃદયમસજી ને જાતનો પુરૂષ છે, તે પરથી પણ તે રતનખાધને નહસાડીને લઈ જાય, એવું અનુમાન કરી શકાય છે. પણ રતનખાધ કાંઈ સાવ ખાળક નથી. ગમે તેમ હો, કાલે એની ખાસ તપાસ કરવી જોઈશે. હવે શાન્ત થઈ એસી રહેવાથી ચાલી શકશે નહિ.

પ્રકરણ ૧૧ મું

કૃષ્ણજી બલવન્ત કીર્તિકર

ખીજે દિવસે સવારમાંજ પોલિસ ઑફિસમાંથી દાદા ભાસ્કરનું નામ પોકારાયું. તે સત્વર પોશાક પહેરીને પોલિસ-ઑફિસ તરફ રવાના થયો.

તેના ઑફિસમાં દાખલ થયા પછી તેના જેવાજ એક ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું કે:—“ દાદા ! સુપરિન્ટેન્ડેન્ડ તમને શોધી રહ્યા છે. જાઓ સત્વર તેમની પાસે જાઓ. ”

દાદા ભાસ્કરે ઉતાવળા પગલે સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટની ઑફિસના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તે ઓરડાના એક મોટા ટેબલની પાસે એક અર્ધ-પકવ કેશવાળો મગડો બેઠો હતો. તેના સોનાની ફેમવાળાં ચશ્માની અંદરથી તેની બન્ને આંખો તારાની પેઠે ચળકી રહી હતી. એજ પ્રખ્યાત ડિટેક્ટીવ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ કૃષ્ણજી બલવન્ત કીર્તિકર હતો.

દાદા ભાસ્કરે તેને અદખ સાથે સલામ કરીને કહ્યું કે:—“ સાહેબ ! સેવકને શામાટે બોલાવ્યો છે ? ”

કૃષ્ણજી બલવંત કીર્તિકરે કહ્યું:—“બંકની ચોરીના કેસની ક્યાં સૂધી તપાસ ચલાવી છે? આજેજ તેનો રિપોર્ટ મળવો જોઈએ. આપણા દોષથી બિચારો આરોપી દુઃખી થવો ન જોઈએ.”

દાદા ભાસ્કરે માથું ખંજવાળતાં ખંજવાળતાં કહ્યું:—“હજી માસ્ટર—માસ્ટર”

કીર્તિકરે ગંભીર સ્વરથી કહ્યું:—“હું ધારું છું, કે હજી સૂધી તમે કાંઈ પણ કર્યું નથી, ફક્ત એક જાતનો ગોટાળોજ દરી નાખ્યો છે”

દાદા ભાસ્કરે વિનીત સ્વરથી અત્યંત સંકોચસહિત કહ્યું કે:—
“માસ્ટર, અમારો એ બાબતમાં આપ ધારો છો, તેટલો દોષ નથી. અમે તન મનથી મહેનત કરીએ છીએ. આ મામલાનો ઢંગ—ધડો જ નથી. અત્યાર સૂધીમાં મેં ઘણી કોશિશ કરી છે.”

કીર્તિકર ચીડાઈને બોલ્યો:—“તમે એક મોટા ગધેડા છો. કેમ? આ મામલાનું મુખ્ય સૂત્ર તો તમે પહેલે દિવસે જ જોયું હતું. જે યુદ્ધ હોત તો આટલા દિવસમાં તો અપરાધીને ક્યારનાય પકડી શક્યા હોત. ઘણી જ ચર્મની વાત છે કે તમે હજી સૂધી કર્યું પણ કર્યું નથી.”

દાદા ભાસ્કરે ડરતાં પૂછ્યું:—“કયું સૂત્ર આપ કહો છો?”

કીર્તિકર ચીડાઈને બોલી ગયો:—“કેમ? હોસ્તમજીની ચાવીથી અથવા ફેસ્ટમજીની ચાવીથી તિજેરી ખોલવામાં આવી હતી, તે જો તમે ધાર્યું હોત તો સહજમાં જ જાણી શકત.”

દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું:—“કેવી રીતે જાણી શકત?”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“યાદ છે કે, તિજેરીની કળપર રંગના એક લીટાનો દાગ જોયો હતો?”

દાદા ભાસ્કરે માથું નમાવીને કહ્યું:—“હા.”

“જે ચાવીથી તિજોરી ખોલવામાં આવી હતી, તેના મુખપર અવશ્ય થોડો ઘણો રંગ ચોંટવાનો સંભવ હતો. તે વખતે જ તમારે બેઠે ચાવી તપાસી જોવાની જરૂર હતી. તમારી પેઠે આમ ચીપી ચીપીને તપાસ કરવાથી મામલાનો બેદ પકડવાની વાત તો દૂર રહી, પણ તેનો કશો પતો પણ મળી શકશે નહિ.” કીર્તિકરે કપડો આપતાં કહ્યું.

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“હા, હવે સમજ્યો. પહેલેથીજ બન્ને ચાવીઓ તપાસી જોવાની ખાસ જરૂર હતી. મારી ગદગતને લીધે જ આ બધો ગોટાળો થઈ ગયો છે.”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“આપે પણ ત્યારે તો આ કેસની તપાસ કરી હોય એમ જણાય છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“હા, થોડી ઘણી તપાસ કરી છે, પરંતુ એને બાર તો તમારાપર જ રહેલો છે. તે ગમે તેમ હો, પણ તમે જે કંઈ ખાતમી મેળવી હોય, તે મને જણાવો.”

દાદા ભાસ્કરે જે જે ક્યું હતું, તે બધું કહી દીધું. કેવળ સતન-ખાઈએ તેની આંખમાં કેવી રીતે ધૂળ નાખી હતી, તે વાત તિરસ્કારના બચથી તે કહેવાનું સાકસ કરી શક્યો નહિ.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“દાદા ભાસ્કર, તમે એક વાત બૂલી નાઓ છો. તમે તે ખાલી ગાડીની પાછળ પાછળ ક્યાં સૂંધી ગયા હતા ?”

દાદા ભાસ્કરે અન્યબીથી કીર્તિકરના મુખ તરફ જોઈને વિસ્મય-સહિત કહ્યું કે:—“માસ્ટર, આપ એ વાતને પણ જાણો છો ?”

કીર્તિકરે મૃદુ હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“હું બધી ખબર રાખું છું. મારી પાસે કોઈ પણ વાતને છૂપાવવાની કોશિશ કરશો નહિ.”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ઓહ ! હવે હું સમજી ગયો છું કે, આખજ તે મોટા પારસી હતા, પણ એટલા બધા મોટા આપ શી

રીતે થઈ શક્યા હતા ? આપને હું પણ જાણખી શક્યો નહોતો. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હજીસૂઝી ગુપ્તવેશ કોને કહે છે, તે તમે જાણી શક્યા નથી. આંખ અને હોઠના હાવભાવ બદલ્યા સિવાય કોઈ નાથી ગુપ્તવેશ ધારી શકતો નથી. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ ત્યારે તો રતનબાઈએ આપને બધું કહી દાધું હશે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા. ”

“ ત્યારે આપ જાણો છો કે, તે અત્યારે ક્યાં છે ? ” દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું.

“ હા, જાણું છું. તે હજી પણ મારા હાથમાંજ છે, મારી સલાહ મુજબ કામ કરે છે. ”

“ ત્યારે હવે મારે શું કામ કરવાનું છે ? ”

“ ઘણાં કામો કરવાનાં છે. ગભરાશો નહિ. ”

“ આપ શું ત્યારે ચોર કોણ છે, તે જાણી શક્યા છો ? ”

“ ના, હજી એ બાબતમાં કાંઈ નક્કી કહી શકતો નહિ. તેમ છતાં પણ એટલું કહી શકું છું કે, હોરમસજી અથવા રૂસ્તમજી બેમાંથી કોઈએ પણ ચોરી કરી નથી. જૂઓ, આમ આવો. ”

દાદા ભાસ્કર નજીકમાં જઈ બેસી રહ્યા. કીર્તિકર તેની સ્થાને એક મોટો ફોટોગ્રાફ રાખીને બોલ્યો કે:—“ આ ફોટોગ્રાફ કોનો છે, જાણખી શકો છો ? ”

“ હા, આ તિજોરીની કળનો ફોટોગ્રાફ હોય એમ જણાય છે. ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ આ તેજ દાગ છે, કળવાળી જગાપરથી તે નીચેની તરફ ગયો છે; ૬ રાખર જૂઓ એ જમણી બાજુએ ગયેલો છે. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ તે હવે સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.”

“ તમે સ્વાભાવિકજ ધારી લીધું હતું કે, જે માણસે રૂપિયા લીધા છે, તેણેજ તિજોરી ઉઘાડતી વેળાએ એ દાગ બેસાડ્યો છે. સારી વાત છે, મેં આ એક તાળાને બરાબર તેવાજ લીલા રંગનું કર્યું છે. આ ચાવી પણ તૈયાર છે. જૂઓ જોઈએ કે, દાગ પડે છે કે નહિ વાઈ ? ” કહીને કીર્તિકરે પેટીમાંથી એક લીલા રંગનું તાળું બહાર કાઢ્યું.

દાદા ભાસ્કરે ચાવી વડે તે તાળા પર દાગ પડવાની કોશિશ કરી કહ્યું:—“ આ રંગ ઘણોજ મજબૂત છે, સહજમાં દાગ પડે તેમ જણાતું નથી.”

“ તે તાળાના રંગ તેનાથી પણ પાકો હતો, તેથી ચોરના કંપતા હાથથી ચાવી સરી જવા છતાં પણ એવો દાગ પડી શકે તેવો કશો સંભવજ નહોતો. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ હવે સમજી ગયો છું. આ દાગ થતાં જરૂર ખૂબ જોર પડ્યું હોય, તેમ જણાય છે. તેમ છતાં દાગ શી રીતે પડ્યો છે, એ વિષયમાં આપનું શું અનુમાન છે વાઈ ? ” ભાસ્કરે પૂછ્યું.

“ હું પણ એજ પૂછું છું કે, તમારો એ બાબતમાં શો અભિપ્રાય છે ? ”

“ મારાથી કશી પણ કલ્પના કરી શકાતી નથી. ”

“ હા, ખૂબ જોર લાગ્યા સિવાય એવો દાગ પડવાનો સંભવ નથી. ”

“ ભાસ્ટર સાહેબ ! આપની વાત સાંભળીને મારા મસ્તકમાં ચક્રી આવે છે. મારાથી કશું પણ સમજી શકાતું નથી. ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ ત્યારે જૂઓ. ”

પ્રકરણ ૧૨ મું

મુકિતનો ઇલાજ

કીર્તિકર ઉઠીને ઉભો થયો. દરવાજાના કડામાં તે લીલા રંગનું તાળું લગાડીને તેણે દાદા બારકરને કહ્યું:—“આ દરવાજાની પાસે આવો. ધારો કે હું આ દરવાજાને આ ચાવી વડે ઉઘાડવા માગું છું, હવે તમે મને કોઈ પણ રીતે દરવાજા ઉઘાડવા દેશો નહિ. હું આ ચાવી લગાડવાને તૈયાર થયો છું, તમે હવે શું કરશો ?”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“હું આપનો હાથ ખેંચીને મારા તરફ આપને ખેંચી લઈશ.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“હીક છે. હું આ ચાવી લગાડું છું, તમે મારો હાથ પકડીને મને અટકાવો.”

કીર્તિકર ચાવી લગાડવાને તૈયાર થયો. દાદા બારકર હાથ પકડીને નેરપૂર્વક ખેંચવા લાગ્યો; કે તરતજ તે તાળાપર એક દાગ પડી ગયો. જોવો દાગ પડ્યો કે તરતજ દાદા બારકર એક મોટો કૂદકો મારી દૂર ખસી ગયો, જાણે તેના હાથમાં સ્વર્ગ આવી ગયું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“જૂઓ જોઈએ, કે તિજોરી પર બરાબર આવીજ જતનો દાગ પડ્યો હતો કે નહિ વાર ?”

દાદા બારકરે ઉત્સાહસહિત કહ્યું:—“હા, બરાબર આવેજ દાગ પડ્યો હતો.”

“હવે કાંઈ સમજાયું કે ?”

“હવે તો ગંધોડો પણ સમજી શકે.”

“ શું સમજ્યા ? ”

“ સ્પષ્ટ સમજી શક્યો છું. ચોરી કરતી વેળાએ એ જાણ હાજર હતા. એક જાણ તાળું ખોલવાની કોશિશ કરતો હતો અને બીજો જાણ તેને તેમ કરતો અટકાવતો હતો. આ પરથી મેં જોમ ધાર્યું હતું, તેમજ થયું હોય તેમ જણાય છે. રસ્તમજીએ ચોરી કરી નથી. રસ્તમજી મરજીમાં આવે ત્યારે ગમે તે વખતે તિજોરી ખોલી શકે તેમ હતો, એથી તે બીજા માણસને લઇને શા માટે ચોરી કરવા આવે ? તે અટકાવી શકે ખરો, પણ એમ શી રીતે બની શકે ? ”

“ સંસારમાં સધળું બની શકે છે. ધારો કે કદાચ તેના દોસ્ત ફરામજી ચોરી કરવા ગયો હોય અને તેણે તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો હોય, તો તેમાં શી અજાયબી છે ? ”

“ હા, તેમ પણ બની શકે છે. ત્યારે શું આપ ફરામજીનેજ ચોર ધારો છો ? ” લાસ્કરે પૂછ્યું.

“ હું હજી બરાબર નિશ્ચય કરી કહી શકતો નથી, હમણાં મારાથી બરાબર કહી શકાય તેમ પણ નથી ”

“ પરંતુ રસ્તમજી અને હોરમસજી સિવાય બીજા કોઈ પણ એ ગુપ્ત વાતને જાણતું નહોતું. તેથીજો રસ્તમજીએ રૂપિયા નહિ લીધા હોય, તો હોરમસજીએ તો અવશ્ય લીધાજ હશે. ”

“ જે કારણથી રસ્તમજી પર શંકા લાવી શકાય તેમ નથી, તેજ કારણથી હોરમસજી પર પણ કાંઈ શક લાવી શકાય તેમ નથી. તે બ્યારે ઇચ્છામાં આવે ત્યારે તિજોરી ખોલી શકે તેમ હતો. આટલી બધી છુપી રીતે ઉઘાડવાની તેને શી જરૂર પડે ? તેના રૂપિયા તે ક્ષે, તો તેને કોણ અટકાવી શકે તેમ હતું ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું,

“ એ પણ બરાબર છે. ત્યારે કોણે ચોરી કરી હશે ? ”

“આથી સાળીત થાય છે કે, કોઈ ત્રીજી વ્યક્તિએ જ ચોરી કરી છે. અને ઘરની અંદરની સીડી પરથી તિબેરી વાળા ચોરડામાં આવી શકાય છે, એથી એ સીડી દ્વારા પશુ ચોર આવી શકે તેમ છે. હવે એ ચોરને પકડી પાડવો એજ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.”

“આપ શું એવું અનુમાન કરો છો ? ”

“હા.”

“કેવી ગળ્ગળની વાત ! ત્યારે શું આપ એમ ધારો છો કે હોરમસજીની કન્યા અથવા સ્ત્રીએ રૂપિયા લીધા છે ? ” દાદા બાસ્કરે અન્યયખીની સાથે પૂછ્યું.

“હું હમણાં કાંઈ પણ ધારી શકતો નથી. તપાસમાં રહો, હું પણ છું. જલ્દી ચોર પકડાઈ જશે.”

“મને શું કરવાનું કહો છો ? ”

“પછી કહી દઈશ. હમણાં તમારો રિપોર્ટ કમિશનર સાહેબની પાસે તમે પોતેજ લઈ જાઓ. જો તેઓ કાંઈ પૂછે, તો તમે બધું સમજાવી દેજો. નિરપરાધી માણસને જેલમાં ગોંધી રાખવો વ્યાજબી નથી.” કૃષ્ણ બલવન્ત કીર્તિકરે કહ્યું.

“હું હમણાંજ જાઉં છું.”

“કમિશનર સાહેબ એકદમ રૂસ્તમજીને છોડશે નહિ. હું ધાઈ છું કે, પાંચ હજાર રૂપિયાનો જામીન માગશે. જો તેમ થાય તો તમે હોરમસજીને રૂસ્તમજીનો જામીન થવાનું કહેજો. જૂઓ તો ખરા કે તે શું કહે છે.” કીર્તિકરે રૂસ્તમજીપર દયા લાવી કહ્યું.

“તે જામીન થવાને જરૂર કબૂલ થશે નહિ.” દાદા બાસ્કરે પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો.

“મને ખાતરી છે કે, થશે.”

“ માસ્ટર સાહેબ, આપના કરતાં વધારે વિચારશીલ ખીજું કોણ છે ? ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

દાદા બાસ્કરે બધી હકીકત રિપોર્ટમાં લખીને પોતે કમિશનર સાહેબની મુલાકાત કરી. તેણે બધી ખીના સાંભળીને વિચાર્યું કે, ખરેખર આવી હાલતમાં રસ્તમજીએ ચોરી કરી હોય, એમ માની શકાતું નથી. તેમ છતાં પણ તેની વિરૂદ્ધમાં પ્રમાણો પણ ઘણાં મળ્યાં છે. પરંતુ જ્યારે સંદેહ છે, ત્યારે હવે તેને હાજતમાં રાખવો ઉચિત નથી.

કીર્તિકરે જેમ ધાર્યું હતું, તેમજ થયું. કમિશનર સાહેબે પાંચ હજાર રૂપિયાના જમીનપર તેને છોડી દેવાનો હુકમ ફરમાવી દીધો. હુકમ સાંભળીને દાદા બાસ્કર ચિંતાતુર મનથી હોરમસજીના ઘર તરફ ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

રાજખાઇ

દાદા બાસ્કરને લેશ માત્ર પણ વિશ્વાસ નહોતો કે, હોરમસજી, રસ્તમજીનો જમીન થશે, તેમ છતાં પણ સરદારના હુકમથી તે તેની સાથે મુલાકાત કરવા માટે ગયો. ઈન્કમાં આવીને જોયું, તો હોરમસજી ત્યાં દેખાયો નહિ, દાદા બાસ્કરને આવતો જોઇને ફરામજીએ એકદમ તેની સાથે સ્નેહસહિત સંભાળણુ કર્યું. દાદા બાસ્કરે પૂછ્યું કે:—“ હોરમસજી શેઠ ક્યાં છે ? ”

ફરામજીએ જવાબ આપ્યો:—“ તેઓ હજી સૂધી ઓફિસમાં

આવ્યા નથી. ઉપરના પોતાના બેડકખાનામાં બેડા છે. કાંઈ આવે તો ત્યાં તેમને ખજાર કહેવડાવાની તેમણે આજ્ઞા આપી છે. ”

“ ત્યારે તેમને ખજાર આપો. ”

“ નવીન કાંઈ પણ સમાચાર છે કે ? બે હોય તો હું સાંભળી શકીશ કે ? ”

“ અવશ્ય, અમોએ ખજાર મેળવી છે કે, રૂસ્તમજીએ રૂપિયા ચોર્યા નથી. ” ભાસ્કરે કહ્યું.

ફરામજી આનંદથી ખીલી ઉઠ્યો. તેણે ધીમેથી કહ્યું:—“ મેં તો પ્રથમથી જ તમને કહ્યું હતું. ”

દાદા ભાસ્કરે મનમાં જ કહ્યું:—“ ભાઈ ! તું એકાએક આટલો બધો ખુશી ન થા. ”

તેની વાત સાંભળીને બેન્કના નોકરોએ આવોને દાદાભાસ્કરને ઘેરી લીધો. સહુએ અભયબ થઈને પૂછ્યું:—“ તેઓ શું છૂટી ગયા છે ? ”

દાદાભાસ્કરે જવાબ આપ્યો:—“ ના, હજી સૂંચી છૂટી શક્યા નથી, છૂટવાનો હુકમ થયો છે. પાંચ હજાર રૂપિયાનો જમીન આપીને છૂટવાનો હુકમ થયો છે. એટલા માટે હોરમસજી સાહેબ પાસે આવ્યો છું કે, બે કદાચ તેઓ જમીન થાય. ”

ફરામજીએ પૂછ્યું:—“ શું તેઓ જમીન થશે ખરા કે ? ”

“ પૂછવાથી જણાઈ આવશે. નહિ તો બીજા કોણ જમીન થશે ? ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ જમીન ન મળે તો પછી રૂપિયા જમા મૂકવાથી ચાલી શકશે ખરું કે ? ” ફરામજીએ પૂછ્યું.

ત્યારે બેન્કના સધળા નોકરો એકી સાથે બોલી ઉઠ્યા:—

“અમારામાનું જેનું જે કાંઈ જન્મા હોય તે સઘળું રૂસ્તમજીને છોડાવવા માટે જન્મા મૂકવાને અમો તૈયાર છીએ.”

ઠીક છે, તમારી વાતનો વિચાર કરવામાં આવશે. હાલ તરત તો મને હોરમસજી સાહેબ પાસે જઈને તેમનો અભિપ્રાય જણાવી દો.” દાદાભાસ્કરે કહ્યું.

ઉપર ખખર પહોંચાડવામાં આવી. હોરમસજીએ દાદા ભાસ્કરને ઉપર મોકલવાનું કહ્યું.

દાદા ભાસ્કરે ચોરડામાં પ્રવેશ કર્યો, એટલે હોરમસજીએ તેને એસવાનું કહ્યું. ત્યાર પછી કહ્યું કે:—“ શું વળી પાછી બીજી કાંઈ પણ વપાસ કરવા માટે આવ્યા છો ? ”

“ ના, તેમ નથી. તેમ છતાં પણ અમોએ પ્રમાણ મેળવ્યું છે કે, રૂસ્તમજીએ આપની ચોરી કરી નથી. ”

“ ત્યારે કોણે ચોરી કરી છે ? ”

“ તે હજી સૂધી કહી શકતો નથી ? ”

“ ત્યારે તમને કોનાપર શક આવે છે ”

“ હજી કોઈનાપર પણ નહિ. ”

“ ચોરને પકડવો તો જોઈએજ ”

“ અગત્ય પકડાઈ જશે. ”

“ તમોએ ત્યારે રૂસ્તમજીને છોડી દીધો છે કે ? ”

“ હજી સૂધી છોડ્યો નથી. એટલા માટેજ હું અત્યારે તમારી પાસે આવ્યો છું. ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ કેમ ? ”

“ પાંચ હજાર રૂપિયાના જામીનપર તેને છોડવાનો હુકમ થયો છે. તેનો જામીન થાય, એવો કોઈ પણ માણસ અહીં નથી. આપ

તેના જમીન ઘણી કે નહિ, એ જાણવા માટે જ હું અત્યારે આપની યાસે આવ્યો છું.”

“હું?”

“કેમ નહિ? જ્યારે તેણે આપના રૂપિયાની ચારી કરી નથી, ત્યારે આપે જમીન થવું એ આપનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.” દાદા ભાસ્કરે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો.

“કદાપિ નહિ. મને તેના પર લેશ માત્ર પણ વિશ્વાસ નથી.”

હોરમસજીએ કહ્યું

“તેણે ચોરી કરી નથી, તો પણ નહિ?” દાદા ભાસ્કરે અન્યબીથી પૂછ્યું.

“તમારી આ ભલામણ અન્યાયભરેલી છે. ખીજું કંઈ પણ કામ છે કે?” હોરમસજીએ કહ્યું.

“ના” દાદા ભાસ્કર ઉઠીને ઉભો થયો. એ સમયે જોડેતું દાર ઉધડી ગયું. રાજાખાઇ સ્વામીની નજીકમાં આવીને અતિ વ્યાકુલ સ્વરથી કહ્યું:—“તમે જમીન થાઓ.”

હોરમસજીએ ઘણીજ અન્યબીની સાથે પત્નીના મુખ તરફ જોઈને કહ્યું કે:—“કેવું આશ્ચર્ય? હું જમીન થાઉં? કદાપિ નહિ. તું આ સર્વ મામલાને જાણે છે કે?”

રાજાખાઇએ કહ્યું:—“હું વારંવાર કહું છું કે, રૂસ્તમજીએ ચોરી કરી નથી. તથાપિ મારી વાત પર વિશ્વાસ આવતો નથી? તે નિરપરાધી છે. તમે તેના જમીન નહિ થાઓ તો ખીજું કોણ થશે? મારી ખાસ ભલામણ છે કે, તમારે તેના જમીન થવુંજ પડશે.”

“એ વિષયમાં તું કંઈ પણ સમજી શકે તેમ નથી, જા અહીંથી ચાલી જા.” હોરમસજીએ કહ્યું.

“ તમે કયુલ નહિ કરો, ત્યાંસૂધી હું જઈશ નહિ, કોઈપણ રીતે જઈશ નહિ. ”

“ નાહક હેરાન ન કર. ”

રાજાખાઇએ તરતજ સ્વામીના પગમાં પડી ધુંટણમંડીએ એસી કરુણ સ્વરથી કહ્યું:

“ તમને મેં કદાપિ આવી રીતે કોઈ પણ કામ કરવાની ભલામણ કરી નથી. આટલી જિદ્દ પણ કરી નથી. આજે મારો અનુરોધ પાળો. ”

હોરમસજી ઉઠીને ઉભો થયો. તેણે કહ્યું:—“ છેક હૃદયના ભાનને ભૂલી ગઈ? જોતી નથી કે, અહીં ખીન્ને એક માણસ આવી હાજર છે. ”

આમ કહીને તેણે રાજાખાઇનો હાથ પકડીને ધકેલી દીધી. રાજાખાઇની ખન્ને આંખોમાંથી આંસૂતી ધારાઓ વહી રહી હતી. હોરમસજી તેનો હાથ પકડીને ખીજા ઘરમાં લઈ ગયો.

દાદા ભાસ્કર મનમાંને મનમાં બોલ્યો કે:—“ આ ચોરીના સંબંધમાં મારા ગુરુ કીર્તિકર જે જાણતા નથી, તે આ ભદ્ર મહિલા જાણે છે. એ વાત જો ખોટી હોય, તો દાદા ભાસ્કર ખરેખર એક મોટો ગધેડો છે, બેવકૂફ છે. ”

*

*

*

*

થોડીવાર પછી હોરમસજી પાછો આવીને બોલ્યો:—“ ચાલો સાહેબ, હું જામીન થાઉં છું. ”

દાદા ભાસ્કર એકાએક હોરમસજીનો વિચાર બદલાયલો જોઈને બહુજ અન્યય થયો નહિ, કારણ કે, તેના ગુરુએ આ ભવિષ્યવાણી થમથીજ કહી દીધી હતી.

તેઓ બન્ને નીચે ઉતરી આવ્યા. ત્યાર પછી ચૂપચાપ ઘરમાંથી બહાર ચાલ્યા ગયા.

બેંકના નોકરો તેમના તરફ અજાણ્યની સાથે જોતા ઉભા રહ્યા. એક વૃદ્ધ કહ્યું કે:—“ હોરમસજી સાહેબ રસ્તમજીને બહુજ ચાહે છે. જોતા નથી કે જામીન થવાને પણ તૈયાર થઈ ગયા છે ? ”

પ્રકરણ ૧૪ મું

મુક્તિ

આજે સાત દિવસ થયાં રસ્તમજી કેદખાનામાં પૂરાયો હતો. તે પોતાના દુઃખથી મરણુ તોણ થઈ પડ્યો હતો. કોઈની સાથે વાતચીત પણ કરતો નહોતો. બીજા કેટલાક બન્દીવાને તેના તરફ જોઈ રહેતા હતા, કેટલાક તેની મશ્કરી પણ કરતા હતા. આથી તે શર્મ અને અપમાનનો માર્ગ હમેશાં મરણુનીજ વાટ જોયા કરતો હતો. એ સાત દિવસમાં તો તે જાણે ધરડો થઈ જવા આવ્યો હતો.

તરેહતરેહવારની ચિંતાઓથી તેનું મન હમેશાં ગભરાયલું રહેતું હતું. કોઈવાર તે વિચારતો હતો કે:—“ આ અપમાનને શિરપર ઝોરીને હવે જીવવામાં શો સાર છે ? આપઘાત કરી મરવામાં શું નુકશાન છે ? હજી સુધી હું શા માટે જીવું છું ? કોના માટે જીવું છું ? જીવવાની હવે જરૂર પણ શી છે ? ” વળી કોઈ વેળાયે એવો વિચાર કરતો હતો કે:—“ ના, આત્મહત્યા કરીને જગતમાં મહાપાપી થઈશ નહિ. દુઃખથી હરીને મરવું એ તો કાયરનું કામ છે. હું નિરપરાધી

હું. એવું જગતને જાહેર કર્યા પછીજ મરવું હશે તો મારીશ.”

વળી પાછો વિચારતો કે:—“ કોઈ આવીને મારી ખર્ચર પણ લેતું નથી. સધળા શું મને બૂલી ગયા? આ દુનિયામાં માફ કોઈજ નથી? ફરામજી પણ શું બૂલી ગયો? તેણે પણ મને છોડાવવાની કાંઈ કોશિશ કરી નહિ? મારા માટે તો મોતજ સાર હું. જરખાનુએ પણ ચોક્કસ મને ચોરજ ધારી લીધો છે. તે શું ધારતી હશે? હવે મને આ જેલમાંથી બહાર નીકળવામાં શો લાભ છે? હવે હું શી રીતે કોકોને મ્હોં બતાવીશ?”

કોઈ કોઈ વેળાએ તેના હૃદય-દર્પણપર રતનખાંધની છાયા પણ પડતી હતી. તે ધારતો હતો કે, હાય! તે મને બહુ જ ચાહે છે, તે બૂલી નથી. તે મારા માટે ઘણું દુઃખ ભોગવે છે! તે અવશ્ય મારો પત્ર મળતાંજ તે ઘર છોડીને ચાલી ગઈ છે! ક્યાં ગઈ છે તે કોણ જાણી શકે તેમ છે? અવશ્ય તે બિચારીએ મારા માટે ઘણુંજ દુઃખ ભોગવ્યું છે!”

આ વખતે કેદખાનાનો દરવાજો ઉઘડવાનો અવાજ સંભળાયો. તેણે ચમકીને દરવાજા તરફ જોયું.

દરવાજો ઉઘડી ગયો. એક જોડારે આવીને તેને કહ્યું કે:—
“બહાર આવો, સાહેબ બોલાવે છે.”

રૂસ્તમજી મનમાં ને મનમાં દુઃખી થતો બોલ્યો:—“ભગવાન! વળી શી આફત આવી પડી? પ્રભુ! મારા મસ્તકપર વજ્રપાત કર. મને બાળીને ખાખ કર. હવે મારાથી આ અપમાન સહી શકાતું નથી”

તે ચૂપચાપ કારારક્ષકની સાથે ચાલ્યો. સાહેબની પાસે આવવાથી સાહેબે કહ્યું:—“ તમને જામીનપર છોડવાનો હુકમ થયો છે. આ કાગળપર સહી કરો.”

રૂસ્તમજ સાહેબની વાતને બરાબર સમજી શક્યો નહિ. તેણે પત્થરનાં પૂતળાં પેડે કાગળપર સહી કરી. સાહેબે કહ્યું:—“ આ આરોપીને છૂટો કરો. ”

કારારક્ષકે તેને પોતાની સાથે આવવાનો ઈશારો કર્યો. તે તેની સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યો.

એકાએક તેણે જોયું કે, તે કેદખાનાની બહારની સડકપર આવી ઉભો રહ્યો છે. પાછળથી કેદખાનાનો લોદાનો દરવાજો મોટા અવાજની સાથે બંધ થયો. તે કેટલીકવાર સૂંચી સ્તંભિત થઈને ત્યાં ઉભો રહ્યો. પછી ધીમે ધીમે તેને વિચાર શક્તિનો આવિર્ભાવ થયો. તે ત્યારે સમજી ગયો કે, તે કેદખાનામાં છૂટો થયો છે. જામીનપર હમણાં તેને છોડી દેવામાં આવ્યો છે. કોણ તેનો જામીન થયો છે, કેમ તેને એકાએક છોડી દેવામાં આવ્યો છે, ત્યારે શું ખરો ચોર પકડાઈ ગયો છે, આવી આવી ઘણી ચિંતાઓથી તેનું મન ગભરાવા લાગ્યું. તેણે જોયું કે, રસ્તાનાં અનેક માણસો તેના તરફ અજાણીથી જોઈ રહ્યાં છે. તેથીજ તે ત્યાં ઉભા રહેવાનું અઘટિત ધારીને એકદમ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યો.

તે ક્યાં જાય છે, એનો કાંઈપણ નિશ્ચય નહોતો. એમને એમ અજાણતામાં ને અજાણતામાંજ તે વેગપૂર્વક ચાલવા માંડ્યો. એવામાં અચાનક પાછળથી કોઈએ તેની પીઠપર હાથ મૂક્યો. તેણે ચમકીને પાછું વાળી જોયું. જોયું કે, મચ્છરજી, હોરમસજીની સાળીના પુત્રેજ તેની પીઠપર હાથ મૂક્યો હતો. એની સાથે તેનો સારો સંબંધ બંધાઈ ગયો હતો. એથી એની સાથે મેળાંપ થવાથી રૂસ્તમજી પ્રથમ તો શર્માઈ ગયો, પરંતુ એક ઓળખીતા માણસનું મ્હોં જોઈને મનમાં ઘણોજ રાજ થયો.

મંચેરજીએ કહ્યું:—“ તમને જોઈને હું કેટલો બધો ખુશી થયો છું, તે કહી શકતો નથી. પોલિસ છેક બેવકૂફ છે, તેથીજ તમને પકડ્યા હતા, અમે સધળા જાણતા હતા કે, તમારા હાથથી આવું કામ કદાપિ થઈ શકેજ નહિ. ”

રૂસ્તમજીએ કહ્યું:—“ તમે સર્વ મને નિર્દોષ ધારતા હતા, એથી જ હું ધણો ખુશી થાઉં છું. ”

મંચેરજી કહ્યું:—“ બધાએ સાંભળ્યું હતું કે, તમને જામીનપર છોડવાનો હુકમ થયો છે. ક્યારે છૂટ્યા ? જો ન છૂટ્યા હોત તો હું બધો ખર્ચ આપીને તમને જરૂર છોડાવત. ”

“ તમારા સ્નેહને હું ધણી સારી રીતે જાણું છું. ” રૂસ્તમજીએ કહ્યું.

મંચેરજીએ કહ્યું—“ હવે ક્યાં જવા ધારો છો ? મારે ત્યાંજ ચાલો.

“ ના, મેં ફરામજીને મળીને મારે ઘેર જવાનો વિચાર કર્યો છે. ઍન્કમાં હવે જમશ નહિ. જો તમે માફ એક કામ કરી આપશો, તો મારાપર મોટો ઉપકાર થશે. ” રૂસ્તમજીએ કહ્યું.

“ શું ? કહો, હમણાંજ કરીશ. ”

“ ફરામજીને મારા સમાચાર પહોંચાડો. તે અત્યારે ઍન્કમાં છે. હમણાંજ રજા લાઇને તે ઘેર જાય એમ તેને કહી દેજો. હું ત્યાં તેની વાટ જોઈશ. ” રૂસ્તમજીએ કહ્યું.

“ હું હમણાંજ જાઉં છું, નવે પાડો આવી મળીશ. ”

આમ કહીને મંચેરજી તરતજ ઍન્ક તરફ રવાના થયો. રૂસ્તમજી ચિંતાતુર મનથી રતનના ઘર તરફ રવાના થયો. તેને જણાવા લાગ્યું કે, જાણે રતનાના તમામ માણસો મશ્કરીબરેલી નજરથી તેના તરફ જોઈ રહ્યાં છે.

રતનના ઘર પાસે આવી રૂસ્તમજી ઘરમાં દાખલ થઈ શક્યો નહોતો. વેગસહિત તેનું દિલ ડોલવા લાગ્યું. તેને જણાયું કે, કે જાણે ઘરમાં જન-માનવ નથી, આખું ઘર ખાલી પડ્યું છે.

ઘણીવાર સૂધી તે મકાનની નજીકમાં ટહેલવા લાગ્યો. છેવટે હૈયામાં હામ ભીડીને કંપતા-થર થરતા પગે તે ઘરમાં દાખલ થયો.

પ્રકરણ ૧૫ મું

ફરીવાર કેદી

કંપતા હૃદયથી રૂસ્તમજી ઉપર ચઢ્યો, તેણે ઉપર જઈને જોયું કે, આખું મકાન ખંધ છે, તાળાં વાસેલાં છે અને મનુષ્ય માત્રનું નામ નિશાન પણ જણાતું નથી. જે ઘર એક દિવસ મોજમજના ઉંચા અવાજથી હમેશાં ગુંગમમાન રહેતું હતું, આજે તે નીરવ-શાન્ત અને નિઃસ્તબ્ધ જણાતું હતું. કોઈનો પણ અવાજ સાંભળવામાં આવતો નહોતો.

નોકરીના ઝોરડાઓપર પણ તાળાં વાસેલાં હતાં. તેઓ જાણે માલિક વગરનું ઘર જોઈને પોતાના ભાઈબિંધ-દોસ્તોને મળવા ગયા હોય, તેમ જણાતું હતું.

રૂસ્તમજીના હૃદયમાં ઘણીજ દારૂ વેદના થવા લાગી. તેણે તરતજ તે સ્થાનને છોડી દીધું. તે ધીમે ધીમે કાલખાદેવીરોડપર આવેલા પોતાના દિલોજન દોસ્ત ફરામજીના ઘર તરફ ચાલવા લાગ્યો. થોડીવારમાં તેના ઘરમાં તે દાખલ થયો. તેણે જોયું કે, તે વખતે ફરામજી તેની વાદ જોતોજ બેઠો હતો.

એ બન્ને દોસ્તોની આ મુલાકાતના દેખાવનું અમો બરાબર વર્ણન કરી શકીએ તેમ નથી. બન્નેની આંખોમાંથી ચોધારાં આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

રુસ્તમજી સહજ સાવધ થઈને બોલ્યો કે:—“મારો જમીન કોણ થયો છે, તે તું જાણે છે કે?”

રુસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ઘણું કરીને હોરમસજી જમીન થયા છે. દાદા ભાસ્કર તેમની પાસે તારા જમીન થવાની ભલામણ કરવા માટે આવ્યો હતો. ત્યાર પછી બન્ને એકી સાથે બહાર ચાલ્યા ગયા હતા.”

રુસ્તમજી કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ.

ફરામજીએ કહ્યું:—“હું ધાડું છું કે, હવે કદાચ તેને પોતાના પાપનો પસ્તાવો થયો હશે?”

“ત્યારે શું તું એમ ધારે છે કે, રૂપિયા તેણે જ લઈને આ ચોરીનો અપરાધી મને દરાવ્યો છે?”

“ખીજું કોણ લઈ શકે તેમ છે? એ છુપા ઈશારાની વાત પણ ખીજા કોના જાણવામાં છે? તું શું ધારે છે! કોઈ પણ વખતે એ વાત તેં ખીજા કોઈને પણ કહી હતી ખરી કે?”

“ના, કોઈને પણ કહી નહોતી.”

“આમ જો.” કહીને ફરામજીએ રૂપિયાની સાથે જે પત્ર આવ્યો હતો, તે રુસ્તમજીને બતાવ્યો. તેણે કહ્યું:—“આ તો જેણે રૂપિયા લીધા છે, તેનું જ કામ જણાય છે, નહિ તો આટલા બધા રૂપિયા ખીજું કોણ મોકલે વાડ?”

રુસ્તમજીએ કહ્યું:—“ભાઈ, મારાથી તો કાંઈ પણ સમજી શકાતું નથી. તે પોતાના રૂપિયાની પોતે જ ચોરી શા માટે કરે? આ રૂપિયા પણ શા માટે મોકલાવે?”

“જરખાનુ મોકલે તો તે માની શકાય તેમ છે.” ફરામજીએ એક નવી શંકા રજૂ કરી.

“ના—ના. તે મને બૂલી ગઈ છે.” રુસ્તમજીએ કહ્યું.

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતા બન્ને જણા કેટલીકવાર સૂધી ચૂપ-ચાપ બેસી રહ્યા. ત્યાર પછી રુસ્તમજીએ કહ્યું:—“ગમે તેમ કરીને આ અપવાદને મટાડવો પડશે. હું છેક નિર્દોષ છું, એમ જગતને જણાવવું પડશે. આપણે તનમનથી પોલિસને મદદ કરીશું. તેથી જરૂર ખરો ચોર પકડાઈ જશે.”

ફરામજીએ કહ્યું:—“અમો પણ એ બાબતની તપાસ કરીશું. હું એ કામમાં ગુંથાયો છું, મને આશા છે કે એક દિવસને એક દિવસ ખરો ચોર પકડાયા વિના રહેશે નહિ.”

ફરામજી આમ કહી બોલતો બંધ થયો. રુસ્તમજી ક્ષણવાર સૂધી ચૂપ રહ્યા પછી એકાએક બોલ્યો:—“હમણાં રતન ક્યાં છે?”

ફરામજીએ જવાબ દીધો:—“હું જાણતો નથી. તમારો પત્ર હું તેને આપી શક્યો નથી. દાદા ભાસ્કરે તે પત્ર તે દિવસેજ મારી પાસેથી ખૂંચવી લીધો હતો. તેણેજ તે પત્ર તેને આપ્યો હતો. તે તરતજ તેને એ ઘર છોડીને ચાલ્યા જવાનું તે પત્રમાં લખ્યું હતું, એથી તે તરતજ ઘર છોડીને ચાલી ગઈ હતી.”

“ક્યાં ચાલી ગઈ છે?”

“તપાસ કરતાં જણાયું છે કે, તે દાદા ભાસ્કરને ત્યાં પરેલમાં ગઈ હતી.”

“હજી સૂધી તે શું ત્યાંજ છે?”

“ના, મેં તપાસ કરી હતી, એ પરથી જણાયું હતું કે તે ત્યાં નથી, મેં દાદા ભાસ્કરની સ્ત્રીની સાથે મુલાકાત કરી હતી. તેણે કહ્યું હતું કે, કોઈનો પત્ર મળવાથી રાત્રિના નવ વાગ્યાના શુભારે

ધરેલ સ્ટેશનપર તે કોઇને મળવા ગઈ હતી, સાંથી પાછી આવી નથી, ક્યાં ગઈ છે, તે કોઈ જાણતું પણ નથી.” ફરામજીએ જવાબ આપ્યો.

“તેને કોઈએ ક્યાંક અટકાવી રાખી હશે.” રુસ્તમજીએ ખરી હકીકત જણાવી.

“હા, એમ પણ માની શકાય તેમ છે. પરંતુ તેને અટકાવી રાખવી એ પણ કાંઈ સહેલું પડ્યું નથી.”

રુસ્તમજી એ મ્હાન હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“હા, તે અટકાવમાં રહી જાય તેવી છોકરી નથી. ગમે તેમ હો, તેની તપાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. તું હમણાંજ એકવાર દાદા ભાસ્કરને મળી આવ, બધી હકીકત તેને જણાવવાથી તે જરૂર તેનો પત્તો મેળવશે.”

“હમણાંજ જાઉં છું. પણ હવે તારો મેળાપ ક્યાં થશે વાર?” ફરામજીએ પૂછ્યું.

“હું ઘેર જાઉં છું. ત્યાંજ તારા માટે વાટ જોઈશ.” રુસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો.

આમ કહી ખનને જણાવ્યું. ધરમાંથી બહાર નીકળ્યા, ફરામજી ઉતાવળો ઉતાવળો કોર્ટ તરફ ચાલ્યો, રુસ્તમજી કઈ તરફ જવું, એનો નિશ્ચય ન કરી શકવાથી ત્યાંજ થોડીવાર ઉભો રહ્યો.

રુસ્તમજી એટલામાં ધીમે ધીમે ટહેલી રહ્યો હતો, એવામાં કોઈએ આવીને તેની પીડપર હાથ મૂક્યો, તેણે ચમકીને પાછું વાળી જોયું. તો એક પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર તેની નજરે પડ્યો.

ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“તમારા નામે એક વૉરેન્ટ છે. પેસ્તનજીના ખૂનના સંબંધમાં તમને ગિરફતાર કરવામાં આવે છે.”

રુસ્તમજી સ્તાંભિત થઈને બોલ્યો:—“પેસ્તનજી! પેસ્તનજીનું ખૂન? કયો પેસ્તનજી? ક્યારે ખૂન થયું છે?”

ઈન્સ્પેક્ટરે ખૂનની વાત હુકામાં કહી સંભળાવી. એ સાંભળીને રૂસ્તમજીએ કહ્યું કે:—“કોણ કહે છે કે ગાડીમાં તેમનું એવી રીતે ખૂન થયું છે? તેજ રાત્રે તેની સાથે ગીરગામ પાસે મારો મેળાપ થયો હતો. ”

ઈન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“તમને મારે કહેવાની ફરજ છે કે, તમે હવે જે કાંઈ બોલશો, તે હવેથી તમારીજ વિરૂદ્ધમાં જશે, તમનેજ આદતમાં નાખી દેશે. ”

“ત્યારે હું કાંઈપણ બોલીશ નહિ. ” રૂસ્તમજીએ નિરાશ થઈને કહ્યું.

એવામાં કોઈ પાછળથી આવી બોલ્યું કે:—“ચિંતા નહિ રૂસ્તમજી, હું તને છોડાવીશ. ”

રૂસ્તમજીએ પાછું વાળીને જોયું કે, એક વૃદ્ધ મરાઠો તેની પાસે આવી ઉભો હતો. ”

રૂસ્તમજીએ કહ્યું:—“પણ આપને તો હું ઓળખતો નથી. ”

વૃદ્ધે કહ્યું:—“હું તારા પિતાનો ખાસ મિત્ર હતો. એ બધી વાત તને જોણમાં આવી મળીને કહી સંભળાવીશ, એથી તને તરતજ મારી ઓળખાણ થઈ જશે. ”

“આપ મારા મિત્ર ફરામજીને મારી આ આદતની વાત કહી દેજો. તે આ મકાનમાંજ રહે છે. ”

“સારું, કહી દઈશ. ” વૃદ્ધે કહ્યું.

ઈન્સ્પેક્ટર તરતજ એક ગાડી બોલાવી આરોપીને લઈ રવાના થયો. બાર કલાક થતાં ન થતાંમાં તો બિચારો હતભાગી રૂસ્તમજી ફરીવાર કેદખાનામાં પડ્યો.

(વિભાગ બીજો)

(ખૂની કોણ ?)

પ્રકરણ ૧ લું

ગુન્હેગાર કોણ ?

બીજો દિવસે બપોરના વખતે કૃષ્ણજી બસવન્ત કીર્તિકરે પોતાની ઓફિસમાં આવીને દાદા ભાસ્કરને બોલાવ્યો. દાદા ભાસ્કર તેની બાટ જોતો હતો, એટલે ખબર મળતાંની સાથેજ તે આંવીને કીર્તિકરની પાસે હાજર થયો.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ચોરીના સંબંધમાં બીજી કાંઈપણ ખાતમી મળી છે ખરી કે ? ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ હા, ફરામજી કહે છે કે, તેને પોસ્ટમાં કોઈએ પાંચડબર રૂપિયા મોકલ્યા છે. તે સાથે એક પત્ર લખી મોકલ્યો છે કે, આ રૂપિયા રસ્તમજીને છોડાવવા માટે મોકલી આપ્યા છે. પત્ર નનામો છે. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ એ રૂપિયા કોણે મોકલ્યા છે, એ વિષયમાં કાંઈપણ અનુમાન કરી શકો છો ખરાકે ? ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ કોઈએ મોકલ્યા નથી. ચોરીના રૂપિયા ગમે તે રીતે ખર્ચવા તો જોઈએજ-એને માટે આ બધી દગાની બાજી ખેડવામાં આવે છે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ આ પરથી હું ધારું છું કે, તમે હવે તમારા હોરમસજીને છોડીને ફરામજીને પકડો છો. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ જો રૂસ્તમજી અને હોરમસજીએ રૂપિયા ન લીધા હોય, તોપણ ફરામજીએ તો અવસ્ય લીધાજ હોવા જોઈએ. તે રૂસ્તમજીનો ખરો દોસ્ત છે, તેથી તેના જાણવામાં જો તે દૂધી વાત આવી ગઈ, હોય તો તેમાં કાંઈ શંકા જેવું નથી. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ તમે શું સાંભળ્યું છે કે, રૂસ્તમજી ફરીવાર કેદ થયો છે. ”

દાદા ભાસ્કરે અજાયબીથી પૂછ્યું:—“ કેમ ? ”

“ એ બધી બાબતની કશી પણ ખબર રાખતા નથી અને છાતી ફલાવીને જાસૂસી કરવા માગે છે. તમારાથી હજી સૂધી કશું પણ થઈ શક્યું નથી. તમારા માટે એ ઘણીજ શર્મની વાત છે. ”

“ હું આ ચોરીના મામલામાં જ ગુન્થાઈ ગયો છું, એટલે બીજી બાબતોએ મારાથી નજર રાખી શકાઈ નથી, રૂસ્તમજીને ફરીવાર શા માટે નજરકેદ કરવામાં આવ્યો છે. ? ”

“ ખૂનને માટે. ”

દાદા ભાસ્કરે વિસ્મિત થઈને પૂછ્યું:—“ ખૂનને માટે ? કોનું ખૂન ? ”

“ તમે એકદમ આકાશમાંથી નીચે આવી પડ્યા હો, એમ જણાય છે. પેસ્તનજીનું ખૂન ગાડીમાં થયું છે. અને એટલા માટે જ રૂસ્તમજીને શકપર કેદ કરવામાં આવ્યો છે. ”

“ રૂસ્તમજી એમાં શું જાણે ? એ ખૂન તો સાચ જણાઈ આવે છે કે, ફરામજીએ જ કર્યું છે. ફરામજીએ કલોરોફોર્મ ખરીદ્યું હતું, તેનો રૂમાલ પણ લાશના મ્હોંપરથી મળી આવ્યો હતો. તે ખૂન

થતાં પહેલાં ચોડીવારે જ તે સ્થાનની નજીકમાંથી ગાડીમાં બેઠો હતો. એ રાત્રે જ તે પોતાના ઘર પાસે ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યો હતો. એનાથી વિશેષ પ્રમાણ શું બોધાયે ? ” ભાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ફરામજી શા માટે પેસ્તનજીનું ખૂન કરે ? જ્યાં લગી એ હેતુ બરાબર પ્રમાણ સહિત જાણવામાં ન આવે, ત્યાં સંધી આરોપીને સજા કરી શકાય નહિ. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ હેતુ ? અવશ્ય તેનો પોતાનો કાંઈક રોષ પેસ્તનજી પર હતો, એનું પ્રમાણ છે કે નહિ, તે તો હું અત્યારે કહી શકતો નથી. તથાપિ દોસ્તને માટે દોસ્ત બધું કરી શકે છે. આ કેસની તપાસણી લાલુભાઈના ઉપર છે; તેણે આ વિષયમાં જરૂર તપાસ કરી હશે. ”

“ તે એક મહાબુદ્ધિમાન પુરુષ છે. તેણે તમારા ફરામજીને કેદ ન કરતાં રૂસ્તમજીને કેદ કર્યો છે. રિપોર્ટ મને બતાવ્યા સિવાય બારો-બાર કમિશનર પાસે રજૂ કરીને તેણે તેના નામ પર વૉરન્ટ પણ કઢાવી લીધું છે. લાલુભાઈએ ધાર્યું હશે કે, જ્યારે એ માણસ હાજ-તમાંથી એક મુર્દમામાં મુક્ત થયો છે, ત્યારે તેને અવશ્ય પાછો લાવી શકાશે. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ મને તો એમ લાગે છે કે, મારા મિત્ર લાલુભાઈએ આ કેસમાં તદ્દન ઉલટી જ ધારણા ધારી છે. જો કોઈની વિરૂદ્ધમાં ખૂનનાં પ્રમાણો મળી શકતાં હોય તો, તે ફરામજી જ છે. તેના વિના બીજા કોઈના પર પણ આરોપ મૂકી શકાય તેમ નથી. ”

“ રૂસ્તમજીની વિરૂદ્ધમાં લાલુભાઈએ શાં શાં પ્રમાણો મેળવ્યાં છે, તે હમણાં જ તમારા જાણવામાં આવી જશે. મેં તેને રિપોર્ટ લખને આવવાનું કહ્યું છે. પણ તે વાત પછીથી થશે. હાલ તરત તો મારા પર જ એ ભાર રહેશે છે. માટે તમે પણ મને એમાં બનતી મદદ કરો. હું હોરમસજી ઉપર નજર રાખું છું; માટે હોરમસજી

અથવા તેના ધરનાં કોઇ પણ માણસના સંબંધમાં તપાસ રાખવાની કશી પણ જરૂર નથી.” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ ફરામજીના સંબંધમાં શું કરવું ? ” દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું.

“ ફરામજીની ખાખતમાં કાંઇ પણ કરવું પડશે નહિ. ફરામજી, દૂસ્તમજી અને હોરમમજી સિવાય ખીજા એ જણા છે, તેને હું ધારું છું કે તમે તદ્દન ભૂલીજ ગયા છો. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ કોણ ? ”

કીર્તિકરની આંખો સળગી ઉઠી ! તે રક્ષ સ્વરથી બોલ્યો :—
“ કેવી અજાયબી ! તમે આ ખુદ્દિ લઇને જ જામસગીરી કરો છો કે ? તમારા મગજમાં રક્ત ભૂસું જ ભરાઇ ગયું છે કે શું ? ”

“ તમારા દારા આ ડિટેકટીવ લાઇનની કાંઇ કિન્નતિ થાય, એવી મારી આશા નથી. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું :—“ આપ મારા ગુરૂદેવ છો ને ! ”

કીર્તિકરે કહ્યું :—“ ગુરૂદેવ શું ગધેડા મટાડીને ઘોડા કરી શકતો હશે ખરો કે ? ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું :—“ હા, હવે યાદ આવે આવે છે કે, એ ખન્નં જણા ખરજોરજી અને મંચેરજી જ છે. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું :—“ એઓજ હમેશાં હોરમમજીને ત્યાં આવ-
જાવ કરે છે. એનું કારણ શું છે, તે તમે જાણો છો ખરા કે ? ”

“ હા, મંચેરજી તેની સાળીનો દીકરો છે અને ખરજોરજી તેની સ્ત્રીનો મગો છે, એટલે હમેશાં તેઓ વિના સંકોચે તેને ત્યાં આવ-
જાવ કરે છે. ” દાદા ભાસ્કરે જવાબ દીધો.

“ એ સિવાય ખીજું કાંઇજાણો છો, કે ? તેઓ મુંબઇના વતની નથી. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“હા, એ જાણું છું. કેટલાક માસ થયાં જ તેઓ અહીં આવ્યા છે.” દાદાભાસ્કરે કહ્યું.

“તેઓ કોણ છે, એમનો પૂર્વ ઇતિહાસ શો છે, એ બધું જાણવાની શું આપણને અત્યારે લેશ માત્ર પણ આવશ્યકતા નથી?” કીર્તિકરે અનન્યબીની સાથે પૂછ્યું.

“ચોક્કસ! એમણે જે પરિચય આપ્યો છે, તે મિથ્યા પણ હોઈ શકે છે.” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“જૂડો, અને સાચો એક હોઈ શકે છે, માટે એમની બધી બાતમી આપણે મેળવવાની જરૂર છે.”

“ત્યારે શું આપ એમ ધારો છો કે, એ લોકોજ રૂપિયા ચોરી ગયા છે?” દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું.

“હું તમારી પેઠે પહેલેથીજ કાંઈપણ કલ્પના કરી શકતો નથી” કીર્તિકરે કહ્યું.

“મને હવે શું કરવાનું કહો છો?”

“બરબોરજીને એક નોકરની જરૂર છે, માટે તમેજ તેના નોકર બની જાઓ. ત્યાં જે કાંઈ બને, તે બધું મને હમેશાં જણાવતા રહેજો.” કીર્તિકરે નવીન ઉપાય બતાવ્યો.

“કાલેજ નોકર બની જઈશ.”

આ સમયે બીજા ડિટકિટવ ઇન્સ્પેક્ટર વૃદ્ધ લાલુભાઈએ આવીને કીર્તિકર સાહેબને સલામ કરી. કીર્તિકરે કહ્યું;—“આજ લાલુભાઈ સાહેબ છે. હવે ખૂનની હકીકત સાંભળતા જાઓ.” દાદા ભાસ્કરે હાથો હાથો. કીર્તિકરે તેને બેસવાનો ઇશારો કર્યો.

પ્રકરણ ૨ નું

સંદેહનું કારણ

કીર્તિકરે લાલુભાઈને બેસવાનો આગ્રહ કર્યો. લાલુભાઈ એ બેસીને સ્થામેના ટેબલ પર એક ખંડલ મૂક્યું. ત્યારપછી બહુજ સાવચેતીથી ધીમે ધીમે કાગળનું એક પેકેટ બહાર કાઢીને કીર્તિકર સાહેબની સામે રજૂ કરી દીધું.

કીર્તિકરે કહ્યું કે:—“લાલુભાઈ સાહેબ! તમારા મિત્ર દાદા બારકર કહે છે કે, તમે રસ્તમજીને કેદ કરવામાં ગદ્દાના જેવું કામ કર્યું છે. ખૂન રસ્તમજીએ કર્યું નથી, ધરામજીએ કર્યું છે.”

લાલુભાઈએ આંખો ચોળતાં ચોળતાં દાદા બારકરના સ્થામું જોયું. દાદા બારકરે શર્માઈને કહ્યું:—“માસ્ટર સાહેબ જૂઠું બોલે છે, મેં ગદ્દા કદ્દા નથી.”

લાલુભાઈએ માથું ઘુણાવતાં ઘુણાવતાં કહ્યું:—ગદ્દા કોણ છે, એ તો આ ચોરીના મામલા પરથીજ સાફ જણાઈ આવ્યું છે. આરોપી ફરીવાર છૂટી જાય, એવું દામ મેં કર્યું નથી. સજ્જડ સાખીતી હાથ કર્યા સિવાય લાલુભાઈ કદાપિ આરોપીને ગિરફતાર કરતોજ નથી, સમજ્યાને દાદા સાહેબ ?”

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“હવે તમારી તે સજ્જડ સાખીતીએ ધીમે ધીમે કહી સંભળાવો જોઈએ.”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“તો મંચેરજીએ એજ રાત્રે રસ્તમજીને પેસ્તનજીની સાથે વાતચીત કરતો જોયો હતો. જ્યાં

એક જણને જોયા હતા, ત્યાંથીજ તેણે ગાડી બાડે કરી હતી.” ત્રીજું, એ ગાડીમાં રસ્તમજ પેસ્તનજીને મૂકી ગયો હતો. આરોપી પણ એ વાતને કબૂલ કરે છે.” ચોથું:—ગાડીવાન સોગંદ ખાધને કહે છે કે, જે વ્યક્તિ ખીજી બેભાન વ્યક્તિને ચઢાવી ગઈ હતી, તે પણ ગાડીમાંજ બેઠી હતી.”

પાંચમું:—“ ગિરગામના નાકાપર એ વ્યક્તિ ઉતરી પડી હતી.”

છઠું:—“ ખીજી એક ગાડીવાન કહે છે કે, બરાબર તેજ વખતે એક વ્યક્તિ તેની ગાડી બાડે કરીને કાલબાદેવી રોડપર ઉતરી પડી હતી. તે જેવી રીતે એ વ્યક્તિનું વર્ણન કરે છે, તે પરથી તે રસ્તમજ વિના ખીજી કોઈ પણ હોઈ શકે નહિ. તે ઉપરાંત ખીજી એ પણ જૂઓ કે, કાલબાદેવી રોડનો પહેરાવાળો કહે છે કે, તેણે જને જોયો હતો, તે ફરામજ નહોતો. વળી રસ્તમજને તેવા પોશાકમાં જોઈને કહે છે કે, ઘણું કરીને એજ તે પુરુષ હતો, તેના સિવાય ખીજી કોઈ પણ પુરુષ નહોતો.”

સાતમું:—“ ફરામજ જે મકાનમાં રહે છે, તે મકાન નીચેના ફૂકાનદાર કહે છે કે, જે દિવસે ખૂન થયું, તેના આગલા દિવસે સંધ્યા સમયે તેણે એક વ્યક્તિને હાથપર એક કોટ લટકાવીને જતી જોઈ હતી. ત્યારે અંધારું થઈ ગયું હતું, એથી એ પુરુષનું મુખ બરાબર જોઈ શકાયું નહોતું. તે રસ્તમજને ઘણી સારી રીતે ઓળખે છે. તેને ખાતરી છે કે, તે પુરુષ રસ્તમજ સિવાય ખીજી કોઈ પણ નહોતો.”

આઠમું:—“ ફરામજના નોકરે તેના માલિકની સાથે કચ્છારો-ફાર્મ લઈને તેને વાતચીત કરતો જોયો છે, એ પરથી જણાઈ આવે છે કે, રસ્તમજને માટેજ ફરામજએ કચ્છારોફાર્મ ખરીદ્યું હતું, ”

નવમું:—“ રસ્તમજી અને પેસ્તનજી બન્ને જણા જરખાનુને ચહાતા હતા; બન્ને તેની સાથે લગ્ન કરવા માટે દીવાના બની ગયા હતા, એથી બન્ને જણાને એક ખીબના ઉપર દારણુ ધર્ષા ઉપજી હતી. તે ઉપરાંત રસ્તમજીના નોકરે કહ્યું છે કે, એક દિવસ રસ્તમજી અને પેસ્તનજીની વચ્ચે રમતરમતમાં ઝગડો થયો હતો, બન્નેની વચ્ચે મારામારી પણ થઈ હતી. પેસ્તનજીના આજ્ઞા જવા પછી રસ્તમજીએ કહ્યું હતું કે, “ તારું લોહી ન રેડું તો મારું નામ રસ્તમજી નહિ. ” આનાથી વિશેષ શી સાબીતી જોઈએ ? એને જો ફ્રાંસીની સજા ન થાય, તો આટલા દિવસ ડિટેક્ટિવ લાઈનમાં કામ કર્યું એ પણ શા કામનું ? ”

આમ કહીને વૃદ્ધ લાલુભાઈએ ગર્વસહિત માથું ધુણાવી સ્થા-
મેના ટેબલપર જોરથી એક મુઠ્ઠીનો આઘાત કર્યો.

કીર્તિકરે આ જોઈ મૃદુતાથી હસીને કહ્યું કે:—“ એ તો જાણે ચાકસ જ છે. પરંતુ લાલુભાઈ સાહેબ ! લાશપર જે કોટ પહેરાયલો હતો, તેને શું તમે ખરાબર જોયો હતો કે ? ”

“ ના, જોવાની જરૂર પણ શી હતી ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ જૂઓ જોઈએ, આ કોટ હાજર છે. આ કોટજ પેસ્તનજીએ પહેર્યો હતો, એની અંદરનો ભાગ જૂઓ. આ કોટના અસ્તરના કાપડતળે કાંઈ સિવડાવેલું હોય, એમ તમોને જણાય છે ખરું કે નહિ વાર ? ”

“ હા, તે તો સ્પષ્ટ જણાય છે. ” લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ આ કોટના અસ્તર તળે બે કાગળો સીવી લેવામાં આવ્યા હતા, તે બન્ને કાગળોને કોઈ અસ્તર શીટીને એકદમ બહાર કાઢી

લઈ ગયું હતું, એ પરથી સાર સમજી શકાય છે કે, જ્યારે ગાડીની અંદર ખૂન થયું, ત્યારે જ કોઈ કાગળ લઈ ગયું હતું.

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ એમાં કાંઈ નવો શક લાવી શકાય તેમ નથી. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા, તે ઉપરાંત કાગળ કપડાંતળે સીવવામાં આવ્યા હતા, એથી કાગળોનો અમુક ભાગ પણ સીવાઈ ગયો હતો. જેણે એ કાગળો લીધા હતા, તેણે બહુજ ઉતાવળ કરી હોવી જોઈએ અને તેથી કરીને જ કાગળોના ખૂણાનો અમુક ભાગ કપડાં તળે રહી ગયો હોવો જોઈએ. જુઓ આ બે કકડા રહી ગયા છે.

“ મેં કપડું ફાડીને એને બહાર કાઢ્યા છે. જુઓ જોઈએ કે આ કયા કાગળોના ખૂણા છે ? ”

લાલુભાઈ તથા ભાસ્કર દાદાએ બરાબર ધ્યાન આપીને તે બંને કકડા તપાસી જોયા. છેવટે લાલુભાઈએ કહ્યું કે:—“ આમાંનો એક કાગળ વિવાહનું સર્ટિફિકેટ છે, એમાં તો શકજ નથી. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ અને બીજા કાગળપર જન્મનું સર્ટિફિકેટ હોય, એમ જણાય છે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા, ભાઈ ! જૂદાં જૂદાં સરકારી ફોર્મોપર જૂદા જૂદા માર્કો છે. આ બંને કકડાઓમાં માર્કોઓનો જે અમુક ભાગ રહી ગયો છે, તેનાપરથી સ્પષ્ટ જણી શકાય છે કે, એમાંનું એક લગ્નનું અને બીજું જન્મનું સર્ટિફિકેટ હતું. હવે સવાલ એ થાય છે કે, પેસ્તનજીએ આ બંને કાગળોને આટલી બધી છુપી રીતે અને આટલી બધી કાળજીથી પોતાના કોટની અંદરના ભાગમાં શા માટે છૂપાવી રાખ્યા હતા ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ આ કાગળો જરૂર તેના ખાસ જરૂરના કાગળો હોવા જોઈએ. ”

“ એનાપરથી સમજી શકાય છે કે, જે પુરુષ તેની પાસેથી એ બન્ને કાગળો છીનવી ગયો હતો, તેને પણ એ બન્ને કાગળો ખાસ અગત્યના હોવા જોઈએ. વળી જુઓ, એ માણસે પેસ્તનજી પાસેથી એ કાગળો લેવાના ઇરાદાથી જ તેને કલારોફાર્મદ્વારા બેભાન કરેલો હોવો જોઈએ, ધણું કરીને એ બાબતમાં તેની ખૂન કરવાની ઇચ્છા ન હોય, તો તે પણ માની શકાય તેમ છે. પેસ્તનજી અત્યંત ઉન્મત્ત થઈ ગયો હતો, તેથી જ તે કલારોફાર્મને સહી શક્યો નથી, મરી ગયો છે. ડૉક્ટરે પણ પોસ્ટમોર્ટમની પરીક્ષા વખતે આમજ કહ્યું હતું. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હા. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ આ પરથી આ ખૂન કોઈ ત્રીના સ્નેહની ઇર્ષ્યાથી થયું નથી, આ બન્ને સર્ટિફિકેટોને માટે જ થયું છે. એમાં લેશ માત્ર પણ સંદેહ જ નથી. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હા, હવે તો એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે. ”

~*~*~*~
પ્રકરણ ૩ જી

ફાટેલો કાગળ

લાલુભાઈ અને દાદાભાસ્કર ધણીવાર સઘી ચૂપચાપ બેસી રહ્યો. છેવટે દાદાભાસ્કર બોલ્યો કે:—“ ત્યારે આપ શું એમ ધારો છે કે, રસ્તમજી અથવા ફરામજી બેમાંથી કોઈએ પણ ખૂન કર્યું નથી ? ”

કીર્તિકરે ચીડાઇને કહ્યું:—“ તમે ગદ્દાની પેઠે વારંવાર શું

પૂછ્યા કરો છો કે, તમે શું ધારો છો ? તમને જવાબ દઈ દેતે હું તો નેસ્ત નાખૂંદ થઈ ગયો છું. હું કાંઈપણ ધારતો નથી. હું માત્ર એટલું જ કહું છું કે, આ ખૂન એ બંને સર્ટિફિકેટો માટે જ થયું છે.”

દાદાભાસ્કરે કહ્યું:—“ હવે હું એ બરાબર સમજી શક્યો છું. તેમ છતાં પણ લાલુભાઈ સાહેબ શું કહેવા માગે છે, એ જાણવાની જ ઈચ્છા ધરાવું છું.”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હા, મેં જે પ્રકારે કેસ તૈયાર કર્યો હતો. તેમાં અત્યારે કાંઈક ગોટાળો થાય એમ જણાય છે ખરું. હવે સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે, એ બંને સર્ટિફિકેટ લેવા માટે જ પેસ્તમજનો કલારોઈઝમ સુધાડવામાં આવ્યું હતું.”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ હવે પૂછવાનું એ છે કે, કોણે કલારોઈઝમ સુધાડ્યું હતું વાર ?”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ ચોક્કસ.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ઓહ ! મેવડ્ડની પેઠે ફક્ત ચોક્કસ ચોક્કસ શું કહ્યા કરો છો ?”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ ના. માસ્ટર સાહેબ ! એમ ન કહો.”

“ હવે એની બરાબર તપાસ કરવી પડશે કે, એ બંને સર્ટિફિકેટો વિવાહનાં તથા જન્મનાં હતાં કે નહિ ? ” કીર્તિકરે ધમકી આપીને કહ્યું.

લાલુભાઈ:—“ એ 'ઉપરથી જ જાણી શકાશે કે, એની સાથે રસ્તમજનો કાંઈપણ સંબંધ છે કે નહિ, ”

કીર્તિકરે:—“ બીજા એક વિષયની બાતમી મેળવવાનો માર તમારા શિરપર સોંપું છું. રસ્તમજએ કબૂલ કર્યું છે કે, તે રાત્રે પેસ્તમજની સાથે ગિરગામની પાસે તેનો મેળાપ થયો હતો.”

લાલુભાઈ:—“ હા, વળી તેણે એમ પણ કહ્યું છે કે, તેણે ગાડી બોલાવીને ઉન્મત્ત પેસ્તનજીને તેમાં બેસાડી દીધો હતો. પણ તે તેની સાથે ગાડીમાં ગયો હતો, એમ કબૂલતો નથી. તે કહે છે કે, તેને ગાડીમાં બેસાડીને તરતજ તે ચાલ્યો ગયો હતો. પરંતુ ક્યાં ગયો હતો ? એ વાતને કોઈ પણ રીતે જાહેર કરતો નથી. ”

કીર્તિકર:—“ અચ્છા, હું તેની સાથે જેલમાં મુલાકાત કરીશ. મને ખબર મળી છે કે. તે રાત્રે તેનો જરખાનુની સાથે એલ્ફિન્સ્ટન સરકલના બગીચામાં મેળાપ થયો હતો. જરખાનુ કહે છે કે, તેની પાસેથી તેના ચાલ્યા જવા પછી એક બાળકે આવીને તેના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો હતો. એ વખતે બરજોરજી પણ તેની સાથે આવી ચઢ્યો હતો. ત્યાર પછી બન્ને જણા જૂદી જૂદી દિશાઓમાં ચાલ્યા ગયા હતા. જરખાનુએ થોડીવાર પછી મંચેરજીને પણ પોતાના પાછળ પાછળ ચાલ્યો આવતો જોયો હતો. ”

દાદા ભારકરે પૂછ્યું:—“ ત્યારે આપ શું ધારો—”

કીર્તિકરે તેને અટકાવીને કહ્યું:—“ વળી પાછા એ શું ધારે છે? આવીને ઉલું રહ્યું કે ? તમે તો મને હવે છેક ગબરાવી દીધો ! જરા વાર પણ ચૂપ નહિ બેસી શકો ? ”

દાદા ભારકરે કહ્યું:—“ ના, માસ્ટર; ત્યારે એમાં પણ જરૂર કંઈક ભેદ સમાયેલો છે, ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તમે એમજ ધારો છો કે, તમે જે કેસમાં પડે છે, તેમાંજ બધો ગોટાળો થાય છે. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હા, તેમજ છે. ”

દાદા ભારકરે કહ્યું:—“ ત્યારે શા માટે કેસ બદલી લેતા નથી ?

હમે આ ચોરીનો કેસ સંભાળો અને ખૂનનો કેસ મને સોંપી દો. એ ચરથી સમજી શકાશે કે કોણ કેવો બહાદુર છે ! ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ત્યાર પછી જ કાંઈ કહેતો હતો, તે સાંભળો; મેં ગમે તે રીતે જરખાનુની પાસેથી જ સાંભળ્યું હતું. તમે હવે કોઈ પણ પ્રકારે જરખાનુને હેરાન કરશો નહિ. ”

“ અમોએ ક્યારે આપની વાતને અમાન્ય કરી છે ? ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ બહુ સારું, હું પ્રથમ જ જણાવી ગયો છું કે, તેજ રાત્રે જરખાનુને એક બાળક પત્ર આપી ગયો હતો. હું એ પત્રની તપાસમાં તેને ઘેર ગયો હતો. ત્યાં ગયા પછી તેણે કાગળ વાંચી શકીને કચરામાં ફેંકી દીધો હતો, તેમાંથી મને એક ટુકડો મળ્યો છે. ”

કીર્તિકરે એક પત્રનો અર્ધો ભાગ લાલૂભાઈની સ્થામે મૂકી દીધો તેનો આશય આ પ્રમાણે હતો:—

“ રૂસ્તમજી સાહેબ—

ખાસ કારણસર લખું છું, કે સ્ત્રી
મરણ પથારીએ છું. વિશેષ કહેવાનું કે આ
તમારો ઉપકાર થવાની વધારે સં
મને અતિ અભાગિની જાણીને. આપ
આજે બુધવારે અવશ્ય પુરૂષની સાથે
તે તમને સાથે લઈને
નહિ તો બધી વાત. ”

લાલૂભાઈ પત્રના ટુકડાને ખાસ ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા લાગ્યો. દાદા ભાસ્કરે પણ તે પત્ર જોયો.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ શું સમજ્યા ?”

લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો:—“ બરાબર કાંઈપણ સમજી શકાતું નથી.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ કેમ ? સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, કાંઈ સ્ત્રીએ મરણ પથારીપરથી રૂસ્તમજીને તે રાત્રે આ પત્ર લખ્યો હતો. પત્ર સ્ત્રીના હાથથી લખાયેલો છે. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ તે પણ જોયું છે,”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ રૂસ્તમજી અવશ્ય તે સ્ત્રીને મળવા માટે ગયો હોવો જોઈએ, એ પરથી તે જે કાંઈ કહે છે, તે સંભવિત છે. તે રૂસ્તમજીની સાથે ગાડીમાં ગયો નથી. તેના જેવોજ પોશાક પહેરીને બીજો કોઈપણ માણસ તેની ગાડીપર ચઢી ગયો હોવો જોઈએ.”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ ફરામજી. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ કિતાવળા ન થાઓ. આગળથી એકાએક એક અનુમાન કરીને બોટી ધારણા બાંધી બેસવાથીજ બધો ગોટાળો થાય છે, ગુન્હેગારને પકડીને તેને ઘટતી સજા કરવાની જેમ આપણી ફરજ છે, તેમજ બેગુનાહ જેથી વિનાકારણ માર્યો ન જાય, તે તરફ નજર રાખવી એ તેનાથી પણ વધારે ફરજ છે. લાલુભાઈ સાહેબ ! આ પત્ર કોણે લખ્યો છે, તેને અત્યારે શોધીને બહાર લાવવાની ખાસ જરૂર છે. માટે એ કામ જલ્દી પૂરું કરો.

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ બનતી કોશિશ કરીશ.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ બે દિવસ પછી તમે જે કાંઈ કરો, તેની બરાબર મને આપજો. ”

“ અવશ્ય આપીશ. ” લાલુભાઈએ કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ગભરાઈને એકદમ કોઈ પણ કામ કરશો નહિ.”

ખન્ને પોલિસ-અમલદારો પોતપોતાનું કાર્ય કરવા માટે રવાના થયા. થોડીવાર પછી કીર્તિકર પણ એક ગુપ્તવેશ ધારણ કરીને બહાર નીકળી પડ્યો.

પ્રકરણ ૪ થું

આ કોણ ?

વારંવાર વિપત્તિમાં પડીને રૂસ્તમજી છેક મરણતોલ થઈ પડ્યે હતો. તરેહતરેહવારની ચિંતાઓથી તે બ્યાકુલ થઈ ગયો હતો. તે મનમાંને મનમાંજ વિચાર કરતો હતો કે:—“હવે મારે શું કરવું? આ આકૃતમાંથી મને કોણ બચાવશે? છેવટે શું વિનાવાંકે ફાંસીના લાકડા-પર લટકવું પડશે?” આવી આવી અનેક ચિંતાઓથી તે દીવાને બની જવા આબ્યો હતો. તેણે ખાવાપીવાનું તથા સૂવા બેસવાનું પણ છોડી દીધું હતું.

એવામાં એકાએક દરવાજો ઉઘાડવાનો અવાજ સાંભળીને તેણે ચમકીને પાછું વાળી બેયું. તેની નજરે એક વૃદ્ધ મરાડો પડ્યો. તેને જોતાંની સાથેજ તે ઓળખી ગયો. જે દિવસે રૂસ્તમજી બીજવાર પોલિસ મારફત પકડાયો, તે દિવસે એ વૃદ્ધેજ તેને છોડાવવાનું વચન આપ્યું હતું.

વૃદ્ધ તેની નજીકમાં જઈને બોલ્યો કે:—“તમે મને ઓળખતા હો, તેમ જણાવું નથી? ન ઓળખી શકો તો તેમાં કંઈ અચંબા જેવું નથી. ઘણા વખત થયાં આપણે મેળાપ થયો નથી. તમારા

પિતાની સાથે મારી સારી દોસ્તી હતી. તમારી વિપત્તિની વાર્તા સાંભળીને હું નિશ્ચિંત રહી શક્યો નહિ. ચિંતા નહિ, તમે નિર્દોષ છો, તો પછી તમને શો બચ છે બાપુ ?”

વિપત્તિની વેળાએ મિત્રનો લાભ થતાં કોના હૃદયમાં આનંદ ન થાય? રસ્તમજીના મનમાં પ્રથમ જરા સંશય પેદા થયો હતો, પરંતુ હવે વૃદ્ધની મીઠી વાતોથી તે સંશય ક્ષણવારમાં મટી ગયો. વૃદ્ધના તરફ તેના મનમાં એક પ્રકારનું ઉંચું માન ઉત્પન્ન થયું,

વૃદ્ધે કહ્યું કે:—“ માઈ નામ કાશીનાથ નાયક છે. હું ધાઈ છું કે, તમને થોડું થોડું માઈ સ્મરણ અવશ્ય હશે. તમને મેં તમારા છેક બચપણમાં જોયા હતા, ત્યારે તમે બહુજ નાના બાળક હતા. ”

રસ્તમજી ઘણો નિચાર કર્યા પછી બોલ્યો:—“ જરાબર સાંભરતું નથી. મને મારી આફતની વેળાએ મને મદદ કરવા આવ્યા છો, એથી મને જે આનંદ થયો છે, તે મારાથી કાંઈપણ રીને કહી શકાય તેમ નથી. ”

વૃદ્ધ કાશીનાથ નાયકે કહ્યું:—“ હવે જે આફતમાંથી છૂટવા માગતા હો, તો મને બધી બીના જણાવી દો, મારી પાસે કાંઈપણ છૂપાવશો નહિ. હું તમને જરાપણ હાનિ થવા દઈશ નહિ. તમારા પિતાના ગિપકારને હજી સંધી હું ભૂલી શક્યો નથી. ”

“ શું કહું ! હું આમાનું કશું પણ જાણતો જ નથી. ” રસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ પોલિસે તમારી વિરૂદ્ધમાં અનેક પ્રમાણો મેળવ્યાં છે. ”

રસ્તમજીએ એક ઉંડો નિસાસો નાંખીને કહ્યું:—“ તે હું જાણું છું. મને હવે દૂરવાનો એક પણ ઈલાજ જણાતો નથી. ”

“ નિરાશ થશો નહિ. ચોરીના સંબંધમાં પણ તમારી વિરૂદ્ધમાં અનેક પ્રમાણો એકઠાં થયાં હતાં, પરંતુ પોલિસે પાછળથી ધાર્યું હતું કે, તમે ચોરી કરી નથી. ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ પણ આ ખૂનના સંબંધમાં મને હવે એવી આશા રહેતી નથી. ” રસ્તમજીએ કહ્યું.

“ કેમ ? મને બધું ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દો, મને આશા છે કે, તમે જરૂર છૂટી જશો. ”

“ શું કહું ? મારે કાંઈપણ કહેવા જેવું રહેતું નથી. ” રસ્તમજીએ ગળગળા થઈ કહ્યું.

“ તમારી સાથે તે રાત્રે પેસ્તનજીનો મેળાપ થયો હતો કે ? ” કાશીનાથે પૂછ્યું.

“ હા, ”

“ તમે તેને ગાડીમાં બેસાડી દીધો હતો કે ? ”

“ હા, બેસ ડી દીધો હતો. ”

“ ત્યાર પછી તમે તે ગાડીમાં બેસાડતા કે ? ”

“ ના. ”

“ ત્યારે કોણ બેઠું હતું ? ”

“ એ હું શી રીતે કહી શકું ? અગ્નિદેવ જાણે. ”

“ તમે જો ન બેસાડો તો સારી વાત છે. તમે ક્યાં ગયા હતા, એ સાબીત થવાથીજ તમે મુક્ત થઈ શકશો. ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ પરંતુ હું ક્યાં ગયો હતો, તે કહી શકીશ નહિ. આપ શત્રુ હો. યા મિત્ર હો, પણ મારો જીવ જતાં સૂંધી પણ હું એ વાત કહીશ નહિ, કોઈને પણ કહીશ નહિ. ” રસ્તમજીએ કહ્યું.

“ હાથે કરીને ફાંસીના લાકડાપર લટકશો ? એ ધેલાઈ સિવાય બીજું કાંઈ પણ નથી જૂઓ, હું તમારો ખાસ દોસ્ત છું. તમારી

મદદ માટે આવ્યો છું. મારાથી કાંઈપણ છૂપાવશો નહિ. ક્યાં ગયા હતા કહો જોઈએ ? ”

“ માફ કરો—”

“ ના જિન્દગીની અણીના વખતે માફ કરવાનું ન કહો. એ વાતને હું સાંભળીશ પણ નહિ. ક્યાં ગયા હતા, કહો જોઈએ ? ” કાશીનાથે અત્યંત આગ્રહ કરીને પૂછ્યું.

“ નહિ કહું, કોઈ પણ પ્રકારે નહિજ કહું ” રસ્તમજીએ આગ્રહ-પૂર્વક કહ્યું.

“ તમે શું દીવાના બની ગયા છો ? તમારી બુદ્ધિ શું તદ્દન બગડી ગઈ છે ? તમારા મસ્તકપર ભયાનક આફતનાં નગારાં વાગી રહ્યાં છે, તે શું તમે નથી સમજી શકતા ? તમે છેક બાળક ન થાઓ.”

“ આપ જે કાંઈ પૂછો છો, તે કહેવાને હું નામલાજ છું. ” રસ્તમજીએ દબતાથી કહ્યું.

“ સાફ, હું પોતેજ તપાસ કરીને બહાર નીકળીશ. ”

“ તે સ્ત્રી હવે નથી. ”

“ સ્ત્રી ? તેનું નામ શું છે ? ”

રસ્તમજીએ અનણ્યતામાં એકાએક સ્ત્રીની વાત કહી દીધી હતી, તેથી હવે બોલ્યો કે:—“ મહાશય ! મને માફ કરો. એ બધી વાત હવે પૂછશો નહિ. તમે ગમે તેટલી કોશિશ કરશો તો પણ તે વાત હું કોઈ પણ રીતે તમને કહી શકીશ નહિ. ” રસ્તમજીએ કહ્યું.

કાશીનાથ જાણે સહજ નિરાશ થઈ ગયો. તેણે કહ્યું:—“ નહિ કહો તો પછી હું શું કરીશ ? મારે પોતાનેજ તપાસ કરીને ખરી હકીકતને બહાર કાઢવી પડશે. હવે હું તમને એક બીજી વાત પૂછવા માગું છું, તે તમે કહેશો ખરા કે ? ”

“ કહો. ”

“ તમને આ ખૂનના સંબંધમાં કોઈનાપર શક આવે છે કે નહિ વાર ? ”

“ હા, પણ હું, તે કહી શકીશ નહિ. ”

“ તમે જો ન કહોતો પછી તમારા વતી મારેજ લાચારીથી કહેવું પડે છે. ”

“ તે તમે ખુશીથી કહી શકો છો. ”

“ તમારા જૂના શેઠ હોરમસજીએ તે હતભાગી પેસ્તનજીનું ખૂન કર્યું છે. ” કાશીનાથે કહ્યું.

સ્તમજી કદીને કોમો થયો અને ત્યારપછી બોલ્યો કે:—“ તમને આ વાત કોણે કહી ? ”

“ જોહ ! આવો મંબીર મામલો તો મેં મારી આખી જિન્દગીમાં પણ જોયો નથી; તમે પણ એમજ ધારો છો તેથી હું પણ ધારી શકું છું કે, ખરો ખૂની હોરમસજીજ છે. કોણે તે ખૂન કર્યું છે, તે પણ તમે જાણો છો, ફક્ત જરૂઆનુને માટે જ કહેતા નથી. સ્નેહ ધણી સુંદર વસ્તુ છે, એમાં તો કાંઈ શક જ નથી. તેમ છતાં પણ સ્નેહને માટે, વિના કારણ પોતાના પ્રાણને પણ ખોઈ એસવા એ એક જાતની ગાંડાઈ સિવાય બીજું કશું પણ નથી. વળી તે બધું વાર્તાના પુસ્તકમાં જ વધારે શોભી શકે છે. ”

“ હોરમસજીની વિરૂદ્ધમાં કાંઈ પણ પ્રમાણ મળ્યાં નથી. ” સ્તમજીએ કહ્યું.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ ઘણાં પ્રમાણો મળ્યાં છે. ”

“ તેઓ શા માટે ખૂન કરે ? ” સ્તમજીએ બહુજ અભયપૂર્વક પૂછ્યું.

કાશીનાથે રસ્તમજીના કાન પાસે મ્હેં લાઇ જઇને ચૂપચાપ કાંઈ કહી દીધું.

રસ્તમજી ફરીવાર ફરીને બોલી બોલ્યો:-“ તમને કોણે કહ્યું ? ”

પ્રકરણ પ મું

રસ્તમજી ગુચવણમાં

કાશીનાથે સ્નેહસહિત રસ્તમજીનો હાથ પકડીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો અને તેના ગાથાપર સ્નેહપૂર્વક હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં કહ્યું કે:-“ શાન્ત થઈને બેસો. ગભરાવ નહિ. તમે નિર્દોષ છો, મેં તમારી રક્ષા કરીશ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે, એથી તમે કહેશો કે નહિ કહો. તો પણ મારા જાણવામાં જે ખરું હશે, તે આવ્યા વિના રહેશે નહિ. હું એટલી હિમ્મત ધરાવું છું. ”

રસ્તમજીએ કાંઈ પણ કહ્યું નહિ, તે ચૂપચાપ બેસી રહ્યો.

કાશીનાથે કહ્યું:-“ જૂઓ, હું ઘણી વાતો જાણું છું. જો હું તમને કહું કે, હોરમસજી આ ખૂનની બાબતમાં કાંઈ પણ જાણતો જ નથી, તો પછી શું તમે મને કહી શકશો કે, તે રાત્રે તમે ક્યાં ગયા હતા ? ”

રસ્તમજીએ કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. નીચું મ્હેં કરી જમીન તરફ જોતો તે પહેલાંની પેઠે જ ચૂપચાપ બેસી રહ્યો.

“ તે જ રાત્રે અલ્ફિન્સ્ટન સરકલના બગીચામાં જરબાનુની સાથે તમારો મેળાપ થયો હતો ખરો કે ? ” કાશીનાથે કિસ્કતાથી પૂછ્યું.

“ તમને કોણે કહ્યું ? ”

“ તેણે પોતે જ કહ્યું છે. ”

“ ત્યારે તમે શું તેની સાથે મુલાકાત કરી હતી ? ” રસ્તમજીએ અજાનબીથી પૂછ્યું.

“ હા, ત્યાર પછી તેની પાસેથી બહાર આવતાં એક બાળકે તમારા હાથમાં એકપત્ર આપ્યો હતો કે ? કોઈ સ્ત્રીએ મરણ્ય મથારીપરથી તે પત્ર તમને લખ્યો હતો કે ? ”

“ તમને આ બધી વાત કોણે કરી ? ”

“ તમારા ઘરમાં જ ગિછાનાપરથી મને એ પત્રનો કેટલોક ભાગ મળ્યો હતો. ”

“ પણ મેં તો તે પત્ર ફાડી નાંખ્યો હતો ને ? ” રસ્તમજીએ પૂછ્યું.

“ હા, મને તેનો અમુક ભાગ મળ્યો છે, બાકીનો અર્ધો ભાગ મળ્યો નથી. તમે તે સ્ત્રીની સાથે મુલાકાત કરી હતી કે ? ”

રસ્તમજી ચૂપ રહ્યો.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ જુઓ છો ને કે, હું બધી બીના જાણું છું. એટલા માટે મારી પાસે કાંઈ પણ રૂપાવતું ફાંકટ છે ”

“ તેનું નામ શું છે ! ”

“ તે હું કહીશ નહિ. ”

“ તે જીવે છે કે મરી ગયું છે ? ”

“ ના, તે જીવતી નથી. ”

“ તેણે તમને શા માટે બોલાવ્યા હતા ? ”

“ તે હું કહી શકીશ નહિ. ”

“ ત્યારે તમારા વતી હું જ કહું છું. ” આમ કહીને કાશીનાથે રસ્તમજીના કાન પાસે મોંમાં લઈ જઈને કાંઈક કહ્યું.

રૂસ્તમજીએ કહ્યું:—“ તમે ગમે તેમ અનુમાન બંધેને કરો, પણ તેણે જે કાંઈ કહ્યું હતું, તેમાંનું કાંઈ પણ હું તમોને કહી શકીશ નહિ. ”

“ ફ્રાંસીએ લટકશે, તો પણ નહિ કહેા ? ”

“ ના. ”

“ જરૂયાનુ બલામણ કરશે તો પણ નહિ કહેા ? ”

રૂસ્તમજી ચૂપજ રહ્યા.

વૃદ્ધે કહ્યું:—“ તમારી સાથે હોરમસજીનો ધાડો સંબંધ છે, એથી એ સ્ત્રીએ હોરમસજીના સંબંધમાં કાંઈ પણ વાત કહેવા માટે તમને બોલાવ્યા હતા, ખરું કે નહિ વાર ? ”

“ માફ કરો, એ બાબતમાં હું કાંઈ પણ કહી શકીશ નહિ. ”
રૂસ્તમજીએ કહ્યું.

વૃદ્ધ કાશીનાથે સમજાવી દીધું કે:—“ જૂઓ, રૂસ્તમજી, બીજો કોઈ પણ માણસ મારી જગાએ નહોતો, તો તમારાપર ગુસ્સે બરાત, પરંતુ હું તમારા પિતાનો બચપણનો દોસ્ત હોવાથી તમારાપર ગુસ્સે બરામ્મશ નહિ. શું તમે અત્યારે તમારી ગાંડાધને જાહેર કરી રહ્યા છો, એ તમે સમજી શકતા નથી ? એ ઉન્મત્તતાનું પરિણામ કેવું બચકર આવશે, એ તમે ન જાણ્યતા હો, એમ નથી. ”

રૂસ્તમજીની બન્ને આંખો આંસુથી ઉભરાઈ આવી. તેણે કહ્યું: “ મહાશય, ગુસ્સે થશે નહિ. તમને બધી વાત ખોલીને કહેવાની ઇલાજ હોત તો હું કદાપિ કહ્યા સિવાય રહેત નહિ. પણ હવે મને એ બાબતમાં માફ કરો. ”

“ ત્યારે એ સ્ત્રી ક્યાં હતી, એ વાત તમે મને કોઈ પણ રીતે કહેશો નહિ ? સારું, હું જ શાંતી લઈશ. ” એમ કહીને વૃદ્ધ ઉભો

થયો. તેણે ઉઠીને રસ્તમજીને કહ્યું કે:—“ હજી પશુ વખત છે. માટે ખરાખર વિચારી જુઓ. વિના કારણ માંડાઇ કરીને શા માટે મોતને શિરપર બેસી રહો છો ? ફાંસીના લાકડાપર લટકીને તમારા વંશને કેમ કલંક લગાડો છો ? એક તો ચોર તરીકેનો અપવાદ તમારાપર આવી પડ્યો છે, તેમ છતાં પશુ ખૂનીનો અપવાદ ફરીવાર બેસીને તમારા પિતાના મુખને શા માટે કાળું કરો છો ? ખરાખર વિચાર કરીને વિચારી જુઓ. બધી વાત મને જણાવશો, તો પછી તમને કશી પણ ઈજા આવશે નહિ. હું ફરી બે ચાર દિવસ પછી તમને આવી મળીશ. ”

રસ્તમજીએ કાંઈ પણ કહ્યું નહિ. વૃદ્ધ કાશીનાથ નાયક ધીમે ધીમે કેદખાનામાંથી બહાર નીકળી ગયો.

પ્રકરણ ૬

અવગુઠિતા

રાત્રિના લગભગ આડેક વાગ્યાના શુભારે વૃદ્ધકાશીનાથ નાયક એલ્ફિન્સ્ટન સર્કલના બગીચામાં એક બાંકડાપર બેસી કોઇના આવવાની વાટ જોઇ રહ્યો હતો.

કેટલીકવાર પછી એક પુરખાવાળી મરાઠી રમણી ત્યાં આવી પહોંચી. તેને જોતાંની સાથે જ તે કોઈ મોટા ઘરની દાસી હોય, એમ સહજમાં જ જણાઈ આવતું હતું.

તેને નજીકમાં આવેલી જોઇને નાયકે તેને તે બેન્ચ પર જ બેસવાનો ઇશારો કર્યો. તે ત્યાં બેઠી; તે સ્થળે ઝાડનો પડછાયો પડવાથી

આત્મનો પ્રકાશ પડી શકતો નહોતો. એથી છેક નજીકમાં ગયા સિવાય તેમને બન્નેને સહેલાઈથી જોઈ શકાય તેમ પણ નહોતું.

કાશીનાથે એ રમણીને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું કે:—“ કેમ, કાંઈ નવી ખબર મળી છે કે ? ”

રમણીએ જવાબ આપ્યો:—“ નવીન કાંઈ પણ નથી. તેમ છતાં પણ એટલું જાણી શકી છું કે, રાજબાઈ અને જરબાનુ બન્ને બરજોરથી બહુજ ડરે છે. શાકારણથી ડરે છે, એ હું હજી સૂધી પણ બરાબર જાણી શકી નથી.”

કાશીનાથે પૂછ્યું:—“ બરજોરથી હજીપણ પહેલાંની મારક આવજાવ કરે છે ? ”

રમણીએ જવાબ આપ્યો:—“ કાલે હોરમસજી કાંઈ કામસર બંદરપર ગયા હતા, એ દરમ્યાન બરજોરથી રાજબાઈની પાસે લગભગ રાત્રિના એક વાગ્યા સૂધી રહ્યો હતો.”

“ તેમની બન્નેની વચ્ચે શી વાતચીત થઈ હતી, તે તું જાણે છે કે ? ” કાશીનાથે પૂછ્યું,

“ ના. ”

“ મંચેરથી ક્યાં હતો ? ”

“ તે પણ હતો, જરબાનુની સાથે વાતચીત કરતો હતો.” આવનાર પુરખાવાળીએ કહ્યું.

“ જરબાનુએ કાંઈ પણ વાતચીત કરી હતી ખરી કે ? ” કાશીનાથ નાયકે પૂછ્યું.

“ ના, તે એકલી પડતાંની સાથે જ રડવા માંડી હતી. તેના દિલપર કોઈપણ કારણથી જે સખ્ત જખ્મ થયો છે, તે તેને જોતાંજ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. હું ધારું છું કે, તે જાણે એક વિષમ વેડનાતું

હૃદયમાં પોષણ કરી રહી છે. હવે તેના પર મને રોષ નથી, હું ધણું દુઃખ ભોગવું છું, એ ખરું; પણ તે બિચારી તો મારા કરતાં પણ વધારે દુઃખ ભોગવી રહી છે. મેં નાનપણથી ધણું દુઃખ વેઠ્યું છે, હું ધણું સહન પણ કરી શકું છું, પણ તેણે તો દુઃખનું નામ પણ સાંભળ્યું નથી. તે દુઃખી થાય, એ જોવા પણ હું ઈચ્છતી નથી.”

“ રસ્તમજીના સમાચાર મેળવ્યા છે કે ? ”

“ મેળવ્યા છે, બધા મેળવ્યા છે.”

“ એ બાબતમાં તું શું ધારે છે ? ”

“ તે નિર્દોષ છે, તે શું આપ જાણતા નથી ? તે ચોરી કરી શકે ખરો કે ? તે શું ખૂન કરે ? ”

“ તે હું જાણું છું, પણ તેની વિરુદ્ધમાં પ્રમાણો અનેક મળ્યાં છે.” કાશીનાથે કહ્યું.

“ તે બધાં પ્રમાણો તદ્દન જૂઠાં છે, બનાવટી છે. પ્રમાણ મળવા છતાં પણ હું તેને નિર્દોષ ઠરાવીશ. પણ શું મને તેની સાથે એકવાર પણ મુલાકાત કરવાની તક નહિ મળે ? આપ શું એનો કોઈ રણ એક ધલાજ નહિ કરી આપો ? ”

“ એ વાત કહેવા માટે જ આવ્યો છું.”

“ આપ જેમ કહેશો, તેમ કરીશ.”

“ પેસ્તનજીની સાથે તેના ખૂનની રાત્રે તેનો મેળાપ થયો હતો, રસ્તમજીએ તેને ગાડીમાં ચઢાવી દીધો હતો. પરંતુ તે એ ગાડીમાં બેઠો નહોતો, બીજો એક જણ બેસી ગયો હતો.”

“ તે કોણ ? ”

“ તેને જ શોધું છું. તેને મેળવવાથી તો આ બધી ગુંચવણ મટી જાય તેમ છે.”

“ રસ્તમજી શું કહે છે ? ”

“ તેણે જરવાનુની સાથે મુલાકાત કર્યા પછી એક પત્ર મેળવ્યો હતો. કોઈ સ્ત્રીએ મરણ પથારીપરથી તેને પોતાની સાથે મુલાકાત કરવાનો આગ્રહ કર્યો હતો. પેસ્તજીને ગાડીમાં બેસાડીને તે તેને મળવા માટે ગયો હતો, પરંતુ તે ક્યાં ગયો હતો, તથા તે સ્ત્રીનું નામ શું હતું, એ વિષયમાં તે કાંઈ પણ કહેવા માગતો નથી. ” કાશીનાથે જવાબ આપ્યો.

“ શું કહ્યું, એક સ્ત્રીએ મરણ પથારીએથી તેને બોલાવી મંગાવ્યો હતો ? મને પણ જાણે કોઈએ એવી રીતેજ મળવા બોલાવી હતી, પણ હું ગઈ નહોતી. મને ઠીક જણાયું નહોતું. ”

“ શી રીતે, તને પણ ખબર આપી હતી ? કાગળ લખ્યો હતો કે શું વાર ? ” કાશીનાથે પૂછ્યું.

“ ના, હવે મને સાંભરી આવે છે, હા, ઠીક થયું છે. જે દિવસે રાત્રે પેસ્તનજીનું ખૂન થયું, તે દિવસે બપોરે તે મારે ઘેર આવ્યો હતો. તેણેજ મને કહ્યું હતું કે, એક સ્ત્રી મોતના મ્હોંમાં આવી પડી છે, તેથી એકદમ તે તેને જોવા માગે છે. ” રમણીએ કહ્યું.

“ તે સ્ત્રી કોણ હતી. એ બાબતમાં તેમણે કાંઈ પણ કહ્યું હતું કે ? ” કાશીનાથે પૂછ્યું.

“ ના, મેં મસ્કરી ધારીને તે વાત તરફ તેટલું ધ્યાન આપ્યું નહોતું—પણ—હા. તેમણે જતાં જતાં કહ્યું હતું કે; મળવાથી તને લાભ થવાનો છે, માટે ચાલ, મારી સાથે ચાલ. ”

“ ક્યાં જવાનું હતું, એ વિષયમાં કાંઈ પણ કહ્યું હતું કે ? ” કાશીનાથે અન્યથાથી પૂછ્યું.

“ હા, હું ધારૂં છું કે, તેઓ કાંઈક કહી ગયા હતા, પણ મને અત્યારે તે કોઈ પણ રીતે સાંભરતું નથી. ત્યારે મેં તેમની વાત તરફ

જોઈએ તેવું લક્ષ આપ્યું નહોતું, માફ મન ગભરાઈ ગયું હતું. તે ઉપરાંત આ સર્વે આપત્તિ વિપત્તિઓથી મને કયું પણ યાદ આવતું નથી.”

“ રૂસ્તમજી ફાંસીના લાકડા પર લટકતું પડે તો તેમ કરવાને કબૂલ છે, પણ તે એ સ્ત્રીના સંબંધમાં એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારતો નથી. એટલા માટે જ મારે તપાસ કરવા માટે બહાર પડવું પડશે. તું બહુ સારી રીતે એ બધી આખતોનો વિચાર કરી જો.” કાશીનાથે કહ્યું.

“ અત્યારે કાંઈ પણ સાંભરતું નથી પછી કદાચ સાંભરી શકશે.” રમણીએ કહ્યું.

“ ખૂબ કોશિશ કર. તે સ્ત્રીને આપણે જોળી કાઢવી પડશે. ત્યાર પછી હું જો કહી ગયો છું, કે મારી ઇચ્છા તમને ખનનેને રૂસ્તમજી પાસે લઈ જવાની છે, તે પ્રમાણે અવસ્ય લઈ જઈશ. તને આવી કાલતમાં જોવાથી તથા જરખાનુની બલામણુ કરવાથી, તે જરૂર બધી પીના જણાવી દેશે. કેમ ખરું કે નહિ વાર ? ”

“ તેમના માટે જ્યારે આટલું કરી શકું છું, ત્યારે આપ કહેા છો તેમ પણ કરીશ.”

“ બધી હકીકત જણાવીને જરખાનુને સમ્મત કરવી પડશે.”

“ આપ કહેશો તેમ કરીશ.”

“ તારો સ્નેહજ ખરો સ્નેહ છે. તું ખરેખર દેવીજ છે.” કાશીનાથે કહ્યું.

“ હું મહાપાપિણી છું. તેમના ચરણની રજ થવાને પણ લાયક નથી.”

આમ કહીને તે રમણી ખુરખાથી મ્હોં ઢાંકીને તરત જ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

વૃદ્ધ કાશીનાથ નાયક પણ ચિંતાતુર મનથી ધીમે ધીમે બીજી તરફ રવાના થયો.

પ્રકરણ ૭ મું

કામની કથા

બીજો દિવસે મોટે મળસકે દાદા ભાસ્કરે કીર્તિકરની સાથે મુલાકાત કરી. અત્યારે જોતાં દાદા ભાસ્કરને, દાદા ભાસ્કર તરીકે ઓળખાઈ શકાતો નહોતો. સાધારણ રીતે પારસી નોકરો જે પોશાકનો ઉપયોગ કરે છે, તેવો જ વેશ તેણે પણ અત્યારે ધારણ કરી લીધો હતો.

તેને જોઈને કીર્તિકર ધીમેથી હસી પડ્યો. એ જોઈને દાદા ભાસ્કરે કહ્યું કે:—“અત્યારે મને દાદા ભાસ્કર તરીકે કોણ ઓળખાઈ શકે તેમ છે ?

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું કે:—“દાદા ભાસ્કર ! તમે એક સમયે અવશ્ય તમારી કિન્નતિ કરી શકશો. આ ગુપ્તવેશપરથી તો તમારી ઘણી જ બહાદુરી જણાઈ આવે છે.”

“તેમ છતાં પણ ગુરૂદેવ મને ગદ્દો કહે છે.” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“હું તે તમને બહાલથી કહું છું. નહિ તો મને તમારા કાર્ય તથા કુશળતા પર પૂરતો વિશ્વાસ છે.”

“બહાલથી ગદ્દો કહેવો, એ તો આપને જ શોભે.”

“હશે, હવે એ વાતને જવા દો અને નવી જે કાંઈ ખબર મેળવી હોય, તે જણાવી દો.”

“પણ હવે એ બધી બીના સંભળાવવાનો વખત રહ્યો નથી. તે બધો હમણાં જ મને શોધતો શોધતો મારી પાસે આવી ચઢશે. હું પછીથી આપને બધી હકીકત કહી સંભળાવીશ.”

“ તમારાપર તેને કાંઈ શક તો નથી આવ્યો ને ? ”

“ તેમ કરવાને તેને ખીજો અવતાર લેવો પડે તેમ છે.”

“ ત્યારે તેના તરફથીયું બાતમી મેળવી છે, એ તો મને જણાવો.”
કીર્તિકરે કહ્યું.

“ આપે જે ધાર્યું હતું, તેજ ”

“ શું ? ”

“ બરજોરજી અથવા મંચોરજી રાજબાઈના સગા નથી.” દાદા બારકરે કહ્યું.

“ શી રીતે જાણ્યું ? ”

“ તેમના મોઢેથી જ બધું જાણવામાં આવ્યું છે. ગત કાલે રાત્રે તેમની બન્નેની વચ્ચે ખૂબ ઝગડો થયો હતો. તેના દરવાજા પાસે છુપાઈ રહીને મેં બધું સાંભળી લીધું હતું.”

“ શા માટે ઝગડો થયો હતો ? ”

“ રૂપિયાની વહેંચણી માટે.”

“ ત્યાર પછી શું થયું હતું ? ”

“ તેમની બન્નેની તકરારપરથી સાફ જણાઈ આવ્યું હતું કે, મંચ-
રજી બરજોરજીનો એકો છે. તેને બરજોરજી ખેલાવે છે. તેમ તે લેખે છે.
રીતભાત બેતાં એમ પણ જણાઈ આવે છે કે, તેમની બન્નેની વચ્ચે
કાંઈક સંબંધ પણ છે.” દાદા બારકરે બધી ખીના જણાવી.

કીર્તિકરે થોડીવાર સૂઝી કાંઈક વિચાર્યું; પછી વિચાર કરીને
કહ્યું:—“ બરજોરજીએ મંચોરજીને શું કહ્યું, તે તમે સાંભળી શક્યા
હતા કે ? ”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ બરજોરજીએ ગુસ્સાથી મંચોરજીને કહ્યું
હતું કે, તને આટલા દિવસપછી માણસ બનાવ્યો, રાજ બાઈની

માથે મેળવી દીધો, તેમ છતાં પણ તું અત્યારે મારી પાસેથી રૂપિયાનો આગ પડાવવાને તૈયાર થયો છે ? આટલી બધી કૃતજ્ઞતા ! હીક છે, હું તને બરાબર સીધો કરી દઉં છું. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ એથી મંચેરજીએ શું જવાબ આપ્યો હતો વાર ? ”

દાદા ભાસ્કરે જવાબ આપ્યો:—“ તેણે કહ્યું કે તેના બધાં ઘરેણાં મને આપ્યાં છે, પણ ભયનો માર્યો હમણાં રૂપિયા માગી શકતો નથી, આવી સ્થિતિમાં રૂપિયા વિના મારાથી શી રીતે ચાલી શકે ? ” ત્યાર પછી બરજેરજીએ કહ્યું કે, આવી બદમાશી કેમ કરે છે ? તેણે જવાબ આપ્યો:—“ શા માટે ન કરે, રૂપિયા તો મેંજ બધા એકઠા કર્યાં હતા. તમે તેમાં શું કર્યું હતું ? જો આવું કરશો તો હું બધો ભેદ ફાડી નાખીશ. ” આ વાત સાંભળીને બરજેરજી સહજ નરમ થયો. તે બોલ્યો:—“ મંચેરજી ! જો આપણા બન્નેની વચ્ચે ઝગડો થશે તો બધી બાજુ બગડી જશે. વારી જે હાલત હતી, તેમાંજ પાડો આવી પડીશ. કેટલાક દિવસ ચૂપચાપ કરી બેસી રહે. હોરમ-સજી બચ્ચાના મોતનો પયગામ મારા હાથમાં છે. આપણને જેટલા રૂપિયા જોઈશે, તેટલા તેની પાસેથી મળી શકશે. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ જવાબમાં મંચેરજીએ શું કહ્યું હતું. ? ”

“ તેણે કહ્યું હતું કે, ‘ હવે મારાથી શી રીતે ચાલી શકશે ? ’ આથી બરજેરજીએ જવાબ આપ્યો હતો કે:—“ તેનો ઇલાજ કરી દઉં છું. ગણેશમલની પાસે ઘરેણાં મૂક્યાં છે. હવે એને વિના કારણ થાપણ રાખી મૂકવાની શી જરૂર છે ? તેને ત્યાંજ વેચી નાખવાથી હમણાં અનેક રોકડા રૂપિયા મળી શકે તેમ છે. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ ગણેશમલ ? ”

“હા, ગણેશમલ ? એ નામને શું મારાથી બૂલી શકાય તેમ છે ? ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હાં, ત્યાર પછી શું થયું ? ”

“ મંચેરજી એથી બહુજ રાજી થયો. તેણે કહ્યું:—“ ત્યારે આજેજ એને વેચી નાંખવાં પડશે. ” અત્યારે મારા હાથમાં એક ફૂદી બદામ પણ નથી. બરજેરજીએ કહ્યું:—“ સાહે, એમજ કરીયું. ત્યાર પછી થોડીવારેજ તેઓ બન્ને બહાર ચાલ્યા ગયા હતા. ”

“ આ પરથી તમે શું સમજ્યા ? ”

“ સમજ્યો કે, બરજેરજી બેટો મહા બદમાશ છે. એ છોકરા મારફત તેણે હોરમસજીનો ઘાણ કાઢી નાખ્યો છે. ”

“ ત્યારે રાજગાદીએ પોતાનાં ઘરેણાં સુધ્ધાં મંચેરજીને આપી દીધાં છે. ઓહ ! એમાં પણ એક ભયંકર ભેદ સમાયલો જણાય છે. ” કીર્તિકરે અન્યયગીથી કહ્યું.

“ પ્રેમને માટે આઓ બધું કરી શકે છે. ”

“ મંચેરજી રાજગાદીના કરતાં ઘણીજ નાની કમ્મરનો છે. ”

“ છતાં પણ સ્ત્રીઓને માટે બધું સંભવિત છે. ”

“ કદાચ બરજેરજીએ દૂપા ભેદને હોરમસજી પાસે બહિર કરી દેશે તો ? ”

“ તો તે પણ માની શકાય તેમ છે, પણ એથી જરૂરનાં શા માટે ડરતી હશે વાં ? ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ એટલા માટેજ. ”

“ હવે એ ચોરી હોરમસજીના ઘરનાં માણસો મારફતજ થઈ છે, એનો બરાબર સમજી શક્યા ને વાં ? ” કીર્તિકરે દાદા ભાસ્કરને સંબોધીને પૂછ્યું.

“બરાબર સમજી શક્યો છું. મંચેરજીને રોજ પૈસાની જરૂર પડે છે. તેથી જો કદાચ તે ધરેણું ન પાછું આપે તો તે સંભવિત અને એટલા માટેજ રાજબાઇએ છૂપી રીતે તિજોરીમાંથી રૂપિયા લઇ લીધાં છે. જરૂઆનુ એ વાત જાણી જવાથી તેને અટકાવવા ગઈ હોય એમ સાફ માલૂમ પડી આવે છે. ત્યારપછી જે કાંઈ થયું છે, તે તો આપણે બંને બહુ સારી રીતે જાણીએ છીએ.” બારકરે કહ્યું.

“બરાબર તેમ તો નથીજ. છતાં પણ એને સંભવિત માની શકાય છે. ગમે તેમ હો, પણ આપણે હવે જેમ બંને તેમ જાણીએ છીએ. પત્તા મેળવવો જોઈશે. તમે બરજોરજી તથા મંચેરજી પરખાસ નજર રાખજો.” કીર્તિકરે કહ્યું.

“એમાં કાંઈ ખામી આવવા નહિ હકં.”

“કાલે ગમે તેમ કરી રજા લઈને મારી આદિસમાં આવજો, અને મને જરૂર મળી જાશે.”

“અવશ્ય આવીશ.”

આમ કહી દાદા બારકર ચાલ્યો ગયો. કીર્તિકર ધણીવાર સૂંધી ચિંતાતુર મનથી તે ઓરડામાં ટહેલવા લાગ્યો. ત્યારપછી લાલૂભાઇને બોલાવી લાવવા માટે તેણે એક નોકરને મોકલી આપ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું

ખૂનના સંબંધમાં

ન્યાં સૂંધી લાલૂભાઇ ન આવ્યો, ત્યાં સૂંધી કીર્તિકર ચહલ કદમી કરવા લાગ્યો. તે જે ઉંડી ચિંતામાં પડી ગયો હતો, તે તેને

જોતાંજ સહજમાં જણાઈ આવતી હતી. પછી તે એકાએક ટેબલ પર જઈ બેઠા અને ટેબલમાંથી એક કાગળ બહાર ખેંચી લીધો. પછી ઘણીવાર સૂધી પાછો કાંઈક વિચાર કર્યો. ત્યારપછી તેણે એક પત્ર લખીને નોકરના હાથમાં આપ્યો તથા તેને જણાવી દીધું કે, હોરમસજીના મકાનની પાછળ જે ગલિ છે, તે ગલિમાં જઈ સીસોટી વગાડવાથી એક સ્ત્રી બહાર આવશે, તે સ્ત્રીને આ પત્ર આપજે. ખૂબ સાવચેતી, અદ્ભૂત રીતે આ પત્ર તેને આપજે અને કોઈપણ માણસ જણી ન જાય, તેની ખાસ સંભાળ રાખજે. ”

નોકર સલામ ભરી ચાલ્યો ગયો. થોડીવાર પછી લાલૂભાઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

કીર્તિકરે તેને કહ્યું કે:—“કેમ, ક્યાં સૂધી તપાસ ચલાવી શક્યા છો વાર ? સાહેબ મને કહે છે કે, આ કેસને હવે ખોળખે રાખી શકાય તેમ નથી. આવી જાતના મુકદ્દમાઓમાંથી તો આરોપી જેમ અને તેમ જલ્દી છૂટી જવો જોઈએ. ”

વૃદ્ધ લાલૂભાઈએ કહ્યું:—“એ તો હું પણ ઘણી સારી રીતે જાણું છું. ”

“સ્તમજીએ ખુન કર્યું નથી, માટે તેને કેદખાનામાં ગોંધી મૂકવો બ્યાજખી નથી. ”

“પેલા છોકરાને મેળવ્યો છે !”

“કયો છોકરો ?”

“જે છોકરાએ તે દિવસે રાત્રે સ્તમજીને પત્ર આપ્યો હતો તે. ”

“તે શું કહે છે ?”

“તેને સાચેજ લાગ્યો, છું. ”

“અહીં બોલાવો. ”

લાલુભાઈ જઈને ફાટ્યાં તૂટ્યાં કપડાં પહેરેલા તથા ધૂળમાં રંગ-
દોળાયલા એક બાગદને લઈ આવ્યો તથા કીર્તિકરની નજીકમાંજ
લાવીને તેને ઉભો રાખ્યો.

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ તમે આને શી રીતે મેળવ્યો ? ”

“ એલ્ફિન્સ્ટન સરકલની આસપાસમાં અનેક છોકરા રમકડા
કરે છે, તેમનામાં તપાસ કરતાં એ મળી આવ્યો છે. ” લાલુભાઈ
સાહેબે જવાબ આપ્યો.

“ એ શું કહે છે ? ”

“ આપજ સાંભળો. ”

કીર્તિકરે તેના તરફ મ્હોં ફેરવીને પૂછ્યું:—“ તેંજ એક દિવસ
રાત્રે એક આખરદાર પારસીને એક પત્ર આપ્યો હતો કે ? ”

“ હા ”

“ તને એ પત્ર કોણે આપ્યો હતો. ”

“ એક સ્ત્રીએ. ”

“ તે કોણ છે ? ”

“ હું તે જાણતો નથી. ”

“ તે પારસી, ભાટિયણ કે મરાઠણમાંની કોણ હતી ? ”

“ મરાઠણ ”

“ ક્યાંથી તને પત્ર આપ્યો હતો ? ”

“ બગીચાના દરવાજા પરથી. ”

“ શું હાથે પત્ર આપ્યો હતો ? ”

“ પેલો પારસી ચાહ્યો આવે છે, તેને આ પત્ર આપી આવ.

લે હું તને આ એક રૂપિયો આપું છું. ”

“ ત્યાર પછી તે ક્યાં ગઈ હતી ? ”

“ મને ખબર નથી. ”

“ જા, અહીંથી ચાલ્યો જા. ”

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“ લાલુભાઈ સાહેબ ! આ છોકરાની તપાસમાં નકામો વખત ન ગાળતાં જે મહાં દાટવાના ઘાટપર તપાસ કરી હોત, તો પણ કાંઈક કામ કરી શકત. ”

લાલુભાઈએ પૂછ્યું:—“ શું કામ સરી શકત ? ”

“ આમ જુઓ, ” આમ કહીને કીર્તિકરે ટેબલના ખાનામાંના કાગળોમાંથી એક કાગળ બહાર કાઢ્યો અને ત્યાર પછી ફરીવાર કહ્યું કે:—“ હું ઘાટપરથી જે દિવસે ખુન થયું, તેના બીજા દિવસના મરણ પત્રકની આ કોપી લઈ આવ્યો છું. ”

“ તે સ્ત્રીને કાણે મારી છે ? ”

“ તે દિવસે રાત્રેજ તે મારી ગઈ છે. ”

“ આપે શી રીતે જાણ્યું ? તે મરી ગઈ છે, એમ જે મારા જાણવામાં આવ્યું હોત, તો હું જરૂર સ્મશાન ઘાટપર જઈને તેની ખબર કાઢી આવત. ”

“ ગમે તેમ હો, આમ જુઓ, તે દિવસે સાત મરાઠાનાં મરણ થયાં છે, એમાંના ત્રણ પુરૂષો છે અને ચાર સ્ત્રીઓ છે. કીર્તિકરે કહ્યું.

“ ત્યારે તો તે ચાર સ્ત્રીઓમાંની તે પણ એક ચોક્કસ છે. ” લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ ચોક્કસ-જુઓ, આમાંની જે સ્ત્રીઓ મોટા ઘરની છે અને તે ઘરો મુંબઈમાં નામાંકિત ગણાય છે. એ બન્ને નથી. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ કેમ ? ”

“ રૂસ્તમજીએ જે કાગળ મેળવ્યો હતો, તે તો તમે જોયો છે ને ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ જી, હા, એ પત્ર આપની પાસેથી જ જોયો છે. ” લાલુ-
ભાઈ સાહેબે જવાબ આપ્યો.

“ સારું, એ પત્ર ઘણા જ ખરાબ કાગળ પર લખેલો છે. મોટા
માણસોને ત્યાં એવો કાગળ હોવો અસંભવિત છે. ” કીર્તિકરે એક
નવી શંકા રજૂ કરી કહ્યું.

“ હા, ખરું કહો છો. ”

“ તે પરથી તે બન્ને સ્ત્રીઓમાંની એક પણ એ કાર્યમાં લિપ્ત
થઈ હોય એમ જણાતું નથી. ”

“ માની શકાય તેમ છે. ”

“ માની શકાય તેમ નથી, એ ખરું છે. ત્યારે હવે બીજી એ
સ્ત્રીઓ બાકી રહી. એમાંની એક સધવા છે, એટલે એ પણ હોઈ શકે
નહિ. ” કીર્તિકરે પોતાની અક્કલનો પરિચય કરાવ્યો.

“ કેમ ? ”

કીર્તિકરે ભવ્વાં ચઢાવી કહ્યું:—“ કેવી અબળબીની વાત છે !
તમે ડિટેક્ટીવગીરી કરીને માથાના વાળ પણ પકાવી દીધા છે, તેમ
છતાં પણ મારે તમને આવી નજીવી બાબતો સમજાવવી પડશે ? પતિ
જીવતો હોવા છતાં કોઈ સ્ત્રી મરણ પથારી પરથી પોતે એક અબળબી
આમરૂદાર માણસને પત્ર લખે ખરી કે ? જો કદાચ લખવો પડે તો
તેનો સ્વામી અથવા તેનો કોઈ નજીકનો સગો જ લખી શકે. તેના
સિવાય બીજાથી લખી શકાય નહિ. ”

“ હા, હવે હું સમજી ગયો છું. ”

“ હવે એક સ્ત્રી બાકી રહી, તે જ આ કાર્યમાં બાગ લેનારી
સ્ત્રી હોવી જોઈએ. કીર્તિકરે કહ્યું.

“ એ તો સાર જણાઇ આવે છે, કારણ કે તેણે પોતે પણ પોતાને વાર વનિતા લખી છે. ”

“ એમ હોય, તો તે સારી રીતે માની શકાય તેમ છે. પછીથી તમે બધું જાણી શકશો. એનું ઠેકાણું લખી એ કોણ હતી, એની ખરી હકીકત શી હતી, એ બાબતની ખરાબર બાતમી મેળવી લાવો. એ કામનો બાર હવે હું તમારા પર જ મૂકું છું. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ હું હમણાં જ રવાના થાઉં છું. ”

“ તમે તે બાબતમાં ક્યાં સૂધી બાતમી મેળવી શકો છો, એની ખબર મને આદિસમાં આવી આપજો. ”

“ બહુ સારું. ” કહી લાલુભાઈ રવાના થયો. ત્યાર પછી કીર્તિકર સ્નાન આહારાદિ કરવા ગયો.

પ્રકરણ ૯ મું

બગીચામાં

ખરાબર બપોરના વખતે જરબાનુ પોતાની ઘસી સાથે વિક્ટોરિયા ગાર્ડનમાં કોઇને માટે વાટ જોતી બેઠી હતી. બગીચાની એક બાજુએ પડેલી એક બંન્યપર તેઓ બંને બેઠી હતી. કોઈ કોઈની સાથે વાનચી કરતી નહોતી.

થોડીવાર પછી જરબાનુ બોલી કે:—“ હજી સૂધી તેઓ કેમ નહિ આવ્યા હોય વાર ? ”

ઘસીએ કહ્યું:—“ તેમણે એક વાગ્યે આવવાનું આપણને લખ્યું છે, પણ હજી એક વાગ્યો નથી. ”

ફરીવાર બન્ને જણીઓ ચૂપચાપ બેસી રહી. એકાએક દાસી હાલી ઉભી થઈને બોલી:—“આમ જૂઓ તેઓ આવી પહોંચ્યા છે.”

જરયાનુએ એ તરફ નજર કરી જોયું કે, એક વૃદ્ધ મરાડો તેના તરફ આવી રહ્યો છે. વૃદ્ધ મરાડાએ નજીકમાં આવીને જરયાનુને કહ્યું કે:—“તમારું નામ જરયાનુ છે કે? શું તમેજ ધનવાન પારસી બેન્કર હોરમસજની કન્યા છો?”

જરયાનુએ શરમાઈને સહજ માથું નમાવ્યું. એ જોઈને વૃદ્ધ કહ્યું કે:—“હું રસ્તમજના પિતાનો બચપણનો દોસ્ત છું. મારું નામ કાશીનાથ નાયક છે. તેની આજ્ઞાની વાત સાંભળીને હું તેને તે આજ્ઞા તમાંથી બચાવવા આવ્યો છું. લોકોના મોંઘાંએથી સાંભળ્યું છે કે, તમે તેને બહુ જ—”

સહસા જરયાનુના બન્ને ગુલાબી ગાંધો અધિક લાલ થઈ ગયા. એ જોઈને કાશીનાથે વાત ફેરવી લઈ કહ્યું કે:—“જે દિવસે પેસ્તનજનું ખૂન થયું, તે દિવસે રાત્રે તેની સાથે પેસ્તનજનો મેળાપ થયેલ હતો. તેજેજ તેને ગાડીમાં બેસાડી દીધો હતો. પરંતુ ત્યાર પછી તે ગાડીમાં તેની સાથે તે ગયો નહોતો. બીજો એક પુરૂષ પાછળથી ગાડીમાં ચડી ગયો હતો.

“ત્યારે તેમણે ખૂન શી રીતે કર્યું?”

“હું પણ એમજ કહું છું. તેણે તે રાત્રે પેસ્તનજને ગાડીમાં બેસાડી દીધા પછી કોની સાથે મુલાકાત કરી હતી, એ બાબતમાં કંઈ પણ કહેતો જ નથી. મેં તેને બહુ બહુ સમજાવ્યો છે.”

“કેમ?”

“તે પણ તે કહેતો નથી. તે પેસ્તનજની સાથે ગાડીમાં ન જતાં બીજો કેકાણે ગયો હતો; એમ પ્રમાણ પૂર્વક સાબીત કરી આપશે,

તો તરતજ છૂટી શકશે, પણ તે એવો મૂર્ખ છે કે, એ આખતમાં કાંઈ પણ બોલતો જ નથી. એવો મૂર્ખ માણસ શી રીતે તમારાં પિતાનો એટલો મોટો કારભાર ચલાવતો હતો, એ આખતમાં મારાથી તો કાંઈ કદપનાજ કરી શકાતી નથી. તે કોઈ પણ રીતે ખરી હકીકતને જાહિર કરશે જ નહીં. ”

“ કુમ ? ”

“ એને માટે ઘણી કોશિશ કરીને હું તમારી દાસીની સાથે પરિચિત થયો છું. મારી વાતને તે કોઈ પણ પ્રકારે કાનપર ધરતો નથી. પણ કદાચ તમારી ભલામણથી તે ખરી હકીકત જણાવે તો તે સંભવિત છે. ”

“ એમ કરવાની શી જરૂર છે ? ”

“ તે જો દીવાનો બની જતો હતો હોય, તો શું તેને સમજાવવો, એ આપણી ફરજ નથી ? તેના પર કેવી ભયંકર આફત આવી પડી છે, તે તે પોતે જાણતો જ નથી. ફાંસીની—”

આ સાંભળીને જરબાનુએ એક ઈંડો નિસાસો નાખીને મનમાં તે મનમાં જ કાંઈ કહ્યું.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ નિર્દોષ માણસ કદાપિ સજા ભોગવતો નથી. તે નિર્દોષ છે, તેને શો ભય છે ? ભગવાન તેની અવશ્ય રક્ષા કરશે. ”

“ તેઓ શું બચી જશે ? ”

“ જરૂર એ વિષયમાં કાંઈ શંકાજ નથી. ”

“ મને શું કરવાનું કહો છો ? ”

“ તમારે એકવાર તેને મળવું જોઈશે ? ”

“ શી રીતે મળી શકાશે ? ”

“જેલના સાહેબ સાથે મારી સારી ઓળખાણ છે. મારી સાથે આવવાથી તેઓ તમોને રુસ્તમજીની મુલાકાત અવશ્ય કરાવી આપશે.” કાશીનાથે જવાબ આપ્યો.

“પણ જો કદાચ મારા પિતાજી એ વાત જાણી જશે તો પછી મને શું કહેશે ? તમારી સાથે આજે આ મુલાકાત કરવામાં મેં મોટી ભૂલ કરી હોય, એમ મને જણાય છે.” જરખાનુએ કહ્યું.

“જો તમારી સહજ મહેનતથીજ એક મનુષ્ય ફાંસીના લાકડા-પર લટકતો બચી જાય અને એક નિરાપરાધીના પ્રાણની રક્ષા થાય, તો શું તેમ કરવું એ તમારી ફરજ નથી ?”

“મેં જેલમાં જઈને તેની સાથે મુલાકાત કરી છે, એવી વાત જો જાહિર થઈ જાય, તો તેથી મારે ધણુંજ શરમાવું પડે તેમ છે. મારા પિતાજી એ વાત સાંભળે તો મારો ઘણોજ તિરસ્કાર કરે તેમ છે, મારા પિતાને કહ્યા વિના મારે કોઈ પણ કામમાં હાથ નાખવો બ્યાજખી ગણાય ખરો કે ? પિતાની પરવાનગી સિવાય મારાથી એક ડગલું પણ ભરી શકાય કે ?”

“જરૂર પડ્યે એમ કરવામાં પણ કાંઈ હરકત જેવું નથી. એક જણનો જીવ બચાવવાની ખાતર કદાચ જીવ આપવો પડે તો પણ શું થયું ? જરા વિચાર કરી જૂઓ કે, પરોપકાર કરતાં મનુષ્યો કેવી કેવી અપૂર્વ ઉદારતા દર્શાવે છે.” કાશીનાથે જરખાનુને હિસાહિત કરવાના હેતુથી કહ્યું.

આ સમયે દાસી જરખાનુના બન્ને હાથ પકડીને ઠરણા ભરેલા અવાજથી બોલી:—“ચાલો. હવે વખત ઘણો વીતી ગયો છે.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“હા, ચાલો. તમે આગ્રહ કરશો તો તે ચોક્કસ કહી દેશે કે, તે રાત્રે તે કોને મળવા માટે ગયો હતો. એ

જણી શકવાથી તે જરૂર છૂટો થઇ જશે. મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે, તમારી વાતને તે પાછી ઠેલી શકશે નહિ. ”

“ તેઓ શું મારા આગ્રહને કબૂલ રાખશે ? ”

“ તે તમને ખરા જિગરથી ચાહે છે. જે કોઇનું પણ કહેવું તે કબૂલ રાખે તેમ હોય, તો તે ફક્ત તમે એકજ છો. આથી તમારું કહેવું તે જરૂર કબૂલ કરશે. ” કાશીનાથે કહ્યું.

જરખાનુના ગાલ લાલ થઇ ગયા. તેણે શરમાઇને માથું નીચું કરી કહ્યું:—“ ત્યારે ચાલો. ”

કાશીનાથ આગળ આગળ ચાલ્યો. જરખાનુ અને દાસી તેની પાછળ ચાલવા લાગી.

વૃદ્ધ કાશીનાથ નાયકે બગીચાની બહાર પહેલેથીજ એક ગાડી તૈયાર કરી ઉભી રાખી હતી. ગાડીની પાસે આવી તેણે જરખાનુ તથા તેની દાસીને ગાડીમાં બેસવાનું કહ્યું. તેમણે ગાડીમાં બેઠા પછી જોયું કે, ગાડીમાં બે યુરખા પડ્યા હતા,

વૃદ્ધ ગાડીમાં બેસીને બોલ્યો કે:—“ તમારા માટે આ બે યુરખા પ્રથમથીજ તૈયાર રાખ્યા છે. તેને સારી રીતે શરીર પર ઢાંકી દો. તમો યુરખાથી બરાબર ઢંકાઈ જશો, એટલે તમને કોઇપણ ઓગળી શકશે નહિ. તમો રસ્તમજની સાથે જોલમાં મગવા ગયાં હતાં, એ પણ કોઈના જાણવામાં આવી શકશે નહિ. ”

વૃદ્ધના કહેવા પ્રમાણે તેમણે બન્નેએ યુરખાથી પોતાનાં શરીર ઢાંકી દીધાં. ત્યારપછી ગાડી પણ વેગપૂર્વક જોલ તરફ ચાલવા લાગી,

પ્રકરણ ૧૦ મું

કેદખાનામાં

ગાડી આવીને કેદખાનાના દરવાજા પાસે ડબી રહી. વૃદ્ધ ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો.

અહીં આવ્યા પછી જરખાનુના હૃદયનો સર્વ ઉત્સાહ. એકદમ મંદ પડી ગયો. તેનું આખું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું, તે શી રીતે જેલમાં દાખલ થઈ શકશે. એવા વિચારથી મનમાં ને મનમાંજ અત્યંત વ્યાકુળ થઈ પડી.

તેની આવી હાલત જોઈને દાસીએ કહ્યું:—“જરા સાવધ રહો. આમ ગભરાઈ ન જાઓ. તમે જે ગભરાઈ જશો તો પછી રસ્તમજ સાહેબનો ખ્યાલ થઈ શકશે નહિ.”

“હું તો સાવધજ છું.”

“હા, સાવધ નહિ રહો, તો લોકો આપણને ઓળખી જશે.” દાસીએ કહ્યું.

“તું જે કોઈને ચાહતી હોત તો તને મારા મનની હાલત જરૂર જણાઈ આવત.”

દાસીએ કાંઈપણ જવાબ ન આપતાં મ્હોં ફેરવી લીધું. તેના હૃદયની અંદરના ભાગમાંથી એક કંડો નિસાસો નીકળી પડ્યો. જરખાનુએ ચમકીને તેના મ્હોં રહામું જોયું.

એ વખતે કાશીનાથ ગાડીની નજીકમાં આવીને બોલ્યો કે:—
“ચાલો, મારી સાથે ચાલો.”

ખન્ને ગાડીમાંથી નીચે ઉતરી. જરયાનુ ઘણાજ ગભરાટથી ઘણું કંપી રહી હતી; દાસી તેને પકડીને ચાલવા લાગી. બધાં ધીમે ધીમે જેલખાનામાં દાખલ થયાં.

એક પહેરેગીર તેમને રસ્તો બતાવતો ચાલવા લાગ્યો. એક જગાએ આવી તે થોભી ગયો; અને મોટા અવાજની સાથે તેણે કોદાના એક મજબૂત દરવાજાને ઉઘાડી નાખ્યો. જરયાનુ તથા દાસીને ત્યાંજ ઉભી રાખીને કાશીનાથ ઓરડામાં પેડો. તેઓ ખન્ને પુરખાથી ઢંઢાઈને એક બાજુ પર ઉભી રહી.

કાશીનાથને આવતો જોઈને રસ્તમજાએ માથું ઉંચું કરી તેના તરફ જોયું. કાશીનાથે કહ્યું:—“જરયાનુ તમને મળવા આવી છે.”

રસ્તમજાએ ચમકીને પૂછ્યું:—“કોણ?”

કાશીનાથ કાંઈપણ જવાબ ન આપતાં બહાર જઈને તેમને ખન્નેને અંદર લઈ આવ્યો. કંપતા પગથી, ડોલતા દિલથી જરયાનુ ધીમે ધીમે નીચે મોઢે કેદખાનામાં દાખલ થઈ.

ઘણીજ અજબખીની સાથે રસ્તમજા કૂદીને ઉભો થયો. તેના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ બહાર નીકળી શક્યો નહિ. તેની આંખોમાં આંસૂનાં ઝગઝગાયાં ભરાઈ આવ્યાં.

જરયાનુ મનને કાજૂમાં રાખી શકી નહિ. તે પણ રડી પડી. સાડીના છેડામાં તેણે મ્હોં છુપાવી દીધું. અને દાસી-તે પુરખાથી મ્હોં ઢાંકી દીવાલને અઢેલી ચૂપચાપ ઉભી રહી.

કાશીનાથે કહ્યું:—“મારા કહેવાથી તમે બધી ખીના જાહિર કરી નથી, તેથીજ ઘણી કોશિશ કરી જરયાનુને હું આવી લઈ આવ્યો છું. તમે હાથે કરીને આવી ધોરતમ ઉન્મત્તતા પ્રકટ કરો, એ જોઈને અમારાથી થી રીતે નિશ્ચિંત થઈ એસી રહેવાય વાર?”

સ્તમજીએ દુઃખની સાથે કહ્યું.—“ તમેને શું કહું ? મને નાહક શા માટે હેરાન કરો છો ? ”

“ હું તમારા પિતાનો ખાસ મિત્ર છું, એથી માશયી તમને વિના કારણ ફાંસીના લાકડાપર શી રીતે લટકવા દેવાય ? ” દાશીનાથે સ્તમજીના સવાલનો ઘટો જવાબ દીધો.

સ્તમજી કાંધપણ બોલ્યો નહિ. ત્યારે દાશીનાથ જરખાનુની સલામું બોધને બોલ્યો કે:—“ તમે બલામણ કરો. જૂઓ છો ને કે મારી વાતને તેઓ કાનપર પણ ધરતા નથી. ”

ઘણાજ દુઃખથી દાસીએ આવીને જરખાનુનો હાથ પકડ્યો. પરંતુ મનને વશ રાખતાં તે ફળીભૂત થઈ શકી નહિ. ત્યારે દાશીનાથે દાસીને કહ્યું કે:—“ તું તારી શેઠાણીને કહે, કે તે સ્તમજીને કાંધક બલામણ કરે. માફ તો હવે એમની પાસે કાંધ ચાલી શકે તેમ નથી. ”

જરખાનુ કાંધક કહેવા જતી હતી, પરંતુ કહી શકી નહિ. તેના કંઠે ઇંધાઈ જવા આવ્યો. દાસીએ એ વખતે તેના મુખપર ઢંકાયલા પુરખાને કાંધકે દૂર કર્યો. એ સમયે તેણે જરખાનુને અંતરમાં જ જાણે રડતી હોયની ! તેવો એક ક્ષણ અને કોમળ અવાજ સાંભળ્યો.

સ્તમજી અન્યથા તથા આવેગ ભરેલા અવાજથી બોલી બોલ્યો:—“ તું ! ”

દાસી પોતાની ગફલતને જાણી ગઈ; તેણે તરતજ જરખાનુના મોંપરથી અવગુઠનને સેરવી લીધું. જરખાનુએ ચમકીને સ્તમજીના તરફ જોયું, ત્યારપછી દાસીના તરફ જોયું. તેને બધું જાણે એક જાતની ભૂલભૂલામણી જેવુંજ જણાવા લાગ્યું.

સ્તમજી શરમાઈ ગયો. મનમાં ને મનમાં બોલ્યો:—“ હું શું દોવાનો બની ગયો છું. એ શી રીતે જરખાનુની દાસી થશે ? પરંતુ કદાચ તેના મુખ જેવું આનું મુખ તો પણ શું કહી શકાય ? ”

કાશીનાથે રસ્તમજીને કહ્યું:—“ જૂઓ, દાસી જરખાનુને એટલાં બધાં ચાહે છે કે, તે પણ તમારા માટે રડી રહી છે. એકજ વાત કહેવાથી જો બધી પંચાત પતી જતી હોય, તો પછી તમે શા માટે તે વાત કહી નાખતા નથી ? અમે તમારા માટે જે કાંઈ કરી રહ્યા છીએ, એ જોઈને છેક અકૃતસ સિવાય આવો વ્યવહાર બીજું કોઈ પણ ચલાવી શકે તેમ નથી. ”

રસ્તમજીએ વિનીત બાવથી કહ્યું:—“ માફ કરો, મારાથી બોલી શકાય તેવો મારી પાસે બીજો એક પણ ઇલાજ નથી, નહિ તો અવશ્ય આપને તે વાત જણાવી દેત. ”

આ વખતે જરખાનુ બોલી તેણે કહ્યું:—“ કહોની ! ”

રસ્તમજી આવેગની સાથે બોલ્યો:—“ જર ! જિગરની જર ! તું મને પૂછીશ નહિ. તારી વાતને શી રીતે પાછી ફેલવી એ હજી સંધી હું શિખ્યો નથી. માટે કૃપા કરી તું મને મારા કર્તવ્યપરથી બ્રટ કરીશ નહિ. ”

જરખાનુએ કહ્યું:—“ હું કાંઈ પણ સમજી શકતી નથી. ”

“ મને કાંઈપણ પૂછીશ નહિ. ” રસ્તમજીએ કહ્યું

જરખાનુ તરતજ રસ્તમજીના પગ પાસે બેસી ગઈ. તેણે ગમ-રાટથી રૂંધાવલા અવાજે કહ્યું:—“ બે કોઈ પણ વેળાએ મને તિલ-ભાર પણ તમે ચાહી હોય, તો કહો કે, તે રાત્રે તમે કોની સાથે મળવા મળ્યા હતા. પારકાને માટે પોતાની જિન્દગીને આફતમાં નાખવી એ કોઈ પણ રીતે વ્યાજબી ગણાય ખરૂં કે ? ”

રસ્તમજીએ જરખાનુનો હાથ ઝાલીને બેઠી કરી. પછી કહ્યું:—
“ જરખાનુ ! તું શું પૂછે છે, તે તું જાણતી નથી. ”

“જરણાનુએ ગભરાટથી કહ્યું:—“ જાણતી નથી, સમજતી પણ નથી. હું એક સામાન્ય સ્ત્રી સિવાય બીજી કોઈ નથી. તમે બીજાને માટે શા કારણથી—”

કાશીનાથ વચ્ચમાંજ અટકાવીને બોલ્યો:—“ અને તેમાંયે પણ એક સાધારણ સ્ત્રીને માટે—”

રસ્તમજીએ વેગપૂર્વક કહ્યું:—“ હા, સ્ત્રીને માટે, ખરું છે. ”

જરણાનુએ આંસૂથી ઉભરાતી આંખોએ રસ્તમજીના સ્હામું બેચું. ત્યાર પછી તે રડી પડી.

અભાગિની દાસીએ પણ છલકાતી આંખોથી પુરખામાંથી એ દેખાવ બેચો, તેની છાતી પણ આંખોનાં આંસૂથી ભીંજાઈ રહી હતી.

પ્રકરણ ૧૧ મું

એનો એજ ભાવ

ઘણીવાર સૂધી સઘળાં ચૂપ રહ્યાં. છેવટે વૃદ્ધ બોલ્યો:—“જુઓ રસ્તમજી ! તમને સાફ કહી દઉં છું કે, તમે એક ઘણાજ ખરાબ માણસ છો. આ કન્યા તમને ખરા જિગરથી ચહાય છે, તમારે પગે પડી, તેમ છતાં પણ તમે એવા પાખંડી છો કે, એકવાર તેના મ્હોં સ્હામું પણ બેતા નથી. ઘણી જ દિલગીરીની વાત છે, ઘણી જ શરમની વાત છે, ”

રસ્તમજીએ ઘણા જ દુઃખની સાથે કહ્યું:—“ મહાશય, તમે જાણતા નથી, જરણાનુ પણ જાણતી નથી. જરણાનુના માટે જ મારાથી કંઈ પણ કહેવાનો ઇલાજ રહ્યો નથી. ”

જરખાનુએ માથું ઊંચું કરી ચમકાવે પૂછ્યું:—“ મારા માટે ? ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ એનું મગજ ખગડી ગયું છે, માટે એની વાતને કાનપર ધરશો નહિ. હું ધાઈ છું કે, એનો ઇન્સાફ થતી વખતે એને દીવાના તરીકે જ સાબીત કરવો પડશે; એ સિવાય ખીજે કંઈ પણ ઇલાજ જ નથી. ”

જરખાનુએ ધીમે ધીમે આવીને રસ્તમજીના મ્હેં સહામું બેવા માંડ્યું. રસ્તમજીએ કહ્યું કે:—“ હું દીવાનો નથી. જરખાનુ ! હું ખડું જ કહું છું કે, તારા માટેજ મારાથી કંઈ પણ કહી શકાતું નથી. એથી મારે કદાચ ફાંસીના લાકડાપર લટકવું પડે, તો તે પણ કમૂલ છે. પરંતુ કોમ્પ પણ રીતે હું કોઈ વાતને બહિર કરીશ નહિ, કરી શકીશ નહિ. ”

જરખાનુએ છેવટે રસ્તમજીની પાસે જઈને તેનો હાથ પકડ્યો. ત્યાર પછી તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે:—“ મારા વિષયમાં કશી ચિંતા કરશો નહિ. હું તો જિન્દગી સૂધી સુખ દુઃખ ભોગવ્યા કરીશ; તમે આ આશનમાંથી છૂટી જાઓ. તમને કંઈ પણ થશે તો હું શું કરીશ ? મારાથી શી રીતે ખચી શકાશે ? તમે નાહક મારી ચિંતા શા માટે કરો છો ? માફ ગમે તેમ કેમ નથી થતું; તમે એ બધી વાતોને ભૂલી જાઓ. જે મારી પાસે ન કહેવા માગતા હો, તો હું હમણાં જ તમારી પાસેથી ચાલી જઈ છું. ”

રસ્તમજીએ કણ્ણા બરેલા સ્વરથી કહ્યું:—“ જરખાનુ ! કદાચ એ વખતે મેં કહેવા ધાર્યું હોત; તો જરૂર કહી શકત; પરંતુ હવે નાહલાજ છું. હું જાણું છું કે, આ ખૂનના આરોપમાંથી બચવાનો ફક્ત એકજ ઇલાજ બાકી છે. હું તે રાત્રે દોની સાથે મળવા ગયો હતો, એમ કહેવાય જ છૂટી શકાય તેમ છે પરંતુ મારી પાસે કહે-

વાનો ઈલાજ જ નથી. હું કોઈ પણ પ્રકારે એ વાત કોઈને પણ કદાપિ કહી શકું તેમ નથી. ”

જરખાનુ ગભરાટથી રડવા લાગી. દાસી પણ અત્યાર સૂધી રડતીજ હતી, તે સહસા રસ્તમજની પાસે આવી. તે રસ્તમજનો હાથ પકડવા જતી હોય, એમ જણાયું, પરંતુ વળી પાછો કાંઈક વિચાર આવતાં મનને મારી દીધું. રસ્તમજ સ્તંભિત થઈ દૂર સી ઉભો રહ્યો. અન્નયખીની સાથે તેની સ્હામું એકીઠસે જોતો સ્થિરતાથી ઉભો રહ્યો.

જરખાનુએ સહજ સાવધ થઈ ફરીવાર આવીને રસ્તમજનો હાથ ઝાલ્યો. તે ઘણાજ ગભરાયલા અને દુઃખ ભર્યા અવાજથી બોલી:—“ ગમે તેમ થાય, તેની ચિંતા રાખ્યા વિના, અને મારા સંબંધમાં કશો પણ વિચાર કર્યા વિના તમે જાણી તે વાત કહી નાખો. ”

રસ્તમજ ઘણાજ ગભરાટની સાથે બોલ્યો:—“ જરખાનુ! તું જાણતી નથી. વિના કારણ તું મને એ વાત પૂછવાનો આગ્રહ કેમ કરી રહી છે ? ”

જરખાનુએ કહ્યું:—“ એવો તે શો બનાવ બન્યો છે કે, તમે તે કહી શકતા પણ નથી ? ”

રસ્તમજએ કહ્યું:—“ હવે મને હેરાન ન કર. મારાથી કંઈ શકાશે નહિ. ”

જરખાનુએ કહ્યું:—“ ત્યારે તમે હાથે કરીને આપઘાત કરવા માગો છો ? મેં તમારી પાસે એવો તે શો અપરાધ કર્યો છે કે તમે આટલા બધા નિષ્ઠુર થઈ ગયા છો ? ”

જર્યાનુ હવે સહી શકી નહિ. તેનું માથું ફરવા લાગ્યું. જો વૃદ્ધ કાશીનાથ નાયકે તેને ઝીલી લીધી ન હોત તો તે જમીનપર પથ્થુ ગળાડી પડત.

નાયકે રસ્તમજના તરફ ફરીને કહ્યું કે:—“ હું ધાંડું છું કે, તે પોતે પેસ્તનજનું ખૂન કર્યું નથી, એ ખરું, પરંતુ કોણે ખૂન કર્યું છે, તે તું જાણે છે. ”

આમ કહીને તે ધીમે ધીમે જર્યાનુને લઈને ઝોરડામાંથી બહાર નીકળી ગયો.

ત્યાર પછી દાસી ક્ષણ માત્રમાં યુરખાને દૂર ફેંકી રસ્તમજ પાસે આવી લાગી. તેણે તરતજ કાંઈ પણ કહ્યા કારણ સિવાય તેનો હાથ પકડી લીધો. એ જોઈને રસ્તમજએ અન્યયળીની સાથે કહ્યું કે:—“ શું ! ત્યારે તો મારો ભ્રમ થયો નથી. ”

દાસીએ કહ્યું:—“ હા, હું ! તમારા માટેજ હું જર્યાનુની દાસી બની છું. તમે એટલા બધા નિષ્ઠુર છો કે, આટલું આટલું કરવા છતાં પણ તમને દયા આવતી નથી ? તમને નિષ્ઠુર પણ શી રીતે કહી શકું ? હું તો એમજ જાણું છું કે, દયા, માયા અને સ્નેહથી તમારું હૈયું ભરેલું છે. ”

ક્ષણવારમાંજ તે પણ તે ઝોરડામાંથી ચાલી ગઈ. રસ્તમજ ભૂમિપર બેસી આડો પડી નાના બાળકની પેઠે રડી પડ્યો. છેવટે બોલ્યો:—“ હા જગવાન ! તે મને આ શું કર્યું ? ”

*

*

*

*

*

વૃદ્ધ કાશીનાથ જર્યાનુ તથા દાસીને લઈને ગાડીમાં બેઠો. તે ફરીવાર તેમને તેજ બર્ગાયા પાસે ઉતારી દઈને બોલ્યો કે:—“તમે ગભરાશો નહિ: રસ્તમજ નહિ કહે, તો પણ તેણે કંઈ સ્વની સાથે તે રાત્રે મુલાકાત કરી હતી, તેને હું શોધી કાઢીશ. ”

બન્નેમાંથી કોઈએ કાંઈ પણ કહ્યું નહિ. તેમને બન્નેને ત્યાં મૂકીને વૃદ્ધ ધીમે ધીમે બગીચામાંથી બહાર નીકળી આવ્યો. દૂર આવી એક વૃક્ષના ઓથમાં છુપાઈ તેણે જોયું, તો તેમને બન્નેને તેણે તેમના ધર તરફ ચાલી ગયેલી જોઈ. ત્યાર પછી તે પણ તરેહ તરેહવારની ચિંતાઓ કરતો ચાલવા માંડ્યો.

તે વિચારતો હતો કે:—“ ખાસ કારણસર રસ્તમજનું મ્હોં બંધ થઈ ગયું છે. નહિ તો કોઈ હાથે કરીને ફાંસીએ લટકવાને તૈયાર થાય ખરો કે ? એક સ્ત્રીને મળવા માટે તે ગયો હતો. એ સ્ત્રી કોણ હશે ? જે મરી ગઈ છે, તે તો પાપિણી હતી તે મરણ વખતે રસ્તમજને શા માટે બોલાવે ? ખાસ કરીને રસ્તમજનો હોરમસજના સિવાય મુંબઈ શહેરમાં બીજા કોઈની સાથે વિશેષ મુંબંધ પણ નથી. જ્યારે એક સ્ત્રી એક પુરૂષને બોલાવતી હોય, ત્યારે ચોક્કસ જાણી લેવું કે, એમાં કાંઈક છુપો ભેદ જરૂર સમાયલો હોવો જોઈએ. તે સ્ત્રી જરૂર જરૂરનાનું હશે. શું એવી વાત એક સ્ત્રી દહી શકે ખરી કે, જે રસ્તમજ જરૂરનાનું માટે ન દહી શકે ? ઘણું કરીને તેણે દહ્યું હતું કે તે હોરમસજની પરણેલી સ્ત્રી હતી. ત્યાર પછી કોઈ પણ કારણ વશાત તેનો અધઃપાત થયો હતો. કદાચ હોરમસજએ એ લગ્ન છૂપી રીતે કર્યા હોય, તો તેમાં પણ કાંઈ શંકા જેવું નથી. એજ સ્ત્રી દૈવયોગે પેસ્તનજના હાથમાં પડી હશે. ત્યાર પછી જે કાંઈ બન્યું છે, એ બધું અનુમાન જેવું હોવા છતાં પણ એમાં ઘણો સત્યાંશ સમાયલો છે. દિવસના તેજની પેઠે બધું સાચું દેખાઈ આવે છે. રસ્તમજ બધું જાણે છે. આવી હાલતમાં રસ્તમજ એ વાતને જાહિર કરી શકતો નથી, એમાં મારી સહાનુભૂતિ છે. તેના ર્તિ-વ્યના જ્ઞાનને હું ધન્યવાદ આપું છું.

પ્રકરણ ૧૨ મું

પત્તા મળ્યો

લાલૂભાઈએ મરેલી સ્ત્રીનું ઠોકાણું કીર્તિકર પાસેથી મેળવ્યું હતું. હમણાં તે તે ઠોકાણા પ્રમાણે પાયધુનિની એક ચાલીમાં ચાલી પહોંચ્યો.

મુંબઈ શહેરમાં જે છ સાત માળવાળા મકાનમાં એક એક ઘર બાંહે લઇને પાંચસો સાતસો ધણાં ગરીબ કુટુંબો વસે છે, તેનેજ ચોલ કે ચાલી કહેવામાં આવે છે. એ સઘળી ચાલીઓમાં જાત જાતના જૂદી જૂદી જાતના અને જૂદા જૂદા સ્વભાવના લોકો વસે છે.

લાલૂભાઈ જે ચાલીમાં દાખલ થયો, તે છેક ગરીબ માણસોથી ભરેલી હતી, એથી તે તેવીજ કાદવ કીચડવાળી, મેલી—ગંદા અને સાફ સુક કર્યા વગરની હતી. દુર્ગન્ધ પણ એવી બયાનક આવતી હતી કે, જેથી સહજમાં એમાં પ્રવેશ પણ કરી શકાતો નહોતો. એ બધી ચાલીઓમાં સહજમાં કોઇનો પતો મેળવવો પણ મુશ્કેલ થઇ પડે છે. લાલૂભાઈએ પ્રથમ હેઠળના માળાપરથીજ તપાસ કરવાની શરૂઆત કરી. હેઠળના માળમાં મોટે ભાગે દૂકાનોજ હતી. તેણે જેને તેને પૂછીને એટલી ખબર તો મેળવી કે, એક વ્યક્તિ દશ બાર દિવસ પહેલાં આ ચાલીમાં મરી ગઈ છે, પરંતુ તે ક્યા ઘરની વ્યક્તિ હતી તથા તે સ્ત્રી હતી કે પુરૂષ, એ બાબતમાં તેઓ કંઈપણ કહી શક્યા નહિ. એ બધી ચાલોના રહેવાસીઓ ધણે ભાગે કોઈ કોઈની તપાસ રાખતા નથી, એથી કરીનેજ કોઇનો પતો સહજમાં મળી શકતો નથી. લાલૂભાઈ બીજા માળપર ચડ્યો; ત્યાં પણ તેણે ધણે ભેદંગ

જોયો. પોલિસના બચથી ત્યાંના કોઇ પણ માણસો કોઇની ખબર આપવામાં સમ્મત થતા નથી. ખાસ કરીને કોઇના પણ મોતની ખબર આપવાથી કદાચ કોઇ પોલિસ કેસ ઉભો થશે, એમ ધારીને તેઓ કશી પણ ખબર આપતા નથી.

ખીજા માળાપર નિરાશ થઇને લાલુભાઇ ત્રીજા માળાપર ચઢ્યો. બધાંએ કહ્યું કે, અમો કાંઈ પણ જાણતાં નથી. આવી પણ લાલુભાઇને નિરાશ થવું પડ્યું.

લાલુભાઈ ચોથા મળસે ચઢ્યો, ત્યાં એક ઘરમાં એક ઘણીજ ગરીબ સ્ત્રી એક નાનાં છોકરાંને ધવડાવતી હતી. લાલુભાઈએ તેને પૂછ્યું કે:—“ બેટા, તું જાણે છે કે, દસ બાર દિવસ પહેલાં એક સ્ત્રી ક્યા ઘરમાં મરી ગઈ છે ? ”

તે થોડીવાર સૂધી તેના તરફ જોઈ રહી દવા રેડાઇ છે, એમ ધારીને લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ તે મારી કુટુંબી હતી. ”

ત્યારે તે સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ ઉપર જાઓ. તે આવનમા નંબરના ઘરમાં રહેતી હતી. ”

લાલુભાઈ ખીજા એક માળાપર ચઢ્યો. ઘણી મુશ્કેલીતથી તેણે પર નંબરનું ઘર મેળવ્યું. પરંતુ તે વખતે તે ઘરના દરવાજાપર તાળું વાસેલું જોવામાં આવ્યું.

તેણે આજુબાજુના લોકોને પૂછ્યું:—“ આ ઘરમાં કોણ રહેતું હતું ? ”

એક જણે જવાબ આપ્યો:—“ એક સ્ત્રી રહેતી હતી ? ”

“ તેનું નામ શું હતું ? ”

“ તે હું જાણતી નથી. ”

“ તે મારી કુટુંબી હતી. ”

“ દસઝાર દિવસ થયાં તે મરી ગઈ છે. ”

“ તેનો સરસામાન કોણે લીધો છે ? ”

“ તેની ખબર નથી. ”

“ ત્યારપછી તેણે જે કાંઈ પૂછ્યું, તેના જવાબમાં ‘ખબર નથી’ એમજ તેણે જણાવ્યું. તે નિરાશ થઈને પ્રથમ જણાવેલા સ્ત્રીની પાસે નીચેના માળાપર પાછો આવી લાગ્યો.

તે હજી સૂધી બાળકને ધવડાવતી હતી. લાલૂભાઈએ તેની પાસે આવીને બોલ્યો:—“ જે મરી ગઈ છે, તે સ્ત્રી મારી સ્ત્રી હતી. સગપણમાં કાકી થતી હતી. તે માંદી થઈ છે, એવો મારાપર તેનો એક કાગળ પણ આવ્યો હતો, હું જલ્દી જલ્દી સૂરતથી અહીં આવ્યો છું. અહા ! મને તેની છેવટની ઘડીએ તેનો મેળાપ પણ ન થયો. ”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ હા, તે ઘણાજ દુઃખની સાથે મરી ગઈ છે, મરતી વેળાએ તેની પાસે એક કોડી પણ નહોતી. ”

લાલૂભાઈએ કહ્યું:—“ જો મને પહેલેથી ખબર મળી હોત તો તેને તેવું દુઃખ ભોગવવું પડત નહિ. પણ કુદરતની કળાને કોણ જણાઈ શકે તેમ છે ? પ્રભુને ગમ્યું તે ખરું. ”

આમ કહીને તે ત્યાં બેસી ગયો. પછી કાંઈક વિચાર કરી બોલ્યો:—“ તમે જો મને તેના સમાચાર આપશો, તો હું તમને એક રૂપિયો આપીશ. કોઈએ મને તેના સંબંધમાં કાંઈ પણ ખબર આપી નથી, એથી હું છેક નિરાશ થઈ ગયો છું. ”

રૂપિયો જોઈને સ્ત્રીની આંખો ચમકી ઊઠી. તે તે બોલી:—“ શું જાણવા માગો છો વાર ? ”

“ તમારી સાથે શું તેની ઝાળખાણ હતી ? ”

“ હા, હું ધણી ગરીબ છું, તેથી જ અને તે કામ કરું છું. મેં તેની બનતી સેવા કરી છે, તેમ છતાં પણ દવાની સારવારના અભાવે તે બિચારી મરી ગઈ છે. ”

“ તે અમને જણાવ્યા વિનાજ અહીં આવી હતી. પણ અહીં તે કેટલાક દિવસથી આવી હતી ? ”

“ લગભગ ત્રણ માસ થયાં. ”

“ ત્રણ માસ ! વાર તે કેટલાક દિવસ થયાં માંદી પડી હતી ? ”
લાડુભાઈએ અન્યબીથી પૂછ્યું.

“ એકાદ માસથી. ”

“ શું મંદવાડ થયો હતો ? ”

“ લોહીની ઊલટી. ”

“ અહા ! એથી તો તેને કોણ જાણે કેવું એ દુઃખ ભોગવતું પડ્યું હશે. થોડા વખત પહેલાં જો મને ખબર મળી હોત, તો હું બનતી સારવાર કરત. મરતી વેળાએ કોઈ તેની પાસે આવ્યું હતું કે ? ”

“ હા, તેણે તે રાત્રે મને એક પત્ર આપીને હોરમસજી શેઠના મુનીમ રસ્તમજી શેઠની પાસે માંકલાવી હતી. ” તે સ્ત્રીએ ખરેખરી હકીકત જણાવી દીધી. .

“ ત્યાર પછી ? ”

“ મેં શોધતાં શોધતાં એલ્ફિન્સ્ટન સરકલના બગીચામાં તેમને એકલા જોઈને એક છોકરાની મારફત એ પત્ર તેમની પાસે માંકલાવી દીધો હતો. ” સ્ત્રીએ જવાબ દીધો.

“ તમને કોણે તેની ઓળખાણ કરાવી હતી ? ”

“ હોરમસજી શેઠના દરવાને. ”

“ ત્યારપછી તે આવ્યો હતો ? ”

“હા, લગભગ રાત્રિના બારેક વાગ્યાને શુભારે આવ્યા હતા.”
ત્રીએ કહ્યું.

“કેટલીવાર રોકાયો હતો?”

“લગભગ બેએક કલાક રોકાયા હતા.”

“તેમની વચ્ચે કાંઈ વાતચીત થઈ હતી કે?”

“એ મેં સાંભળી નથી. તેઓ દરવાજો ખંધ કરીને કાંઈક છુપી છુપી વાતો કરતાં હતાં.”

“ત્યાર પછી તેના ચાલ્યા જવા પછી લગભગ એકાદ કલાકે તેનું મરણ થયું હતું.”

“તેના મુદ્દાને સત્કાર કાણે કર્યો હતો?”

“આજીવ્યાજીવનાં ધરનાં માણસોને એકઠાં કરી ચાલીવાળાએ બધો બંદોબસ્ત કરી લીધો હતો.”

“તેનો કાંઈપણ સરસામાન હતો કે?”

“ના કાંઈ ઝાઝો નહોતો. જે કાંઈ હતું તે ધરવાળો લઈ ગયો છે.”

“તમને ઘણી તરફી આપી છે.” કહીને લાલુભાઈ તે સ્નાના હાથમાં એક રૂપિયો આપીને ત્યાંથી ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

પત્તાનું પરિણામ

લાલુભાઈએ નીચે કિતરી આવી એક દુકાનદારને પૂછ્યું:—

“આ મકાન કોનું છે?”

તેણે જવાબ આપ્યો:—“મહાશક્તીના દાદાબાઈ માણેકજીનું.”

લાલુભાઈ મહાલાક્ષ્મી તરફ રવાના થયો.

દાદાભાઈ માણેકજી ધનવાન પુરુષ હતો. લાલુભાઈ તેના મકાનથી જાણીતો હતો. ત્યાં આવીને તેણે દાદાભાઈની સાથે મુલાકાત કરી. એક જણ તેને ત્યાં બેસાડીને દાદાભાઈને ખબર આપવા ગયો. થોડીવાર પછી તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો, એટલે લાલુભાઈ ઉઠી ઉભો થયો.

દાદાભાઈએ કહ્યું:—“મારી પાસે આવવાની તમોને શી જરૂર પડી છે વાર?”

લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો:—“હું ડિટેક્ટિવ ઇન્સ્પેક્ટર લાલુભાઈ છું.”

“ડિટેક્ટિવ ઇન્સ્પેક્ટર! વાર મારી શી જરૂર પડી છે?”

“જરા સખૂર કરો.”

“બેસો.”

લાલુભાઈ બેઠો, દાદાભાઈ પણ બેસી ગયો, લાલુભાઈએ કહ્યું:—

“પાયધુનીમાં આપની એક ચાલી છે ખરી કે?”

“હા, છે.”

“તે ચાલીમાં દસ દિવસ થયાં એક સ્ત્રી મરી ગઈ છે?”

“હા.”

“કેટલા દિવસ થયાં તે એ મકાનમાં આવી હતી?”

“હું ખરાબ જાણતો નથી, મારો ગુમાસ્તો જાણતો હશે.”

દાદાભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“હીક, એ બાગમાં મારે કાંઈ વધારે જાણવાની જરૂર નથી.”

“તમે એ ખબર શા કારણથી મેળવો છે, એ હું પૂછી શકીશ ખરો કે?”

“ તમોએ પેસ્તનજી નામના એક સખ્સની વાત સાંભળી છે કે ? ” લાલુભાઈએ પૂછ્યું.

“ હા, સમાચાર પત્રમાં વાંચી છે. ”

“ અમે જે સખ્સને ગિરફતાર કર્યો છે, તેજ સખ્સ એ મરેલી સ્ત્રીની પાસે ઘણીવાર સૂંધી હાજર રહ્યો હતો. ”

“ ત્યારે તો— ”

લાલુભાઈ તેને અટકાવીને વચ્ચમાંજ બોલ્યો કે:—“ જ્યારે પેસ્તનજી પૂન થયું, ત્યારે તે પુરૂષ તે સ્ત્રીની પાસેજ હાજર હતો. ”

“ ત્યારે તો તેણે પૂન કર્યું હોય, એમ જણાતું નથી. ” દાદાભાઈએ પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો.

“ ના. ”

“ હવે મારી પાસેથી શું જાણવા માગો છો ? ”

“ તમો એ સ્ત્રીનો સરસામાન વગેરે બધું લઈ આવ્યા છો કે ? ” લાલુભાઈએ પૂછ્યું.

“ હા, મારો ગુમાસ્તો લઈ આવ્યો છે. તેને કાંઈ પણ સરસામાન ન હતો, એમ ધારીને અમોએ તેને પોલિસમાં મોકલ્યો નથી. ” દાદાભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ તેમ છતાં પણ તેના સામાનમાં શું શું હતું વાર ? ” લાલુભાઈએ અન્યબીથી પૂછ્યું.

“ એક ભાંગી તૂટી ટીનની પેટી હતી અને તેમાં બે ત્રણ ફાટલાં કપડાં હતાં. ” દાદાભાઈએ કહ્યું.

“ હું એને એકવાર જોવા માગું છું. ”

દાદાભાઈએ એક નોકરને બોલાવીને તે પેટી લાવવાનું કહ્યું.

ધણા સરસામાનની જોડે એ પેટીને ફેંકી દેવાવા આવી હતી, એથી તરત જ તેનો પત્તો મળી શક્યો નહિ.

વિલંબ થતો જોઈને દાદાભાઈ ચીડાઈને પોતે જોવા ગયો. લાલુભાઈ ત્યાં બેસીને તેની વાટ જોવા લાગ્યો.

થોડીવાર પછી દાદાભાઈ પાછો આવ્યો અને તેની સાથે એક નોકર એક ભાંગેલી પેટીને લઈ આવ્યો. દાદાભાઈએ કહ્યું:—“આજ તે સ્ત્રીની પેટી છે.”

લાલુભાઈએ પેટી ઉઘાડીને એક પછી એક ફાટેલાં કપડાંને બહાર કાઢવા માંડ્યાં. તેની તીણી નજર પેટીમાંના એક કાગળપર પડી. તેણે દાદાભાઈની અજાણતામાં તે પત્રને પ્રથમ હાથમાં લઈને છેવટે ગળવામાં પધરાવી દીધો. ત્યારપછી તે પાછો કપડાંને બરાબર ઉલટાવી પલટાવીને જોવા લાગ્યો અને બોલ્યો કે:—“મેં આ પેટીને બરાબર તપાસી લીધી છે. આમાં ખીજું કંઈપણ નથી, એથી પોલિસમાં નહિ મોકલો તો પણ ચાલી શકશે.”

દાદાભાઈએ વિનયપૂર્વક કહ્યું:—“મારાથી જો તમારું કંઈપણ કામ થાય તેમ હોય, તો તે મને બતાવો એટલે હું તેને ઘણીજ શુશીનીસાથે પૂરું કરી આપીશ.”

“તે બદલ તમારો ઉપકાર માનું છું.” આમ કહીને લાલુભાઈ તેના મકાનમાંથી ચાલી નીકળ્યો.

* * * * *

થોડે દૂર આવ્યા પછી લાલુભાઈએ ખીસામાંથી એ કાગળ બહાર કાઢીને ઘણો જ ધ્યાનપૂર્વક વાંચ્યો. ત્યાર પછી મનમાં ને મનમાં જોઈને બોલ્યો કે:—“કીર્તિકર સાહેબ મને છેક ભોટ ઠરાવે છે. પરંતુ આ વખતે આ કાગળ જોઈને શું કહેશે?”

એવામાં અચાનક કોઇએ પાછળથી આવીને તેની પીઠપર હાથ મૂક્યો. તેણે પાછું વાળી જોયું તો ખુદ કીર્તિકર જ તેની નજરે પડ્યો. તે હસીને જોત્યો:—“ શું આપ સર્વત્ર છો. ”

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“ ન હોઈ, તો શી રીતે ચાલી શકે ? મરકારી પગાર શાનો ખાઉં છું ? હવે દાદાબાઈ મારેકજીની પાસેથી શી ખખર મેળવી તે કહો જોઈએ ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હું ધાંડું છું કે, એ વાત પણ આપના જાણવામાં આવી ગઈ હશે ? ”

“ હા, બધું થોડું થોડું જાણવામાં આવી ગયું છે. ” કૃષ્ણજી બળવન્ત કીર્તિકરે કહ્યું.

લાલુભાઈએ ટુંકામાં તેને બધી હકીકત કહીને તે પત્ર હાથમાં આપ્યો. તેણે એજ માત્ર આશા રાખી હતી, એ પત્ર મળવાથી કીર્તિકર જરૂર ખૂબ અજાયબ થશે, પરંતુ એ બાબતમાં તેને છેક નિરાશ થવું પડ્યું. કીર્તિકરના મુખપર અજાયબી અથવા તાજગીની કશાં પણ ચિહ્નો જોવામાં આવ્યાં નહિ. તેણે માત્ર એટલું જ કહ્યું કે:—“ આમાં જે કાંઈ લખ્યું છે, તે હું પહેલેથી જ જાણું છું, એટલે એમાં કાંઈ નવું જાણવા જેવું રહેતું નથી. ”

“ પહેલેથી જ જાણો છો ? ”

“ હા. ”

“ હવે તે આસામીને ગિરફતાર કરવામાં એક મિનિટની પણ ટીલ કરવી ન જાય. ”

“ ઑકિસમાં મળજો એટલે એ બાબતની ચર્ચા કરીશું. એક કામ તમે ભૂલી ગયા છો. ”

“ શું કહો જોઈએ ? ”

“ દાદાબાઈ માણેકજીનો એક નોકર તે રાત્રે તે સ્ત્રીને મરણુતોડ જાણીને પાયધુનીની ચાલીમાં ગયો હતો; તેથી તેણે રસ્તમજીનું અવશ્ય જોયો છે. તે રસ્તમજીને ઓળખે છે. કારણ કે:—“ દાદા-બાઈનો કારભાર હોરમસજીની બેન્કની સાથે વધારે છે. ”

“ હવે આપ મને શું કરવાનું કહો છો ? ”

“ એ શખ્સને શોધીને ખહાર લાવવો પડશે. ”

“ હમણાં જ જાઉં છું. ”

તરત જ તે બંને જણા જૂદી જૂદી દિશાઓમાં ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૪ મું

નાયકની ચાલાકી

ફરામજી પોતાના ઘરમાં બેસીને દિલોબ્બન દોસ્ત રસ્તમજીના સંબંધમાં તરેહ તરેહવારની ચિંતાઓ કરી રહ્યા હતા. એવામાં ત્યાં કાશીનાથ નાયક આવી પહોંચ્યો. આવતાંની સાથે જ તેણે બોલવાની શરૂઆત કરીને કહ્યું કે:—“ તમારી સાથે મારે ઓળખાણ પિછાણ નથી. હું રસ્તમજીના પિતાનો અચપણનો દોસ્તદાર છું તેનાપર આવી પહેલી આફતની વાત સાંભળીને મારાથી શાન્ત બેસી રહેવાયું નથી. તેને આફતમાંથી બચાવવા માટે આવ્યો છું. ”

ફરામજી માનપૂર્વક તેને એક કુરસીપર બેસાડીને બોલ્યો કે:—
“ રસ્તમજીની આ આફતના વખતે મદદ કરે તેવું કોઈ પણ મારા જણવામાં નથી. ”

કાશીનાથે કહ્યું:--“ સાંભળ્યું છે, કે તમે તેના ખાસ દોસ્ત--”

દરામજી વચ્ચમાં જ બોલ્યો:--“ દોસ્ત હોવા છતાં પણ હું એકલો શું કરું ? વળી ખાસ કરીને પોલિસને પણ આ ખૂનના સંબંધમાં મારાપર પૂરતો શક છે. ”

કાશીનાથે કહ્યું:--“ ખૂનની બધી હકીકત મારા સાંભળવામાં આવી છે. તમારાપર શક આવવાનાં ઘણાં કારણો પણ છે. તમારો ક્ષેત્ર-રોકાઈવાળો રૂમાલ પણ મુઠ્ઠાંના મુખપરથી મળી આવ્યો હતો. જે સ્થળે ખૂન થયું છે, તેજ સ્થળે તમે માડી કરીને તમારા ધરપાસે ઉતર્યા હતા. ”

દરામજીએ કહ્યું:--“ હું પ્રમાણપૂર્વક સાબીત કરી આપીશ કે તે રાત્રે હું બિલકુલ મુંબઈ શહેરમાં હાજર જ નહોતો. ”

કાશીનાથે કહ્યું:--“ જો પ્રમાણ આપી શકો તેમ છો, તો પછી ઠરવાની શી જરૂર છે ? ગમે તેમ હો, પણ આવતી કાલે રસ્તમજીનો ઇન્સાફ થવાનો છે એટલા માટે હું તમારી પાસે આવ્યો છું. ગમે તે ઉપાયે આપણે તેનો બચાવ કરવો જ જોઈશે. ”

દરામજીએ કહ્યું:--“ એ બાબતમાં મારે શું કામ કરવાનું છે, તે કહો જોઈએ વાર ? ”

“ પહેલ વહેલાં તો એક સાચા વકીલની ખાસ જરૂર છે. તમારી પાસે વકીલની રીના રૂપિયા જેટલી સંચક છે, એવી મને ચોક્કસ ખબર મળી ગઈ છે. ” લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ તમે શી રીતે જાણ્યું ? તમને કોણે ખબર આપી ? ” દરામજીએ અન્યબીથી પૂછ્યું.

“ મેં સાંભળ્યું છે કે, તમને કોઈએ રસ્તમજીને છોડાવવા માટે ખાંચ હજાર રૂપિયા મોકલાવી આપ્યા છે. ગમે તેણે મોકલ્યા હો, તેની

આપણને કશો ચિંતા જ નથી. કારણ કે, અત્યારે આપણા ખર્ચાં એ રૂપિયા બરાબર લાગી જશે. ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ વકીલ મોહનલાલ દલીચંદ દેશામને આપણા કેસ માટે નિયુક્ત કરી રાખ્યા છે. તેઓ મુંબઈ શહેરમાં એક સારા અને નામાંકિત વકીલ છે. મને આશા છે કે, આપણા કેસમાં તેઓ બરાબર કાળજી મુર્વક જ કામ કરશે. ” ફરામજીએ પોતાનો ધરાંદો જણાવ્યો.

“ બહુ સારું કૃત્ય છે. આજકાલ તેઓજ ફોજદારી કેસોના મુખ્ય વકીલ ગણાય છે. ”

“ પરંતુ તેઓ કહે છે કે, ફસ્તમજ પેસ્તનજની સાથે ગાડીમાં ગયો નથી, એમ પ્રમાણ સહિત સાબીત થના વિના કોઈ પણ રીતે કોઈ કામ થઈ શકશે નહિ. ફરામજીએ કહ્યું.

“ હું તે જાણું છું. તેના પક્ષમાં અતુરૂણ થઈ પડે તેવાં કેટલાંક પ્રમાણો પણ મેં મેળવ્યાં છે. ”

“ વકીલને લઈને મેં તેની સાથે જેલમાં જુલાકાત કરી હતી, પરંતુ તેણે કહ્યું હતું કે:—“ હું પેસ્તનજની સાથે ગાડીમાં ગયો નહોતે, તેમ છતાં પણ તે રાત્રે ક્યાં ગયો હતો, તે કોઈ પણ રીતે કહી શકી શકું નહિ. ” અમોએ તેને ઘણો ઘણો આગ્રહ કર્યો હતો, પણ તેણે તે કબૂલ્યો નહોતો. ”

“ મેં પણ જેલમાં જઈને તેનો મેળાપ કર્યો હતો. તેણે મારી પાસે પણ કબૂલ્યું નહોતું. ”

“ આપતિમાં એકાએક આવી પડવાથી તેનું મગજ ખરાબ થઈ ગયું છે. ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ ગમે તેમ હો, પણ તે કોઈ પણ રીતે કબૂલ કરતો નથી, છતાં પણ મારાથી તેની એક પણ વાત છૂપી રહી નથી.

એ બધી બાતમી મેળવતાં મને જરા મુશીબત વેઠતી પડી હતી. તેણે તે રાત્રે ક્યાં જઈને કોની મુલાકાત કરી હતી, એનો પતો પણ મળી ગયો છે.”

ફરામજીએ આનંદથી ઉત્સાહિત થઈને કહ્યું:—“ત્યારે તો રસ્તમજી જરૂર છૂટી શકશે.”

“નિર્દોષને સજા શી રીતે થાય? હવે સાંભળો, હું જે દાંધ કહું છું તે વકીને કહી સંભળાવજો.”

“કહો.”

“તે રાત્રે લગભગ દશેક વાગ્યાને શુભારે એલ્ફિન્સ્ટન ગાર્ડની સ્થાને એક બાળકે આવીને જે પત્ર આપ્યો હતો, તેજ આ પત્ર છે.”

ફરામજીએ અજાયબ થઈને પત્ર વાંચ્યા પછી કહ્યું:—“એક સ્ત્રીએ મરણ પથારી પરથી તેને બોલાવ્યો હતો, ખરું ને વાર?”

કાશીનાથે જવાબ આપ્યો:—“તે તે રાત્રે બનતી ઉતાવળે તેને મળવા ગયો હતો. રસ્તામાં પેસ્તનજીની સાથે મુલાકાત થઈ હતી. પેસ્તનજી દારૂ પીને છેક દીવાનો બની ગયો હતો, એ જોઈને તે તેને એક ગાડીમાં બેસાડીને તરતજ તે સ્ત્રીને મળવા માટે ચાલ્યો ગયો હતો.”

“શું એ સ્ત્રીએજ તમને આ બધી હકીકત કહી સંભળાવી છે?” ફરામજીએ પૂછ્યું.

“તે સ્ત્રીનું તે રાત્રેજ મરણ થયું છે.”

“ત્યારે શા કિંમતથી તમે એ બધી બાતમી મેળવી?”

“તે મકાનમાં બાજુ એક સ્ત્રી રહે છે, તેની સાથે મગેલી સ્ત્રીની સારી એળખાણ હતી. એ સ્ત્રીજ પત્ર લઈને રસ્તમજીની પાસે આવી હતી. એલ્ફિન્સ્ટન સરકલ પાસે આવી તેણે એક બાળકની માફક એ પત્ર રસ્તમજીની પાસે પહોંચાડવા દીધો હતો.”

“આ વાત તે સ્ત્રીએજ તમને કહી હતી?”

“હા, તેણે એમ પણ કહ્યું હતું કે, મુએલી સ્ત્રીની પાસે રસ્તમજી બે કલાકથી પણ વધારેવાર સૂધી બેડો હતો. આ પરથી સાર જણાઈ આવે છે કે, જ્યારે પેસ્તનજીનું ખૂન થયું, ત્યારે રસ્તમજી એ સ્ત્રીને ઘેરજ હાજર હતો.” કાશીનાથે બધો બડો ફાડી દીધો.

“ત્યારે હવે રસ્તમજીને શો ભો છે?”

“ખીજી પણ સાક્ષી છે. જે ઘરમાં સ્ત્રી રહેતી હતી, તે ઘર મહાલક્ષ્મીના શેઠ દાદાભાઈ માણેકજીનું છે. તેનો ગુમાસ્તો તે રાત્રે ત્યાં ગયો હતો. હોરમસજી બેન્કરની સાથે દાદાભાઈનો વ્યવહારકાર-ભાર ચાલે છે, એથી કરીનેજ એ ગુમાસ્તો રસ્તમજીને ખૂબ ઓળખે છે. એણે રસ્તમજીને તેજ મંકાનમાં તે રાત્રે લગભગ બે કલાક સૂધી જોયાં હતાં.”

“આ બધી વાતો તમને કોણે કહી? શું તમે આ સર્વ સત્યજ્ઞ કહેો છો?” ફરામજી બોલ્યો.

“ખરૂંજ કહું છું, જૂઠું બોલવામાં મને શો ફાયદો છે? તમારા વકીલને એ ત્રણે સાક્ષીઓને બોલાવવા, પડશે.

“કયા કયા ત્રણે સાક્ષી વાર?”

“બાળક, બેરી અને ગુમાસ્તો.”

“હું હમણાંજ તેમની પાસે જાઉં છું.”

“કેસ આવતી દાક્ષેજ ચાલવાનો છે માટે આજે તૈયાર થઈ જવાની ખાસ જરૂર છે.”

“હું હાલ ઘડીએજ જાઉં છું.”

“જો બનશે તો ફરીવાર મળીશ.”

“તમારે લીધેજ રૂસ્તમજી બચી ગયો છે. નહિ તો તેનાં બચવાની આશા નહોતી, તે હમેશને માટે તમારી પાસે આજથી વેચાઇ ચૂક્યો છે.” ફરામજીએ કહ્યું.

“શું એ મારી ફરજ નથી ?” આમ કહીને કાશીનાથ નાયક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ફરામજી પણ તરતજ વકીલને મળવા માટે બહાર નીકળી પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું

સલાહ

આજે સંધ્યા વખતે કાર્તિકર પોતાની ઓફિસમાં બેસી દાદા-ભાસ્કર તથા લાલુભાઈની વાટ જોઈ રહ્યો હતો. પ્રથમ દાદા-ભાસ્કર આવ્યો.

કાર્તિકરે કહ્યું:—“બેસો, આજે કાંઈ નવા સમાચાર લાભ્યા છે કે ?”

દાદાભાસ્કરે જવાબ દીધો:—“ના, કાંઈ વિશેષ સમાચાર મળી શક્યા નથી. તેમ છતાં પણ તેમની બંને જણાની વાતચીત પરથી સ્પષ્ટ : જાણી શક્યો છું કે, બરજોરજી એક પાકો બદમાશ અને ઉઠાવગીર છે. એના હાથમાં રાજગામ અને જરખાનુ બંને આવી પડી છે. મંચેરજી એના હાથમાં પૂતળાં જોડો બની ગયો છે.”

“ચોરી કોણે કરી છે, એ વાત તમારા જણવામાં આવી કે નહિ વાર ?” કાર્તિકરે પૂછ્યું.

“ ધણું કરીને રાજગામ્રએ ચોરી કરી હોય એમ જણાય છે.”
દાદાભાસ્કરે જવાબ આપ્યો.

“ રાજગામ્રની ગુમકથા જણવાનો કાંઈ ઇલાજ જણાતો નથી ? ”
કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ કેમ ? ”

“ હોરમસજી એ વાત પોતાની સ્ત્રીને પણ કદાપિ કહે તેમ નથી. જો એમ ન કરે તો તે આટલા બધા રૂપિયા પણ પેદા કરી શકે તેમ નથી ? ” કીર્તિકરે એક નવી શંકા રજૂ કરી.

“ મંચેરજી, રસ્તમજીની સાથે ખૂબ મળેલો છે. કદાચ, તેણેજ દારૂ પી, દીવાનો બનીને કોમક દિવસે એ બધી ખાના તેને જણાવી દીધી હશે. ” દાદાભાસ્કરે કહ્યું.

“ બની શકે તેમ છે, પરંતુ તે એ વાતને કબૂલ કરતો નથી ”
કીર્તિકરે કહ્યું.

“ ગમે તેમ હો પણ ચોર જલ્દીજ પકડાઈ જશે. હવે મારે બરજેરજીનો ચાકર થઈ બેસી રહેવામાં કાંઈ ફાયદા જેવું નથી. એ બચ્ચાનો ચાકર થવું એ કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી. એકવાર મારી પીઠપરનું કપડું ઉંચું કરી જોવાથી આપને ખાતરી થઈ આવશે, ”
ભાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“ ત્યારે તો આજથીજ એ ધંધાને તક્ષાકનામું આપી દો. જો જરૂર પડશે, તો તે સૂઝરનો બચ્ચો પોતાની મેળે બીજો નવો નોકર શોધી લેશે. ”

એ સમયે લાલુભાઈ આવી ચઢ્યો. તેને જોઈને દાદાભાસ્કરે પૂછ્યું:—“ ખૂનની બાબતમાં ક્યાં સુધી ખાતમી મેળવી શક્યા છો વાડ ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“હવે કાંઈપણ બાકી રહ્યું નથી. આ વખતે જેને હું કેદ કરીશ, તે કોઈ પણ રીતે મારા પંજમાંથી છટકી શકશે નહિ.”

“એવી વાત રૂસ્તમજીને પકડતી વેળાએ પણ કહી હતી.” દાદાભાસ્કરે કહ્યું,

“આ વખતે જોઈ લેજો.”

કીર્તીકરે કહ્યું:—“આ પત્ર લાલુભાઈ સાહેબેજ મેળવ્યો છે. જૂઓ, વાંચો.

દાદાભાસ્કર પત્ર વાંચવા લાગ્યો:—

“હોરમસજી!

તમને પત્ર લખવાને હું લાયક નથી, તેમ છતાં પણ હવે વધારે દિવસ જીવીશ નહિ હું મરવા પડી છું, એટલા માટેજ લખું છું,

જો તમે મારાં લગ્ન છૂપાં ન રાખ્યાં હોત, તો તેથી કદાચ મારી આવી દશા થવા પામત નહિ. હું એમાં મારાં કિસ્મતને દોષ દેતી નથી, પોતાના પાપનું ફળ પોતેજ ભોગવું છું.”

વિચાર્યા વગર પાપના પ્રલોભનમાં પડી તમારી કન્યાને લઇને હું તમને છોડી નાસી છૂટી હતી. કન્યાને બીજાની પાસે રાખી હતી, પરંતુ તેને મેળવી શકી નથી. સાંભળ્યું છે કે, તે હજી સ્ત્રી જીવિત છે. ઘણું કરીને માન જોવીજ તેની પણ હાલત થઇ પડી છે. હું પાપિણી છું, તેનો કાંઈ દોષ નથી, તેની તપાસ કરજો. તેને રૂપિયાની ખોટ નથી, તેને સંભાળજો. કાયદા પ્રમાણે તમારી સંવર્ણ મિલકતનો વારસ તે છે.

આ વીસ વર્ષ સૂધી મેં શું કર્યું છે અને શું નથી કર્યું, હું કેવી હાલતમાં હતી, તે બધું તમને કહી સંભળાવવામાં કાંઈ લાભ નથી.

મને તેમ હો, પણ છેવટે પેસ્તનજી નામના એક માણસની પાસે તે હતી. એથી વિશેષ એ બાબતમાં વધારે કાંઈ પણ કહેવાની જરૂર જણાતી નથી.

તેની પાસે જે કાંઈ હતું, તે હિઝારી દબને તે રૂપિયા મેળવવાની તજવીજમાં ફરતો હતો. મારી પાસેથી તે તમારી વાત સાંભળીને, તમને બચ બતાવી રૂપિયા લેવાની ઇચ્છાથી મારી પાસેથી ફોસલાવીને મારા લગ્નનું તથા કન્યાના જન્મનું સર્ટિફિકેટ લઈને મુ'બઈ આવ્યો છે.

તમારા પર મને રોષ હતો ખરો, છતાં પણ મને દગો દબને કોઈ તમારો સર્વ નાશ કરે, એ જોવાની મારી ઇચ્છા નથી. તેથીજ ઘણી મહેનતે આજે અઢી માસ થયાં તેનો પત્તો મેળવવા માટે અહીં આવી છું. પરંતુ અહીં આવીને બીમારીમાં પડી છું, મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે, આ મંદવાડમાંથી હું કોઈ પણ રીતે બચી શકું તેમ નથી, બચવાની મારી ઇચ્છા પણ નથી.

પેસ્તનજીની સાથે આજે મુલાકાત થઈ છે. તેણે તમને મારા સંબંધમાં હજી સૂંધી કર્યું પણ કહ્યું નથી. એટલો બધો તે અર્થસોબી શયતાન છે કે, તમારી કન્યાની સાથે લગ્ન કરવાની પણ કોશિશ કરી રહ્યો છે. તેથી તમારા બધા રૂપિયા તેનાજ થશે. જેથી તે એ લગ્ન ન કરી શકે, એવો ઇલાજ હું કરીશ. તમે તેનાથી ચેતવા રહેજો.

વધારે લખી શકતી નથી, હાથ ટપડી શકતા નથી, કારણ કે તે તદ્દન અશક્ત થઈ પડ્યા છે. રસ્તમજી નામનો એક સખ્સ તમારી કન્યાને ચાહે છે; એવી ખબર પણ મને મળી છે, હું તે સખ્સને પણ ખબર આપીશ કે, પેસ્તનજી દારૂડીયો, જુગારી, દગાબાજ અને જીવતો જાગતો રાક્ષસ છે. તેનાથી ન બની શકે, એવું આ દુનિયામાં કોઈ પણ કાર્ય છે જ નહિ. ”

દાદાભાસ્કરે પત્ર વાંચીને કીર્તિકરની નજીકમાં મૂકી દીધા.

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ કેમ, પત્રપરથી શું સમજ્યા ? ”

દાદાભાસ્કરે કહ્યું:—“ એ સ્ત્રી હોરમસજની પરણેલી સ્ત્રી હતી. તેનું ચારિત્ર્ય ખરાબ હતું, એમ ધારીને હોરમસજએ તેની સાથે છુપી રીતે લગ્ન કર્યાં હતાં. એમની એક કન્યા થઈ હતી. ”

“ ત્યાર પછી ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

દાદાભાસ્કરે જવાબ આપ્યો:—“ ત્યાર પછી કન્યાને લઈને એણે ગૃહત્યાગ કર્યો હતો. પારસી નામ હોવાથી કદાચ કોઈ ઓળખી જશે, એમ ધારીને તેણે મરાઠી નામ ધારણ કરી લીધું હતું. ”

“ ત્યાર પછી પેસ્તનજી પાસેનાં, તેનાં એ બંને સર્ટિફિકેટો મેળવીને તે હોરમસજનો સર્વનાશ કરવાની કોશિશમાં હોય, એ તો આ પત્ર પરથી નાનું ખાળક પણ સમજી શકે તેમ છે. ”

“ એ ઉપરાંત એ પણ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, એ સ્ત્રી ગમે તે રીતે હોરમસજની બધી વાતો જાણતી હોવી જોઈએ. હોરમસજ પોતાનો બચાવ કરવાની ખાતર પેસ્તનજીની પાસેથી સર્ટિફિકેટો મેળવવાની તજવીજમાં પડ્યો હોય, તો તે પણ માની શકાય તેમ છે. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ તેણે ફરામજીને પોતાની ટોળીમાં મેળવી લીધા હતા. ફરામજીને મોકલાવીને કલ્હારોઈમાં મંગાવ્યું હતું. ફરામજી અને રસ્તમજી એકજ જાતનો કોટ પહેરે છે. એથી ફરામજીની પાસેથી તેનો કોટ માગી લઈને તે રાત્રે તે પેસ્તનજીની પાછળ પડ્યો હતો. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ ત્યાર પછી ? ”

લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો:—“ રસ્તમજીને જોઈને તે જસમરીને ઉભો રહ્યો હતો. તેના ચાલ્યા જવા પછી તરતજ તે તેની

ગાડીમાં ચઢી બેઠો હતો. ત્યાર પછી તેને ક્ષોરોદ્ધાર્મ સુંઘાડીને તથા સર્પદિકેટો લઇને ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો હતો. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ, હોરમસજીને કેદ કરવામાં હવે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ કરશો નહિ.”

દાદાભાસ્કરે કહ્યું:—“ મારો પણ એજ અભિપ્રાય છે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ પછીથી જોઇ લેવાશે. રસ્તમજીના કેસને પત્તી જવા દો. કાલે તેનો મુકદ્દમા છે. તમે તૈયાર રહો. ”

લાલુભાઈ અને દાદાભાસ્કર ખીજું કાંઈપણ કહ્યા કારણ સિવાય ઉઠીને ઊભા થયા. કીર્તિકર તેમને બન્નેને વિદાય કરીને કેટલાક કાગળો બહાર કાઢી પોતાના કામમાં ગુંથાઈ ગયો.

(વિભાગ ત્રીજો)

ઈન્સાફ અને ઇન્સાફનું પરિણામ

પ્રકરણ ૧ લું

અદાલતમાં

માજિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં આજે લોકોની મોટી ભીડ જમી હતી. આજે રસ્તમજના ઇન્સાફનો આરંભ થવાનો હતો. અદાલતમાં આજે દેશના લોકો તૂટી પડ્યા હતા. રસ્તમજને ધણાં માણસો ઓળખતાં હતાં, હોરમસજની બેન્કના કેશિયર તરીકે તેનું નામ ધણાના જાણવામાં હતું. ખાસ કરીને આ ખૂનની બાબતમાં સમાચાર પત્રોમાં ધણું ધણું લખાણ લખવામાં આવ્યું હતું. આ નવીન પ્રકારના ખૂનનો ઇન્સાફ શી રીતે થશે, એ જોવા માટે લોકો અત્યંત કોતુહલને વશી-ભૂત થઈ પડ્યા હતા.

અદાલતમાં એટલી બધી ભીડ જમી હતી કે, કોર્ટમાં હવે તિલ્લ જેટલી જગા પણ રહી નહોતી. ધણાં માણસો અંદર દાખલ ન થઈ શકવાથી અંદર શું થાય છે એ જોવાની કોશિશ કરતાં હતાં.

ધણી મહેનતે સાર્જન્ટ અને કોન્સ્ટેબલો એ ગરબડને અટકાવવાની કોશિશ કરતા હતા, પરંતુ એટલી બધી ભીડ જમી હતી કે,

કોઇ પણ રીતે ગરબડ થતી અટકતી નહોતી. બધાં આરોપીને જોવા માટે વ્યય થઇને કોલાહલ કરતાં હતાં.

અગિયાર વાગતાં પ્રહેલાં થોડીવારે પ્રહરીઓથી ઘેરાઇને આસામી પાંજરાની વચ્ચે આવી ઉભો રહ્યો. એક વખતે સઘળા જોના માનસહિત સત્કાર કરતા હતા, આજે તેને આવી હાલતમાં ઉભા રહેવાથી શું થતું હતું, તે જ એવી હાલતમાં પડ્યું નથી, તેનાથી સમજી શકાય તેમ નથી. રૂસીમજી મ્હોં ઉચું કરીને કોઇ પણ દિશામાં જોવાનું સાહસ કરી શક્યો નહિ.

આ કેટલાક દિવસમાં રૂસીમજીના શરીરના આકારમાં ધણો ફેરફાર થઇ ગયો હતો. એકાએક જોવાથી તેને ઓળખી શકાતો નહોતો તેની આંખો તથા મ્હોં તદ્દન ઘેરંગી થઇ ગયાં હતાં. તેણે મનમાં ને મનમાંજ ધાર્યું હતું કે, તેને અચવાનો હવે એક પણ ઇલાજ રહ્યો નથી. તે બધી ખાના જાહિર કરે તો છૂટી શકે તેમ છે, પરંતુ એ તો તેનાથી કોઇ પણ રીતે કરી શકાય તેમ નથી. ખીજના ખૂનને માટે તે ફ્રાંસીએ જાય છે, આવી નાની ઉમ્મરમાં તેની સર્વ આશાઓના અંત આવી જવા બેઠો છે. જિન્દગીમાં કેવો સુખી થઇશ, કેવાં કામો કરીશ, એવા એવા તેના અનેક મનોરથો આજે દૈવના કોપથી તદ્દન નષ્ટ થઇ જવા બેઠો છે ! રક્ષા મેળવવાનો અથવા અચવાનો ખીજે એકે ઇલાજ પણ રહ્યો નથી.

એક વાર તેણે ધણાજ ગભરાટની સાથે અદાલતની ચારે બાજુએ જોયું, ચારે તરફ લોકોની વિશાળ બીડ જામેલી જોવામાં આવી. તે પોતાના કોઇપણ પરિચિત માણસને જોઇ શક્યો નહિ. ખાસ કરીને તે હવે આંખોથી પણ બરાબર જોઈ શક્યો નહિ.

એકવાર ફરામજીની વાત તેને સાંભરી આવી, તેણે વિચાર્યું કે, તે અવશ્ય તેને મર્યાદાવાળી તબવીજમાં જ છે. તેની પાસે રૂપિયા છે, તેથી ચોક્કસ તેણે કોઈ સારો વકીલ કરી લીધો છે, પરંતુ વકીલ શું કરશે ? તે તો મ્હોં ખોલીને કાંધપણુ ખોલી શકશે નહિ.

તેણે ફરામજી આવ્યો છે કે નહિ, એ જોવા માટે ફરીવાર નજર દોડાવી, પરંતુ ફરામજીને તે જોઈ શક્યો નહિ. તેના હૃદયના ઉંડાણ-માંથી એક ઊંડો નિઃશ્વાસ બહાર નીકળી પડ્યો. તેણે મનમાં ને મનમાં જ કહ્યું:—“ હાય ! આશ્વત્થમાં ખરો દોસ્ત પણ દૂર થઈ જાય છે. ”

એકવાર તે વૃદ્ધ મરાડો તેને યાદ આવી ગયો. તેણે વિચાર્યું કે, “ તેણે મારે માટે ઘણી મહેનત ઉઠાવી છે. હજી પણ જરૂર ઉઠાવશે. પરંતુ તેમ હોવા છતાં પણ તે બિચારો શું કરી શકશે ? ”

એવામાં અદાલતમાં એક પ્રકારનો કોલાહલ મચી ગયો. બધા લોકો વહીને ઉભા થયા. મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ આવીને ન્યાયાસનપર વિરાજ્યા, કે તરતજ ફરીવાર ગંભીર નિઃસ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ.

સાહેબ પ્રથમ કેટલાંક કાગળીયાંપર સહી કરવામાં ગુંથાયા. તે કામ પતાવીને તેમણે આરોપીના રૂડામું જોયું, તરતજ સરકારી વકીલ ઉઠીને ઉભો થયો. તેણે કહ્યું:—“ આ પેલી ગાડીમાં થયેલા ખૂનનો કેસ છે. ”

મેજસ્ટ્રેટ પૂછ્યું:—“ આરોપીના પક્ષમાં કોણ કોણ હાજર છે. ? ”

આ પ્રશ્નથી રૂસ્તમજી ગભરાયલા ચિત્તે જ્યાં વકીલો બેઠા હતા, તે તરફ જોયું. તેના પક્ષમાં કોઈ વકીલ છે કે નહિ, તે તે બરાબર જાણતો નહોતો. પરંતુ અત્યારે જોયું કે, તેનો વકીલ ઉઠી ઉભો થયો છે. થોડીવાર પછી તે વકીલે કહ્યું:—“ હું આરોપીના પક્ષમાં છું. ”

રસ્તમજ એને ઝાળખતો હતો. એ મુંબઈની અદાલતનો એક સર્વથી મુખ્ય વકીલ હતો. એને ફરામજ એક દિવસ જેલમાં પોતાની સાથે લઈ આવ્યો હતો. તેણે વિચાર્યું કે, આ પરથી તો ફરામજ મને બૂલ્યો હોય એમ લાગ્યાતું નથી. રસ્તમજ જાણતો હતો કે, તેને ખચવાનો ખીન્ને એક પણ ધલાજ બાકી નથી. તેમ છતાં પણ વકીલ તેની તરફેણમાં છે, એમ જાણીને જાણે તેનું મન ધણુંજ આશ્ચર્ય થયું. તેની ચિંતા ધણે ભાગે શાન્ત થવા આવી.

મેજસ્ટ્રેટ આરોપીના વકીલને સંબોધીને પૂછ્યું કે:—“ આ સેસન્સ કેસ છે, આપ આ કોર્ટમાં આસામીના પક્ષનું અવશ્ય સમર્થન કરશે નહિ. ”

આરોપીના વકીલે કહ્યું:—“ ના, હજૂર ! હું આ અદાલતમાં જ બધું કરીશ. આ કેસને સેસન કમિટ કરવાની જરૂર પણ પડશે નહિ. ”

મેજસ્ટ્રેટ સાહેબે સહજ અન્યયબી પામીને સરકારી વકીલના મ્હોં સ્હામું જોયું. તે ઉઠીને બોલ્યો:—“ મારા મિત્ર શું આ સ્થળેજ સાક્ષીઓની જુબાની લેવડાવવા માગે છે ? ”

આસામીના વકીલે કહ્યું:—“ હા. ફક્ત જુબાનીજ નહિ, પણ અમારા જે સાક્ષીઓ છે, તેને પણ અહીં બોલાવવા માગું છું. ”

“ ત્યારે શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે ગુન્હેમાર નિર્દોષ છે ? ” મેજસ્ટ્રેટ પૂછ્યું.

“ સાક્ષી પૂરાવા લેવાથી હજૂર પણ તેમજ કહેશે. ” આરોપીના વકીલે કહ્યું,

“ ખૂની મુઠ્ઠાંમાને સેસન્સમાં મોકલવાનો નયમ છે. ” મેજસ્ટ્રેટ કહ્યું.

“ પણ જો આરોપીની વિરૂદ્ધમાં પ્રમાણો ન મળે તો સેસનમાં કેસ મોકલવાની કશી જરૂર નથી. ”

“ એમ જ હશે, તો આરોપીને હું હમણાં જ છોડી મૂકીશ. ”
માજીસ્ટ્રેટે કહ્યું.

સરકારી વકીલે કહ્યું કે:—“ આ સર્વ મોટા મુર્દમાને સેસનમાં જ્યુરીની સમક્ષ રજૂ કરવો એજ વધારે ઉચિત છે, તેમ છતાં પણ મારા મિત્ર આ જવાબદારીને પોતાના શિરપર લેતા હોય, તો અમેને તેમ કરવામાં કશી પણ હરકત નથી. ”

આરોપીના વકીલે કહ્યું:—“ હું જવાબદારી લઉં છું. ”

માજીસ્ટ્રેટે સરકારી વકીલને કહ્યું:—“ હવે તમે મુર્દમો શરૂ કરી શકો છો. ”

તે પોતાના કાગળપત્ર સંકેલી લઈ ઉડીને ઉભો થયો. મુર્દમો શરૂ થયો.

પ્રકરણ ૨ જી

ઇન્સાફનો આરંભ

સરકારી વકીલે કહ્યું:—“ આરોપી રસ્તમજી અહીંના પ્રખ્યાત બેન્કર હોરમસજીનો કેશિયર હતો. વાતમાં એ બેન્કમાંથી એક લાખ રૂપિયા ચોરાઈ ગયા છે, એ ચોરીને માટે આસામી રસ્તમજીને જ પોલીસે પકડ્યો હતો. પરંતુ તેની વિરૂદ્ધમાં પૂરતાં પ્રમાણો ન મળી શકવાથી તેને જામીનપર છોડી દેવાનાં આવ્યો હતો. જે રાત્રે બેન્ક-

માંથી ચોરી થઈ હતી, તેજ રાત્રે આ ખૂન પણ થયું હતું. રસ્તમ-
જીનું વર્તન પહેલા ઘણું જ સાફ હતું, પરંતુ છેલ્લા એકાદ વર્ષ થયાં
તે મદિરાપાન કરવામાં, વેશ્યાસક્ત રહેવામાં અને જુમાર ખેડવામાં
તક્ષીન રહ્યા કરે છે, હોરમસજી હજૂરની સમક્ષ આવીને આ બધી
ખીના જણાવશે. એટલું જ નહિ, આરોપીનો ખાસ દોસ્ત ફરામજી પણ
એ કબૂલ કરશે. હોરમસજી એમ પણ જણાવશે કે, તેની કન્યાની સાથે
આરોપીનો પ્રેમ હતો, તેનું ચારિત્ર્ય કલુષિત ન થયું હોત. તો તે તેની
સાથે કન્યાનાં લગ્ન પણ કરત. એવામાં કલકતાથી એક આબરુદાર
જુવાન હોરમસજીના કાઠી મિત્રની પાસથી પત્ર લખતે તેને ઘેર આવ્યો
હતો. એનું નામજ પેસ્તનજી હતું અને એ હતભાગી જુવાનનું જ ખૂન
થયું છે. હોરમસજીએ પેસ્તનજીની સાથે પોતાની કન્યાનાં લગ્ન કરશે,
એવો નિશ્ચય થઈ ગયો હતો. એપરથી વિશેષ જણાવવું નિરર્થક છે
કે, આરોપી પેસ્તનજીપર ઇશ્તિજ ગુસ્સે થયો હતો. બન્નેમાં ઓળ-
ખાણ થઈ હતી, એ ખરું; પરંતુ બન્નેના પ્રતિ બન્નેને પુષ્કળ દોષ
હતો. આરોપીનો પોતાનો નોકર જણાવશે જે, એક દિવસ તેણે
એમને બન્નેને મારામારી કરતા જોયા હતા અને એમ પણ સાબળ્યું,
હતું કે;—“જે તારું લોહી ન રેડું, તો મારું નામ રક્તમજી નહિ.
આસામીનો બીજા એક મિત્ર મંચેરજીએ ખૂનની રાત્રે તેને રાત્રિના
અગિયાર વાગ્યાના શુમારે ગિરગામની પાસે જોયો હતો. આરોપીએ
પોલિસની પાસે એ વાત કબૂલ કરી છે, કે તેની સાથે પેસ્તનજીનો
તે સ્થળે મેળાપ થયો હતો. છેક બેભાન બેઠતે તેને તેણે એક ગાડીમાં
બેસાડી દાધો હતો. એજ ગાડીનો કાચમેન કહે છે કે:—“જે
વ્યક્તિએ ગાડી બોલાવીને પેસ્તનજીને ગાડીમાં બેસાડી દાધો હતો,
તે પ્રથમ થોડેક દૂર ચાલ્યો ગયો હતો ખરો, પરંતુ પાછો ફરી

આવીને બોલ્યો હતો કે:—“ ના, હું એને ઘેર પહોંચાડી આવું છું. ”
આમ કહીને તેજ પુરુષ ગાડીમાં ચઢી બેઠો અને છેવટે ગિરગામના
નાકાપર આવી ઉતરી પડ્યો. ગાડીવાળાએ થોડેક દૂર આવ્યા પછી
જેયું તો ગાડીની અંદરના માણસને મરેલો જોયો.

વળી બીજા એક ગાડીવાળાએ કહ્યું છે કે, ગિરગામના નાકા-
પરથી એક માણસ તેની ગાડીમાં બેસીને કાલ્યાદેવી રોડપર ઉતરી
ગયો હતો. તે જે વખત જણાવે છે, બરાબર તે વખત પહેલાંજ
ગાડીની અંદર ખૂન થયું હતું. તે તે વ્યક્તિનું જેવું વર્ણન કરે છે, તે
પરથી તે બંને વ્યક્તિ એકજ હતી, એમાં કાંઈ પણ સંદેહ જ
રહેતો નથી.

ત્યાર પછી કાલ્યાદેવીની ગેટના પહેરાવાળાએ રાત્રિના બાર
વાગ્યાના શુમારે એક વ્યક્તિને ગાડીમાંથી ઉતરતી જોઈ હતી. પ્રથમ
તેણે તેને ફરામજી ધાર્યો હતો, પરંતુ અત્યારે તે સોગંદ ખાઈને કહે
છે કે, તે ફરામજી નહોતો, પણ રસ્તમજી હતો. ફરામજી અને રસ્ત-
મજી એકજ પ્રકારનો પોશાક પહેરે છે. એ વાતને ફરામજી તથા
રસ્તમજી બંને જણાએ કબૂલ કરી છે. એથી એ વ્યક્તિ રસ્તમજી
વિના બીજી કોઈપણ નથી, એમાં પણ કાંઈ સંદેહ નથી. આ બના-
વના આગલા દિવસે ફરામજીએ કલોરોશર્મની શીશી ખરીદી હતી.
શા માટે ખરીદી હતી, તેનું કારણ સ્પષ્ટ કહી શકાતું નથી. તે પોતાના
મિત્ર રસ્તમજીના માટેજ ખરીદી હતી, એમાં શંકા શક છે ? ડૉક્ટરે
પરીક્ષા કરીને કહ્યું છે કે, પેસ્તમજીનું કલોરોશર્મથી મોત થયું છે. જે
રમાલ કલોરોશર્મથી બીજામલો હતો, તેના પર ફરામજીનું નામ લખેલું
હતું. ફરામજી કહે છે કે, તેનો રમાલ હમેશાં રસ્તમજીની પાસેજ રહે

છે, ઘણી વાર તે તેનો ઉપયોગ કરે છે. તેમ છતાં પણ આરોપીના પક્ષ તરફથી મારે એટલું જણાવવું પણ જરૂરનું છે કે, તેણે જે કથો-રોધાર્થ સુધાધું હતું, તેમાં તેની ખૂન કરવાની ઇચ્છા નહોતી. પેસ્ત-નજી ઘણેજ બેભાન ન બની ગયો હોત તો, તેનું મરણ થાત નહિ. આવી સ્થિતિમાં પણ રસ્તમજીના સિવાય બીજા કોઈના પણ હાથથી પેસ્તનજીનું ખૂન થવાની સંભાવના નથી. મારા મિત્ર જે અપરાધીને નિરપરાધી કરાવી શકશે, તો તેથી હું સંતુષ્ટ થયા વિના અસંતુષ્ટ નહિજ થાઉં. જે ખરો ગુન્ડેગાર હોય અને તેનેજ સજા થાય, એ જોવાની મારી ખાસ ધરજ છે. નિરપરાધી કોઈ પણ રીતે માર્યો ન જાય, તે જોયું એ પણ મારી તેવીજ અગત્યની ધરજ છે. હવે હું એક પછી એક મારા સાક્ષીઓને બોલાવીશ. ”

માજસ્ટ્રેટ સાહેબે કહ્યું:—“ પોલિસે જે રિપોર્ટ આપ્યો છે, તે હું જોવા માગું છું. ”

આસામીના વકીલે કહીને કહ્યું કે:—“ હજૂર ! ડિટેક્ટિવ ઇન્સ્પેક્ટર લાલુબાઈએ આ મુર્દમાનો પત્તો મેળવ્યો છે, તેમનો રિપોર્ટજ અદાલતમાં રજૂ થયો છે. પરંતુ અમે એ સાંભળ્યું છે કે, તેમનો રિપોર્ટ પૂરતો નથી. ડિટેક્ટિવ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટે આ મુર્દમાનો ફરીવાર રિપોર્ટ આપવાની પરવાનગી માગે છે. અમારી પ્રાર્થના છે કે, હજૂર તેમના એ રિપોર્ટને પણ મંજૂરીને જૂઓ. ”

માજસ્ટ્રેટ કહ્યું:—“ જરૂર એ પણ જોઈશ. ”

આરોપીના વકીલે કહ્યું:—“ ઇન્સ્પેક્ટર લાલુબાઈને એકાદ જે પ્રશ્ન પૂછવા માગું છું, આશા છે કે હજૂર તેમને અદાલતમાંથી જોલાવી મંજૂરવાની આજ્ઞા ફરમાવશે. ”

માજસ્ટ્રેટ કહ્યું:—“તમે એ વિષયમાં દરખાસ્ત ચૂકશો તો હું તેના વિચાર કરીશ. સરકારી વકીલને એ ખાખતમાં કાંઈપણ વાંધો છે ખરો કે ?”

સરકારી વકીલે કહ્યું:—“ના, હજૂર! એમાં મને કશો વાંધો નથી, વાંધો ઉઠાવી શકાય તેમ પણ નથી.”

માજસ્ટ્રેટ કહ્યું:—“સારું, ત્યારે ઇન્સ્પેક્ટર લાલુભાઈને સાક્ષી આપવા માટે બોલાવું છું.”

પછીથી માજસ્ટ્રેટ આરોપીના સહામું જોઈને કહ્યું કે:—“તમારો વિરુદ્ધમાં ખૂનનો કેસ મંડાયો છે. એ ખાખતમાં તમારે કાંઈપણ કહેવાનું છે ?”

આરોપીનો વકીલ જવાબ આપવા ઉઠતો હતો, પરંતુ તેના હુકમાં પહેલાંજ રસ્તમજી બોલી ઉઠ્યો કે:—“હું નિર્દોષ છું, એના કસ્તાં બીજું કાંઈપણ વધુ કહેવા માગતો નથી. મારા તરફથી જે કાંઈ કહેવાનું હશે, તે મારા વકીલ કહેશે.”

માજસ્ટ્રેટ સરકારી વકીલને કહ્યું કે:—“હવે તમે સાક્ષીઓને બોલાવી શકો છો.”

સરકારી વકીલ બોલ્યો:—“નંબર ૧ લો કોચમેન !”

કોન્સ્ટેબલે કોચમેનને બોલાવીને કહ્યું કે:—“હાજર છે કે ?”
દર્શકો એ સાંભળીને અન્યથા ચર્ચા ગયા અને જુથાની સાંભળવા માટે આતુર બની ગયા.

પ્રકરણ ૩ જુઝ

જુઝાની

પહેલો સાક્ષી કોચમેન-ગાડીવાન આરીને પાંજરામાં ઉમેરેલો. સિસ્તદારે તેને સોગંદ ખવડાવ્યા. તે નામઠામના સંબંધમાં પોલિસની પાસે જે કાંઈ બોલ્યો હતો, તે અત્યારે પણ બોલ્યો.

આરોપીનો વકીલ જુઝાની લેવા ઉમેરેલો થયો. સાક્ષીને પૂછ્યું:—
“જે માણસ પેસ્તનજીને તારી ગાડીમાં બેસાડી ગયો હતો, તેજ માણસ શું ફરીવાર ગાડીમાં ચઢી બેઠો હતો ?”

“હા.”

“સોગંદ લખતે કહે છે ?”

“હા.”

“તે શી રીતે જણ્યું કે, એ માણસ તેજ હતો, બીજો કોઈ પણ નહોતો !”

“હું ચોક્કસ કહી શકું છું.”

“ત્યારે શું તું બંને જણાએ એકજ જાતનો પોશાક પહેર્યો હતો, તેથી અંદાજ કરીને કહે છે કે, તે માણસજ ગાડીમાં ચઢી બેઠો હતો ?”

“એ ન હોય, તો એમ શા માટે કહે કે, ‘મારો મિત્ર બેબાન થઈ ગયો છે. માટે હુંજ તેને ઘેર પહોંચાડવા માટે આવું છું !’”

“એ વાત તને બરાબર સાંભરે છે.”

“બહુ સારી રીતે સાંભરે છે.”

આસામીના વકીલે પૂછ્યું:—“પહેલાં માણસના અને બીજા માણસના ગણના અવાજમાં તને કાંઈ તફાવત માલૂમ પડ્યો હતો કે નહિ?”

કોચમેને કહ્યું:—“ના, તેમ છતાં પણ એટલું યાદ છે કે, પહેલાં જ્યારે તે માણસ મને મળ્યો હતો, ત્યારે તે ખૂબ ચાવીને બોલતો હતો. તેમજ ઉતાવળથી બોલતો હતો. પણ બીજા રોજ માણસ કાંઈક ધીમું અને જેમ તેમ બોલતો હતો.”

“તે રાત્રે તારૂં મગજ ઠંડાણે હતું કે?”

“ઠંડાણે કેમ ન હોય વાર?”

“હજૂરની સ્થાને સોગંદ ખાઈને કહે જોઈએ તે રાત્રે તે તારી પીધી નહોતી?”

“જો પીધી હોય, તોપણ ડાઈને કાંઈ નુકસાન કર્યું નથી.”

“એ વાત સાંભળવા માગતો નથી. ‘હા’ કે ‘ના’ નો જવાબ માગું છું.” વકીલે કહ્યું.

“પીધી હતી.”

“કાંઈક વધુ પીધી હતી કે?”

“તે કહી શકતો નથી.”

“ગાડી ખૂબ જોરથી હાંકી હતી કે? ક્રકા “હા કે ‘ના’ બેમાંથી એકજ વાત કહી દે.”

“એ જાણતો નથી.”

“તને પહેરાવાળાએ ધીમેથી ગાડી હાંકવાનું કહ્યું હતું કે નહિ?”

આરોપીના વકીલે પૂછ્યું:—

“સાક્ષી આપવા આવતાં જૂઠું બોલનારને જેલમાં જવું પડે છે, તેનો તું જાણે છે ને?”

“ એક પહેરાવાળાએ કહ્યું હતું ?”

“ કેમ, ત્યારે તો આખે બરાબર દેખતો ન હોવો જોઈએ. ”

“ આમ શાથી કહો છો ?”

“ કેમ, તાડી પીવા માટે. જ્યાં તું એ જોન્ટલમેનને બેસાડવા માટે બોલો હતો, ત્યાંથી આસનો દોવો કેટલેક દૂર હતો ?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ બરાબર યાદ નથી, એટલું બધું મેં જોયું નથી. ”

“ તે જગ્યાએ બરાબર અજવાળું હતું કે નહિ ?”

“ હા, હતું. ”

“ તેમ છતાં પણ તું તે બંને જણને બરાબર જોઈ શક્યો નહોતો ?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ના. ”

“ ત્યારે હવે તું સોગંદ ખાધને કહી શકે છે કે, તેઓ બંને એકબીજા માણસ હતા ?”

“ ના. ”

“ આરોપીના તરફ જોઈ જો જોઈએ કે, એ તેજ માણસ હતા કે ?”

“ ના, હું તે બરાબર કહી શકતો નથી. મેં તેને સારી રીતે જોયો નથી. ”

આસામીના વકીલે કહ્યું:—“ આને હવે બીજું કંઈપણ પૂછવા જેવું રહેતું નથી. ”

તેના બેસી જવા પછી સરકારી વકીલે બીજા નંબરના કૉન્મેનને બોલાવ્યો. એ બીજા નંબરના સાક્ષીએ પોલિસ પાસે જે કંઈ કહ્યું હતું, તે અહીં પણ કહ્યું. પછી આરોપીનો વકીલ બોલ્યો.

“તેં જ્યારે એ માણસને ગાડીમાં બેસાડ્યો હતો, ત્યારે રાત્રિના કેટલા લાગ્યા હતા?”

“સાડા અગિયાર.” ખીજ કોચમેને જવાબ દીધો.

“શી રીતે જણ્યું કે, એ વખતે બરાબર સાડાઅગિયારજ વાગ્યા હતા?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“થોડીવાર પહેલાં પહેરાવાળાને પૂછ્યું હતું.” ખીજ નંબરના ગાડીવાને જવાબ આપ્યો.

“જે માણસ તારી ગાડીમાં બેઠો હતો, તેનું મોઢું બરાબર તેં જોયું હતું કે?”

“ના.”

“કેમ?”

“તે ઝાડતળે અંધાઈ હોવાથી હું તેના મુખને બરાબર જોઈ શક્યો નહોતો.

“ત્યારે તેના પોશાકને શી રીતે તું જોઈ શક્યો હતો?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“તે કાલબાદેવી રોડપર અજવાળામાં ઉતર્યો હતો, તે પરથીજ તેને પોશાક જોઈ શક્યો હતો.”

“વાર, તેણે બાહુ ક્યારે આપ્યું હતું?”

“નીચે ઉતરીને તરતજ.”

“ત્યારે પણ મુખ જોઈ શક્યો નહોતો?”

“તે માથું નીચું કરી બાહુ આપી તરતજ ચાલ્યો ગયો હતો, હું ગાડીપર બેસી પૈસા ગણતો હતો, એથી બરાબર એનું મોઢું જોઈ શક્યો નહોતો.” ખીજ ગાડીવાને જવાબ દીધો.

“ ત્યારે તો તું પુરૂષને જોવા છતાં પણ જોળખી શકે તેમ નથી ખરૂં કે ને વાર ?”

“ ના. ”

“ આરોપીના તરફ જો જોઈએ. તે રાત્રે જો તારી ગાડીમાં આવ્યો હતો, તે એજ હતો કે નહિ ?”

“ તે કહી શકતો નથી. ”

“ ખરાખર જો. ”

“ તેને ખરાખર જોયો નથી, એટલે હું અત્યારે શું કહી શકું ?”

“ સાઈ જા. ”

લગભગ સાંજ પડી જવા આવી હતી. એટલે તે દિવસે આટલે સૂધીજ કામ ચાલીને અટકી પડ્યું. ‘ ફરીવાર કાલે કેસ ચાલશે ’ કહીને માજિસ્ટ્રેટ ઊઠીને ચાલ્યો ગયો. પહેરેગીરોથી ઘેરાઈને રસ્તમણ ફરીવાર કેદખાનામાં ગયો. જોનારાઓ પોતપોતાના મતો જણાવતા ધર તરફ ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૪ થું

જીખાની-ચાલૂ

ખીજે દિવસે અદાલતમાં તેવીજ ભીડ જામી. અરે કાલના કુરતાં ભોકોની સંખ્યા આજે વધારે વધી ગઈ. જ્યાં સૂધી માજિસ્ટ્રેટ ન આવ્યો, ત્યાં સૂધી સઘળા આસામીયો વકીલ કયા સાક્ષીને જોલાવશે એ ખાખતમાં તરેહ તરેહવારની ચર્ચાઓ કરવા લાગ્યા.

માજસ્ટ્રેટ આવીને ન્યાયાસનપર બેઠો, એટલે સરકારી વકીલે તેના ત્રીજા સાક્ષીને બોલાવ્યો. કાલજાદેવી રોડનો પહેરાવાળો આવીને પાંજરામાં ઉભો રહ્યો. તેણે પોલિસને પહેલાં જે કાંઈ કહ્યું હતું, અત્યારે પણ તેમજ કહ્યું.

સરકારી વકીલે કહ્યું:—“તે અત્યારે શી રીતે જાણ્યું કે, તે ફરામજી નહોતો વાર?”

પહેરાવાળાએ કહ્યું કે:—“મેં સારી રીતે તપાસીને તેનું મ્હોં જોયું નથી. તેણે ફરામજીજ શેઠના જેવો પોશાક પહેર્યો હતો, એ પરથી મેં જાણ્યું હતું કે, તે ફરામજીજ હશે. અત્યારે વિચાર કરી જોતાં મને જણાય છે કે, તે ફરામજીના કરતાં કાંઈક વધારે લાંબો હતો.”

“આરોપીના તરફ જો. કહે, આ પુરુષજ, તે પુરુષ હતો કે નહિ વાર?”

“હા, એજ હતો.”

આરોપીના વકીલે ઊડીને પૂછ્યું:—“ત્યારે રાત્રિના કેટલા વાગ્યા હતા વાર?”

“લગભગ એક વાગ્યા આવ્યાં હતા.”

“શી રીતે જાણ્યું કે, તે વખતે એકજ વાગ્યો હતો?”

“થોડીવાર પહેલાં ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ આવ્યા હતા, તેમણે કહ્યું હતું કે, એક વાગ્યો છે.”

“જ્યારે તે ગાડી આવી, ત્યારે તમે બેઠા હતા કે ઉભા હતા?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“બેઠો હતો.”

“સોગંદ ખાધને હાકેમને કહો જોઈએ કે, તે વખતે તમે કોઈ ખાતા નહોતા.” વકીલે કહ્યું.

“ ઝોકાં શા માટે ખાઉં ?”

“ શા માટે ખાઓ, એ હું પૂછતોજ નથી. ‘હા’ કે ‘ના’ નો સ્પષ્ટ જવાબ આપો. ” વકીલે પૂછ્યું.

“ મને ખરાબર યાદ નથી. ”

“ પહેરો ભરવાનો નિયમ બેસી રહેવાનો છે કે ફરતા ફરવાનો ?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ફરતા ફરવાનો. ”

“ ત્યારે ઊંઘ આવતી હતી, એથીજ બેઠા હતા કે નહિ વાર ? હા કે નાજ જણાવી દો. ” વકીલે કહ્યું.

“ પગ થાકી જવાથી બેઠો હતો. ”

“ એવી હાલતમાં બેસવાથી ઊંઘ આવે ખરી કે નહિ વાર ?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ના. ”

“ કોઈ પણ વેળાએ એવી રીતે બેસવાથી ઊંઘ્યા છો કે નહિ ?” વકીલે પૂછ્યું.

“ કોઈ વેળાએ ઊંઘ્યો હોઈશિ. ”

“ કેટલેક દૂરથી તમે ગાડી જોઈ હતી. ”

“ વધારે દૂરથી નહિ, નજીકમાંથીજ. ”

“ ત્યારે તમે ગાડી પાસે આવી ત્યારે તે ગાડીનો અવાજ સાંભળીને ઉઠ્યા હતા ખરું ને વાર ?”

“ હા. ”

“ આંખો ચોળતા ચોળતા ઉઠ્યા હતા ?”

“ તે મને યાદ નથી. ”

“ તમારું જ્ઞાનસ ક્યાં હતું ?”

“હાથમાંજ હતું.”

“જે ગાડીમાંથી ઉતર્યો હતો, તેના મ્હોંપર શનસનું તેજ પડ્યું હતું કે નહિ?” વકીને પૂછ્યું,

“તે યાદ નથી.”

“યાદ કરવાથી કહી શકશો. જરા યાદ કરી જુઓ.” આરો-
પીના વકીને કહ્યું.

“હું ધારૂં છું કે, નહોતું પડ્યું.”

“ગાડી જ્યાં ઉભી હતી, તેની કંઈ બાજુએ તમે ઉભા હતા?”
વકીને પૂછ્યું.”

“ડાબી બાજુએ.”

“તે પુરૂષ કંઈ બાજુએથી ઉતર્યો હતો?”

“જમણી બાજુ પરથી.”

“ત્યારે તો તમે તેનું મુખ જોઈ શક્યા નહોતા.

“ના.”

“ત્યારે તે પુરૂષ કોણ હતો, એ તમે શી રીતે જાણી શક્યા
વાર?” સરકારી વકીને પૂછ્યું.”

“એટલા માટેજ મેં તેને શરામજી ધારી લીધો હતો.” પહેરા-
વાળાએ જવાબ દીધો,

“ત્યારે કયી અક્કલથી અહીં કહેવા આવ્યા છો કે, તે માણસ
આ આસામીજ હતો?”

“તેઓ બન્ને એક સરખાજ દેખાતા હતા.” પહેરાવાળાએ
જવાબ આપ્યો.

“ઓહ! તમારૂં અનુમાન પણ ગજબનું દેખાય છે. હવે તમને
કંઈ પણ પૂછવાનું નથી. જાઓ.”

પહેરાવાળો પાંજરામાંથી નીકળી ચાલતો થયો. ત્યાર પછી સર-
કારી વકીલે રસ્તમજના નોકરને જીખાની આપના માટે હાજર થવાની
આજ્ઞા આપી.

નોકરે કહ્યું:—“ આજથી લગભગ પંદર દિવસ પહેલાં એક રાત્રે
રસ્તમજ અને પેસ્તનજ વચ્ચે રમત રમતમાં મારામારી થઈ હતી.
એ વખતે રસ્તમજએ પેસ્તનજને કહ્યું હતું કે, “ જો હું તારું લોહી
ન રેડું તો મારું નામ રસ્તમજ નહિ. ”

આસામીના વકીલે ઉઠીને પૂછ્યું કે:—“ મારામારી શા માટે
થઈ હતી ? ”

“ રમતને માટે ? ”

“ તેમણે બન્નેએ ત્યારે દારૂ પીધો હતો કે ? ”

“ હા. ”

“ બેડ જણાએ કેટલો કેટલો દારૂ પીધો હતો ? ” આરોપીના
વકીલે પૂછ્યું.—

“ એક બોટલ ! ”

“ તકરાર થતાં પહેલાં બોટલ ખલાસ થઈ ગઈ હતી કે નહિ ?
હા કેમ ને કહે કે, તેઓ બન્નેને બરાબર નશો ચઢ્યો હતો કે
નહિ ? ” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ હા, ખૂબ નશો ચઢ્યો હતો. અરે તેઓ બન્ને અતિ ઉન્મત્ત
બની ગયા હતા. મારા માલિકને મેં પકડીને સૂવડાવી દીધા હતા.
તેમણે તે દિવસે કશું ખાધું પણ નહોતું. ”

“ સૂવડાવતાંની સાથેજ તે સૂઈ ગયો હતો કે નહિ ? ”

“ હા. ”

આસામીના વકીલે કહ્યું કે:—“ ઠીક જા, હવે તને કંઈ પૂછવા

જેવું રહેતું નથી. આમ કહીને તે તરતજ પોતાની કુરસી પર બેસી ગયો. ત્યાર પછી હોરમસજીનું નામ પોકારાયું. તે ધીમે ધીમે આવીને પાંજરામાં ઉભો રહ્યો.

સરકારી વકીલ તેને રસ્તમજીની ચાલચલગતની બાબતમાં સવાલો પૂછવા લાગ્યો. હોરમસજીએ રસ્તમજી જેવો દારૂડીઓ, જુગારી, રંડીયાન જય ગયો હતો, તે બધું જણાવી દીધું. આરોપીના વકીલે જુખાની લેતાં પૂછ્યું કે:—“ તમે રસ્તમજીના સંબંધમાં અત્યારે જે કાંઈ કહેવા માગો છો, તે શું તમારી નજરો નજરજોયું છે કે, બીજાના મોઢેથી સાંભળ્યું છે ? ”

હોરમસજીએ જવાબ આપ્યો:—“ ના, એ બધું લોકોએ મને કહ્યું છે. મારી નજરે મેં કાંઈ પણ જોયું નથી. ”

આરોપીના વકીલે કહ્યું:—“ ત્યારે તો એ બધી તમારી સાંભળેલી વાતો છે. ”

“ હા. ”

“ ઝોહ ! ” કહીને આસામીનો વકીલ બેસી ગયો. પછીથી સાક્ષીની જૂમ પડી.

પ્રકરણ ૫ મું

જુખાની-ચાલૂ

આ વખતે મંચેરજી પાંજરામાં આવ્યો. ગિરગામની પાસે તેણે પેસ્તનજીની સાથે રસ્તમજીને વાતચીત કરતો જોયો હતો, તે કહ્યું.

આરોપીના વકીલે ઉઠીને પૂછ્યું:—“ તમેજ હોરમસજની કન્યાના એક ઉમેદવાર છો ખરું ને ? ”

“ બરાબર કહી શકતો નથી. ”

“ ક્ષમિયા છે ખરીને ? ”

“ હશે. ”

“ એટલા માટેજ તેના પર તમારો કાંઈક વિશેષ ક્રોધ છે ખરું ને વાર ? ” વકીલે પૂછ્યું.

“ તે મારો મિત્ર છે. ”

“ હશે ! પોલિસે તમને આ સાક્ષીની વાત પૂછી હતી કે તમે શ્રીમાનજ પોલિસને ખબર આપવા માટે પધાર્યા હતા ? ” સરકારી વકીલના સહાય સહજ હસીને મંચેરજીને આરોપીના વકીલે પૂછ્યું. ”

“ હું પોતે ખબર આપવા ગયો હતો. ”

“ કેમ, દોસ્તીને માટે. ખરેખર તમે એક વફાદાર દોસ્ત છો. ” આરોપીના વકીલે કહ્યું.

“ ખરા ખૂતીનો નેથી જલ્દી પતો મળે એટલા માટેજ ગયો હતો. ” મંચેરજીએ કહ્યું.

“ હશે. તમે એટલી રાત્રે ગિરગામ શા માટે ગયા હતા ? તમે તો બાયખલામાં રહો છો ? ”

“ રસ્તે ફરતો હતો. ”

“ રાત્રિના અગિયાર વાગ્યાના શુમારે પોતાના મુકામેથી એક ગાડી દૂર ફરવા જવાનું કારણ શું હતું ? ”

“ કારણ કાંઈ પણ નહોતું. ”

“ વિચાર કરીને હાકેમને કહો કે, તમે એલિન્સ્ટન સરકલમાંથી

સ્તમજની પાછળ પડ્યા હતા કે નહિ ? હું ધારું છું કે, તમે સોગંદ ખાધા હતા, તે તો તમને યાદજ હશે. ”

“ ના. ”

“ જો કદાચ આ અદાલતમાં આવી સોગંદ ખાત્રને કહે કે, તેણે તમને સ્તમજની પાછળ પડતા જોયા હતા, તો શું તે જૂઠી વાત જણાવશે ? ” આરોપીના વકીલે કહ્યું.

“ તે હું જાણતો નથી. ”

“ શું જાણતા નથી ? તમે તેની પાછળ પડ્યા હતા કે નહિ ? ” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ના. ”

“ એમને જોવા છતાં તમે કેમ મળ્યા નહિ ? એઓ બન્ને તો તમારા ખાસ દોસ્તો છે ? ”

“ હું ત્યારે જરા ગભરાટમાં હતો. ”

“ કેમ ? શા માટે ગભરાટમાં હતા ? ”

“ મારે કામ હતું. ”

“ હમણાં કહી ગયા કે મારે કાંઈ કામજ નહોતું, હું તો ફક્ત ફરવા માટેજ બહાર નીકળ્યો હતો. અને અત્યારે આવો જવાબ આપો છો ! સાહેબને કહો કે, શું કામ હતું ? ” વકીલે કહ્યું.

“ હું તે કહીશ નહિ. ”

માજિસ્ટ્રેટ કહ્યું:—“ કહેવુંજ પડશે. ”

મંચેરજીએ જવાબ આપ્યો:—“ એક સ્ત્રીની સાથે મળવા જતો હતો. ”

આરોપીના વકીલે પૂછ્યું:—“ કયી સ્ત્રીની સાથે ? ”

“ એક વેશ્યાની. ”

“ તેનું નામ શું છે ? ”

“ નામ જાણતો નથી. ”

“ નામ જાણ્યા સિવાય મુલાકાત કરવા જતા હતા ? તેનું ઠેકાણું શું છે ? ” વકીલે પૂછ્યું.

“ તે જાણતો નહોતો, એથી શોધી લઈશિ એમજ મારા મનમાં મેં ધારી લીધું હતું. ” મંચેરજીએ કહ્યું.

“ ત્યારે ઠેકાણું પણ જાણવામાં નહોતું. વાર પછી વમને કાણે તેનો પત્તો મેળવી આવ્યો હતો ? ”

માજરદ્રેટે કહ્યું:—“ આ સાક્ષીને હવે વધારે પૂછીને નક્કામે વખત ન ગાળો. ”

“ હજૂરનો હુકમ શિરપર ચઢાવું છું. ” કહીને રસ્તમજીનો વકીલ બેસી ગયો.

છેવટે સાક્ષી પ્રોક્ટર સાહેબનું નામ લેવાયું. તેણે આવીને કહ્યું કે:—“ મેં લાશને બરાબર તપાસી હતી. ક્લૉરોફોર્મથી એ પુરુષનું મૃત્યુ થયું હતું. જે રમાલની પરીક્ષા કરી છે, તે રમાલ પણ ક્લૉરોફોર્મથી બીજાવેલો હતો. ”

આસામીના વકીલે ઊઠીને પૂછ્યું:—“ રમાલને જેટલો ક્લૉરોફોર્મથી બીજાવવામાં આવ્યો હતો, તે પરથી શું કોઈનું મરણ થવાનો અંભવ હતો ખરો કે ? ”

“ ના. ”

“ ત્યારે ક્લૉરોફોર્મથી એ પુરુષનું મૃત્યુ નથી થયું ? ”

“ એ પુરુષ ઘણેજ બેમાન બની ગયો હતો, એથીજ આ ક્લૉરોફોર્મથી તેનું મરણ થયું છે ? ”

“ બેમાન ન હોત તો એ મરત નહિ ? ”

“ ના, ફક્ત વધારે બેબાન થયું જત. ”

“ ત્યારે તો એમજ કહેવું પડશે કે, એ પુરુષને કલાર્શર્મ સુધાડીને જીવથી મારવાની ઇચ્છા નહોતી ? ” આરોપીના વકીલે એક નવો સવાલ રજૂ કર્યો.

“ હા, એવો સંભવ છે. ”

ફરતમજીનો વકીલ બેસી ગયો.

માજીસ્ટ્રેટે પૂછ્યું:—“ હવે કોની સાક્ષી બાકી છે ? ”

સરકારી વકીલ ઉઠીને બોલ્યો:—“ મારી ફરામજીને બોલાવવાની ઇચ્છા હતી, પરંતુ તે આરોપીનો ખાસ મિત્ર છે. તેના તરફથી કોઈ પણ નવું જાણવાની આશા રાખી શકાતી નથી, એથી હું તેને બોલાવતો નથી, અદાલતે ઇન્સ્પેક્ટર લાલુઆજીને બોલાવ્યા છે, એથી હું બીજા કોઈ પણ સાક્ષીને બોલાવવાની અગત્ય જોતો નથી. ”

માજીસ્ટ્રેટે આરોપીના વકીલને પૂછ્યું કે:—“ તમારી કોઈ સાક્ષીને બોલાવવાની ઇચ્છા છે કે ? ”

“ હા, છે. ” “ કેટલાક સાક્ષીઓને બોલાવવા માગો છો ? ”

“ વિશેષ નહિ, ફક્ત બે ચાર. ”

માજીસ્ટ્રેટે પૂછ્યું:—“ શું તમે સપ્રમાણ સાબીત કરવા માગો છો ? ”

આસામીના વકીલે જવાબ આપ્યો:—“ હું સાબીત કરીશ કે, આરોપી બિલકુલ પેસ્તનજીની સાથે ગયો નથી; એથી જ્યારે પેસ્તનજીનું ગાડીમાં ખૂન થયું છે, ત્યારે ચોક્કસ મારો કનાયેન્ટે-અસીલે ખૂન કર્યું જ નથી, એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. અમે એથી પણ વિશેષ પ્રમાણ આપીશું કે, જ્યારે પેસ્તનજીનું ખૂન થયું, ત્યારે આસામી બીજેજ ઠેકાણે હતો. રાત્રિના અગિયારથી લગભગ બે વાગ્યા સુધી તે એક મરણ પથારીએ પડેલી ઓની પાસે હતો. એથી તેના હાથે

કદાપિ ખુન થયું નથી. અદાલતે, ઇન્સ્પેક્ટર લાલુભાઇને બોલાવ્યા છે, નહિ તો અમે તેમને પણ બોલાવત. અમે તેમના દારાજ બોલાવીશું કે, ખૂન સ્નેહ સંબંધી ઇર્ષાથી થયું નથી. જેણે ખૂન કર્યું છે, તેનો ઉદ્દેશ ખીજે કાંઈક જુદોજ હતો. ’

માજીસ્ટ્રેટે કહ્યું:—“ સાહે, આજે આટલેથી કામ અટકાવો. કાલે પહેલવહેલી લાલુભાઇની સાક્ષી લેવાશે. પછી તમારા સાક્ષીઓને બોલાવજો. ”

તે દિવસને માટે અદાલત ખરબાસ્ત થઇ. હવે ઘણાં માણસો કહેવા લાગ્યાં:—“ રસ્તમજીએ ખૂન કર્યું નથી. હવે તે છટી જશે. ”

પ્રકરણ ૬ કું

જીબાની-ચાલુ

ખીજે દિવસે અદાલતમાં ગઈ કાલના કરતાં પણ વધારે માણસો એકઠાં થયાં. રસ્તમજીના સાક્ષી કોણ છે, એની આ પહેલાં કોઈના મનમાં કલ્પના પણ આવી નહોતી. તેના સાક્ષીઓ શી જીબાની આપશે, એ જાણવા માટેજ આજે સહુ વ્યાકુળ થઇ ગયા હતા.

માજીસ્ટ્રેટે આવતાંની સાથેજ ઇન્સ્પેક્ટર લાલુભાઇને બોલાવ્યા. ચિસ્તદારે તેને સોગંદ લેવડાવ્યા પછી, માજીસ્ટ્રેટે પૂછ્યું કે:—“ તમારા રિપોર્ટ પરથીજ આરોપી કેદ થયો છે કે ? ”

લાલુભાઇએ જવાબ આપ્યો:—“ જી, હા, હજીર. ”

“ આરોપીએ તમારી પાસે શું કબૂલ કર્યું હતું ? ”

આસામીના વકીલે કહ્યું:—“ અમે હજૂરના આ સવાલમાં વાંધા ઉઠાવી શકીએ તેમ છીએ, પરંતુ અમારી ઇચ્છા તેમ કરવાની નથી.”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ આરોપીએ મને કહ્યું હતું કે, તેની સાથે પેસ્તનજીનો તે રાત્રે મેળાપ થયો હતો. તેણે તેને બેભાન થયેલો જોઈને માડીમાં બેસાડ્યો હતો, પણ તે તેની સાથે ગયો નહોતો ? ”

માજિસ્ટ્રેટ પૂછ્યું:—“ ત્યારે તે ક્યાં ગયો હતો ? ”

“ તેણે તે બાબતમાં કશું પણ કહેવાની સાફ ના પાડી હતી. ”

લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

સરકારી વકીલે કહ્યું:—“ તમારા સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે લખ્યું છે કે, તમારો રિપોર્ટ પૂરો નથી, તો તેનો અર્થ શો છે વાર ? ”

લાલુભાઈએ જવાબમાં જણાવ્યું કે:—“ રસ્તમજીએ પૂન કર્યું છે કે નહિ એ બાબતમાં તેમને કંઈક શક છે. ”

સરકારી વકીલે પૂછ્યું:—“ કેમ, શો શક છે ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ તે હું કહી શકતો નથી. ”

માજિસ્ટ્રેટ આરોપીના વકીલને પૂછ્યું કે:—“ તમારે શું પૂછવાનું છે ? ”

આસામીના વકીલે જવાબ દીધો:—“ થોડુંક પૂછવાનું છે. લાલુભાઈ સાહેબ ! તમેએ પેસ્તનજીના પોશાકને બરાબર તપાસીને જોયો હતો ખરો કે ? ”

લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો:—“ પહેલાં જોયો નહોતો. સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ કીર્તિકર સાહેબે જોવાનું કહ્યું હતું. ”

આસામીના વકીલે પૂછ્યું:—“ તપાસ કરીને શું જોયું હતું ? ”

“ જોયું હતું કે, તેના કોટના અસ્તરની નીચે બે કાગળો સી-કાવી ભેવામાં આવ્યા હતા. ”

“ તે કાગળો શું તમેએ કોટ જોયો હતો, ત્યારે ત્યાં હતા કે નહિ વાર ? ” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ના. ”

“ એ કાગળોજ હતા, એમ તમેએ શા પરથી ધાર્યું હતું ? ” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું,

“ એ બંને કાગળોના બે ખૂણા કપડામાં રહી ગયા હતા, ” લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે તો એ બંને કાગળોને કોઈએ એકદમ ઉતાવળથી લઈ લીધા હોવા જોઈએ, ”

“ હા, હું પણ એમજ ધારું છું. ”

“ કોટનું કપડું શીટયું હતું કે નહિ. ”

“ હા. ”

“ તમે એ કોટની ક્યારે પરીક્ષા કરી હતી ? ” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ખુનના બીજા દિવસે. ”

“ એ કોટને નવોજ ફાડેલો હોય, એમ તમને જણાયું હતું ખરું કે નહિ વાર ? ”

“ હા, જણાયું હતું. ”

“ તમે શું એમ નથી ધારી શકતા કે, જ્યારે એ માણસનું ખૂન થયું, અથવા કોઈનાં શરીરથી તે અઘાત થઈ પડ્યો, ત્યારે આ બંને કાગળો કોઈએ વના કોટના અસ્તર તળેથી ફાડીને છીનવી લીધા હોય ? ” આરોપીના વકીલે એક તદ્દન નવોજ સવાલ રજૂ કર્યો.

“ હા, એવો વિચાર પણ મારા મનમાં આવ્યો હતો. ” લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ એ પરથી શું તમે અનુમાન નથી કરી શકતા કે, એ બન્ને કાગળો લેવા માટેજ કોઇએ પેસ્તનજીને કંઝારોરોઈ સુધાડ્યું હોય ?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ હા, માફ એવુંજ અનુમાન છે. ”

“ બન્ને કાગળોના ખુણા જોઇને. તમે જાણી શક્યા હતા કે, એ બન્ને કાગળો શાના હતા ?”

“ હા, એ ખુણાપર જે છાપેલું હતું, તે પરથી સાફ જણાઇ આવે છે કે, તેમાં એક કાગળ પારસીના લખનાં સર્ટિફિકેટનો હતો અને બીજા કોઈના જન્મના સર્ટિફિકેટનો હતો. ”

આસામીના વકીલે કહ્યું:—“ ત્યારે હવે તમે શું એમ નથી ધારી શકતા કે, કોઇએ સ્નેહના વૈરથી પેસ્તનજીનું ખુન કર્યું નથી, આ બન્ને કાગળો લેવા માટે ખુન કર્યું છે ?”

“ હા, હવે મને એમજ જણાય છે. ” લાલૂભાઈ સાહેબે પોતાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી.

“ રસ્તમજી એ બન્ને કાગળ મેળવવા માટે બ્યાકુળ થઇ શકે તેમ નથી, એવું કોઈ પણ પ્રમાણ તમને તપાસ કરતાં મળ્યું હતું ખરૂં કે ?” આરોપીના વકીલે પૂછ્યું.

“ ના. ”

આસામીના વકીલે કહ્યું:—“ મારા બુદ્ધિમાન મિત્ર આ પહેલાં પ્રમાણ સહિત સાબીત કરવા માટે તૈયાર થયા હતા કે, આરોપીએ સ્નેહના આકોશથી પેસ્તનજીનું ખુન કર્યું છે, પણ હવે તે સાબીત થઇ શકે તેમ નથી. બસ, હવે મારે કંઈ પૂછવાનું રહેતું નથી.

સરકારી વકીલ ઉઠીને બોલ્યો:—“ ઓવી સ્થિતિમાં તમે રસ્તમજીને કેદ કરવાનો રિપોર્ટ શા કારણથી કર્યો હતો વાર ?”

રિપોર્ટ કર્યા પછી હું એ બંને કાગળોની વાત જાણી શક્યો હતો, લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ત્યારે એ બંને કાગળો મળ્યા પછીજ તમને વધારે સંશય થયો છે કે, રસ્તમજીએ ખુન કર્યું છે કે નહિ?” સરકારી વકીલે પૂછ્યું.

“હા.”

“એ સર્ટિફિકેટ કેના લખનું હતું?”

“તપાસ કરીએ છીએ, પણ હજી સૂધી કાંઈપણ ખાતમી મળી શકી નથી.” લાલુભાઈએ કહ્યું.

માજસ્ટ્રેટ કહ્યું:—“જાઓ, હવે તમારી જુબાની પૂરી થઈ છે. લાલુભાઈ તરતજ પાંજરામાંથી બહાર નીકળી ગયો.

માજસ્ટ્રેટ કહ્યું:—“હવે તમે તમારા સાક્ષીઓને બોલાવો,”

રસ્તમજીના વકીલે પાયધુનીવાળી ચાલીની પેલી સ્ત્રીને બોલાવી. તેણે લાલુભાઈને જે કાંઈ કહ્યું હતું, તે ફરીવાર અદાલતમાં પણ માજસ્ટ્રેટ પાસે કહી સંભળાવ્યું.

આસામીના વકીલે કહ્યું:—“આસામીના તરફ જે અને પછી કહે કે, એને આપવા માટેજ તેં કોઈ છોકરા મારફત પત્ર મોકલાવ્યો હતો કે નહિ?”

“હા.”

“આ પુરૂષજ શું રાત્રિના અગિયાર વાગ્યાથી બે વાગ્યા સૂધી તે સ્ત્રી પાસે હાજર હતો?”

“હા.”

સરકારી વકીલે કહ્યું:—“રસ્તમજીને આપવાનું તેણે કહ્યું હતું, પંડુ એ રસ્તમજી છે, એમ તેં શી રીતે જાણ્યું હતું વાં?”

સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો:—“હું સાંજ પડી ત્યારથી હોરમસજીની

ઝોફિસની પાસે રસ્તમજીની તપાસમાં હતી. રાત્રિના દશ વાગ્યાના શુભારે હોરમસજીના દરવાને અને તેને ઝોળખાવી દીધો હતો.”

સરકારી વકીલે કહ્યું:—“તું સોગંદ ખાધને કહી શકે છે કે, આ તેજ માણસ હતો ?”

“હા.”

સરકારી વકીલે બીજે કાંઈ પણ સવાલ પૂછ્યો નહિ. રસ્તમજીના વકીલે તે છોકરાને દરવાને તથા દાદાભાઈના ગુમાસ્તાને બોલાવ્યા. એ બધા સાક્ષીઓ દ્વારા સ્પષ્ટ સાબીત થયું કે, રસ્તમજી અગિયાર વાગ્યાના શુભારે પત્ર મળવાથી પાંચધુનીની ચાલીમાં મરણ પથારી પર પડેલી સ્ત્રીની પાસે ગયો હતો અને ત્યાં રાત્રિના લગભગ એ વાગ્યા સુધી રોકાયો હતો. પેસ્તનજીનું ખુન રાત્રિના સાડા અગિયાર પછી થયું હતું.

“કાલે અભિપ્રાય આપીશ.” કહીને માજસ્ટ્રેટ ઉઠી ગયો, કસરવ કરતા કરતા દર્શકો પણ પોતપોતાના ઘર તરફ રવાના થયા.

તરેહતરેહવારની ચિંતાઓથી ઘેરાયલા વ્યાકુળ ચિત્તથી રસ્તમજી ફરીવાર જેલમાં ગયો.

પ્રકરણ ૭ મું

ઇન્સાફનું ફળ-ફરીવાર છૂટકો

બીજે દિવસે પણ અદાલતમાં લોકોની બીડ સમાતી નહોતી. પહેલાં જેઓ આવ્યા હતા, તેઓ પણ આજે હજાર કામ પડતાં મૂકીને આવ્યા હતા. તે ઉપરાંત બીજા પણ ઘણા નવા જોનારાઓ

એકઠા થયા હતા. આવી મોટી બીડ અદાલતમાં આ પહેલાં કદાપિ જોવામાં આવી નહોતી. આજે જાણે આખા શહેરના લોકોથી અદાલત ભાંગી પડતી હતી. આખા શહેરમાં ફેલાઈ ગયું હતું કે, રસ્તમજીના વકીલે સાક્ષી આપીને સાબીત કર્યું છે, કે જ્યારે પેસ્તનજીનું ખુન થયું, ત્યારે રસ્તમજી બીજે ઠેકાણે હતો. માજિસ્ટ્રેટ શો મત આપે છે, એ જોવા માટે આજે હજારો હજારો માણસો અદાલતમાં એકઠાં થયાં હતાં, થવા માંડ્યાં હતાં.

કંપતા હૃદયથી રસ્તમજી પાંજરામાં આવીને નીચે મોઢે ઉભો રહ્યો. તેના વકીલના કાર્યથી તે ધણોજ અન્યય થયો હતો, તેના વકીલે શી રીતે જાણ્યું કે, તે રાત્રે તે ક્યાં ગયો હતો ? જે તે જીવ જતાં સૂધી પણ કોઈને કહી શકે તેમ નહોતો, તે શી રીતે જાહિર થયું ? તે તે સર્ટિફિકેટની બાબતમાં કોઈપણ રીતે કશું જાણી શક્યો નહિ. ”

રસ્તમજી આખી રાત એ બધી ચિંતાથીજ છેક બ્યાકુળ થઈ ગયો હતો. જિન્દગીને માયા કોને હોતી નથી ? આ સંસારમાં કોણ સહજમાં મરી શકે તેમ છે ? અદાલતમાં કાલે જે બધા બનાવો બની ગયા છે, તેથી તેના મનમાં આશા થઈ છે કે, કદાચ તે આ ઘેર આદતમાંથી આ વખતે બચી જશે. તેથીજ છેક ગભરાયલા ચિત્તથી અને કંપતા હૃદયથી તે આજે પાંજરામાં ઉભેલો છે.

બીજા દિવસોમાં તે લાકડાનાં પૂતળાંની પેઠે ઉભો રહેતો. બચવાની કાંઈ પણ આશા નથી એમ ધારીને ચૂપચાપ ઉભો રહેતો, તેનું હૃદય જડ જેવું થઈ જતું હતું. તેણે એ કેટલાક દિવસો છેક મનરાઈમાં વીતાવ્યા હતા. પરંતુ આજે તે કાંઈક ચંચળ, કાંઈક બ્યાકુળ, કાંઈ ઉદ્વિગ્ન, બની ગયો હતો, ક્યારે ન્યાયાધીશ આવશે, શું અભિપ્રાય

આપશે, એ જાણવા માટે વ્યાકુળ થઇ ગયો હતો. તેનું હૃદય ભેર-પૂર્વક ક્ષણે ક્ષણે ડોલ્યા કરતું હતું. એકેક મિનિટ જાણે તેને એક એક યુગ જેવી જણાતી હતી.

બરાબર અગિયાર વાગ્યે માજીસ્ટ્રેટ આવ્યા. ચારે તરફ ઘોર ચૂપકી છવાઇ ગઇ. સઘળા તેના તરફ અન્યપ્રીતિ સાથે જોવા લાગ્યા.

તેણે પોતાનો અભિપ્રાય વાંચવાની શરૂઆત કરી. પ્રથમ ખુનની આગળની હકીકત ઢીને છેવટે સાક્ષીઓની જુગ્યાનીની ચર્ચા કરવા માંડી. પ્રથમ સાક્ષી-કાંચમેન તાડી પીને ઉન્મત્ત બની ગયો હતો, એ વાતને તેણે પોતેજ કબૂલ કરી છે, એ પરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, એકજ માણસે તેને ઘોલાવીને પેસ્તનજીને ગાડીમાં બેસાડી દીધો હતો તથા પછીથી તે તેની ગાડીમાં બેઠો હતો, એ કાંચમેને એને સ્પષ્ટ જોયો નથી.

ખીજો સાક્ષી ગાડીવાન પણ કાંઈ પણ કહી શકતો નથી. ત્રીજા સાક્ષી પહેરાવાળાની જુગ્યાની પરથી ચોક્કસ જણાઈ આવે છે કે, તે વખતે તે ઝાંઘમાં હતો. માણસને બરાબર તપાસીને જોયો નથી તથા તેના મુખને તો ખિલકુલ જોઈ જ શક્યો નથી.

ચોથા સાક્ષી, આરોપીના આકરે મારા મારીની વાત કહી છે, પરંતુ જુગ્યાનીમાં તેણે કબૂલ કર્યું છે કે, એ મારામારી નશાની મારા-મારી સિવાય ખીજા કોઈ પણ પ્રકારની નહોતી. તેના માલિકને તે વખતે કાંઈ લાનજ નહોતું.

પાંચમા સાક્ષી મંચેરજીએ જૂદી રીતે પણ કબૂલ કર્યું છે કે, તે આસામીની પાછળ પડ્યો હતો. તેણે જે કાંઈ કહ્યું છે, તે બધું જૂઠું જ કહ્યું છે. તેની એક પણ વાત વિશ્વાસપાત્ર નથી. ઇન્સ્પેક્ટર લાલુભાઈની સાક્ષી પરથી જણાયું છે કે, ખુન પ્રેમને લીધે ઉપજેલી

ધર્પાથી થયું નથી. પેસ્તનજીએ બેઉ સર્ટિફિકેટોને ધણીજ સાવચેતીથી પોતાના કોટના અસ્તરતળે સીવડાવીને રાખ્યા હતાં. તેને બેબાન કરીને અથવા ભારીને કોઈએ બન્ને કાગળો લઈ ગયું છે. એથી ખુન એ બન્ને કાગળો માટેજ થયું છે, એનું ખીજું કાંઈ પણ કારણજ નથી. એ બન્ને કાગળો પેસ્તનજીની પાસેજ છે, એ રસ્તમજી જાણતો હતો અથવા એ કાગળો લેવાનું તેને કાંઈ પ્રયોજન હતું કે નહિ, તેનું કાંઈ પણ પ્રમાણજ નથી. આ પરથી તેણે ખુન કર્યું નથી, એવું એક મજબૂત પ્રમાણ મળી આવે છે. ખીજા કોઈ પણ સાક્ષીઓ અને પ્રમાણો ન હોવા છતાં પણ હું આરોપીને એ કારણથી છોડવાને બંધાયેલો છું. વળી આરોપીના વકીલે ચાર સાક્ષીઓ આપીને સાબીત કરી આપ્યું છે કે, જ્યારે પેસ્તનજીનું ખુન થયું ત્યારે આરોપી બિદકુલ ત્યાં હતોજ નહિ; ખીજો ઠેકાણો હતો. તેનો બધો પત્તો સહજમાંજ મળી ગયો છે. એ બધા સાક્ષીઓની વાતપર અવિશ્વાસ લાવવા જેવું કશું પણ રહેતું નથી. આવી રચિતિમાં હું આરોપી રસ્તમજીને ધન્સાક્રને માટે સેસન્સમાં મોકલવાનું કાંઈ પણ કારણજ જોતો નથી. એટલા માટે ફોજદારી કામના કાયદા મૂજબ હું આસામી રસ્તમજીને છૂટો કરું છું. ઉપસંહારરૂપે હું નીચેની હકીકત જણાવવાનું વ્યાજખી ધારું છું. ખુશી સડકપર ગાડીની અંદર એક વ્યક્તિનું ખુન થયું છે, તે ખુનીને જો પોલિસ નહિ પકડી શકે, તો તે પોલિસને માટે છેક અપ્રસોસ જનક અને શર્મ ભરેલું થઈ પડશે, એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો શકજ નથી.”

રસ્તમજીના છૂટવાની ખબર પળવારમાં ચારે તરફ ફેલાઈ ગઈ, આથી તરતજ એક પ્રકારની ખુશાલીના અવાજો આસ્માન ગળવી મૂક્યું. સિપાહીઓ ગરબડ મટાડવાની કોશિશ કરવા લાગ્યા, પણ તેમની તે કોશિશ જોવી જોઈએ તેવી સફળ થઈ નહિ.

તેને ક્ષણવારમાં શાન્ત કરવાનો પોલિસે જોયો પ્રયત્ન કર્યો, તેટલીજ ગરબડ વધવા લાગી.

કંપતા પગથી રસ્તમજી પરમાત્માને અને ન્યાયાધીશને ધન્યવાદ આપીને પાંજરામાંથી ઉતરીને બહાર નીકળ્યો. હજારો માણસોએ તેને ચારે તરફથી ઘેરી લીધો. તેનું માથું ફરી ગયું, દિવસના ચોક્કસ પ્રકાશમાં પણ તેને ચારે તરફ અંધારું દેખાવા લાગ્યું. તે પડી જવાની અણીપર આવી ગયો, પરંતુ કોઈએ તેને પકડી રાખ્યો.

તે થોડીવારમાંજ સાવધ થયો. તેણે જોયું કે, એક પુરખાવાળી સ્ત્રી તેની પાસે આવી પહોંચી છે. તે સ્ત્રીએ રસ્તમજીનો હાથ પકડીને કહ્યું કે:—“ ચાલો. ”

રસ્તમજી પત્થરનાં પૂતળાંની પેઠે તેની સાથે સાથે ચાલ્યો. એક સ્ત્રીને તેનો હાથ પકડીને લઈ જતી જોઈને, સઘળા લોકોએ તેનો રસ્તો છોડી દીધો.

નજીકમાંજ એક ગાડી હતી. બન્ને તે ગાડીમાં બેઠાં. તરતજ ગાડી બધાની નજર આગળથી બહાર નીકળી ગઈ.

વાંચક ! એ સ્ત્રી કોણ હતી ?

પ્રકરણ ૮ મું

આલોચના

કીર્તિકર પોતાની આશિસમાં બેઠો હતો. લાલુભાઈ અને દાદા આસપાસ સહામેના ટેબલની બન્ને બાજુએ બન્ને જણ બેઠા હતા.

કીર્તિકરે કેટલાક ઠાગળોને એક પછી એક એક બંડલમાં બરાબર ગોઠવીને રાખ્યા હતા. પછી તે બંડલને તેણે લાલૂભાઈના મ્હેં આગળ રજૂ કરી દીધું.

લાલૂભાઈએ તેની તીખી નજર તરફ આંખો ન રાખી શકવાથી માથું નીચું નમાવી લીધું. કીર્તિકરની તે તીખી નજર તરફ કોઈપણ જોઈ શકવું નહોતું.

કેટલીક વાર સૂધી એવી રીતે જોઈ રહ્યા પછી કીર્તિકર બોલ્યો કે:—“ લાલૂભાઈ સાહેબ, માજુરદોરે અભિપ્રાય આપતી વેળાએ જે મ્હેણું માર્યું છે, તે સાંભરે છે કે ? ”

“ હા, સાંભરે છે. ”

“ આપણને ત્રણેને ગધેડા બનાવ્યા છે ને ? ”

“ ના, બરાબર એવા ચોકખા શબ્દો કહ્યા નથી. ”

“ તમારા જેવા બુદ્ધિમાનો પોલિસમાં છે, તેથીજ એવી માળો ખાવી પડે છે. ”

દાદા ભારકરે કહ્યું:—“ માસ્તર ! તેમણે કહ્યું છે કે, જો આપણે ન પકડી શકીએ, તો આપણે બધા છેક નકામા છીએ, આપણે માટે ધણુંજ શરમ ભરેલું છે—”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ખરુંજ કહ્યું છે. પરંતુ પકડવાની શી કોશિશ કરી છે ? બંને જણા તો અંધારામાં અથડાતા ફરે છે. પકડવાની આશા પણ શી છે ? જૂઓ, કમિશનર સાહેબે શું લખ્યું છે ! ”

આમ કહીને કીર્તિકરે એક કામળ દાદા ભારકરના તરફ ફેંકી દીધા. દાદા ભારકરે તે વાંચીને લાલૂભાઈના તરફ ધકેલી દીધા. તેણે ઠાગળમાં જે લખ્યું હતું, તે વાંચ્યું.

“ જોયું ને કમિશનર સાહેબે શું લખ્યું છે ? ” કીર્તિકરે બં-

ભીરતાથી પૂછ્યું.

“તેઓ શા માટે ન લાખે ? તેમને તો પોતાના હાથથી કાંઈ પણ થોકુંજ કરવાનું છે ?” ભાસ્કરે કહ્યું.

“પણ તમોએ ખરી બહાદુરી બતાવી છે. તમે એક જણને ચોર તરીકે પકડવાથી, છેવટે પોતાની ભૂલ કબૂલીને તેને છોડી દેવો પડ્યો છે. લાલુભાઈ સાહેબે ખુની ધારીને ફરીવાર એકદમ તેનેજ કેદ કરી લીધો. માજીસ્ટ્રેટ તેને છૂટા કરીને આપણને ગદ્દા બનાવ્યા. કમિશનર સાહેબનો ભારી અપરાધ છે કે, તેમણે આવો પત્ર લખ્યો છે ? એ એક નિર્દોષ અને આબરૂદાર જીવાનને તેસ્ત-નાખૂદ કરવાથી જ ખુબ ડિટેક્ટીવગીરી યર્ધ ચૂકી.”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“તેમણે એક મહિનાની મુદત આપી હતી, એ એક માસમાં તો ચોર અને ખુની બન્ને જરૂર પકડાઈ જશે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“નહિ પકડાયતો ફક્ત બદનામ નહિ પણ કાંઈક વધારે બંદોબસ્ત કરશે.”

“જોયું જાશે. પણ આપ તો અમે જે કાંઈ કરવા જઈએ છીએ, તેમાં પહેલેથીજ અટકાવ કરીને ઉભા રહો છો.” દાદા ભાસ્કરે સહજ હસીને કહ્યું.

“કેવી રીતે ?”

“હવે ચોરી કોણે કરી છે, તે સાફ જણાઈ ગયું છે, આપ રજા આપશો કે, તરતજ હું રાજાખાઈને ગિરફતાર કરીશ.” દાદા ભાસ્કરે પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી.

“રાજાખાઈએ ચોરી કરી નથી.”

“વળી પાછા વાંધો ઉઠાવીને ઉભા રહ્યા ખરૂંને વાઈ ?” ભાસ્કરે કહ્યું.

લાલુભાઈએ પૂછ્યું:—“ હોરમસજીએ એ ખૂન કર્યું છે, તેમાં આપને શું કાંઈ શક છે ? ”

કીર્તિકરે જવાબ આપ્યો:—“ લાલુભાઈ સાહેબ ! તમે ધરડા થયા છો, દાદા ભાસ્કરને મરજીમાં આવે તેમ કહી શકું છું, પરંતુ તમને હું એમ કહી શકું તેમ નથી. આ વખતે જો કોઈને ગિરફતાર કરશે અને તે છૂટી જશે, તો તેથી તમોને લાચારીથી પેન્શન લેવું પડશે કે નહિ ? અને મારે પણ નોકરી છોડીને ન્હાસવું પડશે કે નહિ ? જરા વિચાર કરી જુઓ. મામલો શો બન્યો છે. એનો વિચાર આવતાં આપણાં બધાંના માથાંફરી જાય છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, ફરીવાર રસ્તમજીને નિર્દોષ ઠરાવવો માટે તેના પિતાનો કાશીનાથ નાયક નામનો એક વૃદ્ધ પુરૂષ ખૂબ કોશિશ કરી રહ્યો છે. મેં સાંભળ્યું છે કે, તે ઘણો આગળ પણ વધી ગયો છે. તેના દારાજ જો આ કેસ હાંસલ થઈ જાય, તો પછી આપણા ત્રણેના મુખ કાળાં શાહી જેવાં થઈ જાય કે નહિ વાર ? પછીથી શું આપણે કોઈની રહામે કદાપિ મ્હોં પણ ઉચું કરી શકીશું ખરા કે ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ ત્યારે હવે અમારે શું કરવું, એ કહો જોઈએ, અમો જીવતોડ મહેનત કરતા આવીએ છીએ, પણ કામમાં કશું પણ ફરી શકતા નથી. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એનું નામજ કમતાકાત છે. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ તે કાશીનાથ નાયકની સાથે એકવાર મુલાકાત કરવી પડશે કે નહિ ? તેની વાત આ પહેલાં તો સાંભળી નથી. અત્યારે આપના મ્હોંએથીજ સાંભળીએ છીએ. સારું, આજે જ હું એકવાર તેની સાથે મુલાકાત કરીશ, તેણે ક્યાં સૂધી શું કર્યું છે, તે વાત તેની પોતાની પાસેથીજ જાણી લઈશ. ”

કીર્તિકરે ધીમા અવાજથી કહ્યું:—“ ત્યારે તો ખુબ ખહાડરી બતાવવાને તૈયાર થયા છે ને શું ! પોતે પોલિસની લાઇનમાં આટલાં વર્ષો વીતાડવા છતાં, કાંઈ પણ ન કરી શકવાથી બીજા એક સાધારણ માણસને ત્રાસ આપીને અત્યારે આ પોલિસ મામલાને પાર પાડવો પડશે ! વાહ-વાહ ! યુકિત તો ઠીક લગાડી ! પણ લોકો જાણશે તો એથી શું કહેશે ? ”

“ લોકો શા રીતે જાણી શકશે ? હું તો છુપો વેશ ધારીને જઈશ. ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

“ બીજા બે ચાર માણસોને લઈ જાઓ, જે એકલાથી ન બની શકે તો, તેમનેજ તેનો બાર સોંપીને તમારા કામને પૂરું કરજો. ” કીર્તિકરે તાનો માર્યો.

“ ત્યારે હવે અમારે શું કરવું, કહો જોઈએ ? ” લાલુભાઈએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એટલા માટે તો તમને અહીં બોલાવ્યા છે. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ મારતર સાહેબ જે હુકમ કરે છે, તે પ્રમાણેજ આપણે કાર્ય કરીએ છીએ જે તેમણે એમ ન કર્યું હોત, તો રસ્તમજી કદાચિ છૂટી શકત નહિ. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ દાદા બાસ્કર ! ગુન્ડેગાર હોવા બિન ગુન્ડેગાર હોવા, પણ તેને ફાંસીના લાકડા પર લટકાવવો જ જોઈએ, એ પોલિસનું કામ નથી. તમોને વારંવાર કહું છું કે, અને અત્યારે પણ કહું છું કે, ગુન્ડેગાર જેવી રીતે સજાને પાત્ર થાય, એ જોવું જોવું પોલિસનું કર્તવ્ય છે, તેવાજ રીતે બિન ગુન્ડેગાર જેથી કરીને માર્યો ન જાય, એ જોવાની : તેનાથી પણ વધારે જરૂર છે, જે પોલિસ-અમલદાર એમ કરતો નથી, તે પાખંડી છે. અને તે મનુષ્ય હોવા

છતાં પણ તેનામાં મનુષ્યત્વ નામના એક અમૂલ્ય પદાર્થનો પૂરતો અભાવ છે, એમજ જાણી લેવું. ”

“ માસ્તર, હું એ વાતને હમેશાં યાદ રાખું છું. ”

“ એતો તમારી થોડીવાર પહેલાંની વાતપરથીજ હું જાણી શક્યો છું. ”

“ ગમે તેમ હો, પણ હવે શું કરવું, એ કહો બેઠાએ, ”

“ નકામી વાતોમાં વખત ગાળવાથી કશું ફળ મળી શકતું નથી. ખરબેરજી અને મંચેરજીની બાતમી મેળવવી એજ અત્યારે તમારી મુખ્ય ફરજ છે. ”

“ એટલા માટે તો હું એ બેઠમજીને ત્યાં ચાકર સુદ્ધાં પણ રહ્યો હતો. એવા બદમાસના ચાકર થવું એ પણ કાંઈ જેવી તેવી વાત નથી. ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ખરૂં છે, પરંતુ ચાકર રહેવા છતાં પણ તમે ત્યાંથી શું જાણી આવ્યા ? ”

“ જાણી લાભ્યો કે, તે બેટો એક બડો બદમાશ છે, બેઠમિ-
નનો ખર્યો છે. ”

“ બેસો, એથી શું વળ્યું ? એથી ચોરી અથવા ખૂનના સંબંધમાં શું જાણવાનું મળ્યું ? ”

“ ત્યારે શું આપ એમજ ધારો છો કે, એ બેટાએજ બધું કર્યું છે, બધા અનર્થોનું મૂળ એ શયતાનનો ખર્યોજ છે ? ” દાદા બાસ્કરે અન્યબીની સાથે પૂછ્યું:—“ કેમ, આપ શું ધારો છો ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ફરીવાર એવુંજ ધારો છો કે ? મેં તમને બસોવાર કહ્યું છે કે, હું કાંઈ પણ ધારતોજ નથી, છતાં નાહક તમે મારો જીવ શામાટે ખાવા માંડ્યા છો ? ”

“ એની વિરૂદ્ધમાં કાંઈ પણ પ્રમાણો મળ્યાંજ નથી. ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

“ મંચેરજીની વિરૂદ્ધમાં ? ”

“ થોડાં ધણાં મળ્યાં છે ? ”

“ શું ? ”

“ તેજ તે રાત્રે રૂસ્તમજીની સાથે હતો. ”

કીર્તિકરે ધણાજ ઉત્સાહની સાથે કહ્યું કે:—“ ખૂબીત અચ્છા મહેનત અને કાળજી રાખવાથી, તમે એક વખતે ડિટેક્ટિવ લાઇનમાં નામના મેળવી શકશો. ”

દાદા બાસ્કરે માથું નમાવીને કહ્યું કે:—“ ગુરૂદેવનો આશીર્વાદ ફળો. ”

લાલૂભાઈએ કહ્યું:—“ મેં એમની જે જે ખાતમીઓ મેળવી છે, તે આપને કહી સંભળાવું છું. એથી આપને તપાસ કરવામાં તે ખાતમી થોડી ધણી મદદગાર થઈ પડશે. ”

પ્રકરણ ૯ મું

રાજાબાઈના સંબંધમાં

કીર્તિકર ટેબલ પરથી કાગળતું એક ખંડલ ઉપાડીને બોલ્યો કે:—“ હોરમસજીની સ્ત્રી રાજાબાઈના સંબંધમાં સૂરતની પોલિસે શું લખ્યું છે, તે સાંભળો. ”

“ આપે ત્યારે એ તપાસ કરવા માટે સૂરતની પોલિસને જીપ લખ્યું હતું ? ” દાદા બાસ્કરે પૂછ્યું.

“ હા, રાજબાઈની પૂર્વ હકીકત જાણી શકવાથીજ કદાચ જાણી શકશે કે, તે ખરજોરજીથી એટલો બધો કેમ કરે છે ? ” કીર્તિકરે ખરી હકીકત જણાવી જવાબ આપ્યો.

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ એ તો ચોક્કસ છે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ જૂઓ, સૂરતની પોલિસ તું લખે છે:—

“ સૂરતના ડોસાબાઈ નામના એક માણસને એ કન્યાએ હતી. રાજબાઈ તેની એક કન્યા છે. ડોસાબાઈ એક સાધારણ દુકાન ચલાવીને પોતાનું યુજરાન ચલાવતો હતો. ઘણી મુશીબતે ગમે તે રીતે તેમના દિવસો વીતતા હતા.

“ રાજબાઈની ઉંમર પંદર વરસની થતાં તેની સાથે તેમના મકાન પાસેના ધનવાન જમસેદજીના પુત્ર એદલજીની ધણીજ પ્રીતિ. ઉત્પન્ન થઈ હતી. એદલજી મોટો માણસ હોવાથી કદાચ તે રાજબાઈનાં સાથે લગ્ન કરી શકશે, એમ ધારીને રાજબાઈનો પિતા એને કાઢ પણ્ય કહેતો નહોતો. ગમે તેમ હો, એદલજીની સાથે રાજબાઈની લગ્ન થઈ શક્યાં નહ. જમસેદજીનું મરણ થવાથી એદલજી મોટી મિલકતનો માલિક થયો. તપાસ કરતાં જણાયું છે, રાજબાઈનો પિતા તેને ઘણી ગાળો ભાંડતો અને ખુશી રીતે તેને શવતાન પાખંડી કહેતો. ગમે તે કારણથી, એદલજી પોતાના નાનાભાઈ ખરજોરજીના ઉપર માલ-મિલકતનો ભાર સોંપીને અમદાવાદ આવ્યો. ગયો અને ત્યારપછી સૂરત પાછો કદાપિ આવ્યોજ નહિ.

“ આ બધા બનાવો બન્યા પછી એક વરસે હોરમસજીની સાથે રાજબાઈનાં લગ્ન થયાં. હોરમસજીએ મુંબઈ શહેરમાં ધંધોરોજગાર કરીને થોડા ધણા પૈસા એકઠા કર્યા હતા. તે સ્વદેશમાં લગ્ન કરવાનું નક્કી કરીને સૂરત આવ્યો. છેવટે રાજબાઈની સાથે લગ્ન કરી તેને

પોતાની સાથે લઈને તે પાછો બાંધે ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી રાજા-
બાઈ સૂરત તરફ પાછી કદાપિ આવીજ નહિ. ”

તેમનાં લગ્ન થયા પછી એક વરસે રાજબાઈની ખીજ બહેનનાં
લગ્ન થયાં. તેને લઈને તેનો ઘણી રંગુનમાં વહેપાર કરવા માટે ગયો,
પરંતુ ત્યાં જવાથી તેમનું બન્નેનું ક્ષયરોગથી મૃત્યુ થયું. આ બબર
મળવાથી તેમના શોકમાં ને શોકમાંજ રાજબાઈનો પિતા પણ કાળના
કાળિયામાં આવી પડ્યો.

“ ઘણી તપાસ કરતાં સાફ જણાઈ આવ્યું છે કે, રાજબાઈની
બહેનને કાંઈ હેયાં છોકરાં હતાંજ નહિ. અમોને એવું કશું પ્રમાણ
પણ મળ્યું નથી. હમણાં તપાસ કરતાં જે કાંઈ જણવામાં આવ્યું
છે, તે પરથી જણાય છે કે, રાજબાઈના પિતાનું રાજબાઈ તથા
હોરમસજી સિવાય બીજું કોઈ પણ સગું વહાલું જીવતું છેજ નહિ. ”

“ બરબોરજી મોટી મિલકતનો માલિક થઈને બન્ને હાથે કાંક-
રાની પેટે અઢળક નાણું ખર્ચવા લાગ્યો હતો. એ પરથી જણાય છે
કે, બે ત્રણ વરસમાંજ તેણે તેના પોતાના ભાગની બધી મિલકત
ઉડાવીને ફના કરી દીધી હતી. પછીથી તરેહતરેહવારના દગાપ્રપંચ
ખેલી, જીગાર ખેલી તે પોતાનો મોટા માણસ તરીકેનો દમામ ચલા-
વતો. તેણે કેટલાં માણસોને પાયમાલ કરી, ધુળ ફાકતાં કર્યા છે, એનો
કાંઈ હિસાબજ નથી. કેટલું કરજ કર્યું છે, એ પણ બરાબર કહી
શકાય નથી. ”

“ છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષ થયાં પોલિસે તેના પર સખ્ત નજર
રાખવા માંડી હતી, પરંતુ કોઈ ખાસ સાબીતી ન મળવાથી પોલિસ
તેને બંદીવાન કરી શકી નહોતી. બે વર્ષ થયાં તે એકાએક સૂ...

છોડીને ચાલ્યો ગયો. હવે સૂરતમાં રહેવું તેને માટે મુશ્કેલ થઈ પડ્યું હતું.

“તેના ચાલ્યા જવા પછી તેના નામપર ધણી ફરિયાદો મંડાણી હતી; પરંતુ તેની ધણી ધણી તપાસ કરવા છતાં પણ તેનો કશો પણ પતો મળી શક્યો નહોતો. હજી પણ તેના નામપર બે ત્રણ વૉરન્ટ પોલિસના હાથમાં છે.”

સૂરતની પોલિસનો રિપોર્ટ વાંચીને કીર્તિકરે કહ્યું કે:—“હવે કાંઈ સમજાયું કે?”

દાદાભાસ્કરે અન્યબીથી પૂછ્યું:—“પણ આ બરબતે જી તે સૂરતનો બરબોરજી હશે, એમ આપણાથી ચોક્કસ શી રીતે કહી શકાય? શું એની કાંઈપણ સાબીતી છે ખરી કે?”

“છે.” કહીને કીર્તિકરે ટેબલના ખાનામાંથી એક ફોટોગ્રાફ બહાર કાઢી કહ્યું:—“જૂઓ જોઈએ, આ કોનો ફોટોગ્રાફ હોય એમ જણાય છે વાર?”

બન્નેએ જોઈને કહ્યું:—“હા, આ અવશ્ય બરબોરજીનો જ ફોટોગ્રાફ છે. જો કે તેણે અસારે પોતાના ચહેરાને ધણેજ બદલાવી દીધો છે, તેમ છતાં પણ આ ફોટો તેનો જ છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“હા, ગમે તેમ હો, પણ એવો આ ફોટોગ્રાફ તેનો જ છે, એમાં કશો પણ શક જ નથી. મેં સૂરતની પોલિસનો રિપોર્ટ મળવાથી તેમને બરબોરજીનો કોઈ ફોટોગ્રાફ જો હોય, તો તે મોઢી આપવાનું લખ્યું હતું.”

“એમ ન હોય તો આપ આટલી મોટી પદવીપર શી રીતે ચઢી શકો?” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:--“ નકામી વાતો ન કહો. જૂઓ હવે બરજો-
રજનો કેટલો બધો પતો મળી ગયો છે ? એ પહેલેથીજ રાજબાઈને
જાણતો હતો, એમાં તો કાંઈ સંશયજ નથી. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:--“ એમ પણ સાફ જણાઈ આવે છે કે,
બચપણમાં રાજબાઈની સાથે તેના મોટા ભાઈનો પ્યાર પણ હતો,
કેમ ખરું કે નહિ વાર, માસ્તર સાહેબ ! ”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“ ઘણું કરીને નહારો સંબંધ પણ જોડાયો હતો. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:--“ હવે આંખો ઉઘડી ગઈ છે. ઓહ !
હવે રાજબાઈ શા માટે તેનાથી ડરે છે, એ પણ સ્પષ્ટ સમજાઈ ગયું
છે. એ બદમાશે તેના પ્રતિને તેની પાછળની જિન્દગીની કુકીર્તિ
જણાવી દેવાનો ભય દેખાડીને તેને હાથ કરી લીધી છે, અને બહીવ-
ડાવીને પૈસા ઓઢાવે છે. ”

“ ગભરાઓ નહિ. હવે અમદાવાદની પોલિસ શું લખે છે, તે
સાંભળો. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ આપે અમદાવાદ પણ પત્ર લખ્યો છે ? અકલ હોય તો ઘેર
બેઠાં મીર મારી શકાય છે, એમ જણાય છે. આપની ખુદિની પાસે
અમે ગધેડા જેવાજ છીએ. ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરની આંખો ઝળકી ઉઠી. તેણે સહજ ચીડાઈને કહ્યું:--
“ તમે તમારી વાત કર્યા કરો, ‘ અમે ’ કહીને લાલૂભાઈને પણ તમારી
ગુલનામાં ન મૂકો. લાલૂભાઈ ઉમ્મરમાં મારા કરતાં પણ મોટા છે.
એક બે કામોમાં તેમની બૂલો થવા છતાં પણ મારી નજરમાં તેઓ
માનને પાત્ર છે. ”

પ્રકરણ ૧૦ મું

એદલજીના સંબંધમાં

કીર્તિકરે ખીજું એક બંડલ ખેંચીને બહાર કાઢ્યું, ત્યાર પછી તેણે કહ્યું:—“ સૂરતની પોલિસનો રિપોર્ટ મળ્યા પછી મેં એદલજીનો પત્તો મેળવવા માટે અમદાવાદ પોલિસને લખ્યું હતું. ત્યાં પારસીઓની સંખ્યા બહુ ઝાઝી નથી, તેમાંથી એક પારસીનો પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ થઈ પડે તેમ નથી. ”

દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું:—“ તેમણે શું લખ્યું છે ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ સાંભળો તેઓ શું લખે છે:—

“ લગભગ ત્રીસ વર્ષથી વધારે વખત થયાં, સૂરતના ધનવાન શેઠ જમસેદજીનો પુત્ર એદલજી અમદાવાદમાં આવી વસ્યો હતો. તે બહુજ દોરદમામ અથવા ભપકાથી રહેતો નહોતો. તેના દોરતો પણ વધારે નહોતા. તેના બે ત્રણ વર્ષ અમદાવાદ રહ્યા પછી એક જુવાન કિમરની સ્ત્રી એક ચાર પાંચ વરસના બાળકને લઈને તેને ઘેર વસવા લાગી. એમ તપાસ કરતાં જણાયું છે.

એદલજી એ સ્ત્રીને પોતાની નજીકની કુટુંબી તરીકે ઓળખાવતો હતો. તેની સાથે જે બાળક હતો, તે એ સ્ત્રીનોજ એકનો એક પુત્ર હતો. વિધવા થવાથી તે એદલજી પાસે આવી રહેતી હતી. તેઓ બન્ને અહીંના ત્રણ દરવાજા નામક સ્થાનની બહાર આવેલી ખાસ બજાર અને સલાપોસરાના નાકાના એક મકાનમાં બાંહે રહેતાં હતાં. તેમનો આજીવ્યાજીવમાં પારસીઓનાં ખીર્ન કેટલાંક ઘરો પણ હતાં. એમાંના

ઘણા ખરા પારસીઓ અત્યારના સુધારાની ખાસ હિમાયતીઓ હોવાથી એદલત તથા તે સ્ત્રીના સંબંધમાં કશી ચર્ચા ચલાવતા નહોતા. અરે, તેમના તરફ કશું ધ્યાન પણ આપતા નહોતા. ઘણા ખરા તો તેમનાથી છેક અળપ્યાળ હતા. પરંતુ પાંચ સાત જૂના પુત્રાણાં વિચારવાળા ધરડા પારસીઓનાં ધર પણ તેના ધરની નજીકમાં હતાં. તેઓ તેમનાં દરેકે દરેક કામની ખરાખર ખાતમી મેળવ્યા કરતા હતા, અને પ્રસંગોપાત વાતમાં ને વાતમાંજ તેમની ખુબ નિંદા પણ કરતા હતા.

“ એદલતએ લગ્ન કર્યા નહોતાં, તેથી એ વિધવાને તેને ઘેર રહેલી બેઠને આજીવ્યાજીવના પાડોસીઓ પણ તેના સંબંધમાં ઘણી ઘણી ન કહેવાની વાતો કરતા હતા. એમના પાડોસનો મોટો ભાગ ધાંચીઓનો હતો. ધાંચીઓ તકરાર તથા ઠગ્યા કંકાસને માટે પ્રખ્યાત છે, એ વાત તો સહુના જાણવામાંજ છે, એ ધાંચી લોકો ઘણીવાર તો એદલતને મોઢે ચઢીને તેને આ સ્ત્રીના સંબંધમાં ઘણી વાતો કહેતા હતા, તે તે છોકરાને જેવી રીતે ચાહતો હતો, તે પરથી ઘણા ધારતા હતા કે, એ છોકરો તેનો પોતાનોજ હતો. ગમે તેમ હો, પણ એ સ્ત્રી અને એ બાળક એદલતના મરતાં સૂધી તેને ઘેર રહ્યાં હતાં; ખરી રીતે બાળક એદલતના દત્તક પુત્ર તરીકે જ તેને ઘેર વસતો હતો.

“ એદલતને પૈસાની જોટ નહોતી. તે બાળકને માટે પૂરતો ખર્ચ કરતો હતો, એથી એ બાળક જીવાનીમાં દાખલ થતાંની સાથે જ ચરિત્રહીન થઈ પડ્યો. તપાસ કરતાં જણાયું છે કે, તેનું ચરિત્ર તદ્દન ખરાબ થઈ ગયું હતું. તેની કિંમત અત્યારે ચોવીસ વર્ષની હશે. એનું નામ મંચેરજી છે.”

“ ત્રણ વર્ષ પછી એક પારસી આવીને એદલતના ધરમાં રહેતો

હતો. એદલજ એને મંચેરજના શિક્ષક તરીકે સર્વત્ર ઓળખાવતો હતો.

“એ પારસીના આવ્યા પછી એક મહિનેજ એકાએક એદલજનું મરણ થયું હતું. ઘણાએ તે વખતે અનુમાન કર્યું હતું કે, એદલજનું સ્વાભાવિક મૃત્યુ થયું નથી. જરૂર તેને કોઇએ ઝેર ખવડાવીને મારી નાખ્યો છે. પરંતુ સાબીતી ન મળવાથી પોલિસ કાંઈ પણ કરી શકી નથી.

“એદલજના મરણ પછી જીવાન મંચેરજ, તે સ્ત્રી તથા મંચેરજનો માસ્તર એ ત્રણે જણાં એદલજને ત્યાંજ રહેતાં હતાં. મંચેરજ પહેલાં જેવો ખર્ચ કરતો, તેના કરતાં પણ વધારે ખર્ચ હવે કરવા લાગ્યો, તેના ખર્ચની કાંઈ હદજ નહોતી.”

“તપાસ કરતાં જણાયું છે કે, એદલજના મરણ પછી વરસ એ વરસ જતાં ન જતામાં તો તેની સઘળી મિલકત મંચેરજએ ખરબાદ કરી દીધી હતી. છેવટે તેનો અધો ખર્ચ ફક્ત કરજપરજ ચાલતો હતો. તેના નામપર એકાદ જે કેસ પણ ચાલતા હતા.

“અમદાવાદના સલાપોસ રોડપર એક મોટો ડહેલો છે અને એ તેમાં એક મોટું છાપખાનું તથા ખુકો બાંધવાનું ખાતું છે. એ ઉપરાંત એ ડહેલામાં સાધારણ વર્ગના લોકો ભાડે રહે છે. એક મોટી બોર્ડિંગ પણ તેમાં વિદ્યમાન છે. ડહેલામાં એક બાડાતની સ્ત્રી જરા વહેલી છે અને તે પોતાના કુર્ત્તનને લઈને પતિનો પરિત્યાગ કરી એ ડહેલામાં જ રહે છે. તેનાપર મંચેરજએ બળાત્કાર કર્યો હતો અને એના માટે તેના પર કેસ પણ મંડાયો હતો.

“બાતમી મેળવતાં એમ પણ જાણવામાં આવ્યું છે કે, મંચેરજનો માસ્તર સારો માણસ નહોતો. તે અહીંની ‘રાયપૂર’ નામના

હતો કે જે સાધારણ રીતે ધણા જૂના વખતનો અને ગરીબગુરખાં-
ઓથી ભરેલો છે, તેની ' પીપરડીની પોળ ' માં એક પાટિદાર કન્યાના
પ્રેમમાં પડ્યો હતો. પાટીદારના જાણુવામાં એ વાત આવતાં તેણે તેને
સખ ધમકી આપી પોતાને ત્યાં ન આવવાની સૂચના આપી હતી, એથી
તેણે ' રીઝીરાટ ' પર તે બિચારાને બહુજ માર મારીને પથારીવશ
કરી દીધો હતો. એ ઉપરાંત અહીંના કાંકરિયા તળાવની નગીનાવાડી
નામના એક સ્થાનમાં તે એક ધનવાન વણિક યુવતીને ઉપાડી ગયો
હતો અને વાડીના માળીને લાંચ આપી તેણે એ યુવતીપર સખ જળાત્કાર
કર્યો હતો. તે જીગારી ચોર અને પેલા નાંખરનો બદમાશ હતો,
અહીંની પોલિસે એ ત્રણવાર તેને ઘટતી સજા પણ કરી હતી. અહીંના
કેટલાક શ્રીમંત યુવકોને એકઠા કરી ' લાલકાકા ' ના દારૂના અડ્ડામાં
તે અહર્નિશ આવજવ કરતો હતો અને એ સર્વ યુવકોને દારૂથી
ખેભાન કરી, તેમની પાસેથી મનમાન્યાં નાણાં એકાવતો હતો. અહીંની
પોલિસે તેને સખ સજા કરી અમદાવાદ છોડી ચાલ્યા જવાની સખ
આજ્ઞા આપી દીધી હતી.

“ એ જનાવ બન્યા પછી, એટલે કે, એ એક વર્ષ પછી તે
મચ્છેરજીને સાથે લઈ અમદાવાદ છોડી ચાલ્યો ગયોહ તો. તપાસ કરતાં
માલુમ પડ્યું હતું કે, તે મુળથી ફરવા ચાલ્યો ગયો હતો. હજી ઘણું
કરીને તે ત્યાંજ હશે ”

“ તે સ્ત્રી હજી સૂધી એદલજીને ત્યાંજ રહે છે. તેની ઉમ્મર અત્યારે
ઘણી થઈ ગઈ છે. છતાં પણ તે સુધારી હોય એમ જણાતું નથી.
તેને કાંઈ પણ પૂછવામાં આવે છે, તો તેમનો કશો જવાબ પણ આપતી
નથી. તેમ છતાં પણ મચ્છેરજીને નિમકહરામ વગેરે કહીને તે ઘણું
ગાળો બાંડે છે. ભારતરની વાત પૂછતાં તેણે જણાવ્યું હતું કે, ' ભારતર'?

એના બાપનો મારતર ! એ સૂવરના બચ્ચાનું મારી પાસે નામ જ ન લેશે. ”

“ જો આ બાબતમાં કંઈ વધારે બાતમી મેળવવા માગતા હો, તો ત્યાંથી એક ચાલાક ડિટેક્ટિવને મોકલી આપશો, તો સાફ થશે. સ્વાભાવિક રીતે તે ડિટેક્ટિવ પારસી સમાજથી સારી રીતે જાણીતો હશે, તો આ સ્ત્રીની પાસેથી બધી બાતમી જરૂર મેળવી શકશે. કારણ કે, એ પારસીઓના દરેક દરેક ઘરથી જાણીતી હોય એમ જણાય છે. અમદાવાદમાં તેના જેવી ચાલાક અને ખંધી પારસણ બીજી એક પણ જોવામાં આવતી નથી. આથી તેની પાસેથી તમને બધી બબર બહુજ સહેલાઈથી મળી શકશે. ”

પત્રનો છેલ્લો ભાગ વાંચી રહ્યા પછી કીર્તિકરે કહ્યું કે:--

“ આપણા બરબોરજીના બીજા કેટલાક નવા સમાચાર પણ સાંભળ્યાને ! ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:--“ હા, મંચેરજીની બાબતમાં તો ઘણું જ નવું જાણવાનું મળ્યું છે. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:--“ તમારા જેવા માણસને કોઈ પણ રીતે સમજાવી શકાય તેમ નથી. એટલું પણ ન સમજ્યા કે, મારતરજી બરબોરજી હતો. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:--“ હા, હું પણ એમજ કહું છું ને. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“ એદલજીનું મોત સ્વાભાવિક થયું નથી, ઘણું કરીને તે બિચારો ઝેરથી માર્યો ગયો છે. બરબોરજીભાઈના ગયા પછી બે મહિનામાંજ તેનું મોત થયું છે. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:--“ કેવી બચકર વાત ! ત્યારે શું સાલાએ બાઈનુંજ ખુન કર્યું હશે ? ”

“ કીર્તિકરે કહ્યું:--“ હા, ચોક્કસ એમજ કહ્યું હશે. બાઈનું

ખૂન કર્યા વિના તેની મિલકત શી રીતે હાથમાં આવે તથા મનમાની ઓળમળ પણ શી રીતે ઉડાવી શકાય ? ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ અને એ બાઈએજ કદાચ પોલિસ પકડી જશે એવા ભયથી બાઈને ભાસ્તર ખનાવીને પોતાના ઘરમાં છૂપાવી રાખ્યો હોય, તો એમાં પણ શું અગમચળી જેવું છે, એ સવ્વરને ફાંસીના લાકડાપર લટકાવવામાં આવે તો પણ આપણો કોથ સાંત થાય તેમ નથી. ”

“ તેની વિરુદ્ધમાં એ ખૂનની ખાખતમાં કાંઈ પણ સાખીતી મળી શકી નથી. ” દીર્ઘિકરે કહ્યું.

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ નહિ હોય, તો આ ખૂન પરથી જરૂર સાખીત થઈ જશે. ”

દીર્ઘિકરે હસીને કહ્યું:—“ દાદા ભાસ્કર ! પ્રમાણે એકઠાં કર્યા સિવાય તમે કોઈની વિરુદ્ધમાં એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારશો નહિ. હજી હમણાંજ તમારે તે હઠાચક્રને માટે શરમિંદા થવું પડ્યું છે, લાલૂબાઈ પણ એમાંથી બચી શક્યા નથી. રસ્તમજીને જે ગિરફતાર ન કરતાં તેના પર સપ્ત નજર રાખી હોત, અને કેવળ પ્રમાણે એકઠાં કરવાની જ તજવીજ કરી હોત, તો આમ શરમાવાનો વખત આવત નહિ. ”

દીર્ઘિકરે આમ કહીને ખીજું એક ખંડલ બહાર કાઢ્યું. એ જોઈને દાદા ભાસ્કરે કહ્યું કે:—“ આમાં વળી કોનો રિપોર્ટ છે ? જોડે છું કે, હજી પણ ખીજું એક ખંડલ પડેલું છે. ”

દીર્ઘિકરે કહ્યું:—“ હા, ખીજું પણ એક ખંડલ છે. આ પેસ્ત-નજીના સંબંધી રિપોર્ટ છે. ”

લાલૂબાઈએ કહ્યું:—“ પેસ્તનજીનો પૂર્વ ઇતિહાસ જાણી શકવાની ખૂન કોણે કર્યું છે, તેની પણ થોડી ઘણી ખાતમી મળી શકશે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું કે:--“ હા, એટલા માટેજ પેસ્તનજીની ખાતમી મેળવવા માટે રંજુનની પોલિસને તપાસ કરવાનું લખ્યું હતું. પેસ્તનજી રંજુનથી હોરમસજીની પાસે પત્ર લઈ આવ્યો છે. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:--“ એ ખાતમી તો મેં મેળવીજ હતી. ”

પ્રકરણ ૧૧ મું

પેસ્તનજીના સંબંધમાં

કીર્તિકરે કહ્યું:--“ સાંભળો, પોલિસે શા રિપોર્ટ કર્યો છે. તેઓ મારા પત્રનો જવાબ આપે છે:--

“ પેસ્તનજી અહીંનો એક આમરદાર માણસ હતો અને છે. પેસ્તનજી એન્ડ કંપની ધણા દિવસની પ્રતિષ્ઠિત ફર્મ છે. એમનું કામ કાજ ધણાજ મોટા પાયાપર ચાલે છે. ”

“ કેટલાંક વર્ષ થયાં પેસ્તનજીના પિતાનું મરણ થયું છે. ત્યારથી તે તે ફર્મનું કામકાજ સંભાળે છે. ”

“ છુપી તપાસપરથી જણાયું છે કે, પેસ્તનજીની તેના જેવડીજ એક રાખેલી સ્ત્રી છે. કેટલાંક વર્ષ થયાં એક મરાઠી સ્ત્રી તેની રાખેલી છે. એની ઘસીની પાસેથી જાણવામાં આવ્યું છે કે, એ સ્ત્રી જો કે, મરાઠણનો પોશાક પહેરે છે, તેમ છતાં પણ તે મરાઠણ નથી, ઘણું કરીને પારસણજ છે. વળી એમ જાણી શકાયું છે કે, પેસ્તનજીને ઘોડાની રેસનો ખડુજ શોખ હતો. તપાસ કરતાં જણાયું છે કે, તે ઘણી રેસની રમતો ખેલતો હતો. ”

“કેટલાંક વર્ષ થયાં તે હારતોજ આવતો હતો. જણાય છે કે, તે ઘણા રૂપિયા હારી ગયો હતો. તેથી તેની પેઢીની સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ થઇ પડી હતી. ગયા એક વર્ષ થયાં તેની પેઢી તદ્દન બંધ થઈ ગઈ છે. તેણે બજારનું દોણું પણ પતાવ્યું નથી. જલ્દી થોડા ઘણા રૂપિયા કાઢી પણ રીતે એકઠા ન કરી શકવાથી તેને અથવા તેની પેઢીને બચવાનો એક પણ ઇલાજ રહ્યો નહિ. તેની હાલત ઘણીજ આફત ભરેલી થઇ પડી.

“લગભગ ત્રણ માસ થયાં તેની રાખેલી સ્ત્રી મરાઠી રમણી પણ લાચારીમાં આવી પડી છે. અને કોણ જાણે ક્યાં ચાલી ગઈ છે. કાંઈ એનો પતો બતાવી શકતું નથી.”

“તમે જે જાણવાની ઇચ્છા ધરાવો છે, તે બધું જાણાવી શક્યા હોઈએ, એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. પેસ્તનજીના મુંબઈ તરફ રવાના થયા પછી લગભગ એકાદ મહિનામાંજ તે અહીંથી પોતાનું મકાન છોડીને ક્યાંક ચાલી ગઈ છે. અમે તેની તપાસમાંજ છીએ. આશા છે કે, તમે પણ એમાં અમેને મદદગાર થઇ પડશો.”

“એ સિવાય બીજું કંઈ પણ જાણવા માગતા હશે, તો અમે ઘણીજ ખુશીની સાથે જાણાવીશું.”

કીર્તિકરે ધીમે ધીમે બંડલને ફરીવાર બાંધી લીધા પછી પૂછ્યું કે:—“દાદા ભારકર ! શું સમજ્યા ?”

દાદા ભારકરે જવાબ આપ્યો:—“પેસ્તનજી જરબાનુની સાથે લગ્ન કરવાની તજવીજ માટે મુંબઈ આવ્યો હોય એમ જણાઇ આવે છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“કેવા વિચક્ષણ અને બુદ્ધિમાન પંડિત દે. : એ વાત તો તેમણે લખીજ છે.”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ એમને સમજવાને હજી વાર છે ! જે સ્ત્રી ખરી હતી, અને જેની પાસે ખૂનની રાત્રે રસ્તમજી ગયો હતો, તેજ પેસ્તનજીની રાખેલી, તે મરાઠી સ્ત્રીજ હતી. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ જે પત્ર તેની પેટીમાંથી તમે મેળવ્યો છે, એમાંજ એ બધું લખેલું છે. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હા, બીજું એમ પણ જાણી શકાય છે કે, એ સ્ત્રી ખરી રીતે મરાઠી નહિ, પણ પારસણજ હતી. તથા તે હોરમસજીની વિવાહિત પત્ની હતી. ”

“ એ બધું તો પહેલેથીજ જાણવામાં આવી ગયું છે. અત્યારે નવું શું જાણ્યું ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ નવીન એ છે કે, હોરમસજી પોતાની કન્યાને તેની સાથે પરણાવવાને નાસામેલ થાય તો, તેને તેના પહેલાંના વિવાહની વાતને ખુલ્લી કરી દેવાની ધમકી આપીને બ્હીવડાવેલો. તે કહેતો કે, ‘જૂઓ, તમારી કન્યાનાં લગ્ન જો મારી સાથે નહિ કરો, તો હું તમારા પોકળને ફેડી નાખીશ. તમે જેલમાં જશો. તમે જાણો છો કે, એક લગ્ન નક્કી થયાં હોય અને બીજાં લગ્ન કરે તો તે પારસીને જેલમાં જવું પડે છે. ’”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ એ મહાસંકટમાં આવી પડવાથી હોરમસજીએ પોતાના લગ્નનું સર્ટિફિકેટ મમે તે રીતે પેસ્તનજી પાસેથી હાથ કરી લેવા માટે એ બધું કારસ્થાન કર્યું હશે અને એના પરિણામે જ કદાચ આ કલોસેફોર્મથી ખુન પણ થવા પામ્યું હશે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ દાદાબારકર, પેસ્તનજીની સાથે ખરજોરજીનો પણ વિચાર કરો. પેસ્તનજી પણ બધી મિલકત ગુમાવીને રૂપિયા મેળવવાની તળવીજમાં હોરમસજીની પાસે આવ્યો હતો અને ખરજોરજી

પણ મચેરજીને લઇને હોરમસજી પાસેથી રૂપિયા મેળવવાના ધરિદારથી આવ્યો હતો. ગણેશમલની પેઢીમાં રાજબાઈનાં ઘરેણાં ગીરો મૂકવાથી એ બધું સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે.”

દાદાભાસ્કરે કહ્યું:—“ હોરમસજીએ ખુન કર્યું છે, એ વાત પર શું આપને વિશ્વાસ નથી આવતો ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ના, શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે, હોરમસજીએ પોતાના પૈસાની પોતેજ ચોરી કરી છે અને એટું આજ બીજાને માથે ઝાઢાડી દીધું છે ? ”

“ ના, તેની સ્ત્રીએ ચોરી કરી હોય, એમ જણાય. ” દાદાભાસ્કરે જવાબ આપ્યો.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ સાહે, એ વિષયમાં પછીથી ચર્ચા ચલાવીશું. હવે બીજા એક રિપોર્ટ સાંભળો.

પ્રકરણ ૧૨ મું

રતનબાઈના સંબંધમાં

કીર્તિકરે બીજું એક ખંડલ બહાર કાઢ્યું. તેણે કહ્યું કે:—“ આ રતનબાઈના ઇતિહાસ છે. ”

દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું:—“ તે અત્યારે ક્યાં છે ? આપ-તો મારી આંમોમાં ઘણ નાખીને તેની સેરવી ગયા છો. તે જો મારા હાથમાં હોત તો, હું ત્રણ નવાં બાતમી મેળવી શકત. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તેણે મને ઘણી મદદ કરી છે. ”

“આપના હાથમાં એ રહેલી હોરાથીજ આપ આટલી બધી આતમી મેળવી શક્યા છો. તેને મારા હાથમાંથી સેરવી લઇને ઉલટો મને ગંધેડો બનાવ્યો છે.” દાદા બારકરે કહ્યું.

“જે તમારા હાથમાં તે રહી હોત, તો તમારાથી કાંઈપણ કામજ થઇ શકત નહિ.”

“જરૂર થઇ શકત, થયા પછીથીજ આપ સમજી શકત.” દાદા બારકરે કહ્યું.

“તમે તેની પાસેથી ઘણી વાતો જાણી શક્યા હતા, એ અમોશી રીતે જાણી શકીએ?” લાલુભાઇએ કહ્યું.

“તમે તેને મેળવવાની ટજવીજ કેમ ન કરી?”

“શી રીતે કરું? આપે તેને એકદમ કોણ જાણે ક્યાં છૂપાવી રાખી છે, એ પણ મારા જાણવામાં આવી શકતું નથી, તો પછી હું તેને શી રીતે શોધી શકું?” દાદાબારકરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“સારું, એ બધી વાતો પછીથી થઈ રહેશે. હવે રતનબાઇની બીના સાંભળો:—

દાદા બારકરે પૂછ્યું:—“એની હકીકત સાંભળવાથી શો લાભ થવાનો છે?”

“પછીથી સમજાશે.”

“ત્યારે વાંચો, જોઇએ. હું ધ્યાનપૂર્વક સાંભળું છું.”

કીર્તિકર વાંચવા લાગ્યો:—“રતનબાઇની બ્યારે દસ અગિયાર વર્ષની ઉમ્મર થઈ, ત્યારે રાધાબાઈ નામની એક મરાઠી સ્ત્રી ગંગા-બાઈ નામની એક ગુજરાતી સ્ત્રીની પાસે તેને મુંઝાઈ મૂકીને બીજા ચાલી ગઈ. જણાય છે કે, તેના પાલન પોષણને માટે તે થોડાક

રૂપિયા મળ્યું તેને આપતી ગઇ હતી, પરંતુ ગંગાબાઈએ તે રૂપિયામાંથી એક પાઈ મળ્યું ખર્ચતી નહોતી. તેની પાસે તે બીજી મળતી હતી. કોઈ દિવસ બીજામાં કાંઈ પણ ન મળવાથી તે તેને નિષ્કુરતાથી સખત માર મારી બૂખી તરસી બેસાડી રાખતી હતી.

“રતનબાઈ દેખાવમાં ઘણી ખુબસુરત હતી, તે ઉપરાંત તેના કંઠ ઘણો જ મીઠો હતો. તે પોતે પોતાની મેળે ગાયન ગાઈને સાંભળ્યા કરતી હતી, એથી ઘણું સાફ ગાતાં તેને અભ્યાસ પડી ગયો હતો. બીજા માગવામાં તેની અયનકળા તેને બહુજ મદદગાર થઈ પડતી હતી. ઘણીવાર એ ગાયનમાંથી તેને પુષ્કળ પૈસા મળતા હતા. દેવ-મેળે એક દિવસ તે રસ્તમજીની નજરે પડી. તે તેના મુખેથી દુઃખની વ્રાત સાંભળીને ઘણો જ દિલગીર થયો અને તેના દિલમાં દયાઉભરાઈ આવી. તેણે ગંગાબાઈની સાથે મળીને ત્યારપછી તેને બીજા માગવા માટે મોકલવાની મના કરી. તેના ભરણપોષણને માટે મહિને મહિને અમુક રૂપિયા આપવાને તે કબૂલ થયો, તે ગંગાબાઈને રતનને માટે નિયમિત રૂપિયા આપતો; પરંતુ ગંગાબાઈ તે બધા રૂપિયાને હજમ કરી જતી. તેને તેમ છતાં પણ ઘણું દુઃખ દેતી. આ પ્રમાણે બીજાં પાંચ છ વર્ષ પણ વીતી ગયાં, જુવાની અને ખુબસુરતી રતનબાઈના આખા શરીરમાં ખીલી દેડી. પાપિણી ગંગાબાઈ ઉમદા તક મળેલી બેઠને પૈસાના લોભથી તેને પાપપંથે લઇ જવાની તજવીજ કરવા લાગી. રતનબાઈએ એ વાત રસ્તમજીને કહી નહિ. રસ્તમજી તેને પોતાની સગી બહેનની પેટું રહાતો હતો; પરંતુ રતનબાઈએ તેને પોતાના હૃદયરાજ્યનો અધિકારી બનાવી દીધો હતો.

“એકાએક રતનબાઈ શુભ થઈ ગઇ. ગંગાબાઈએ સવારે ઉઠીને બેસું તો રતનબાઈને તે પોતાના ઘરમાં બેઠ શકી નહિ. તેણે ઘણું

તપાસ કરી, પણ ક્યાંયથી તેનો પતો મળી શક્યો નહિ, રસ્તમજી પણ તેના ગુમ થવાથી મનમાં ધણેજ દુખાવા લાગ્યો. તેણે તેની ધણી તપાસ કરી, પોલિસમાં બાહેરાન આપી. પોલિસે પણ ધણી તપાસ કરાવી હતી, પરંતુ કોઈ પણ પ્રકારે રતનબાઈનો પતો મળી શક્યો નહોતો, તે ખરેખર મુંબઈ શહેર કાઢીને ચાલી ગઈ હતી.

“એક વરસ પછી રસ્તમજીએ એક ઈસિપતાતમાંથી એક પત્ર મેળવ્યો. એ પત્રમાં લખ્યું હતું કે, એક મરણના મુખમાં પડેલી અનખા તમારી મુલાકાત કરવા માગે છે. એ પત્ર મળવાથી તે તેની મુલાકાત માટે હૉસ્પિટલમાં ગયો હતો.”

“લગભગ છ વર્ષ પછી તેણે તરેહ તરેહવારની પીડાઓથી પીડાયેલી કંકાલ જેવી રતનબાઈને દવાખાનાના ખાટલામાં સુતેલી જોઈ. તેણે તેને જોયો, ત્યારે તેનામાં બોલવાની શક્તિ પણ રહી નહિ. રસ્તમજીને જોઈને કેવલ તેની બન્ને આંખોમાંથી આંસુનાં ચોધારાં પૂરે વહેવા લાગ્યાં. રસ્તમજી પણ આંખોના આંસુને અટકાવી શક્યો નહિ. તેણે તે દિવસેજ તેને માટે એક ઘર બાંડે લીધું. તેના મળવાથી ખીમાર રતનબાઈની ખીમારી ધીમે ધીમે ઘટવા લાગી. ડોક્ટરોએ જે દિવસે કહ્યું કે, હવે તેને લાંબ જીવી હોય તો લાંબ જઈ શકાશે, તેજ દિવસે રસ્તમજી તેને તે ઘરમાં લઈ આવ્યો. દિવસે દિવસે રતનબાઈ તંદુરસ્તી મેળવવા લાગી. તેની પહેલાંની ખૂબસૂરતી પાછી ખીલી ઉઠી. એવામાંજ રસ્તમજી હોરમસજીનાં ઘરમાંથી દૂર થયો, એથી તે અત્યારે વખત મળતાંની સાથે રતનબાઈને ઘેર આરામ લેવા લાગ્યો. રતનબાઈ જેથી કરીને સુખી થાય, તેવા ઇલાજોજ તે કરવા લાગ્યો. સારા સારા કીમતી સામાનથી તેણે રતનબાઈના મકાનને શણગારી દીધું. સુંદર સુંદર પોશાકોથી તેના મનને મુદિત કરવા

માંડ્યું. રતનખાઇને ત્યાં હમેશાં મેળ શોખનો પ્રવાહ વહેવા માંડ્યો. અને સધળા એમજ ધારવા લાગ્યા કે, રતનખાઈ રસ્તમજની રાખેલી છે. ”

એકાએક કીર્તિકરે માથું ઉંચું કરીને કહ્યું કે:—“ આ પ્રમાણે બન્યા પછી, દાદા બાસ્કર ! તમે તેને તમારે ઘેર લઈ ગયા હતા અને ત્યાર પછી જે કંઈ બન્યું હતું, તે તો તમે જાણો છો. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ બહુ સારી રીતે જાણું છું. દાદા બાસ્કરને મધેડો બનાવી ત્યારપછી આપે તેને આપના કબજામાં રાખી લીધી છે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તે મારી પાસે નથી. તે અત્યારે હોરમસ-જને ત્યાં જરખાનુની દાસી થઈને રહી છે મેં અમુક અમુક બાતમાં મેળવવાના ધરાદાથીજ તેને ત્યાં રાખી છે. ”

દાદા બાસ્કર ધણીજ અજાયબીની સાથે બંધાં ચઢાવી એકીટસે કીર્તિકરના મ્હોં સહામું જોઈ રહ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

કીર્તિકરની અજબ યુક્તિ

દાદા બાસ્કરનો એવો અજાયબી ભરેલો બાવ જોઈને કીર્તિકર હસી પડ્યો. વૃદ્ધ લાલુભાઈ પણ હસવું રોકી શક્યો નહિ.

કીર્તિકરે હસતાં હસતાં કહ્યું:—દાદા બાસ્કર ! એમાં અજબ... સવા જેવું શું છે ? ”

“ કાંઈજ નહિ. આવા ભક્ષ્મો હાથમાં હોય તો હું પણ બધી બહાદુરી મતાવી શકું તેમ છું. ”

કીર્તિકરે કહ્યું: —“ તમારા હાથમાંજ હતી ને ? ”

“ હતી પણ અત્યારે તો નથી ને, આપ મારી આંખમાં ધુળ નાંખીને તેને લઈ ગયા છો. ”

“ આંખમાં ધુળ શા માટે નાખવા દીધી ? ”

“ ગુરૂદેવની સાથે શું થઈ શકે ? ”

“ જવા દો એ વાતને. હવે જે વાત થાય છે તેને બરાબર સાંભળી લો. ચોર તથા ખૂની બંનેને આપણે જરૂર પકડી પાડવા બેઠાશો. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

લાલુભાઈએ કહ્યું: —“ એ વાત વારંવાર શા માટે સંભળાવો છો ? ”

“ તે સિવાય કમિશનર સાહેબની પાસે નોકરી બગાડી રાખવી મુશ્કેલ થઈ પડશે. ” દાદાએ કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું: —“ વિચાર કરીને જોઈ જુઓ બેઠાએ કે, કોણે ચોરી તથા ખુન કર્યું છે વાર ? ”

“ આપ શું ધારો છો ? ”

“ તમારા મનમાં જે હોય, તે કહો, નહિ તો સત્ય બહાર પડશે નહિ. વિચારથીજ સત્યનું નિવારણ થઈ શકે છે. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ એ ખરું છે. ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

“ તમારા ઘડી ઘડી નિશ્ચયની જવાબાથી હું બાકુળ થઈ ગયો છું. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ દાદા બાસ્કર, ચૂપકરી બેસી રહો. ” લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ એનો નક્કીજ છે કે, રસ્તમજાએ ચોરી કે ખુન બેમાંનું કાંઈ પણ કર્યું નથી. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ નક્કીજ છે. ” દાદા બારકરે કહ્યું.

“ વળી પાછા બેભાન કે ? ” લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ હવે નહિ બેભાન. ચૂપકરી બેસી રહીશ. ” દાદા બારકરે સહજ હસીને કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ કેમ એકદમ ચૂપ થઈ શા માટે બેસી રહેશો ? મારી વાત જે તમને ન રચે, તેમાં તમારો સ્વાધીન મત પ્રકટ કરજો અને જ્યાં સુધી સારી લાગે, ત્યાં સુધી ચૂપ કરી બેસી રહેજો. ”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ તેમ થશે તો હું તદ્દન ચૂપ થઈ જઈશ. આપની વાત ન રચી હોય, એવું તો હજી સુધી બન્યું હોય, એમ જણાતું નથી. આપની બુદ્ધિ અખંડનીય છે. ”

“ નકામી વાતો જવાદો, હવે બાકી રહ્યા હોરમસજી, ફરામજી, મંચેરજી અને બરબોરજી, એ ચારે જણામાંનો દરેક ખુન કરે તેવો સંભવ રહે છે. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ હવે વધારે શક હોરમસજીપર આવે છે. ” લાલુભાઈ સાહેબે પોતાનો મત દર્શાવ્યો.

કીર્તિકરે કહ્યું:—હોરમસજી અકલવાળો માણસ છે, આ કામ તે પોતાના હાથથી કરે, એવો સંભવ બહુજ આછો છે. તે આ કામ ફરામજીની મારફત પણ કરાવી શકે તેમ છે. ”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ ફરામજીની વિરૂદ્ધમાં પણ ઘણાં પ્રમાણો મળ્યાં છે. ”

“ હા, પરંતુ આપણે બે બાબતોને બગાડર ધ્યાનમાં રાખવી પડશે. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ કહો. ” દાદા બારકરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ફરામજીના મકાનમાંથી તેના કોરની ચોરી

થઈ હતી, એમ તે જણાવે છે, એટલુંજ નહિ, પણ નીચેના દુકાનદારે પણ એકજણને કાઢ લાવે જતો જોયો છે. તેને જૂઠું બોલવાનું કાંઈ પણ કારણજ નજાતું નથી. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“ એ વાત ખરાબર છે. ”

“ દાદા ભાસ્કર, તમારા નિશ્ચયને વારંવાર બદલીને ‘ એ વાત ખરાબર છે, ’ એમ શું કહ્યા શો છો ? હોરમસજીને શરામજીનો કાઢ ચોરવાનું કાંઈ પણ કારણ નજાતું નથી. તેણે શરામજીની પાસેથી કાઢ માગ્યો હોત, તો તે મેળવી શકત અથવા તેને રૂપિયાની ખોટ નથી, કે જેથી ખરાબર એવોજ ખીજો એક નવો કાઢ ન તૈયર કરાવી શકત. ”

“ એ પરથી ચોકખું જણાઇ આવે છે કે, ખીજું કાંઈ એ કાઢ ચોરી ગયું છે. ” ભાસ્કરે કહ્યું.

દાદા ભાસ્કરની આ વાત સાંભળીને કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા, એમજ હોવું જોઈએ, અને તેણેજ આ ખુન કર્યું છે. વળી ખીજ એક વાત એ છે કે, એથી હોરમસજીને ખરો ખુની ધારી શકાતો નથી. ”

“ ત્યારે આપ કોનાપર ખુનનો શક લાવો છો ? ” દાદા ભાસ્કરે આતુરતાથી પૂછ્યું.

કીર્તિકરે જવાબ આપ્યો કે:—“ જે સ્ત્રી મરી ગઇ છે, અને જે ખરી રીતે હોરમસજીની સ્ત્રી હતી. તેણે તેના પત્રમાં લખ્યું છે કે, પેસ્તનજીએ હજી સૂંધી હોરમસજીના સર્ટિફિકેટ અથવા વિવાહની વાત હોરમસજીને કરી નથી. તે કેવળ જરખાનુની સાથે લગ્ન કરવાની તજવીજમાં હતો. જે હોરમસજી અસમ્મત થયો હોત તો તે તેના અક્ષાત્ર સર્ટિફિકેટને બહાર ખતાવત એજ સંબંધિત છે. જે સરળતાથીજ કામ પતી જતું હોય, તો પછી સસરાની સાથે વિના કારણ બગાડવાનું કાણુ પસંદ કરે ? ”

લાલુભાઈએ પૂછ્યું:—“ ત્યારે શું આપ એમ કહેવા માગો છો કે, હોરમસજીએ સર્ટિફિકેટની વાતને બિલ્કુલ જાણતોજ નથી ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા, એમ પણ માની શકાય તેમ છે. સ્ત્રીના પત્રનો આશય જોતાં સાદ જણાઈ આવે છે કે, મરણને દિવસે અથવા તેની પહેલાંના દિવસે તેણે આ પત્ર લખ્યો હતો. ”

“ ત્યારે હોરમસજી અથવા હોરમસજી જેમાંથી એકે પણ ખુન કર્યું હોય, એમ માની શકાતું નથી. જ્યારે તેઓ સર્ટિફિકેટની વાતને બિલ્કુલ જાણતાજ નહોતા, ત્યારે પછી ખુન શી રીતે કરી શકે ? મને તો એમાં કાંઈક બેદ છુપાયેલો જણાય છે. ” દાદા બાસ્કરે એક નવી શંકા રજૂ કરી.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એટલા માટેજ હું ધારું છું કે, બીજું કોઈ પણ માણસ આ સર્ટિફિકેટની વાત જાણી ગયું હોવું જોઈએ. પેસ્ટ-જીને ખસેડીને તથા સર્ટિફિકેટને હાથ કરીને, જરખાનુની સાથે લામ કરવાનો તથા હોરમસજીની બિલ્કત હાથ કરવાનો તેનો ઇરાદો હોવો જોઈએ. એ સિવાય બીજી કશી પણ કલ્પના મારાથી કરી શકાતી નથી. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ એ બરજોરજી સિવાય બીજા કોઈનું પણ કામ નથી. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તેની વિરૂદ્ધમાં હજી સૂધી આપણને કશાં પણ પ્રમાણોજ મળ્યાં નથી, પણ મંચેરજીની વિરૂદ્ધમાં એકાદ પ્રમાણ મળ્યું છે. તે તે રાત્રે રસ્તમજીની પાછળ પડ્યો હતો અને રસ્તમજીનાં દરેક દરેક કામની તેણે ખાતમી પણ મેળવી લીધી હતી. ”

“ મંચેરજી છોકરો છે, બરજોરજીના હાથનું રમકડું છે, તેથી તેનાથી એટલું બધું સાહસ થઈ શકે તેમ નથી. એ બધું તે બદમા-

ચના બચ્ચા બરજોરજીવું જ કામ છે. ” દાદા બાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ જો આપણે એવું પ્રમાણ મેળવીએ કે, બરજોરજી પેસતનજીની પાસેનાં સર્ટિફિકેટોની વાત જાણી ગયો હતો, તો તેથી આપણે તેના પર શંકા લાવી શકીએ તેમ છીએ, પણ અત્યારે તેમ કરી શકાય તેમ નથી. લાલૂભાઈ સાહેબ, તમે તેની તપાસમાં રહેો.

“ હવે બધું સમજી ગયો છું. ” લાલૂભાઈએ કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ગભરાઈને પહેલેથી કાંઈ પણ ધારણા કરશો નહિ. ડિટેક્ટીવગીરીમાં એ એક મોટી બૂલ ગણાય છે. કામ ચલાવતાં ચલાવતાં જે કાંઈ જાણી શકાય. તેજ પૂરતું છે, ”

પ્રકરણ ૧૪ મું

મતભેદ

બન્ને ઉઠતા હતા. કીર્તિકરે તેમને બેસવાનો આગ્રહ કરીને કહ્યું કે:—“ ખુનના વિષયમાં તો ગમે તેમ હો, તેની થોડી ધણી ચર્ચા થઈ ગઈ છે, હવે ચોરીના વિષયમાં કાંઈક ચર્ચા ચલાવવાની જરૂર જણાય છે. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ એ મારો કેસ છે, મારી જે ધારણા થઈ છે, તે હું આપને કહી સંભળાવું છું. હવે આપણે જાણ્યું છે કે, હોરમસજીની સ્ત્રી રાજબાઈની સાથે બરજોરજીના મોટા બાઈનો પ્રેમ હતો. બરજોરજી પોતાની તથા પોતાના બાઈની બંધી મિલકત ઉડાવી દઈને રૂપિયાની તજવીજ માટે મુંબઈ આવ્યો. હોરમસજીની સ્ત્રીને તેનો પૂર્વ ઇતિહાસ જણાવી દેવાનો ભય ખતાવીને રૂપિયા મેળવવાનીજ તેની મુખ્ય મતલબ હતી. અહીં આવીને તેણે રાજબાઈની મુલાકાત

કરી. તેણે તેના બચથી તેણે જેમ કહ્યું તેમ કરી આપ્યું. રાજબાઈએ મંચેરજીને પોતાની ખાનનો દીકરો હરાવીને સ્વામીને ઓળખાણ આપી છે, બરજેરજીને પણ સંજો હરાવ્યો છે. ત્યાર પછી બચથી હમેશાં તેણે તેમને ખનને રૂપિયા આપ્યા છે, ધરણાં આપ્યાં છે, અરે જો કાંઈ હતું તે બધું આપ્યું છે. એવામાં મહા પાખંડી બરજેરજીએ મંચેરજીને રાજબાઈનો ઉપપતિ બનાવ્યો છે, તેને એવી રીતે ખસેડીને પોતે જરબાનુની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો છે, તથા તેની તજવીજમાં પણ તે પડ્યો છે. હમેશાં ખનને જણા ‘રૂપિયા રૂપિયા’ કરતા હતા, અને રૂપિયા મેળવવાના કાંઈ પણ ધલાજ ન જોવાથી રાજબાઈએ બેંકની તીજેરીમાંથી રૂપિયા ચોરીને તેમને આપ્યા છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“બધું સમજી ગયો, પણ હવે શંકા એ થાય છે કે, રાજબાઈ તીજેરીને ઉઘાડવાનો છુપો સંકેત શી રીતે જાણી શકી? હારમસજીએ વાતને ખુલ્લી કરે તેવો નથી.”

દાદા ભારુકરે કહ્યું:—“ત્યારે કયા રીતે જાણી શક્યો હતો?”

કીર્તિકરે જવાબ આપ્યો:—“રૂસ્તમજી બેભાન બની ગયો હતો, એ પરથી શું એવી કલ્પના ન કરી શકાય કે કોઈ દિવસ તેણે વિશેષ બેભાન થઈને એ વાત કોઈ પણ વ્યક્તિની પાસે પ્રકટ કરી દીધી હોય?”

“એ પણ સંભવિત છે!” દાદા ભારુકરે જવાબ આપ્યો.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“એ પરથી સમજી શકાય છે કે, કદાચ રૂસ્તમજીએ જ દારૂના નશામાં નશામાં એ ગુપ્તવાત બરજેરજી અથવા મંચેરજીને કહી દીધી હોય.”

“કેમ?”

“કેમ? આપણે જાણ્યું છે કે, ચોર અંદરની સીડીપરથી આવ્યો હતો; એથી એમાં રાજબાઈની મદદ પણ હોવી જોઈએ. અથવા તે

જાણતી હોવા છતાં પણ ભયની મારી ચૂંચ્યાપ બેસી રહી હોવી જોઈએ. સંચેરજી અથવા બરજોરજીના સિવાય બીજી કોઈનાથી પણ હોરમસજીના ધરમાં જઈ શકાય તેવો સંભવ નથી. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ એ તો ચોક્કસજ છે. ” દાદા બારકરે કીર્તિકરના કહેવાને ટેકા આપી કહ્યું.

“ એ પરથી એ બે જણામાંથી કોઈ એકે રૂપિયાની ચોરી કરી છે અને તીજોરી ખોલતી વેળાએ રાજબાઈએ અટકાવરૂપ થઈ પડી હોય એમ સાફ સાફ જણાઈ આવે છે. ”

“ હવે જોઈ છું કે, એજ સંભવિત છે. ” દાદા બારકરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એથી રાજબાઈ ચોરી કરી શકે તેમ નથી. ”

“ પૂરતો સંભવ છે. ” દાદા બારકરે કહ્યું.

“ હવે આપણે તપાસ કરીને ખહાર કાઢવું પડશે કે, કયે વખતે અને કોની પાસે રસ્તમજીએ એ છૂપી વાત પ્રકટ કરી દીધી હતી ? ” કીર્તિકરે કાર્યનો વિચાર દર્શાવ્યો.

“ એમ થશે તો તો ચોરને તરતજ પકડી શકાશે. ” દાદા બારકરે પ્રતિજ્ઞા કરી.

“ હવે એ જાણવાનીજ ખાસ તબવીબમાં રહો. એ જાનેમાંથી કોણ હમેશાં રસ્તમજીની સાથે હજતો મળતો હતો, એ જાણવાની ખાસ જરૂર છે. ” કીર્તિકરે પોતાની ઈચ્છા પ્રકટ કરી.

“ એ કાર્ય આપ નહિ કરો, તો પછી મારા દ્વારા શી રીતે થઈ શકશે ? ” દાદા બારકરે પૂછ્યું.

“ કુમ ? ”

“ જે વ્યક્તિ એનો પતો ખતાવે તેમ છે, તે તો અત્યારે આપના હાથમાંજ છે. ” બારકરે કહ્યું.

“ કયી વ્યક્તિ ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ કેમ, રતનબાઈ ? ” “ એ શી રીતે ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ તેને ઘેરજ અડો હતો. ત્યાંજ બધી મોજમગ્ન અથવા અચક્ષુષ આરામ ચાલતો હતો. એથી જો કદાચ રસ્તમજી નશામાંને નશામાં જ કાંઈ બેલી ગયો હોય, તો ત્યાંજ બેલી ગયો નાવો જોઈએ. ”

દાદા ભાસ્કરે પોતાની કમ્પનામાં આવી તે ખીના જણાવી દીધી.

“ એ ઝો તો ખીજે ઠેકાણે પણ અડો જમાવતા હતા ? ” કીર્તિકરે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ હા, હું એનો પણ પતો મેળવીશ. તેમ છતાં પણ મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે, જો રસ્તમજીએ કદાચિત્ એ વાત જાહિર કરી હોય, તો તે રતનબાઈને ત્યાંજ કરી દીધી છે ” ભાસ્કરે કહ્યું.

સંબંધિત છે. પણ અભયજીની વાત એ છે કે, મેં તેને એ બાબતમાં કદાપિ એક અક્ષર પણ પૂછ્યો નથી. જો પૂછ્યું હોત તો કાંઈક ને કાંઈક જરૂર જણાઈ આવત. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ ત્યારે તો ગુરુદેવની પણ ભૂલ થઈ છે ? ” દાદા ભાસ્કરે હસીને કહ્યું.

“ ભૂલ કોની નથી થતી ? ”

“ હું પણ એમજ કહું છું ને ! ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હવે જો બાબતોનો તો થોડોધણો નિશ્ચય થયો હવે એક અઠવાડિયામાંજ બન્ને કેસના આરોપી પકડાઈ જવા જોઈએ. નહિ તો કમિશનરના કોપનો પારજ નહિ રહે. ”

“ ગુરુદેવનો આશીર્વાદ હશે, તો અવશ્ય પકડાઈ જશે. ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

ત્યાર પછી સમાભંગ કરીને ત્રણે જણા જૂદી જૂદી દિશાઓમાં ચાલ્યા ગયા.

(વિભાગ ચોથો)

અભિનવ-રહસ્ય

પ્રકરણ ૧ હું

રમણીનું હૃદય

અદાલતમાંથી છૂટો થઇને રસ્તમજી પત્થરનાં પૂતળાંની પેઠે ધુરખાથી ઢંકાયેલી ઝીની સાથે ગાડીમાં બેઠો હતો. તે કોણ હતી, તે તે જાણતો નહોતો, એ વખતે કોઇપણ પ્રકારનો વિચાર કરવાની તેનામાં શક્તિ પણ નહોતી.

ગાડીનો અવાજ સાંભળીને તેને સહજ ચેતન આવ્યું. તેણે સ્તાંભિત હૃદયથી રમણીના તરફ જોયું. તે વખતે તેના મુખપરથી ધુરખો સરી ગયો હતો. એ જોઇ ચમકિત થઇને રસ્તમજી એકએક બોલી ઉઠ્યો કે:—“તું!”

રમણીએ જવાબ આપ્યો:—“હા, હું. પરંતુ હવે હું તે રતન-બાઈ નથી, જરખાનુની દાસી છું.”

રસ્તમજીએ અનન્યપણે પામીને પૂછ્યું કે:—“જરખાનુની દાસી?”

રતનબાઈએ મીઠા અવાજથી જવાબ આપ્યો:—“હા, જરખાનુની દાસી.”

“કેમ?”

“કેમ? તમે આજ્ઞામાં પડ્યા હો, અને હું પરમ નિશ્ચિત

■ મનથી ચૂપચાપ બેસી રહું ? ત્યારે તો પછી મારા જીવનમાં સાર શો ? જરબાનુની દાસી થયા બિના તમે આ આફતમાંથી છૂટી શકો તેમ નહોતા, તમારો અપરાધ દૂર થાય તેમ નહોતો, ખરા મુન્હેગારને સળ થાય તેમ નહોતી; એટલા માટે જ હું જરબાનુની દાસી બની હતી. ”

“ હું કાંઈ પણ સમજી શકતો નથી. મારામાં હવે સમજવાની શક્તિ પણ રહી નથી. ”

“ જ્યારે વખત આવશે, ત્યારે બધું જાણી શકશો. હમણાં મારી સાથે ચાલો, મારે ઘેર આવી રહો. ”

“ તું ક્યાં જઈશ ? ”

“ જ્યાંથી આવી છું, ત્યાંજ જવાની છું. હું જરબાનુની પાસે જઈશ. ” રતનબાઈ એ કહ્યું.

“ કેમ ? હું તો હવે છૂટી ગયો છું. જરબાનુની પાસે જવાની શી જરૂર છે ? હું તને નહિ જવા દઉં. ”

“ હજી પાપીને સળ થઈ નથી, હજીસૂધી તેઓ જેલમાં ગયા નથી. જ્યાં સૂધી તેમને સળ ન થાય, ત્યાં સૂધી તમે તમને પોતાને નિરાપદ ધારશો નહિ. તેઓ તમને આફતમાં નાખવા માટે જીવનનથી કોશિશ કરી રહ્યા છે. માંહોમાહે બચાવ કર કારસ્થાનો ચાલી રહ્યાં છે. ”

“ તેઓ કોણ છે ? મેં તો કોઈનું કાંઈ બગાડ્યું નથી. છતાં મને હેરાન કનાર કોણ છે વાર ? ”

“ બગાડ્યા સિવાય શું શત્રુ ન થાય ? ”

“ તેઓ કોણ છે ? ”

“ બરજોરજી અને મંચેગજી. ”

રૂસ્તમજી અન્યબી પામીને બોલી ઊઠ્યો:—“ કોણ ? ”

“બરબોરજી અને મંચેરજી. એમાં અન્યયન થવાનું કશું પણ કારણજ નથી.”

“મેં તેમનું કોઈપણ નુકસાન કર્યું નથી.”

“કર્યું છે, તમે જરબાનુની સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા ધરાવો છો.” રતનબાઈએ કહ્યું.

“એની સાથે તેમનો શો સંબંધ?”

“તેઓ પણ જરબાનુને ચાહે છે. એટલુંજ નહિ, તેઓ હોર-મસજીની મોટી મિસ્કતના માલિક થવા માગે છે.”

“શું?”

“ચિંતા નહિ, મારા જીવમાં જીવ હશે, ત્યાં સૂંધી તમારા પિના જરબાનુને બાંજો કોઈપણ મેળવી શકશે નહિ.”

“આ શું સ્તન! તું આ શું કહે છે.”

“ખરૂં કહું છું, એથી જરા પણ અન્યયન થશે નહિ. જરબાનુને પહેલાં હું મારી આંખોથી જોઈ શકતી નહોતી. તેનું નામ સાંભળીને મારા આખા શરીરમાં આગ સળગી ઊઠતી હતી. પહેલાં તેને મેં કદાપિ જોઈ પણ નહોતી. અત્યારે તેની સાથે રહેવાથી તેને જ્યાં સૂંધી જોઈ શકી છું, તેપરથી તેના પર મારો હવે કશો પણ શેષ રહ્યો નથી. હું તેને ચાહું છું. હું તેના પગની રજ બરાબર પણ નથી.”

રતન—“આ શું મસ્કરી કરે છે કે મારા મનને જાણવાની કોશિશ કરે છે.”

રતનબાઈએ એ વાતનો કશોપણ જવાબ ન આપતાં જોર સાથે કહ્યું:—“તમે મને રસ્તાની બીખારિણીને—આ પાપિણીને, તમારી બહેનની પેઠે ચાહી છે, મારા હજારો ગુન્હાઓની માફી આપી છે, મરણના મુખમાંથી મને બચાવી છે, રાજરાણીની પેઠે રાખી છે, પણ

મારું મન પાપી છે, મેં જૂદી રીતે તમને ચાહ્યા હતા, હું હદ-
યના દેવતા તરીકે તમારી પૂજા કરતી હતી; પરંતુ હવે હું એ રતન
નથી. તે રતન મરી ગયું છે,—જૂઓ કે હવે હું તમારી ભગિની થવાને
ચોખ્ખ થઈ શકું છું કે નહિ. જૂઓ કે, એવું કોઈપણ કામ કરી શકું
છું કે નહિ. રસ્તમ, રસ્તમ, મને ક્ષમા કરો, ક્ષમા કરો.”

રતન મનને કાળમાં રાખી શકી નહિ. તે ખન્ને હાથથી મ્હોં
ઢાંકીને રડી પડી.

રસ્તમજીએ સ્નેહ સહિત તેને પોતાની ગાદમાં ખેંચી, મુખ-
પરથી હાથ સેરવી લઈ, રતનના તે આંસુને તે કોઈપણ રીતે અટ-
કાવી શક્યો નહિ.

રતન એકાએક ચમકી ઉઠી અને ચૂપચાપ બેસી રહી. તેણે
એકદમ સાડીના છેડાથી આંખનાં આંસુ લૂછી નાંખ્યાં. ત્યારપછી તે
બોલી:—“ગાડી થોભાવાનું કહો, હું અહીંજ ઉતરી જવા માગું છું.”

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“ઘેર ચાલ.”

“ના, વખત મળ્યે આવી જઈશ. ગાડીવાળાને ગાડી અટકા-
વવાનું કહો.” રતને કહ્યું.

“હમણાં તો મારી સાથે ઘેર ચાલ, ત્યાંપછી તારે જ્યાં જવું
હોય, ત્યાં ખુશાથી જજે.”

“ના—ગાડી ઉભી રાખવાનું કહો.”

“ના, રતન, અહીં ગાડી ઉભી રખાશે નહિ.”

ત્યારે રતનબાઈ પોતે જ ગાડી ઉભી રખાવવાને તૈયાર થઈ. એ
જોમને રસ્તમજીએ લાચારીથી કાચમેનને બોલાવીને ગાડી ઉભી રાખ-
વાનું કહ્યું ગાડી અટકી પડી.

રતન નીચે ઉતરતી કંતરતી બોલી:-“ તે વૃદ્ધ મરાઠો જે કાંઈ કહે, તેમ કરજો. તેણેજ તમને બચાવ્યા છે. મેં જે કાંઈ કયું છે, તે તેના હુકમથીજ કયું છે. તેઓ આપણા ખાસ હિંતેચ્છુ છે, તેઓજ તમારા દુશ્મનોને તેમના પાપોનું ફળ ચખાડી આપશે.”

આમ કહીને રતન તરતજ ગાડીમાંથી ઉતરી એક મઝીમાં દાખલ થઈ ક્ષણવારમાં નજર બહાર નીકળી પડી.

રસ્તમજીએ પોતાનું ઠેકાણું જણાવીને ગાડીવાળાને ગાડી હાંકવાનું કહ્યું. તેનું માથું ફરી મયું. તે એક થાડીપાડીને ગાડીને અઢેલી બેઠો. તેની તે ચખતની સ્થિતિનું અમારાથી વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.

પ્રકરણ ૨ જી

વૃદ્ધનો ઉપદેશ

એવટે તે ગાડી રસ્તમજીના ઘરસ્થામી આવી ઉભીરહી. તે કંપતા પગે ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યો. ડાહ્યાતા દિલથી ધરના દરવાજા પાસે જઈ ઉભો રહ્યો. ફરીવાર તે જોલમાંથી છૂટ્યો છે; એવી એવી તેને પહેલાંની ધણી વાતો સાંભરી આવી. આ પહેલાં એક દિવસ પણ તે આવીજ રીતે જોલમાંથી છૂટીને ઘેર આવ્યો હતો, પરંતુ ઘરમાં દાખલ થઈ શક્યો નહોતો, ફરીવાર પોલિસ મારફત કેદ પકડાયો હતો.

પોતાની મેળેજ તેની નજર સડકની ચારે બાજુ પર પડી; તેનું હૃદય વેગસહિત કંપવા લાગ્યું.-પરંતુ આજ તે ક્યાંય પણ પોલિસને જોઈ શક્યો નહિ.

ત્યારે તેને કોયમેનની જાત સાંભરી આવી. તેને તેણે કહ્યું:—

“જરા સખરૂ કર, બાકું આપું છું.”

તેણે જવાબ આપ્યો:—“બાકું પહેલેથીજ મળી ગયું છે.”

આમ કહીને મડીવાન ગાડી હાંકી ચાલ્યો ગયો. રસ્તમજાએ વિચાર્યું કે:—“કલ્પ્ય મારી પાસે રૂપિયા નહિ હોય, એમ ધારીને રતનમાઈએ પહેલેથીજ બાકું ચૂકવી આપ્યું હશે.”

આથી તેના હૃદયમાં ઘણીજ વેદના થઈ.

તે ડાહ્યા હૃદયથી ઘરમાં દાખલ થયો, તેને જોઈને તેનો વૃદ્ધ નોકર હસતા મોઢે તેના તરફ દોડી આવ્યો. તે કંઈ પણ બોલી શક્યો નહિ. તેનું મુખ જોતાંજ જણાતું હતું કે, તે માલિકને જોઈને ઘણો ખુશી થયો છે.

રસ્તમજા કાંઈપણ કહી શક્યો નહિ. તેની આંખોમાં આંસુ આવ્યાં, તે તેના તરફથી મ્હોં ફેરવીને પોતાના ઓરડામાં દાખલ થયો.

તે ઓરડામાં એક વ્યક્તિ બેઠી હતી. તેને ત્યાં બેઠેલી જોઈને રસ્તમજા ઘણાજ વિસ્મિત થયો. જે બેઠો હતો, તે તે વૃદ્ધ મરાડો હતો, અત્યારે તે એક સમાચારપત્ર વાંચવામાં તકીલ બની ગયો હતો. તેની બેસવાની છટા પણ નવાબી ઢગની હતી. એક કુરસીપર અર્ધી સૂતેલી હાલતમાં બેસીને એક મોટો પગ ટેબલપર તથા બીજો પગ પાસેની કુરસીપર મૂક્યો હતો. તે જાણે પોતાનુંજ ઘર હોયની એવી રીતે બેઠો હતો. રસ્તમજા તે ઘરમાં દાખલ થયો, તો પણ કાસીનાથ નાયકે તેના તરફ કશું પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ. તે સમાચાર પત્રમાં નજર રાખીનેજ બોલ્યો:—“આવો, હું તમારી વાટ જોતોજ બેઠો છું.”

રસ્તમજા શુંમકહેવું એનો કશોપણ નિશ્ચય કરી શક્યો નહિ; ચૂપચાપ ઉભો રહ્યો.

સમાચારપત્ર જોતાં જોતાં કાશીનાથે કહ્યું:—“ એસ બાઇ જરા સ્વસ્થ આ. તારી પેઠે જો બીજો કોઇ પણ માણસ આશ્વત્થામાં આવી પડે તો તે કદાચ દીવાનોજ બની જાય.”

આ વખતે રસ્તમજીએ ધણી મેહનતે પોતાના મુખપર વસાયલા મૈનના તાળાંને ઉઘાડીને ધીમા અવાજથી કહ્યું:—“ આપની કૃપા-થીજ હું આ આશ્વત્થામાંથી બચી શક્યો છું.”

કાશીનાથે સમાચારપત્રમાંથી આંખો ઉઁચી ક્યાં વિનાજ કહ્યું કે—“ તે તારી મોટી બુદ્ધ છે. એ બધું બમવાનના હાથમાં છે. તે નિર્દોષને કદાપિ સજ થવા દેતો નથી.”

“ તેણે આપને જ મારી એ આશ્વત્થામાં મને મેળવી આપ્યા હતા, નહિ તો મારે બચાવ થવાનો કાંઈપણ ધ્વજાનજ નહોતો.”

“ બીજાં એક બે માણસો જો મને મદદગાર ન થઈ પડ્યાં હોત તો હું કશું પણ કરી શકત નહિ.”

“ હું તેમનાં નામો જાણી શકીશ ખરો કે ? ”

“ તેઓ બન્ને તારાં મિત્રો છે.”

“ કોણ ? ”

“ એમનાં બન્નેનાં નામ આપી શકાય તેમ છે. એક ફરામજી છે અને”—કાશીનાથ અટકી ગયો. ”

“ ફરામજીએ મારા માટે જીવતોડ મેહનત કરી છે, એ હું સારી રીતે જાણું છું. પણ બીજાં કોણ છે ? ”

“ એક સ્ત્રી.”

“ સ્ત્રી ! તે સ્ત્રી કોણ છે ! ”

આ વખતે કાશીનાથ નાયકે સમાચારપત્ર એક બાબુપર મૂકી રસ્તમજીના વસ્ત્ર જોયું. તેણે કહ્યું કે:—“ તું શું તેને નથી જાણતો કે

ખુબ યાદ રાખી લે કે, એ રતનખાધજી છે. તેની મદદ ન મળી હોત તો હું કદાચ કાંઈ પણ કરી શકત નહિ. મેં તેને પાપિણી ધારી હતી, પણ હવે હું મારી ભૂલને જાણી શક્યો છું, કે તે નારીરૂપમાં રહેલી દેવી છે”

રસ્તમજની આંખો આંસૂથી ઉભરાઈ આવી. તે દુઃખથી મનને કાજમાં રાખી બોલ્યો:—“ મેં પણ એ બધું જાણ્યું છે. તેજ મને ગાડી કરીને અદાલતમાંથી લાવી છે. ”

“ એ હું જાણું છું. ”

“ હું ધારું છું કે, આપ બધું જાણો છો. પણ કૃપા કરી આપ મને કહો કે. આપ કોણ છો ? ”

“ કેટલીકવાર કહું ? તારા પિતાનો બચપણનો મિત્ર છું. તારા દુઃખમાં શું તને મદદ કરવી એ મારી ફરજ નથી ? ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ આપ ન આવ્યા હોત, તો મારી શી હાલત થાત, તે હું કહી શકતો નથી. ” રસ્તમજએ કહ્યું.

“ સારાં માણસોનો મદદગાર ધર્મ છે. ”

“ જો કે હું નિર્દોષ હરીને છૂટી ગયો છું, તો પણ મને મારું મ્હોં બતાવતાં શર્મ આવે છે. ”

“ તારા મનની હાલત હું બહુ સારી રીતે જાણી શક્યો છું. જોથી ખરો ગુન્હેગાર પકડાય ને તારી ઇજ્જતમાં સેંકડો ગણો વધારો થાય, એની તજવીજમાં હું હમેશાં ફરતો ફરું છું. કાંઈ ફિકર નહિ, બાપ ! એક દિવસ તું જોઈ શકીશ કે, હું બધાં કામોને હાંમલ કરી શક્યો છું. ”

“ આપ ધારો તો અનાયાસે કરી શકો તેમ છે. ”

“ એટલા માટેજ હું તને કેટલીક વાતો પૂછવા માગું છું. વખત થોડો છે, માટે જો આપણે તૈયાર નહિ થઈ જઈએ, તો આપણી બધી બાજી બગડી જશે. હું અત્યારે તારી પાસે એ કામની શરૂઆત કરી દેવાની ભલામણ કરવા માટેજ આવ્યો છું, ચૂપચાપ એકાદ બે વાતો પૂછીશ. એ વાતો ફરામજથી પણ છૂપી રાખવાની જરૂર છે, માટે તેને મેં અદ્રીથી રવાના કરી દીધો છે, કાશીનાથે પોતાની ઇચ્છા જાહિર કરી.

“ શું ફરામજ અહીં આવ્યો હતો ? ”

“ હા, તે તારી સાથે મુલાકાત કરવા માટે ગભરાઈ ગયો હતો, મેં તેને ધોરજ આપીને સાંજને વખતે અહીં પાછા આવવાનું કહ્યું છે. કેમ, એમાં કાંઈ ખોટું તો નથી ક્યું ને ? ”

“ ના, આપ કદી પણ કાંઈ ખોટું કામ કરોજ નાહ. આપને જેમ વ્યાજબી લાગ્યું હશે, તેમજ ક્યું હશે. તેમ છતાં પણ તેને મળવા માટે માફ મન તલપાપડ થઈ ગયું છે. ”

“ સાંજે તે તને મળી શકશે. મારી વાત જો અત્યારે નહિ થઈ શકે, તો હું જો કામમાં જોડાયો છું, તેમાં કાંઈક મુશીબત આવી પડવાની દંડાશત રહે છે. ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ કહો, આપ મને શું પૂછવા માગો છો ? ”

“ તું જમી કારવીને જરા આરામ લઈ લે, ત્યાં સૂઈ હું તારી વાટ જોતો અહીંજ બેસું છું. ”

“ ઘણો વખત થયાં મારી ભૂખ મટી ગઈ છે. આરામની કાંઈ જરૂર નથી. આપ જો કહેવું હોય, તે જલ્દી કહો, હું એ સાંભળવાને તૈયાર છું. ”

“ તને જો વાત પહેલાં કહી હતી, એજ વાત અત્યારે પણ

પૂછું છું. એ સ્ત્રીની સાથે તારે શી વાતચીત થઈ હતી, એ જાણવાની જ મને પૂરતી ઇચ્છા છે.”

“આપે મારા માટે ઘણું કર્યું છે, એથી આપના હુકમને શિર-પર ચઢાવવો એ મારી સહુથી પહેલી ફરજ છે. જો હું એમ ન કરું, તો એમાં મારો મોટો ગેરઈન્સાફ થયો તેમ ગણાય છે. હું આપને કરમરીને કહું છું કે, હું એ વાત આપને કહી શકું તેમ નથી. આશા છે કે, પુત્રભાવે આપ મારા આ અન્યાયની માફી આપશે.”

“સાઈ, તને વિચાર કરવા માટે દસ મિનિટનો વખત આપું છું. એ અરસામાં તું તારી ફરજને વિચારી જો.”

આમ કહીને વૃદ્ધ આંખો મીચી કુરસીને અઢેલીને બેસી ગયો.

પ્રકરણ ૩ જી

આ શું સર્વજ્ઞ છે ?

બરાબર દસ મિનિટ પછી આંખો ઊંઘાડીને કાશીનાથે એકીટસે રૂસ્તમજીના તરફ જોયું. રૂસ્તમજી તેની આંખો તરફ જોવાને સાહસી ન થઈ શકવાથી નીચું માથું કરીને બેસી રહ્યો.

તારે વૃદ્ધ ધીરે ધીરે કહ્યું કે:—“રૂસ્તમજી, પહેલાં તં મને એ સ્ત્રીનું ઠેકાણું પણ બતાવ્યું નથી. પરંતુ તું દીવાનાની પેઠે આત્મહત્યા કરવાની ઇચ્છા કરે, તો પછી અમારાથી નિશ્ચિંત થઈને શી રીતે બેસી રાકાય વાર ?”

રૂસ્તમજીએ કહ્યું:—“એ તો હું સારી રીતે જાણું છું. પરંતુ

આપ સમજી શકતા નથી, કે હું શા કારણથી હું આપને भारी વાત કહી શકતો નથી. ”

કાશીનાથે હસીને કહ્યું:—“ કાંઈક કાંઈક જાણી શકું છું. તું જે કારણથી એ વાત કહેતો નથી, એ હું બહુ સારી રીતે જાણું છું. ”

સ્તમજીએ અનન્યપીની સાથે વૃદ્ધના મ્હોં સ્હામું જોયું.

વૃદ્ધ કાશીનાથે કહ્યું:—“ જોણે ખુન કર્યું છે, તું જેને ખુની ધારે છે, તેને પણ હું જાણું છું. ”

સ્તમજીએ અનન્યપીથી પૂછ્યું:—“ આપે શી રીતે જાણ્યું કે, હું કોને ખુની ધારું છું ? ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ હું ધણી વાતો જાણું છું. તું ધારે છે કે, હોરમસજીએ ખુન કર્યું છે. ”

સ્તમજી અતિશય વિસ્મિત થઈને તેના મ્હોં તરફ જોઈ રહ્યો.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ જો છોને કે, હું ધણી વાતો જાણું છું. તું બરાબર યાદ રાખજે કે, તું જે સ્ત્રીને મળવા ગયો હતો, તે હોરમસજીની વિવાહિતા સ્ત્રી હતી. ”

સ્તમજી એટલો બધો વિસ્મિત થઈ ગયો હતો કે, તેના કંઠમાંથી શબ્દ પણ નીકળી શક્યો નહિ. તે બ્યાકુળતાથી તેના મુખ તરફ જોઈને બોલ્યો:—“ આપ સર્વગ છો. ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ સાંબળ-સાંબળ-એ સ્ત્રી પેસ્તનજીની રાખેલી હતી. પેસ્તનજીએ હોરમસજીની પાસેથી રૂપિયા વસુલ કરવાના ધરાદાથી એ સ્ત્રીની પાસેથી તેના લમનું સર્ટિફિકેટ પડાવી લીધું હતું. કેમ, भारी આ બધી વાતો ખરી છે કે નહિ વાડ ? ”

સ્તમજી અસ્થિરતાથી બોલ્યો:—“ ત્યારે તો આપ સધળું જાણો છો. હવે હું સારી રીતે જાણી શક્યો છું કે, આપનાથી એક પણ વાત અજાણી રહેવા પામી નથી. ”

“ હવે શું બધી વાત ખુલ્લી કરીને જવાબ આપીશ કે ? ”

“ આપ તો સઘળું જાણી ગયા છો, હવે કહેવાનું શું માકી રહું છે ? ” રસ્તમજી બોલ્યો.

“ તારા મનની ધારણા મારાથી અજાણી નથી. હોરમસજીએ ખૂન કર્યું હોય અથવા ન કર્યું હોય, તો પણ તારી ચોક્કસ ધારણા છે કે હોરમસજીએ જ પેસ્તનજીનું ખૂન કર્યું છે. હાય. તું એવો મૂર્ખ છે કે, તેની કન્યાને તું ચાહે છે એમ ધારીને એ ખૂનના અપરાધને શિરપર બેસીને પોતાના અમૂલ્ય જીવનને શંસીના દોરડાંથી નષ્ટ કરવા બેઠો હતો. ”

“ આપ ખરૂં જ કહો છો. મને વિશ્વાસ છે કે, સર્ટિફિકેટને માટે જ હોરમસજીએ પેસ્તનજીનું ખૂન કર્યું છે, નહિ તો ખીજું કોણ ખૂન કરે ! તેની છાતીપરથી સર્ટિફિકેટ લેવા માટે જ એવું મહા ભયંકર પાપ ખીજું કોણ કરે ? વળી એ સર્ટિફિકેટની વાત પણ ખીજું કોણ જાણી શકે ? ”

“ એ સવાલ જ હવે ચર્ચવાબેગ છે કે, પેસ્તનજીનું ખૂન કોણે કર્યું ? સર્ટિફિકેટની વાત ખીજા કોઈના જાણવામાં શી રીતે આવી શકે ? પણ હવે એમાં ખરો બેદ શો એ જાણવાની તો એ ખનનેનાં કરતાં પણ ખાસ વધારે જરૂર છે. ”

“ પણ એ સ્ત્રી તો મને એમ કહેતી હતી કે, એ વાત મેં ખીજા કોઈને પણ જણાવી નથી, તો પછી તમે એ બધું શી રીતે જાણી શક્યા વાર ? ” રસ્તમજીએ પૂછ્યું.

“ તેણે કદાચ નહિ કહ્યું હોય, પણ પેસ્તનજી કદાચ સિવાય રહી શક્યો નહિ હોય. આમ જોને, કે તીજેરી બોલવાની છૂપી વાત તારા તથા હોરમસજીના વિના ખીજું કોઈ પણ જાણતું નહોતું. છતાં પણ જણાઈ ગઈ છે. ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ એ વાત સત્ય છે, હું પણ એનું કશું કારણ જાણી શકતો નથી. ” રસ્તમજાએ કહ્યું.

“ એ વિષયની પછીથી ચર્ચા ચલાવીશું. હાલ તરત તો એ સ્ત્રીના સંબંધમાં જે કાંઈ બન્યું હોય, તેણે જે કાંઈ કહ્યું હોય, એજ હું જાણવા માગું છું. એથી ચોર તથા ખુની બન્ને સહજમાંજ સત્વર પકડાઈ શકશે. ” વૃદ્ધ કાશીનાથ નાયકે કહ્યું.

“ જ્યારે આપે બધું જાણ્યું છે, ત્યારે હવે આપને કહેવામાં શી હરકત છે ? ”

“ તેમ છતાં પણ હું પહેલેથી છેલ્લે સૂધી બધું જાણવા માગું છું. ” કાશીનાથે કહ્યું.

“ ત્યારે સાંભળો, સઘળું કહી સંભળાવું છું. ” રસ્તમજાએ કહ્યું.

વૃદ્ધ કુરસીને ઓઢિંગણુ દઈને બેઠો. રસ્તમજા પહેલેથી બધી હકીકત કહેવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૪ થું

પાપનું પરિણામ

રસ્તમજાએ કહ્યું:—“ આપ એ તો જાણોજ છો કે, પેસ્તળના ખુનવાળી રાત્રે મારી સાંથે જરબાતુનો મેળાપ થયો હતો. હું એલ્ફિન્સ્ટન સરકલમાંથી બહાર નીકળ્યો, ત્યારે એક છોકરાએ આવીને મારા હાથમાં એક કાગળ આપ્યો હતો.

“ તું શું તે વખતેજ તે સ્ત્રીને મળવા ગાટે ગયો હતો ? ”

“હા, એ સ્ત્રી એ વખતે મરણ પયારીએ પડી હતી, વિશ્વંજ યશો તો કદાચ તેની સાથે મેળાપ થશે નહિ, એમ ધારીને હું બહુજ ઉતાવળી ચાલથી જતો હતો.” રસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો.

“એવામાં અચાનક પેસ્તનજીનો મેળાપ થયો?”

“હા, તેને ધણાજ બેમાન થયેલો જોઈને હું એક ગાડીમાં તેને બેસાડીને સત્વર પાયધૂની તરફ ચાલ્યો ગયો હતો.”

“ત્યાર પછી તે તરફ પાછા ફરીને જોયું નહોતું?”

“ના.”

“ત્યાર પછી?”

“ત્યાર પછી પાયધૂનીની ‘ચાલી’માં જઈને મેં તે સ્ત્રીની મુલાકાત લીધી હતી.” રસ્તમજીએ કહ્યું.

“ત્યારે તેની હાલત કેવી હતી?”

રસ્તમજી કહેવા લાગ્યો:—“મેં જઈને જોયું તો, તેના મરણની છેલ્લી ધડી આવી લાગી હતી. તેનો કાળ આવી ઉભો હતો. તેણે મને બારણું બંધ કરવાનો ઇશારો કર્યો. મેં બારણું બંધ કરી દીધું તેણે મને નજીકમાં બેસવાનો ઇશારો કર્યો. મને અસ્મત થતો જોઈને તે વિકટહાસ્ય કરીને ધણાજ અસ્પષ્ટ સ્વરથી બોલી:—“પહેલાં મારી આવી અવસ્થા નહોતી, બેસો.” મેં ધાયું કે, સ્ત્રીની ખરેખર ખુરી હાલત થઈ હતી. તે એક ફાટમાં તૂટ્યાં કપડાંપર પડી હતી. ઘરમાં સામાનમાં ફક્ત એક ભાંગેલી દીનની પેટી પડી હતી. ઘરના એક ખુણામાં ફેરોસીનો એક ઝાંખો દીવો ધીમે ધીમે સળગી રહ્યો હતો. હું બેઠો તેણે મને જે કાંઈ કહ્યું હતું, તે હું આપને ટુંકામાં કહું. દોરમસજી તેનો સ્વામી છે, એમ તેણે મને કહ્યું હતું. તેણે એમ પણ જણાવ્યું હતું કે, જ્યારે તેની ઉમ્મર પંદર સોળ વર્ષની થઈ,

ત્યારે તેની સાથે હોરમસજીની ઝોળખાણ થઈ. હોરમસજી તેને ચહાતો હતો, તે પણ હોરમસજીને ચહાતી હતી. તેની માતાનું વર્તન ધાણુંજ ખરાબ હતું, તેથી તેની સાથે લગ્ન કરવાથી લોકોમાં મ્હેં બતાવી શકાશે નહિ, એમ ધારીને હોરમસજી લગ્નમાં આનાકાની કરવા લાગ્યો, પરંતુ તેણે આગ્રહ કરવાથી હોરમસજીએ છૂપી રીતે તેની સાથે વિવાહ કરી લીધા. ત્યારે હોરમસજીની સ્થિતિ સારી નહોતી. તેની સ્થિતિ કાંઈક સારી થશે, કે તરતજ તે તેની સાથે લગ્ન કરશે. એમ તેણે તેને જણાવ્યું.”

“ પૈસા કમાવાની તળવીજમાં હોરમસજી મુંબઈમાં આવ્યો. તે સરતમાંજ રહેતો. બે વર્ષ જતાં ન જતાંમાં તો તેને એક કન્યા થઈ, પરંતુ એ કન્યા થવાથી હોરમસજી વધારે ચિંતામાં આવી પડ્યો. તે વખતે એક વ્યક્તિની સાથે તે સ્ત્રીની ઝોળખાણ થઈ હતી. ત્યારે તે કન્યાને લઈને ઘરમાંથી બહાર ચાલી ગઈ. પછીથી તેણે કદી પણ હોરમસજીને પોતાની ખબર આપી નહિ. ઠંકઠેકાણે ગમે તેવી હાલતમાં રહીને છેવટે મુંબઈમાં એક સ્ત્રીની પાસે પોતાની કન્યાને સોંપીને તે બીજા એક માણસની સાથે કલકત્તા ચાલી ગઈ. ”

કાશીનાથે પૂછ્યું:—“ જે સ્ત્રીની પાસે તે પોતાની કન્યાને મૂકી ગઈ હતી, તેનું નામ શું તેણે તેને કહ્યું હતું ખરું કે ? ”

“ હા, હું ધારું છું કે, તેણે કહ્યું હતું ખરું, પણ એ મને અત્યારે ખરાબર યાદ નથી. ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ ખરાબર યાદ કર જેમ્મએ. ”

રસ્તમજી થોડીવાર સૂધી વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો કે:—“ હા, હવે ખરાબર સાંભરી આવ્યું. તેણે છેવટે મારા હાથમાં કામળનો એક કકડો આપીને કહ્યું હતું કે, મેં મારી કન્યાને જેની પાસે રાખી છે,

તેનું નામ કામ આ કાગળમાં લખેલું છે. પરંતુ કાગળમાં જે ઠેકાણું લખેલું છે, તે ઠેકાણે તેઓ અત્યારે નથી. મેં ઘણી કોશિશ કરી હતી પરંતુ મને તેમનો કશો પત્તોજ મળી શક્યો નહોતો. હવે મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા કરો કે' આપ તેની તપાસ કરશો. તેની હાલત પણ ચોક્કસ મારા જેવીજ થયેલી હોવી જોઈએ. આપનું મન મોડું છે, માટે જો કોઈ દહાડો આપને તેનો મેળાવો થાય તો તેને અવશ્ય આશ્રય આપજો.”

કાશીનાથે પૂછ્યું:—“ એ કાગળ ક્યાં છે વાર ? ”

રસ્તમજીએ ઉઠીને એક ટેબલના ખાનામાં એક કાગળનો ટુકડો શોધીને બહાર કાઢ્યો. કાશીનાથે જોયું કે, તેમાં ફક્ત આટલુંજ લખેલું છે કે:—

“ પાર્વતીબાઈ, ડંકનરોડની સાતમા નંબરની ચાલી. મારી કન્યાનું નામ મોતીબાઈ. ”

કાશીનાથે કાગળ લઈને ઘણીવાર સૂંચી હાથમાં ફેરવ્યા કર્યો. ત્યાર પછી ધીરે ધીરે કહ્યું:—“ એ કન્યાના સંબંધમાં તેણે બીજું કંઈ પણ કહ્યું હતું કે ? ”

“ મેં પૂછ્યું હતું કે હું તેની કન્યાને શી રીતે ઓળખી શકીશ? ત્યારે તેણે જવાબમાં જણાવ્યું હતું કે, તે ઘણીજ ખુબસૂરત છે. એના જેવી ખુબસૂરત બીજી કોઈ પણ નથી. વળી તેને ઓળખવાનો બીજો પણ એક ઇલાજ છે કે, મેં રાક્ષસીએ, તેને જરા મસ્તી કરી, ત્યારે તેના પર ચીડાઈને તેના ડાબા સાથળપર એક તાવથો ધગાવીને તેને ડામ દીધો હતો. તે ડામ હજી સૂધી તેના સાથળપર જેવો ને તેવો જ દેખાઈ આવે છે. ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ રસ્તમજી, જૂએ છેને, કે માણસો પણ કુટલી હદ સૂધી નિષ્કૃરતા અને ક્રૂરતા બતાવી શકે છે! કેવાં કેવાં

જીભી કામો કરી શકે છે ? દુનિયામાં કેવાં કેવાં જલ્દિમ અને પાપી માણસો પડેલાં છે ! ”

સ્તમજીએ કહ્યું:—“ એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત પણ તેને ખરાબર કરવું પડ્યું હતું. મેં જે હાલતમાં તેને જોઈ હતી, તેવી હાલતમાં તેવું દુઃખ ભોગવીને કૂતરાં કે શિયાળવાં પણ નહિ મરતાં હોય. એમ મને તો જણાઈ આવે છે. કરણી તેવી પાર ઉતરણી એ વાક્ય જરા પણ ખોટું નથી. ”

કાશીનાથે એક ઉંડો નિસાસો નાખીને કહ્યું:—“ પાપનું પ્રતિ-ફળ આ સંસારમાં છેને છેજ. ”

તરેહ તરેહના ભાવોથી તેમનાં બંનેનાં હૃદય ભરાઈ આવ્યાં. તેઓ ધણીવાર સૂધી ચપ ખેસી રહ્યા.

પ્રકરણ પ મું

આ શું સત્ય છે ?

ધણીવાર પછી વૃદ્ધ કાશીનાથે પ્રથમ એ મૌનનો ભંગ કરી કહ્યું:—“ પેસ્તનજીના સંબંધમાં તેણે કાંઈ પણ કહ્યું હતું ખરું કે ? ”

સ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ હા, છેવટે તે પેસ્તનજીની પાસે હતી. પેસ્તનજીએ તેની પાસેથી તેના વિવાહની વાત સાંભળી હતી. એ વખતે જુગાર અને નશાખાજીમાં પેસ્તનજીએ બધું ઉડાવી દીધું હતું અને તે તદ્દન ખાલી થઈ પડ્યો હતો. હોરમનજી એક ખુમ મોટો માણસ થઈ પડ્યો હતો, તે તે જાણતો હતો. તેથી ધણી કાલા-

વાલા કરી, સમજાવી ફાસલાવીને તે તે સ્ત્રીની પાસેથી બન્ને સર્ટિફિકેટ લખાને આપ્યો. પેસ્તનજીએ પ્રથમ તેને સનમગ ઉડાવી જ હતી, પરંતુ પછીથી કદાચ તે હોરમસજીને બધી ખીના જણાવી છે, એવા બચથી તેણે તે તરેહ તરેહવારની મીઠી વાતો કહીને તેને ફાસલાવી દીધી હતી. પરંતુ એક પૈસો આપીને પણ તેણે તેને મદદ કરી નહોતી, પેસ્તનજીના એવા બ્યવહારથી તેમજ છેક દુઃખમાં આવી પડવાથી એ સ્ત્રીના હૃદયમાં અનુતાપ ઉત્પન્ન થયો, તેણે ત્યારે હોરમસજીને બધી હકીકત જાહેર કરી દેવાનું નક્કી કર્યું; પરંતુ સાહસ કરીને કાંઈ પણ કહી શકી નહિ. એવામાં તે ખીમાર થઈ પડી. તેણે મારી વાત સાંભળી હતી. મારી સાથે જરખાનુનાં લક્ષ્ય થવાની વાતચીત ચાલી રહી તે પણ જાણી ગઈ હતી, તેથી જ્યારે જાણ્યું કે, તેને હવે બચવાની કશી પણ આશા રહી નથી, ત્યારે તેણે એક સ્ત્રીને સમજાવી કારવાને મારી પાસે મોકલી આપી. ત્યાર પછી જે કાંઈ બન્યું હતું, તે તો આપના જાણવામાં આવી ગયું છે. ”

કાશીનાથે પૂછ્યું:—“ હવે બરજોરજીની પેસ્તનજીની સાથે જે ઓળખાણ પિછાણ થઈ હતી, એ બાબતમાં તેણે તને કાંઈ પણ કહ્યું હતું કે ? ”

રસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ ના, તેમ છતાં પણ પેસ્તનજીની સાથે બરજોરજીની ખૂબ ઓળખાણ પિછાણ થઈ હતી, એ હું સારી રીતે જાણું છું. ”

“ શી રીતે થઈ હતી ? ”

“ હોરમસજીને ત્યાંજ એમની સાથે મારી ઓળખાણ થઈ હતી. પેસ્તનજી અને બરજોરજી હંમેશાં હોરમસજીને ત્યાં આવજા કરતા હતા. ” રસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો.

“ તેમની બંને વચ્ચે ખૂબ દોસ્તી થઇ હતી, એમ સંભળાય છે, તો શું તે ખરૂં છે ? ”

“ ના, પેસ્તનજી બરબોરોની ગેરહાજરીમાં તેની ખુબ નિંદા કરતો હતો. ” કસ્ટમે - હું.

“ પેસ્તનજી વારંવાર દારૂ પીને મતવાભો બની જતો હતો ખરૂં ને વારૂં ? ”

“ હા, ધણીવાર શું, હમેશાં. ”

“ બરબોરોજી શા માટે મુગ્ધ બાબો હતો ? ”

“ એ શી રીતે જાણી શકાય ? ”

“ હું જાણું છું. તેના મોટા બાઈની સાથે હોરમસજીની બી રાજબાઈનાં લગ્ન પહેલાં ધુપો પ્રેમ હતો. ”

“ જૂઠી વાત. તેના જેવી સારા ચરિત્રવાળી બી આખા મુગ્ધ શહેરમાં નથી. ”

“ એ હું જાણું છું. લગ્ન થયા પછી રાજબાઈ ધણી સુધરી ગઇ છે. તેના જેવી પ્રતિવ્રતા બહુજ થોડી જોવામાં આવે છે. ” કાશીનાથ નાયકે રસ્તમજીના કહેવાને ટેકો આપ્યો.

“ હું તેને ધણી સારી રીતે જાણું છું. ”

“ બરબોરોમાં ધણાં માણસો એવી બૂલો કરી બેસે છે. ગમે તેમ હો, પણ તેને માટે રાજબાઈને અત્યારે કોઇ કુલટા કહી શકે તેમ નથી. ” પણ કાશીનાથ નાયકે કહ્યું.

“ આપ મારા પિતાના મિત્ર છો, પિતા તુલ્ય છો. આપ કહેો છો, એટલા માટેજ મારે ચૂપ કરીને બેસી રહેવું પડે છે. ખીજો કોઈ મજા માણસ આવી વાત કરત તો મારાથી સહી શકાત નહિ. ”

“ સમ્ય વાત અને મૂળ હકીકત સંભળવામાં જો તને કાંઈ હર-

કત હોય, તો હું તે કહીશ નહિ, આટલેથીજ અટકાવી દઈશ. પરંતુ એ બધું સાંભળવાની વને ખાસ જરૂર છે.” આમ કહી કાશીનાથ ઉઠીને ઉભો થયો.

રસ્તમજી ગભરાટથી બોલ્યો:—“ ગુસ્સે ન થાઓ. આપ જે કાંઈ કરો છો, તેનાપર મને બરાબર બરોસો આવતો નથી, એટલા માટેજ હું આમ કહી રહ્યો છું.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ વિશ્વાસ કરવો અથવા ન કરવો એ તારી ઈચ્છાની વાત છે. તારીજ નિર્દેષતાને સાખીત કરવા માટે ઘણી જગ્યાએ અટકીને, ઘણી મહેનતથી રાત્રિ દિવસ પરિશ્રમ કરીને મારે આ બધી હકીકત મેળવવી પડી છે. તેમ છતાં પણ હું ચોક્કસ કહી શકું છું કે, બરબેરજી મંચેરજીને લઈને હોરમસજીના રૂપિયા હજમ કરવાના ધરાદાથી મુંબઈ આવ્યો છે. મારી આ વાતને તું જરા પણ જૂઠી ધારીશ નહિ તેમણે રાજખાધને તેની પૂર્વકથા જણાવી દેવાનો ભય બતાવ્યો છે. તેને ભય બતાવીને તેની પાસેથી ઘણા રૂપિયા પણ લીધા છે. અને હજી પણ લે છે. એની અંદર એનાથી પણ ભયંકર છુપા બેદો સમાયલા છે.”

આમ કહીને કાશીનાથ ચૂપ થયો, ચૂપકીથી રસ્તમજીના મોં તરફ જોઈ રહ્યો. રસ્તમજી પણ કાંઈ બોલી શક્યો નહિ—માથું નમાવીને જમીન તરફ જોવા લાગ્યો.

ત્યારે કાશીનાથે કહ્યું:—“ એટલુંજ નહિ પણ તેની પાસેથી એ બન્ને જણાએ તેનાં કીમતી ઘરેણાં પણ લઈને ગણેશમલની પેઢીપર ગીરો મૂકીને રૂપિયા લીધા હતા અને એ રૂપિયાજ પાછા હોરમસજીની બેન્કમાં જમા કરાવ્યા હતા. આ વૃદાવસ્થામાં મારા માથામા જે બુદ્ધિ નામના પદાર્થનો એક બિન્દુ માત્ર પણ બાકી રહ્યો હોય,

તો હું એમ પણ કહી શકીશ કે, તે જે રૂપિયા તીજેરીમાં મૂક્યા હતા, તે રૂપિયા તેમણેજ લઈ લીધા છે. ”

સ્તમભૂ ધણેજ અન્યથા થઇને બોલ્યો:—“ આપ આ બધું શું કહ્યો છો ! ”

“ બરું કહું છું તલભાર પણ બોલું કહેતો નથી. ત્યાર પછી રાજબાઈના હાથમાં એક પાઈ પણ રહી નથી, એ જોઇને તેઓ હવે હોરમસજીને પોતાના પંજામાં સપડાવવાથી કેશિશમાં છે. ”

સ્તમભૂ મનખૂત સ્વરથી બોલ્યો:—“ એ દુરાત્માઓ બીજું શું કરવા ધારે છે ? ”

કાશીનાથે જવાબ આપ્યો:—“ જરૂરપાતુની સાથે લગ્ન કરવાની પેરવીમાં છે. ”

સ્તમભૂ કૂદીને ઉભો થયો. કાશીનાથે એ જોઇને કહ્યું:—
“ એટલા માટેજ હું કહું છું કે, જેથી કરીને એ દુરાત્માઓ હવે વધારે અહિત ન કરી શકે, અને જેથી યોગ્ય સગ્ન થઈ શકે, એવો કોઈ પણ ઇલાજ આપણે જરૂરને જરૂર શોધવો પડશે. તે સિવાય ચાલી શકશે નહિ. ”

આમ કહીને કાશીનાથ ધીમે ધીમે ઘરમાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો. સ્તમભૂ નિરાશ મનથી. અને ફરતા મસ્તકથી એક કુરસી પર જઈ બેસી ગયો.

પ્રકરણ ૬ હું

“હા શયતાની, તારું આવુંજ કામ !”

પ્રથમ જણાવેલો ખનાવ ખન્યા પછી બે દિવસ બાદ રાત્રિનો ખીજો પ્રહર વીતી ગયો હતો. શહેરમાં સર્વથા શાંતિ વિરાજ રહી હતી, કેવળ પાંદડાંઓની ઓટમાં ધ્રુવાયેલો વાયુ સન સન શબ્દથી વહેતો સંભળાતો હતો. માતા જેવી રીતે રડતાં કજીયાળાં બાળકને પોતાની બોદમાં સ્નેહ સહિત દબાવીને ધીરજનું ગાન ગાઈને ચૂપ કરી દે છે, તેવીજ રીતે નિઃસ્તબ્ધતા શહેરના કોલાહલને પોતાના વિશાળ વક્ષથી ઢાંકી દઈને મૃદુ મધુરગાન કરી હોય, એમ જણાતું હતું.

સ્તમજ પોતાના ઓરડામાં સૂતો હતો. બહારથી દારપર ઉપરા સાપરી ખખડવાનો અવાજ સાંભળીને તે અન્યથાની સાથે જાગી ઉઠ્યો અને અચકાતા અવાજથી બોલ્યો—“કાણ ?”

બહારથી જવાબ મળ્યો:—“હું કાશીનાથ, દાર ઉઘાડી નાખ.”

આંફળો ફાંફળો ઉઠીને દાર ખોલતો ખોલતો સ્તમજ બોલ્યો:—
“આટલી રાત્રે શું કામ પડ્યું ?”

કાશીનાથે ઓરડામાં પગ મૂકતાંની સાથેજ કહ્યું કે:—“કામ છે, જલ્દી કપડાં પહેરી લે. બહાર જવાનું છે. ચાલ, જલ્દી કર, વાર ન લાગાડ.”

સ્તમજએ કહ્યું:—“કેવી મુશ્કેલી ! આટલી રાત્રે પણ જાગીને સૂવાનું મળતું નથી. શો મામલો મચ્યો છે ? આપણે અત્યારે અહીંથી ક્યાં જવાનું છે ?”

કાશીનાથે સહજ ચીડાઈને કહ્યું:—“દૂર થા, જે કહું છું, તે

પ્રથમ કર. જલ્દી કોટ પહેરી લે. રસ્તામાં બધું સાંભળી શકીશ, અત્યારે એક મિનિટ ગાળવાની પણ કુરસદ નથી. ”

રસ્તમજીએ એક કોટ શરીરપર પહેરી લીધો; કાશીનાથ તેનો હાથ પકડી ધસડીને ત્યાંથી એકદમ ઉતાવળે ઉતાવળે બહાર લઇ ગયો. બહાર એક બાફતી ગાડી વાટ જોતી ઉભી હતી, તેમાં બંને ચઢી બેઠા. કાશીનાથે કાચમેનને કહ્યું:--“ બમણા વેગથી ગાડી હંકારી મૂકીશ તો બમણું ભાડું મળશે. ”

ગાડી બમણા વેગથી દોડવા માંડી અને ધણાજ થોડા વખતમાં ધારેલી જગાપર આવી પહોંચી. કાશીનાથ નામક તથા રસ્તમજી એકદમ ગાડીપરથી ઉતરી પડ્યા. કાશીનાથે ગાડીવાનને ભાડું આપીને કહ્યું કે:--“ અર્ધો કલાક અહીં થોભજે, જો અર્ધા કલાકમાં અમે પાછા આવીએ, તો દીક છે, નહિ તો પછી ગાડી લઇને ચાલ્યો જજે. ” પુષ્કળ ભાડું મળવાથી ગાડીવાળો ધણો ખુશી થયો, તેણે કાશીનાથને બે ત્રણ સલામો કરી.

કાશીનાથ તથા રસ્તમજી સહજ આગળ ચાલ્યા પછી એક સાંકડી ગલીમાં પેઠા.

વાયુ ધણાજ ઠંડો અને બળવાન હતો. થોડીવાર પહેલાં વરસાદનું એક મોટું ઝામડું પડી ગયું હતું. રસ્તાઓની હાલત પણ સારી નહોતી, ઠેકઠેકાણે કાદવકીચડ જોવામાં આવતો હતો. આકાશ પણ હજી સધી સારી રીતે સ્વચ્છ થયું નહોતું, વાદળોની ધનધોર ધટા જામેલી હતી અને અંધકાર આખા વિશ્વમાં વ્યાપી ગયો હતો. વીજળીના ઝાંખા પ્રકાશથી તે વિરાટ અંધકારનું મિથાળ વક્ષ વારંવાર વિદીર્ણ થતું હતું. ધણી મહેનતે તેઓ બંને અંધકારમાંથી કાદવવાળા માર્ગને કાપતા આગળ ચાલવા લાગ્યા.

થોડે દૂર આવ્યા પછી રસ્તમજાએ કહ્યું:—“આ જગા તે મારી જાણીતી છે.”

ત્યાર પછી નજીકના બગીચા તરફ આંગળી ચીંધીને કહ્યું કે:—
“અહીં મંચેરજી રહે છે.”

કાશીનાથે કાંધ પશુ કહ્યું નહિ, તે ચૂપચાપ ચાલવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તે બગીચાની ગેટ રહામે આવીને જોયું, તો ત્યાં એક ગાડી ઉભેલી જોવામાં આવી કાચમેન ઠંડીમાંથી બચવા માટે ગાડીની અંદર અર્ધા સૂતેલી હાલતમાં બેઠો હતો. વીજળીના ચમકારામાં કાશીનાથે જોયું કે, કાચમેન સૂઈ ગયો હતો.

કાશીનાથે તેની પાસે જઈને કહ્યું:—“ધણાજ આરામથી સૂઈ રહ્યો છેને શું?”

કાચમેનની હજી આંખોજ મીંચાઈ હતી, તે કાશીનાથનાં વચનો સાંભળતાંની સાથેજ ઉઘડી ગઈ. તે બરાબર સાવધ થઈ ઉઠી બેઠો થયો. એવે વખતે તે એકાંત સ્થળે બંને જણાને ગાડીના દરવાજા પાસે ઉભેલા જોઈને તેના મનમાં ધણોજ ભય ઉત્પન્ન થયો, તરતજ તેણે ખીસામાં હાથ નાંખી જોયું કે, તે ભરેલું છે. તેમાંથી કાંધ પશુ આધુ પાધું થયું નથી. તે સહજ ચીડાઈને બોલ્યો:—“મારે સ્વારી છે એથી તું ભાડે આવી શકીશ નહિ.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“એ હું જાણું છું. તેમ છતાં પશુ ભાઈ, હું તને એક વાત પૂછવા માગું છું કે, તું જે માણસને ભાડે લાવ્યો છે, તે મધ્યમ વયની સ્ત્રી છે કે નહિ, કહે જોઈએ. જે ખરી વાત કહીશ, તો હું તને પાંચ રૂપિયા બક્ષિસ આપીશ.”

બક્ષિસનું નામ સાંભળીને કાચમેનને એથી પણ વધારે ભય લાગ્યો. તેમને બંનેને તેણે પાકા બદમાશો ધારી લીધા. તેણે કહ્યું

કે:—“ નકામી પંચાત શા માટે કરે છે, મારી પાસે ભાડું તૈયાર છે, માટે જાઓ, અહીંથી જલ્દી ચાલ્યા જાઓ. જો નહિ જાઓ, તો હું હમણાંજ ખૂબ મારી માણસો ભોગાં કરીશ.”

કાશીનાથ રસ્તમજીએ હાથ પકડી તેને લઇને ત્યાંથી થોડેક દૂર આગળ ચાલવા માંડ્યો. તેણે કહ્યું કે:—“ આ હરામખોર કદાચ કાંઈક જોટાળો કરી દેશે. આપણે જ્યારે દરવાજામાંથી દાખલ થઈ શક્યા નથી, ત્યારે હવે ખીજે કાંઈ પણ ધલાજ ખોળવો પડશે.”

ચારે તરફ જિંમી દીવાલ હતી, તે દીવાલપર કાશીનાથ ધણી મહેનતે ચઢ્યો, ત્યાર પછી રસ્તમજી ચઢ્યો. ત્યાર પછી બન્ને એકી સાથે અંદર ફૂદી પડ્યા. બગીચો મોટો વિશાળ હતો, ચારે બાજુએ મોટાં મોટાં ઝાડો આવેલાં હતાં, અંધારામાં તે વિરાટ આકૃતિવાળા દૈત્યનાં જેવાં જણાતાં હતાં. બગીચાની વચ્ચમાં એક ઘણુંજ નાનું મકાન હતું. તે મકાનના ખીજા માળપરના કાંઈ એક ઓરડાની ઉઘાડી બારીમાંથી અજવાળું દેખાતું હતું.

કાશીનાથે એ બધું બરાબર તપાસી જોયા પછી કહ્યું કે:—
“ ભાઈ તું અહીં ધણીવાર આવ્યો છે, માટે કહે જોઈ એ કે, ખીજા મળલાપર જે ઓરડામાં દીવા બળે છે, તેમાં કાણુ રહે છે ? ”

“ એ મંચેરજીનો સુવાનો ઓરડો છે.”

“ હશે, પણ નીચેનાં ઘરો શા ઉપયોગમાં આવે છે વાર ? ”
વૃદ્ધ કાશીનાથે પૂછ્યું.

“ નીચેનાં ઘરોમાં રસોડું તથા નાવાધોવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.”

“ નોકર ચાકરો કયા ઘરમાં રહે છે ? ”

“ મંચેરજી ચાકર-બાકર વધારે રાખતો નથી, એક બે નમાલા

ચાકર છે. તેઓ કામકાજ કરીને પાછા પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા જાય છે.” રસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તો ધણી સારી તક મળી છે, એના ઘરમાં હવે છૂપી રીતે ધણીજ સરળતાથી રહી શકાય તેમ છે. એક અબળા મંચેરજીની સાથે આ રાત્રે મળવા માટે આવી છે, તે શા માટે આવી છે, એ આપણે છૂપાઈને જાણવું પડશે.” કાશીનાથે કહ્યું.

સંદિગ્ધતાથી રસ્તમજીએ કહ્યું:—“આપણને એ લોકો કોઈ પણ રીતે જોઈ શકે તેમ નથી.”

“એશક, તેમજ છે.” કાશીનાથે રસ્તમજીના મુખમાંથી વાતને જાણે છીનવી લઈને કહ્યું:

“હા આપણાં બાગ્ય મંદ હોય એમ જણાય છે. તું શું એમ ધારે છે કે, આ મધુર રાત્રે આ મધુર વાયુનું સેવન કરવા માટે બહાર નીકળ્યા છીએ ? ના—આપણે એકાદ બે છુપાં કામો પણ કરવાં પડશે. એ કામો જીવ સટોસટનાં છે.”

“પણ કદાચ આપણને જોઈ જશે તો ?”

“તો તેથી શું તુકસાન થવાનું છે ? તું સરાસર મંચેરજીની પાસે ચાલ્યો જજે, દોસ્ત દોસ્તની મુલાકાત કરવા જાય, એમાં દોષ કાંઈ પણ છેજ નહિ.” કાશીનાથે કહ્યું.

ખનને મકાનના દરવાજા પાસે આવી ઉભા રહ્યા. મકાનનું દાર અંદરથી અંધ હતું. એથી તેમણે બારીઓ તપાસીને જોયું કે, તે પણ અંદરથી અંધ હતી. એ વખતે ફરીવાર બયાનક વેગથી વરસાદ પડવા લાગ્યો. કાશીનાથ મનમાં ને મનમાં ઘણોજ ચીડાયો, રસ્તમજીને ખેંગા લઈને ત્યાંથી પાછો ફર્યો. હજી પણ મંચેરજીના અચનગ્રહમાં દીવો સળગતો હતો. બારીના રેશમી પડદામાં એક પાંચ માણસનો પરછયો

પડતો પણ દેખાયો. મંચેરજી જાગતો હતો, એમાં કશો પણ સંશય રહ્યો નહિ. કાશીનાથનું કોતુહલ સદાની સીમાને ઓળંગી ગયું, કાશીનાથ પોતાના મનમાં જ બોલી ઉઠ્યો:—“ ધરની અંદર શું થાય છે, એ જો કોઈ પણ રીતે જાણવામાં આવ્યું હોત તો, તેથી બેદનો સ્ફોટ બહુજ જલ્દી થઈ શકત, પરંતુ લાચાર, તેવો કોઈ ઇલાજજ નથી. ઘણો ઉંચો ખેલ ખેલાઈ રહ્યો છે અને અમે બાવીસ હાથ નીચે પડ્યા રહ્યા છીએ. ઠીક છે, જોઈ લેવાશે.”

આમ કહીને કાશીનાથ આખા બગીચામાં ફરવા લાગ્યો. રસ્તમજી તેની અજાણ્ય બરેલી ચાલાકીઓ જોઈને અવાક થઈ ગયો. કાશીનાથ જાણે પોતાનું ધરજ હોયની ! તેવી રીતે નિર્ભયતાથી ફરી રહ્યો હતો, જ્યાં ત્યાં જતો હતો, જે તે વસ્તુઓને આડાઅવળા કરતો હતો. યા ધરમાં આવી રીતે અને આવા હેતુથી દાખલ થતી વેળાયે જેટલી સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે, તેના તરફ તેની જરા પણ નજર નહોતી. આ તરફ પ્રખળ વાયુથી વરસાદનું ઝાપડું આવીને આંખો તથા મુખપર લાગતું હતું, તે તરફ પણ કાશીનાથનું ધ્યાન નહોતું. તે ગમે તે રીતે અંદર પેસીને, કાદવકીચડ ખુંદતો ખુંદતો જ્યાં ત્યાં ભટકવા લાગ્યો. રસ્તમજી પણ તેનું અનુકરણ કરવા લાગ્યો.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ ગમે તે રીતે બારીપર ચઢવું જોઈશે, તે વિના ચાલી શકશે નહિ.

રસ્તમજીને એકાએક એક વાત સાંભરી આવી. તેણે કહ્યું કે:—
“ આ બગીચામાં એક વાંસની નિસરણી પડી રહે છે. ”

“ કેવી અજાણ્ય ! અત્યાર સૂધી એ કેમ ન જાણાવ્યું ! ક્યાં છે તે નિસરણી ? ”

“ બગીચાના ઉત્તર ભાગમાં એક ઝાડ તળે પડેલી છે. ”

અન્ને તે તરફ દોડી ગયા; થોડીવારમાં જ તે નિસરણી મંચેર-
જીના શયનગૃહની તે ઉંચી બારી તળે ગોઠવાઈ મઈ. પરંતુ બારીથી
તે નિસરણીનો ઉપલો ભાગ લગભગ ચારેક હાથ નીચો રહ્યો. રસ્તમ-
જીએ કહ્યું:—“ નિસરણી નાની છે, એથી એના વડે કોઈ પણ કામ
પાર પાડી શકાય તેમ નથી.

“ કેમ નહિ થાય ” ધણાજ ઉત્સાહની સાથે કાશીનાથ બોલી
ઊઠ્યો:—“ જરૂર થશે. આમ કહીને ધરની દીવાલપરથી કાશીનાથ
બે હાથ ઉંચા એક ઓટલાપર ઉભો રહ્યો અને તે નિસરણીને
પોતાના ખભાપર મૂકી દીધી. ત્યાર પછી કહ્યું:—“ પહેલો તું ઉપર
ચઢી જા.”

રસ્તમજી કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના નિસરણીપર ચઢવા
લાગ્યો. તેનું હૃદય પણ ઉત્સાહ અને અનન્યબીથી ભરાઈ ગયું હતું.
તેણે તે ઉઘાડી બારીમાં મ્હોં ધાલીને જે કાંઈ જોયું, તેથી તેનું માથું
ફરી ગયું, શરીરની સઘળી નસોને ખાલી કરીને લોહી પ્રેમળ વેગથી
છાતીમાં આવી જમી ગયું. તે અચકાતા અવાજથી બોલી ઉઠ્યો:—
“ હા શયવાની, તારું આવુંજ કામ ! ” વિચારોના તુફાનમાં તેનો
અવાજ ડુબી ગયો ! તે પણ તરતજ કંપતો કંપતો વૃક્ષપરથી વિખૂટી
થયેલી શાખાની પેઠે જમીનપર ગળડી પડ્યો.

કાશીનાથે તરતજ નિસરણીને ફેંકી દઈને રસ્તમજીને ઝીલી લીધો.
તેનો હાથ પકડીને તેણે કહ્યું કે:—“ શું જોયું—મામલો શા મચ્યો
છે ! કાંઈ વધારે જખમ તો નથી થયો ને ? ”

રસ્તમજી ઊઠીને ઉભો થયો. જો કે તે ધણી ઉંચી જગાપરથી
પડ્યો હતો, પરંતુ કાંઈ વધુ જખમ થયો નહોતો. જે જખમ થયો
હતો, તે તરફ રસ્તમજીનું અત્યારે કશું લક્ષ પણ નહોતું. મનથી જ્યારે

જોયનીય હાલત થઈ પડે છે, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતેજ શારીરિક વેદના તરફ કોઈનું પણ લક્ષ રહેતું નથી. રસ્તમજી ભાગ્યા તુટ્યા સ્વરથી કહેવા લાગ્યો:—“ શું જોયું છે. જેનો સ્વપ્નમાં પણ વિચાર કર્યો નથી, તે જરૂઆતને જોઈ છે. હું ધાંડું છું કે, જરૂઆત પિશ્તાચી મચેરજીના શયનગૃહમાં—આટલી રાત્રે વિદ્યાસી મચેરજીની સાથે—” તેનાથી વધારે બોલી શકાયું નહિ. તેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો.

પ્રકરણ ૭ મું

સત્ય કે સ્વપ્ન ?

કાશીનાથના મનમાં પણ ગભરાટ છવાઈ ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે:—“ ત્યારે શું મારેજ બ્રમ થયો ? મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે, એ રાજાબાઈજ હશે, નહિ તો જરૂઆત અત્યારે અહીં ક્યાંથી હોય ?” તેણે રસ્તમજીને કહ્યું કે:—“ રસ્તમજી, તારી બૂલ થઈ છે.”

રસ્તમજીએ ધણાજ વેગની સાથે કહ્યું:—“ ના, મહાશય, ખીજ બધી બાબતોમાં કદાચ મારે બ્રમ થઈ શકે તેમ છે, પરંતુ. ખીજ કોઈને પણ જરૂઆત ધારી લેવાનો બ્રમ મારાથી કદાપિ થઈ શકે તેમ નથી. તે દિવસે આપે તેને કેવા બાવથી જોઈ હતી, એ બરાબર સાંભરે છે કે, હવે કહો જોઈએ વાંચ કે, એ જરૂઆત શું વિશ્વાસ-ધાતિની નથી ?” આમ કહી આખો ફાડી રસ્તમજી કાશીનાથના મ્હોં સ્હામું જોઈ રહ્યો.

કાશીનાથ તેના મનની દિલગીરી ભરેલી હાલતને જાણી ગયો, તે કશેા પણ ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. પોતાના બ્રમને લીધે તેના

મનની સ્થિતિ પણ બગડી ગઈ હતી. તેણે ક્ષણવારમાં હજારોવાર વિચારી જોયું, કે જરૂઆતુ અહીં આવા રાત્રિના વખતે શામાટે આવી હશે? કોઈ એક નિશ્ચયપર આવવાની તે બનતી કોશિશ કરવા લાગ્યો. એકાએક એક વાત તેના મનમાં ઉપજી આવી કે, શું એજ બરાબર નથી?"

કાશીનાથને ચૂપ રહેલો જોઈને રસ્તમજી તેવીજ રીતે કહેવા લાગ્યો:—“હાય! ક્ષણવાર પહેલાં હું એ જરૂઆતુને કેવી સરળ, કેવી પવિત્ર ધારતો હતો, સ્વર્ગની દેવીના કરતાં પણ તેને ઉચ્ચ આસન આપ્યું હતું, તેનુંજ આવું કાળું કામ! તે શું એક લંપટના ઉપભોગને લાયક છે? હાય નારી! છેક બેવકુફોજ તારાપર તદ્દન વિશ્વાસ મૂકી દે છે! નારીજાતિ! તમે પિશાચી-શયતાનીઓ છો! તમારાથી ન બની શકે એવું એક પણ કાર્ય આ જગતમાં નથી. એક પિશાચીના ઉપર આધાર રાખી મેં પહેલાં જે હવાઈ કિલ્લા બાંધ્યા હતા, તેના એક પણ માત્રમાં ચૂરેચૂરા થઈ ગયા! અને મંચે-રજી તેને હું મારો અંદરનો દોસ્તજ ધારતો હતો, તે અત્યારે જરૂઆતુનો જર બની બેઠો! અત્યારે કદાચ બન્ને જણાં મારા અંધ-વિશ્વાસ અને દુર્ભાગ્યને માટે મારી મશ્કરી કરતાં હો તો બલે કરો, હું આ એકાંતમાં હાથપગથી બંધાયેલા મૂંગાની માફક વિધાતાના કઠિત પીડનથી પીડાઈ રહ્યો છું! મને પણ ધિક્કાર છે! આ જગતમાં કોઈનો પણ વિશ્વાસ કરવા જેવો નથી. વિશ્વાસઘાતકતાની વાંકી ઝેરીલી છુરી દરેક ઠેકાણે તૈયાર થઈને ઉભેલીજ છે!”

મનનો આવેગ ધીમે ધીમે વધવા માંડવાથી તેનો કંઠ ડહાપી ગયો. કોઈના પણ ગર્વપર આઘાત થવાથી મનુષ્યને આવી રીતે હિંમત બનાવી દે છે, એ પ્રમાણે રસ્તમજીની પણ દશા થઈ. તે

વિચારો અત્યારે પૂરો છેતરાયો. રસ્તમજીએ કહ્યું:—“અત્યાર સૂધી ઘણું સહન કર્યું છે, પણ આ છેક અસહ્ય થઈ પડ્યું છે, અહીં રહીને પોતાના ભાગ્યપર દોષનો આરોપ મૂકવો એ બીર-કાપુરપોનું કાર્ય છે. હું બન્ને હમણાં તેમનાં પાપનું પ્રતિક્ષા બતાવી આપીશ.” આમ કહીને રસ્તમજી ઉન્મત્તતાથી દરવાજા તરફ દોડ્યો. કાશીનાથે તેના હાથ પકડી ઘસડીને કહ્યું:—“તું હવે શું કરવા ધારે છે?”

રસ્તમજીએ દૃઢ સ્વરથી કહ્યું:—“હું એ શયતાન અને શયતાનીનું લોહી રેડવા માગું છું. હું હમણાંજ દ્વાર બાંગીને ઉપર ચઢીશ. હવે મને નિંદા કે ફજોતીની કાંઈ પણ ધાસ્તી નથી. હવે કોઈ પણ રીતે મને તુકસાન થવાનું નથી. કાપુરપની પેઠે બહુજ ચૂપકીથી હું કોઈ પણ કામ કરવા માગતો નથી. આ કલંકને ધોવા માટે જે કરવાની જરૂર છે, તે જાહિર રીતે કરીશ.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“તું જે કરવા ધારે છે, તે કરી શકીશ નહિ.”

“કેમ? મને કોણ અટકાવશે?”

“હું.”

“આપ? સ્વપ્નમાં પણ આપ એવો વિચાર કરશો નહિ, હવે કોઈ પણ મને અટકાવી શકશે નહિ હું હમણાંજ તે પિશાચ પિશાચિકાની પાસે જઈશ. જોઈું કે, અચાનક મને જોઈને તેઓ પોતાની વિશ્વાસઘાતકતાને માટે ક્યાં સૂધી શરમાય છે; ત્યારપછી ત્યારપછી જોઈ જણાનાં ખૂન કરીશ, ખૂન કરીને મારા નિર્માલ્ય જીવનનું અવસાન મારા હાથથીજ કરીશ. આપ કોઈ પણ પ્રકારે મને અટકાવી શકશો નહિ,”

આમ કહીને રસ્તમજી કાશીનાથના હાથમાંથી પોતાનો હાથ છોડાવી લેવા માટે બનતું જોર પ્રકટ કરવા માંડ્યું. જો કાશીનાથની

સુઠી વજના જેવી કહણ ન હોત, તો રસ્તમજી અત્યારે જે કાંઈ બોલ્યો હતો, તે કદાચ પૂરું પણ કરી નાંખત.

કાશીનાથે કહ્યું:—“જે રસ્તમજી, તું એક ગોટાળો કરીને બધી બાજી બગાડી દેશ, એમ જણાય છે. તારી જે કાંઈ આશાઓ છે, તે પણ આમ કરવાથી ધુળમાં મળી જશે.”

“હવે આપ આશા અથવા વિશ્વાસની વાતજ કરશો નહિ.” રસ્તમજીએ કહ્યું.

કાશીનાથે કહ્યું:—“જે રસ્તમજી, જે તું મંચેરજીને અત્યારથીજ સાવધ કરી દેશ, તો તે એકદમ આપણા હાથમાંથી છટકી જશે અને તારાપર ચોંટેલું કલંક તને જિન્દગી સુધી સાથ્યા કરશે.”

“મને તેની જરા પણ દરકાર નથી.”

“ન હોય તો કાંઈ નહિ, પણ મને તેની ઘણી દરકાર છે. તારી નિર્દોષતાને સાબીત કરવા માટે હું પ્રતિજ્ઞાથી બંધાયેલો છું, એ વાતને હું ધાંરું છું કે, તું હજી સુધી વિસરી શક્યો નહિ હોય. આ તરફ ઉમ્મરમાં તને ઘણી સુંદરી સ્ત્રીઓ આવી મળશે, એમાં તો જાણે કશી શંકાજ નથી પણ પછીથી આ કલંકને દૂર કરવાનો કાંઈ પણ ઇલાજજ રહેશે નહિ.”

મનની અંદર જ્યારે પ્રમુલ્લ તૂકાન દિપન્ન થાય છે, ત્યારે બહારની બાબતોએ લક્ષ રહેતું નથી. બન્નેના પગ કાઢવમાં ખૂંચી ગયા હતા, માથાપર જેસપૂર્વક વરસાદની ધારાઓ પડી રહી હતી અને પ્રખળ વાયુના ઝપાટાથી આખું વિશ્વ ચંચળ થઈ ઊઠ્યું હતું. તેના તરફ તેમાંના કોઈની પણ કશી જરૂર નહોતી.

દૃઢ સંકલ્પવાળા રસ્તમજીએ કહ્યું:—“ના, હવે હું આપની વાત

સાંભળવા માગતો નથી. હું મારા પોતાના અપમાનનો પોતેજ બદલો વાળીશ. આપની મદદની મને કાંઈ જરૂર નથી.”

કાશીનાથે જરા પણ ચળ્યા સિવાય કહ્યું:—“સાફ બાપૂ, મારી મદદની તને હવે દરકાર નથી, ત્યારે હું એક વાત કીધા સિવાય રહી શકતો નથી. પોતાના અપમાનનો બદલો પોતેજ વાળવા માગતો હો, તો બંને ખુશીથી વાળ, પરંતુ બાળકની માફક કાંઈપણ કરીશ નહિ. જે કર, તે મદદના જેવું જ કરી બતાવજે કે જેથી તારી સારી નામના થશે.”

સ્વતમજીએ ચુસ્તસાહિત માથું નમાવીને કહ્યું:—“મહાશય!”

કાશીનાથે ઉશ્કેરાઈને કહ્યું:—“હા, હું ફરીવાર કહું છું કે, બાળકની પેઠે કાંઈ પણ કરીશ નહિ. બાપ, તું એક બાળક છે, બાળકને જે ગાન હોય છે, તે ગાન પણ તને હોય, તેમ જણાતું નથી. મનમાં વિચારી બે બેઠકો, કે તું અત્યારે ઘરમાં જઈને શું કરીશ? તારી સાથે કાંઈ હથિયાર પણ છે? ના. તું ઉતાવળ કરીને ઘરમાં પેસીશ, ત્યારે મંચેરજીની સાથે એક મોટો ઝગડો થશે. જ્યારે તમે લડવામાં રોકાશો, ત્યારે લાગ સાધીને જરબાનુ છટકીને ઘરમાંથી બહાર નીકળી પોતાની ગાડીમાં બેસી, ઘોડો દોડાવી ચાલતી થશે અને તમે બન્ને ઘરમાં લડતા રહેશો, ત્યારે તારી કેવી ફળેતી થશે? તમારા બન્નેમાં કોણ વધારે બળવાન છે, એ તો બે કે હું જાણતો નથી, એથી એનું પરિણામ પણ કેવું બચાવે આવશે?”

કાશીનાથની વાતથી સ્વતમજીને ચેતન ઉપજી આવ્યું. તેને પોતાના શરીરની સ્થિતિનું પણ ત્યારે સ્મરણ થઈ આવ્યું. કેટલાક દિવસના તરેહ તરેહવારના ન બનવાના બનાવો તથા ખોટી ચિંતાઓથી

તેણે શરીર તથા મન બન્નેનું બળ શુભાવી દીધું હતું. રસ્તમજી આ વખતે કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય ચૂપચાપ ઉભો રહ્યો.

કાશીનાથ કહેવા લાગ્યો:—“હથિયાર હોવા છતાં પણ કશું ફળ મળી શકત નહિ. જેને જે ચાર દિવસની મહેનતથીજ ફાંસીના લાકડાપર લટકાવી શકાય તેમ છે, તેને પિસ્તોલની ગોળા મારીને પોતાના જીવનને વિપત્તિમાં નાખવું એ બુદ્ધિમાન પુરૂષનું કર્તવ્ય નથી.”

“આપ અત્યારે મને શું કરવાનું કહો છો ?”

“જરા સખરૂ કર, ધીરજ બડી ચમત્કારી વસ્તુ છે. હાલ તરત તો માત્ર એમજ ધારી લે કે, પ્રતિહિંસા એક ફળ બરાબર છે, તે ફળને જો કાચુંજ તોડીને નષ્ટ ન કરતાં, તેને વૃક્ષપર પાકવા માટે થોડો વખત આપવામાં આવે, તો તેથી તે ઉપબોગને પાત્ર થઈ શકે છે, એમાં જરા પણ શંકાજ નથી. તું ધીરજ ધર, આમ ઉતાવળ ન કર.” કાશીનાથે કહ્યું.

કાશીનાથનું યુક્તિપૂર્ણ અને હેતુવાળું વાક્ય રસ્તમજીના મનમાં બરાબર ઠસી ગયું. કાશીનાથ તે જાણી પણ ગયો. તેણે કહ્યું:—“જર-બાનુને તેં જોયું છે, પરંતુ તે અત્યારે અહીં શા હેતુથી આવી છે, એમાંનું તો તું કશું જાણતો પણ નથી અથવા તું કોષથી અસ્થર થઈ ગયો છે અને નગણ્યતાનાં માણસોને માટે આટલો બધો અનુતાપિત થઈ રહ્યો છે. મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે, જરબાનુને એમાં જરૂર ને જરૂર કાંઈક હુપો હેતુ સમાયલો છે. પણ તું તે હેતુને અત્યારે બરાબર જાણી શકતો નથી.

હૂબતા માણસને એકાદ વજ્રબલું મળવાથી તેનો આધાર મેળવવાની કોશિશ કરે છે તેવીજ રીતે રસ્તમજીએ પણ ઉત્સાહ તાલિત કહ્યું કે:—“એ અંદરની વાતને શી રીતે જાણી શકાય તેમ છે વાર ?”

“તમને જો હું અહીં એકવાર જોઈ શકું તો તેમના મુખના આવપરથીજ બધું જાણી શકું તેમ છું કે, જરયાનુનું શા હેતુથી અહીં આવવું થયું છે” કાશીનાથે જવાબ આપ્યો.

“સારું, આપ પ્રતિજ્ઞા કરો કે, જે કાંઈ આપ જોશો, સાંભળશો, તે મારા માટે ગમે તેવું મહું લાગે તેવું બલે હોય, તો પણ નિષ્કપટપણે બધું મને જણાવી દેશો.”

“પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે તારી પાસે હું કોઈ પણ વાત છૂપાવીશ નહિ.” કાશીનાથે કહ્યું.

તેજ ધડીએ રસ્તમજીએ તે નિસરણીને કુદરતી રીતે પોતાના ખભાપર ઊંચકી લીધી. તેના શરીરમાં અત્યારે કાંઈક શક્તિ આવી તતી, થોડીવાર પહેલાં તેને લેશ માત્ર પણ આવો વિશ્વાસ નહોતો. તેણે કહ્યું:—“આપ ચલ્લી ચઢો.”

પ્રકરણ ૮ મું

ભેદનાં ઘનઘોર વાદળાં

કાશીનાથ સપાટાખંચ સીડીપર ચઢી ગયો. તેણે બારીના તે દેશમાં પડેલાના ઓથમાંથી કહ્યું કે, ખરેખર ત્યાં જરયાનુ બેઠી હતી, રસ્તમજીની બૂલ થઈ નહોતી. ઓરડામાં મંચેરજી પણ હતો. એક વિલાસી યુવકના ઓરડામાં આવી નિર્જર્ન રાત્રે કોઈ યુવતીને એકલી બેઠેલી જોવામાં આવે, તો અવશ્ય શંકા થયા સિવાય રહે નહિ. મામલો જરૂર કાંઈક ગંભીર હોવો જોઈએ. જરયાનુનું શું ત્યારે કલ્પકિની હશે? કાશીનાથ મોટી ગુંચવણમાં આવી પડ્યો. કાશીનાથે

જેયું કે, જરખાનું ધરના વચ્ચલા ભાગમાં ઉભેલી છે, તેના રૂપનો પ્રકાશ તથા ઉભા રહેવાની લલિત અને કામળ છટાથી આખું ધર ઝળઝળી ઉઠ્યું હતું. તેના શરીરપર જરીની કારીમરીવાળી આસ્માની રંગની એક શાલ દેખાતી હતી, જરખાનું ઉસ્કેરાઇને મંચેરજીને કાંધક કહી રહી હતી. બહારના વરસાદ તથા તુફાનના અવાજોથી જાણી શકાતું નહોતું કે, તે શું કહી રહી હતી; પરંતુ તેના મુખ તથા આંખોના ભાવ પરથી ગુસ્સાનાં ચિન્હોજ ધણે ભાગે જણાઇ આવતાં હતાં.

મંચેરજી મિછાનામાં અધી સતેલી હાલતમાં પડ્યો હતો: તે કાંઈ ઝાઝું બોલતો નહોતો. કાંઈ કાંઈ વેળાયે કેવળ ગુસ્સામાં આવીને કહેતો હતો કે;—“ મને કહેવું નકામું છે, મારાથી એમાંનું કાંઈપણ થઈ શકે તેમ નથી.”

ખનાવ શો ખની રહ્યો છે, એ બાબતમાં કાશીનાથ કાંઈપણ જાણી શક્યો નહિ. તેનું મન ધણુંજે ઉત્સુક થઈ પડ્યું, પરંતુ બહારના વરસાદ તથા તુફાનના અવાજથી તે કાંઈ પણ સાંભળી શક્યો નહિ. તેને એટલી બધી આતુરતા થવા લાગી કે, તેની આંગળીમાંની કીમતી હીરાની વીંટીના બદલામાં પણ જો તે તેમની વાત સાંભળી શકે, તો તે આપવાને પણ સમ્મત થઈ ગયો. કાશીનાથે વિચાર્યું કે, કાંઈ પણ બાબતમાં તેમાંની બન્નેની વચ્ચે બોલાચાલી થઈ રહી છે. કદાચ પ્રેમના માન અભિમાનનો અભિનય ચાલી રહ્યો હોય, એમ પણ જણાઈ આવે છે.

એવામાં જરખાનું ઉસ્કેરાઇને તિરસ્કારના સ્વરથી એથી પણ વિશેષ ખીજું કાંધક કહેવા લાગી. બોલતાં બોલતાં તેનાં વિશાળ અને વિસ્તરેલાં કાળા તારા જેવાં ચક્ષુઓ હીરાના ટુકડાની પેઠે

ઝળઝળાં જાણ્યાં. એ વખતે મંચેરજીનાં મુખ તથા આંખોનો શો ભાવ થાય છે, એ જોવા માટે કાશીનાથ મંચેરજીનાં મુખ સ્ક્રામું ટગરમગર જોવા લાગ્યો. વાત તો સાંભળી શકાતી નથી, ત્યારે કદાચ મુખ તથા આંખોના હાવભાવથી કાંઈ જાણી શકાશે એમ ધારીને કાશીનાથ જોવા લાગ્યો. જરખાનુનું જોલણું પૂરું થતાં મંચેરજીનો તે ઉદાસ ભાવ રહ્યો નહિ; આ વખતે તે ધણોજ કાંપી જાયો. ઓશિકાપર એક મુઠ્ઠી મારી હાથપગ પછાડી તેણે કઠોર સ્વરથી જરખાનુને કેટલીક વાતો કહી સંભળાવી.

એકાએક જરખાનુનો રંગદંડપણું બદલાઈ ગયો. તેની તે ઉશ્કેરણી હવે રહી નહિ. શરદ્ ઋતુના ઝાઝળથી ભીંજાયેલાં નીલ કમળના જેવાં તેનાં બન્ને નયનો આંસુથી છલાછલ ભરાઈ આવ્યાં અને તેમાંથી આંસુની ઢઢઢ ધારા વહેવા લાગી. હતભાગિની રડી પડી, અને ધુંટણુ મંડીએ બેસી હાથ જોડી ધણા ધણા કાલાવાલા કરવા લાગી. આંસુની ધારાઓથી તેનું પ્રકૃષ્ટિત સુંદર મુખ ભીંજાઈ ગયું.

મંચેરજી પિકારની સાથે પાછું મ્હોં ફેરવી લીધું. તે જરખાનુની કરૂણા ભરેલી ચાચનાને કાનપર ધરવામાં પૂરતી ઉદાસિનતા બતાવવા લાગ્યો. તેણે તેની એક પણ વાતનો જવાબ ન આપ્યો.

ત્યારે જરખાનુ નિરાશ થઈ ઉઠીને ઉભી થઈ, ધીમે ધીમે તેઓ ઓરડામાંથી બહાર ચાલી ગઈ. તરતજ વળી પાછી ધીરે ધીરે આવી દાખલ થઈ. દીનદષ્ટિથી મંચેરજીનાં મુખ તરફ જોઈને પાછી બહાર નીકળી ગઈ. વળી પાછી આવી, ધણીવાર સૂંધી તેણે આ પ્રમાણે કયું એવો એક કાંઈક બનાવ બન્યો હતો કે, જેના યોગે દૃઢ નિશ્ચયપર આવી જવા છતાં પણ તે જઈ શકતી નહોતી. આ વખતે પાછી

આવીને જરખાનુએ એવી એક વાત કહી કે, જેથી તેની ધારણી ધારણીના ભાગે મોકળો થઈ ગયો. મંચેરજીએ એકદમ ઉઠીને એક પેટીમાંથી એક કાગળનું ખંડલ કાઢીને ધરની વચ્ચે પડેલા એક ટેબલ પર મૂકી દીધું.

કાશીનાથના મુખે અપ્રસન્નતાને ધારણ કરી લીધી. તેણે વિચાર્યું કે, મનમોહો ખરાબર સારો જણાતો નથી, આ કાગળપત્રો જરૂર પ્રેમના પત્રો છે. જરખાનુ શું એ પત્રોને પોતાને હાથ કરવા માટે અત્યાર સુધી આવા કાલાવાલા કરી રહી હતી ? ”

જરખાનુ કાગળપત્રોનું ખંડલ છોડીને દીવાના તેજ સ્થામા રાખી તપાસવા લાગી, ખરાબર ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગી. એ પરથી જરખાનુ જોઈએ તેવી સંતુષ્ટ થઈ હોય, એમ જણાયું નહિ. તે મંચેરજીને બીજી કોઈ પણ બાબતને માટે વિનવવા લાગી. મંચેરજીએ માથું ધ્રુણાવીને તેની તે વાતને નાકબૂલ કરી. ત્યારે જરખાનુએ છેક નિરાશ થઈને તે કાગળોને સ્થાનેના ટેબલ પર છૂટા છવાયા ફેંકી દીધા.

મંચેરજીએ ત્યારે બીજું એક કાગળનું ખંડલ પણ તેની સ્થાને ફેંકી દીધું. તે ખંડલમાં લાલ, લીલા, પીળા, ગુલાબી, આસ્માની, આદિ તરેહ તરેહવારના કાગળ હતા. આ વખતે જરખાનુએ બંને ખંડલો-માંથી કેટલાક કાગળો ચૂંટી કાઢીને બાકીના કાગળોને તિરસ્કારની સાથે ડાબા હાથથી ટેબલના એક ખૂણા પર મૂકી દીધા, અને ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરવાનો ડોળ કરી મંચેરજીને કંઈક કહ્યું. ત્યાર પછી તે ત્યાંથી ચાલતી થઈ. મંચેરજી હાથમાં ફાનસ લઈ તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. ઝોરડો અંધારાથી છવાઈ ગયો.

કાશીનાથ નિસરણીપરથી ઉતરતો ઉતરતો પોતાના મનમાં જ બોલ્યો કે:—“ હું શું આંધળો છું—એ કાગળો પ્રેમના કાગળો નથી,

પણુ અવશ્ય ગીરો મૂકેલી જણુસોની રસીદો છે. મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, આ બધા મામલામાં એક ભયંકર ભેદ સમાયલો છે.” કાશીનાથે નીચે ઉતરીને તરતજ તે નિસરણીને જમીનપર મૂકી દીધી; તેના પર કેટલાંક ફૂલ ઝાડનાં પાંદડાં ઢાંકી દીધાં, નિસરણી નીચે મૂકતી વેળાએ ધીમે અવાજ થયો ખરો, પણ તેને કોઈ પણ સાંભળી શક્યું નહિ. બન્ને નજીકના એક વૃક્ષતળે જઈને છૂપાઈ ગયા. ત્યાંથી બગીચાનો દરવાજો બહુ સારી રીતે જોઈ શકાતો હતો.

થોડીવારમાં મકાનનું એક દ્વાર ઉઘડ્યું, દીવાનું તેજ અંધારાવાળા બગીચાની જમીનપર છવાઈ ગયું. આગળ જરબાનુ, તેની પાછલ મંચેરજી બહાર નીકળી આવ્યો. બન્ને કોઈ પણ દિશામાં નજર ન કરતાં બગીચાના દરવાજા તરફ ચાલ્યાં ગયાં. જરબાનુ ઉતાવળાં પગલાં ભરતી એકદમ ગાડીમાં આવી ચઢી બેઠી. ગાડી વેગપૂર્વક દોડતી ચાલવા માંડી અને મંચેરજીએ ફાનસ લઈને માથું ધુણાવતો ઘરમાં દાખલ થઈ મોટા અવાજથી બારણું બંધ કરી દીધું છુપી જગાએથી કાશીનાથ અને રસ્તમજી બહાર નીકળી આવ્યા. રસ્તમજીએ કહ્યું કે:—“હવે આપ આપની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરો. કહ્યો, આપે શું જોયું. જોઈને શું સમજ્યા. જો કોઈ ભયંકર ખરાબ બનાવ જોયો હશે, તો તે મારાથી સહી શકાશે નહિ, પણ તેમ છતાં પણ હું તે સાંભળવાને તો જરૂર ઇતેજાર છું. કહો, મારાથી તે છેક ન સહી શકાય, તેવું હોય, તોપણ કહો. આપ નિશ્ચિંત રહેજો કે, હું જરા પણ વિચલિત થઈશ નહિ.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“આજના આ બનાવથી હું તને સર્વથી બાઅશાળી ધારીશ, અને આ સંદેહને માટે તારે અત્યંત અનુતાપ સહન કરવો પડશે.

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“આપની વાતને હું બરાબર સમજી શકતો નથી.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“અત્યારે સમજવાની જરૂર પણ નથી. અહીં રહેવાનો આપણે પદા લખાવીને આવ્યા નથી, માટે આલ, હજી ખીજાં કામો કરવાનાં પડ્યાં છે. મંચેરજી દરવાજા બંધ કરી ગયો છે, માટે જેથી રીતે આપણે બગીચામાં દાખલ થયા છીએ, તેવીજ રીતે પાછા ફરવું પડશે.”

આમ કહીને કાશીનાથ રસ્તમજીનો હાથ પકડી એકદમ ચાલવા લાગ્યો. રસ્તમજીએ કહ્યું:—“પેલી નિસરણી તો ત્યાંને લાંબ પડી રહી છે.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“બલે પડી, જ્યારે આપણે આખા બગીચામાં આપણાં પગલાં પાડ્યાં છે, અને એ પગલાંને જ્યારે મટાડવાનો ખીજો કોઈ પણ ઇલાજ નથી, ત્યારે એ નિસરણીને માટે ચિંતા શા સાર કરવી જોઈએ? નિસરણી જોઈને મંચેરજી ધારી લેશે કે, કેટલાક ચોરોનું શુભાગમન થયું હતું. માટે એ બધી ચિંતાને મૂકી દે અને મારી સાથે સાથે ચાલ્યો આવ.”

બન્ને જણા દીવાલ ઓળંગીને બહાર આવ્યા. દ્વરથી તેઓ એક શબ્દ સાંભળીને દરવાજા તરફ જોવા લાગ્યા. તેમણે જોયું કે, એક માણસ દરવાજામાંથી બહાર નીકળીને એકદમ ચાલ્યો ગયો. એ માણસ ખીજો કોઈ નહિ પણ ખુદ મંચેરજીજ હતો.

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“મંચેરજીનું મન ખરાબ વિચારોથી બરેફ છે, રાત્રે પણ તેને જોઈએ તેવી જાંબ આવતી નથી. મંચેરજી ઉપરથી જોવો ખાનદાન દેખાય છે, તેવાજ અંદરથી બદમાશ છે.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“જ્યારે આપણે સારી અભિધાપાથી બરાબર

ઉંધી થકતા નથી, ત્યારે તે વિચારાનું મન નહારી અભિલાષાથી ભરેલું હોવાથી તેને પણ ઉંધ આવતી નથી.”

સ્તમભજીએ કહ્યું:—“આટલી રાત્રે એ ક્યાં જતો હતો ?”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ચરિત્રહીન વ્યક્તિને દિવસ કે રાત્રિનો વિચાર પણ ક્યાંથી હોય, તારી એ સવાલ નકામો છે. ચાલ હવે જલદી ચાલ, નહિ તો કદાચ એની ગાડી ચાલી જશે.”

બન્નેએ થોડો દૂર આવીને જોયું કે, જ્યાં તેઓ તેમના કાચ-મેનને ઉભા રહેવાનું કહી ગયા હતા, ત્યાં તે હજી સુધી તેમની વાટ જોતો ઉભો હતો. સ્તમભજીનાં પહેરેલાં વસ્ત્રોને કાઢવથી ખરડાયલાં જોઈને તેના મનમાં શંકા થઈ આવી. તેણે વિચાર્યું કે, આ બન્ને જણા સારા હેતુથી આવ્યા નથી, ત્યારે તેમણે તેને બમણું બાડું આપવાનું કહ્યું હતું, ત્યારેજ તેના મનમાં ખટકો થયો હતો. ગમે તે હો, તેણે બન્ને સ્વારીઓને બેસાડીને જોરથી ગાડી હંકારી દીધી.

સ્તમભજી ગાડીમાં બેસતાંની સાથેજ ઉપરાઉપર સવાલો પૂછવા માંડ્યા. જવાબમાં તે વચ્ચે વચ્ચે ‘હા’ ‘ના’ ‘હ’ એવા ટુંકા જવાબ મળવા લાગ્યા. એથી સ્તમભજીને તૃપ્તિ થઈ નહિ. તે મનમાં મનમાં ધણોજ નારાજ થયો. તેણે વિચાર્યું કે, આ કાશીનાથ મારા પિતાના દોસ્ત હોવા છતાં પણ મારાપર આટલી બધી દેખરેખ રાખે છે, એ કોઈ પણ રીતે બ્યાજખી નથી.

મનની આવી ખરાબ હાલત થઈ ગઈ, તેવીજ શરીરની સ્થિતિ પણ બગડી ગઈ હતી. સ્તમભજી ધણોજ દિલગીર થઈ ગયો. તે બિચારો ઉઘાડી જગામાં ઉભો રહીને ઉઘાડા માથાપર વરસાદની અવિરલ ધારાઓને વેઠી રહ્યો હતો. તેનાં પહેરેલાં કપડાં પલ્લવી મધ્ય

હતાં, કાદવડીચડથી ખરડાઇ ગયાં હતાં અને ગાડી પૂરખેસથી દોડી જતી હતી. તે સાથે ઠંડી હવા પણ ગાડીમાં સરસર કરતી પેસી જતી હતી અને એ ઠંડીથી રસ્તમજીનું શરીર થરથર ક'પી રહ્યું હતું, હાડકાં ચૂર્ણ થઈ રહ્યાં હતાં.

પોતાની મરજી મુજબજ કાશીનાથે રસ્તમજીની વાતને કાનપર ધરી નહોતી, એમ નહોતું. ખરેખર તેના મનમાં મોટી ગરબડ મચી ગઈ હતી; તે વાંકો ઢળી પડી પોતાના બન્ને લાંબા લાંબા પગોને રહામેની ખેડકપર મૂકી અર્ધી મીચેલી આંખોથી વિચારી રહ્યા હતા કે:-

“ભેદમાંથી પણ ભેદ નીકળતા જાય છે, મામલો ધીમે ધીમે સંજીન પાયાપર આવતો જાય છે. મેં અત્યાર સૂધી જે બધી બાત-મીઓ મેળવીને એકઠી કરી હતી, તે બધી બાતમીઓ આજની રાતના આ અજબ બનાવથી ઠંડી પડી ગઈ છે.”

તેણે જોયું કે, આ રહસ્યના નાટકના મુખ્ય નટ અને નટીઓ ખરખેરજી, મંચેરજી, રાખબાઈ અને જરબાતુજ છે. આ ચારેના ચરિત્રના સંબંધમાં ઉંડો વિચાર કરતાં તેના બુદ્ધિ અને કૌશલ્યનું કદપટ્ટ સમાન મસ્તિષ્ક પણ ચંચળ થઈ ઉડ્યું. છેવટે છેક અસ્થિર થઈને તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, વિચાર કરવાથી કશું પણ વળશે નહિ. બધું હાથમાં લઈ ઉલટાવી પલટાવીને જોવું પડશે, સહજમાં આ બધો ભેદ ખુલ્લો થઈ શકશે નહિ.”

થોડીવારમાં ગાડીના આરણ્યને અટકેલી કાશીનાથ ગાડીનાં પૈડાંના જેવો અવાજ અવાજ કરી મોટેથી નસકોગં ધરડવા લાગ્યો.

છેવટે રસ્તમજીના ઘર પાસે ગાડી આવી પહોંચી. ગાડીની ઘંટ-ડીની અવાજ સાંભળવાથી કાશીનાથ પોતાની મેજેજ જગી ઉઠ્યો. રસ્તમજી નીચે ઉતરી પડ્યો. અચાનક કાશીનાથને સાંભળી આવ્યું કે,

હજી સૂધી તેણે ભોજન કર્યું નથી, વળી તેને ભૂખ પણ લાગી હતી. એથી તેણે કહ્યું કે:—“રાત્રિ તો હજી ઘણી બાકી પડી છે, પણ મને સખત ભૂખ લાગી છે તેનું શું કરવું ?”

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“હજી સૂધી આપ જમ્યા નથી ? આટલી બધી રાત્રિ વીતી જવા છતાં—”

કાશીનાથ તેને બોલતો અટકાવીને વચ્ચમાંજ બેસી બેઠો:—
“હશે, એને માટે તારે ગભરાવાની કશી જરૂર નથી. હવે હું જે કાંઈ કહું તે બરાબર ધ્યાન દઈને સાંભળ, મારા હાથમાં હજી ઘણાં કામે પડ્યાં છે એથી પૂરતો સંભવ છે કે, હું તને કદાચ પાંચ સાત દિવસ સૂધી મળી શકીશ નહિ પણ જેટલા દિવસ સૂધી હું ન આવી શકું, ત્યાંસૂધી તું ખૂબ સાવચેત રહેજે. બનતાં સૂધી ઘરમાંથી બહાર પણ નીકળીશ નહિ.”

રસ્તમજી કાંઈક કહેવા જતો હતો, એવામાં કાશીનાથ કાચમેનને સબોધીને બોલી બેઠો:—“જલ્દી ગાડી હાંક.”

રસ્તમજીના મ્હોંની વાન મ્હોંમાંજ રહી ગઈ. તેણે કાશીનાથને લઈ ગાડી હાંકારી મૂકી.

પ્રકરણ ૯ મું

છૂપી સલાહ

એક દિવસ બરબોરજી અને મંચેરજી પોતાના મકાનમાં બેસીને આ પ્રમાણે સલાહ કરતા હતા; મંચેરજીએ કહ્યું કે:—“હવે શા ઉપાય ? હવે ચાલી શકશે. રૂપિયા તો મને જરૂર જોઈશેને જોઈશેજ.”

“ જલ્દી સગવડ કરી આપીશ.”

“ હવે સગવડ કરીશ એમ કહેવાથીજ ચાલી શકશે નહિ. હું રાજબાઇની પાસેથી જે કાંઈ છેતરીને લાવ્યો છું, તેનો મોઝો ભાગ આપ સાહેબના હાથમાંજ આવ્યો છે. મને શું તમે છેક બેવકૂફ ગધેડાંજ ધારો છો ? શું મારાથી તમારી એક પણ વાત અજાણી છે, એવી કલ્પના કરી બેઠા છો ? ”

“ તું રાત્રિ દિવસ મારી સાથે તકરાર કરીને તારી પોતાની ખુવારી કરી બેસીશ અને તે સાથે મને પણ પાયમાલ બનાવી દઇશ. આમ ઉતાવળો ન થા, જરા સખૂર પકડતાં સીધ.”

“ હું એટલું પણ નહિ જાણતો હોઉં ? જે એદલતના બધા રૂપિયા તમે ઉડાવી ન દીધા હોત તો તે મારા હાથમાંજ રહેત અને મારે તમારી આવી ઓશિયાળ કરવાની પણ દરકાર ન પડત.”

“ અહા, કેવી બેવકૂફી ભરેલી વાત કરે છે ! શું તે પણ બેઠ હાથે એ રૂપિયા ઉડાવ્યા નથી ? ”

“ હું એમાંનું કાંઈ પણ જાણતોજ નથી. મારે તો આજેને આજે રૂપિયા જોઈએ છે.”

“ તે જેમ અને તેમ જલ્દી મળી જશે.”

“ હવે આવી વાતોથી હું ભૂલાવામાં પડીશ નહિ. મને બધું ખોલીને કહી દો, નહિ તો હું એ બધું રાજબાઇને જણાવી દઇશ તથા તમારી બચકરતાથી માહિતગાર કરી દઇશ.”

ચુસ્તાથી બરબરજીવું મ્હોં લાલચોળ થઇ ગયું. તે ધણી મુશ્કેલી-બતથી મનને કાબૂમાં રાખી બોલ્યો:—“ ત્યારે સાંભળ, ઉતાવળો ન થા, હોરમસજીબ બધા રૂપિયા આપણા હાથમાં ઘોડાંજ વખતમાં બાવા જશે અને એ રસ્તાનો રખડતો-રઝળતો બીખારી બની જશે.”

મંચેરજીએ કહ્યું:—“ સી સીતે, ખરાખર સ્પષ્ટ રીતે સમજાવે નેહ્યો. ”

ખરબેરજીએ કહ્યું:—“ હવે હું થોડા વખતમાં જ નરખાનુની સાથે લગ્ન કરી લાઉં. ”

મંચેરજી ફરીને ઉભો થઈ ગયો. રાખમાંને રાખમાં તે બોલ્યો:—
“ શું કહ્યું ? ”

ખરબેરજીએ ફરીવાર કહ્યું:—“ હું હવે જોમ અને તેમ જલ્દી નરખાનુને મારી બાત બનાવીશ. ”

મંચેરજી હો હો શબ્દથી હસવા લાગ્યો. ગુસ્સાથી ખરબેરજીનું મુખ બમાનક થઈ ઉઠ્યું. પળવારમાં તે પોતાના મનોબાવને છુપાવીને બોલ્યો:—“ એમાં હસવાનું શું છે ? નરખાનુની સાથે મારા લગ્ન થવાથી હોરમસજીની સંપૂર્ણ મિલકત મારી જ થશે. ”

“ હું બિચારો થોડાની લાદ ઉસરડવામાં મગ્ન રહીશ. ”

“ નેથી તને રૂખિયાની તંગી ન પડે, એવો ખંદોબસ્ત કરીશ. ”

“ સાહેબ, તમે મને ચોપગાં પશુ નેવો જ માની બેઠા છો કે શું ? ”

“ કેમ ? ”

“ કેમ ! ઉલટો આમે સવાલ પૂછો છો ? ”

“ તું શું કહેવા માગે છે એજ હું સમજી શકતો નથી. ”

“ મ્યાંથી સમજી શકો ? સ્વાર્થની આગળ કશું પણ સમજી શકતું નથી. ભારે હવે હું જ સમજાવું છું. સાંભળો. જરા વિચાર કરી જુઓ કે, હવે તમારી ઉમ્મર લગ્ન કરવાને લાયક છે ખરી કે ? હજી હું નરખાનુ સાથે લગ્ન કરવાને લાયક છું. મારો વિચાર તેની સાથે લગ્ન કરવા માટે ઘણાં વર્ષો થયાં છે. હું લગ્નની આશાને હૃદયમાં ધારીને જ અહીં આવ્યો છું. આ બધું જાણવા છતાં પણ શું તમે

મારા શિકારને તમારા સપાટામાં સપડાવવા માગો છો ? પચાસ વરસની વયે અંદાર વર્ષની યુવતીની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર કરતાં તમને જરા શરમ પણ નથી આવતી ? મ્હોંમાં દાંત પણ ગણ્યાગાંઠ્યા રહ્યા છે, શરીરના સ્નાયુઓ શિથિલ થઇ ગયા છે, છતાં હજી સૂંધી કામની વાસના તમને પાપની સરિતામાં વહેવડાવી રહી છે ! વાહ ! તમારી આ વાતે તો મને છક કરી દીધો છે. હું નહોતો જાણતો કે તમારું હૈયું પાપના કાદવથી આટલું બધું મલિન થઇ ગયું હશે. અમદાવાદમાં રહી અનેક અખળાઓનું સત્યાનાશ કરી ફ્રાન્સદારી કેસમાં સપડાવ્યા છતાં પણ હજી સૂંધી તમને ભાન નથી આવ્યું ? અભયખીની વાત છે ! હવે મારા માટે રૂપિયાનો બંદોબસ્ત કરવાની કશી જરૂર નથી. હું મારી મેળેજ કરી લઇશ.”

“ તું મૂર્ખ છે, બેવકૂફ છે, ગંભીર છે. શું તને એટલું પણ ભાન નથી કે, હોરમસજી મારા વિના તારી સાથે કોઇ કાળે જરયાનુના લગ્ન કરવાને રાજી થાય તેમ નથી ? વળી તું ક્યાં મોટો મહાત્મા છે કે, મને આવાં મહેણાં મારી રહ્યો છે. તારા બળવા નિગરને એકવાર ખોલી જો અને ત્યાર પછી મને શિખામણ આપવાને તૈયાર થા. હું નહોતો જાણતો કે તું આવો નાલાયક અને બેઅદબ છોકરો નિવડશે, નહિ તો તારી સાથે હું કદાપિ દોસ્તી કે સંબંધ પણ બાંધત નહિ.”

મંચેરજીએ જરા હસીને કહ્યું:—“આપ સાહેબના જેવા, રૂપમાં કામદેવના જેવા રૂપાળા, બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિના જેવા બુદ્ધિવાળા, રંગમાં કૈાલ્યાણી પણ કાળા, ગુણમાં ગિંટથી પણ ચઢિયાતા અને દરેક બાબતમાં અથવા સોળે લક્ષણમાં પૂરા એક મહા પુરુષની સાથે હોરમસજી પોતાની દીકરીનાં લગ્ન કરવાને સામેલ થશે, એવું કાંઈ પણ કાંઈ મારા જાણવામાં આવી શકશે ખરુંકે ? ”

“મંચેરજી ! આજે તારા મનમાં ભૂત બરાયું છે કે શું ? મારી પણ આવી મળક કરે છે ! તને તારાં માઆપે મોઢાની અડખરાખતાં શીખવ્યું છે કે નહિ. જે વારંવાર મારી સાથે તું આવા ઝગડા કર્યા કરશે, તો હું ધાઈ છું કે તાઈ અને માઈ બન્નેનું કામ બગડી જશે અને બધી બાજી ઉંધી વળી જશે.”

“કોની ઇચ્છાથી બાજી બગડી જશે ? મારી ઇચ્છાથી ? કદાપિ નહિ ! એના કારણભૂત તમે છો. તમારું મન કામના કુવાડાથી છેદાઈ ગયું છે, તમારા મનમાં શયતાનનો સંચાર થયો છે, એથી કરીનેજ મારી ધારેલી મહેબૂબને તમે તમારા હૈયાનો હાર બનાવવાને તૈયાર થયા છો. શું સાહેબ મહેરબાન ! મારી મારફત ચોરી કરાવી કેદનો ઉમેદવાર મને બનાવવો અને ભાગ પાડતી વેળાએ માલના સોળેસોળ આના તમે હજમ કરી બજાવો, તે ઉપરાંત મારી સુંદરીની સાથે લગ્ન કરવાનાં કારસ્થાનો પણ કરવા માંડો, એ બધું શું મારાથી ચૂપચાપ ઉભા ઉભા જોઈ શકાય ખરું કે ? ના—ના હું નામદ નથી, જે તેમ ધારતા હો તો તમારી મોટી ભૂલ થાય છે. હું એક નાનો બાળક નથી, તમારાં દરેકે દરેક કાળાં કામ મારા ધ્યાનમાં છે. તમારા પાપી જિગરની તમામ પાપવાસનાઓ મારા જાણવામાં છે. હુંજ જરબાનુને મારી દિલારામ બનાવીશ, મારાજ હૃદયમાં તે મનોહારિણી મૂર્તિને પધરાવીશ.”

“તારો આ બધો બકવાદ આકાશના કુલના જેવો ફોકટ છે. હારમસજી કદાપિ તારી સાથે તેની આંખોની પૂતળી જેવી જરબાનુનાં લગ્ન કરાવવાને સમ્મત થાય તેમ નથી તે નથીજ.”

“કાંઈ કારણ—વખત આવ્યે એ બધું જોઈ લઇશ. તમારી સાથે જરબાનુનાં લગ્ન કરાવવાનું શું કારણ છે ? શું દુનિયામાં તમારા જેવો બીજો કોઈ પુરૂષજ નથી કે જેથી તે તમનેજ આપશે.”

“ મૂર્ખા, મું અમન્યા કારન્યા સિવાય આમ મું બન્યા કરે છે. દોરમસણ મારી સાથે જન્મ્યાનુનાં લમ કરવાને સામેલ થાય, એનાં એક નહિ પણ બધાં કારણો છે.”

“ કહો તો ખરા કે એવાં તે એ શાં કારણો છે વાડ ? ”

“ ના કહો જોઈએ, જોડશે હું મારી મેળે મારો રસ્તો સાધ કરી રાખું.”

“ જો મંચેરજી, મારા સિવાય તારી શી દજા થશે, એનો જરા વિચાર કરી જો. તું બેાર કૃતક છે. હું તને હજી પણ સાવધ થવાની સૂચના આપું છું, તહિ તો તેનું પરિણામ બચાવર આવશે.”

મંચેરજી ફરીવાર હોહો કરીને હસી પડ્યો. ખરજોરજી આ વખતે ગુસ્સો અટકાવી સમ્યો નહિ. તેણે કહ્યું:—“ ખેર ! પણ તું જાણે છે કે, હું જ્યારે ધારૂં ત્યારે તને જોલમાં મોકલી શકું તેમ છું.”

મંચેરજીએ એનો કશો પણ જવાબ ન આપતાં મોટેથી વિકટ હાસ્ય કરી ચારે દિશાએને ગળવી મૂકી.

એકાએક ખરજોરજી ફરીને ઉભો થયો. તેણે કહ્યું:—“ મૂર્ખના જામ ! જોતો નથી કે આપણી વાતને કાણ સાંભળી રહ્યું છે ? ” આમ કહીને તેણે બારણું ઉઘાડી નાખ્યું. તેણે જોયું કે તેનો તોકર ત્યાંથી ધીમે પગલે પાછો હઠી રહ્યો હતો. ત્યારે ખરજોરજીએ સિંહની પેઠે કૂદકો મારી એકદમ તેના ચાળ પકડી લીધા. તે રડીને બોલી ઊઠ્યો:—“ હજૂર ! મેં તો કશું પણ કર્યું નથી.”

પ્રકરણ ૧૦ મું

આફત

બરબોરજીનો નોકર મોટેથી રડી પડ્યો, ચીસો મારવા લાગ્યો. બરબોરજીએ કહ્યું:—“ભત્રીયાજી ! જો હવે ચીસ પાડીશ તો મારી મારીને હાડકાં પણ તોડી તારખીશ.”

“હજુર ! મેં તો કાંઈ પણ ક્યું નથી, છતાં આપ આઠલા બધા ગુસ્સે કેમ આવ્યો છો ?”

“સાલા, તું અમારી વાતો સાંભળતો હતો ખરૂંને ?”

“હા, ના.”

“ત્યારે બારણાં પાસે શું કરતો હતો ?”

“હજુર, હું અહીંથી ચાલ્યો જતો હતો, એથી કદાચ આપને મારાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો હશે.”

“અમારી વાત નથી સાંભળી ? શું આ તું ખરૂં કહે છે ?”

“હા, ના, હું ખરૂંજ કહું છું.”

મંચેરજીએ કહ્યું:—“એ આપણી વાતો શામાટે સાંભળે ?”

બરબોરજી નોકરને છોડી દબને બોલ્યો:—“હા, આ સાલો છેક ગધેડો છે, મારી બૂલ થઈ છે.”

આમ કહી તે ઘરમાં પેટો; ત્યાર પછી તેણે બારણું બંધ કરી દીધું. ફરીવાર બેઠે જણા બેઠા. બરબોરજી બોલ્યો:—“આપણે હવેથી ખૂબ સાવચેત રહેવું પડશે.”

મંચેરજીએ પૂછ્યું:—“કેમ, આપણા પર કોણ શંકા કરે તેમ છે ?”

“સ્તમજીને ફાંસીએ ચઢી ગયો હોત, તો પછી કાંઈ બચત

રહેત નહિ. પણ હવે એનાથી ખૂબ એતીને ચાલવાની જરૂર છે. એ કદાચ આપણને આશ્વત્થમાં સપડારી દે, તેવી પૂરતી દહેશત રહે છે.”

“એના બધા સાક્ષીઓ કોણે એકઠા કરી આપ્યા હતા કે નથી એ આમ સહજમાંજ છૂટી ગયો ? આપણને એ શી રીતે સપડાવી શકશે ? આપણા પર ગુન્હે સાબીત કરવા માટે સાક્ષીઓ પણ ક્યાંથી લાવશે ? ”

“હું તારી પેટે ટુંકી નજરથી જોનારો નથી, બધી ખામતોનો વિચાર કર્યા પછીજ આગળ પગલું ભરું છું.”

“એને કોણ મદદ કરે તેમ છે ? ”

“એ સાલો ઘરડો મરાડો, તેને માટે જીવતોડ મહેનત કરી રહ્યો છે. તે રસ્તમજીને કહે છે કે, હું તારા બાપનો જૂનો પુરાણો દોસ્ત છું. મને તો એના પર એટલી બધી દાઝ ચઢે છે કે હું તેને ક્યારે મારી નાખું ? ”

“શું એ વાત છાની છે ? ”

“હા, મારી ધારણા પ્રમાણે તો એમજ છે. હું તેની તપાસમાં છું.”

“ગમે તેમ હો, અને તમે ગમે તેમ કરો, પણ હવે મને રૂપિયા આપ્યા વિના ચાલી શકશે નહિ.”

“થોડાક દિવસ સખૂર કર.”

“એ બધા રૂપિયા ક્યાં નાખ્યા ? બે લાખ રૂપિયા આટલા દિવસમાંજ ઉડાવી દીધા ? ”

“તારા પાંડિત્યને લીધે આપણે બેઉને જેલમાં જવું પડશે.”

“હું શા માટે જાઉં ? જવું પડે તો તમો જાઓ.”

“કેમ ? ”

“કેમ શું ? મેં શું કહ્યું છે ? શકત તમને ઠેકાણુંજ ખાતર આપ્યું છે.”

“ રાત્રિ દિવસ ઝગડા કેમ કરે છે ? ”

“ ગુન્હેગાર તમે હોવા છતાં બધા ગુન્હાઓને મારાપર શામાટે ઢાળી દો છે ? હું જ રતનમાઈને ત્યાં ગયો હતો અને ત્યાંથી મેં જ બધી બાતમી મેળવીને તમને ઠેકાણું બતાવી આપ્યું હતું. મારાં વિના તમારાથી કશું પણ થઈ શક્યું નથી અને થઈ શકે તેમ પણ નથી. ”

“ એ બધી વાતો સંભારવાની શી જરૂર છે ? ”

“ શી જરૂર છે ? — ”

“ તું એક મોટો ગંધો છે, સૂઝવરનો બચ્ચો છે. ” આમ કહીને બરજેરજી ગુસ્સામાં આવી ઉઠી ઉભો થયો.

એવામાં કોઈએ દારપર ધક્કો માર્યો.

બરજેરજીએ પૂછ્યું : — “ કોણ ? ”

બહારથી જવાબ મળ્યો : — “ હજૂર, હું છું. ”

બરજેરજીએ કહ્યું : — “ દૂર થા, નીચ અહીંથી એકદમ દૂર થા. ”

“ હજૂર, એક પત્ર લાગ્યો છું. ” નોકરે કહ્યું.

પત્રની વાત સાંભળીને બરજેરજીએ બારણું ઉઘાડ્યું. નોકર તેના હાથમાં એક પત્ર આપીને બોલ્યો : — “ હજૂર, ટપાલી આ કાગળ આપી ગયો છે. ”

બરજેરજીએ કાગળ લઈ બોલ્યો. એકવાર પત્ર તરફ જોઈ નોકરને કહ્યું : — “ જા, અહીંથી ચાલ્યો જા. ”

તેં દોડતો નહાસી છૂટ્યો.

બરજેરજીએ ફરીવાર દાર બંધ કર્યું. ગંભીરતાથી મંચેરજી પાસે આવી તેને પત્ર આપી તેણે કહ્યું : — “ જો. ”

પત્ર વાંચીને મંચેરજીનું મોં શીકું પડી ગયું. તેણે ગભરાવાથી કહ્યું : — “ ઇલાજ ? ”

પત્રમાં આ પ્રમાણે લખ્યું હતું:—

“સ્નેહી મંચેર,

તેં જે માણસ મોકલ્યો હતો, તેને યોદેથી બધી વાત સંભળી છે. તારા આજ દિવસ સુધી કશા સમાચાર ન મળવાથી બહુ જ ફિકર થતી હતી. મેં ધાર્યું હતું કે, તું મુંબઈની મોજમજમાં આ બુટ્ટીને લઈ જઈ ગયો હશે. પણ શું એમ કદાપિ થઈ શકે ખરું કે ? તેં મને મુંબઈ લાવવા માટે જે માણસ મોકલ્યો છે, તે જણોજ બન્નો માણસ છે. હું તેની સાથે આ સતની માડીમાં મુંબઈ રસના થઈશ. તને જ્યારથી જોઈ શકતી નથી, ત્યારથી મને જરા પણ એન પડતું નથી. બીજો દિવસેજ મુંબઈ આવી પહોંચીશ. સ્ટેશનપર આવી મળજો.

તારી—

સ્નેહમયી, માતા.

બરબેરજીને બોલતો બંધ થયેલો જોઈને મંચેરજીએ કહ્યું:—

“અહીંથી માણસ તેને તેડવા ગયો છે ? કેવી ગજબની વાત ! કોણે આ સત્યાનાથ વાળ્યો !”

બરબેરજીએ ધમકાવીને કહ્યું:—“અરે મૂર્ખ, સમજતો નથી કે, પોલિસ આપણી વાત જાણી ગઈ છે ? પોલિસને માણસજ તેને અહીં લઈ આવે છે.”

મંચેરજીએ કહ્યું:—“પોલિસ શી રીતે જાણી શકી ?”

બરબેરજીએ કહ્યું:—“પોલિસ બહુ વાતો જાણી શકે છે, પણ હવે એક મિનિટ પણ વિલંબ કરવાનો વખત રહ્યો નથી. જેમ બને તેમ ચેતીને કોઈ પણ ઇલાજ શોધી કાઢવાની જરૂર છે.”

“ત્યારે હવે શો ઇલાજ કરવા ધારો છો ?”

“જો બચવા માગતો હો, તો હું જ્યાં સુધી પાછો ન આવું, ત્યાં

સૂધી તું ક્યાંય પણ જઈશ નહિ. કાંઈ પણ માણસની સાથે મુલાકાત કરીશ નહિ. ઘરમાં ને ઘરમાં ચૂપચાપ બેસી રહેજે. ”

“ તમે ક્યાં જાઓ છો ? ”

“ ખૂબી કહીશ. ”

“ હું સમજી ગયો છું, રૂપિયા લઈને મને પેલિસના હાથમાં સોંપી જેલમાં નખાવવા માગે છે અને તમે આખાદ છટકી જવા માગે છે ખરું ને વાર ? પણ એ તમારી કેવળ એક ભ્રમજ્ઞાન છે. ”

“ ગદ્દા, તારે લીધેજ આ અણધારી આફત આવી પડી છે. ”

આમ કહીને બરજોરજી તરતજ ઘરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યો. મંચે-રજી પણ તેની પાછળ જતો હતો, પરંતુ કાંઈક વિચાર કરી પાછો ઘરમાં આવ્યો.

દૂર ઉભો ઊભો નોકર આ બધું દેખાવ બેઠું રહ્યો હતો. તે મનમાંને મનમાં બેસ્યો:—“ સાહેબોની લીલા, ખેલવાનો હવે અંત આવી લાગ્યો છે. ”

પ્રકરણ ૧૧ મું

આફતના દરિયામાં

ત્યાંથી નીકળીને બરજોરજી બારોબાર હોરમસજીને ઘેર આવ્યો. એ વખતે વૃદ્ધ ડિટેકટીવ લાલુભાઈ સાહેબ તેની પાછળ પડ્યો હતો, એ વાતને તે જાણી શક્યો નહિ.

બરજોરજી જાણતો હતો કે, એ વખતે હોરમસજી નીચેની આ-ધિસવાળા ઓરડામાંજ મુખ્યત્વે રહેતો હતો, તેથી રાજબાઈની સાથે

તેને છુપી રીતે મુલાકાવ કરવામાં બહુજ સુગમતા થઈ પડશે. આમ ધારીને તે બીજે ક્યાંય પણ ન રોકાતાં રાજબાઈની પાસે આવી પહોંચ્યો.

બરજેરજીને જોતાંની સાથેજ અભાગિની રાજબાઈનું હૃદય બલપૂર્વક ડોલવા લાગ્યું. તેણે બચતો માર્યો તેનો ઘણોજ સારો સત્કાર કરીને એક આસનપર બેસાડ્યો.

બરજેરજીને નકામી વાતો કહેવાની કુરસદ નહોતી, તેથી તરતજ કામની વાત ઉપાડીને તેણે કહ્યું:—“હું ખાસ જરૂરના કામે તમારી પાસે આવ્યો છું.”

“કહો, શા કામે આવ્યા છો ?” રાજબાઈએ ઝાંખા મ્હોંએથી કહ્યું.

બરજેરજીએ કહ્યું:—“તમારા મંચેરજીને માટે હું ઘણોજ ગભરાટમાં આવી પડ્યો છું. તમે જે રૂપિયા આપ્યા છે, તે બધા તેણે આટલા વખતમાં ઉડાવી દીધા છે, હવે એક રાત્રી પાઈ પણ રહી નથી.”

રાજબાઈએ દુઃખ ભરેલા અવાજથી કહ્યું:—“આટલા બધા રૂપિયા આટલી દુકાં મુદતમાં ક્યાં ઉડાવી દીધા ?”

“ખર્ચ કરવા બેસીએ તો બિચારા રૂપિયા તે ક્યાં સૂધી બેસી રહે ?” બરજેરજીએ કહ્યું.

“મને હવે તમે શું કરવાનું કહો છો ?”

“મને હાલ તરત થોડાક રૂપિયા જોઈએ છે.”

“મારા હાથમાં હવે એક ફૂટી બદામ પણ રહી નથી.”

“આવી રીતે કેટલાક દિવસ ચાલશે ? રૂપિયા તો ગમે તે રીતે જોઈશેને જોઈશેજ. તેણે ‘રૂપિયા’ ‘રૂપિયા’ કરીને મને દીવાનો બનાવી દીધો છે. હું તમારા મંચેરજીને માટે હવે શું કરું ? મને જણાય છે કે, બધી બીના હોરમસજીને જણાવીને હવે તેની જ મદદ લેવી પડશે.”

પારધીનું તૈયાર કરેલું તીર જોઈને હરિણી જેવી રીતે વસ્ત થઈ જાય છે, તેવીજ રીતે અરજોરજની વાત સાંભળીને રાજાપાઈના મનની હાલત વ્યાકુળ થઈ પડી.

રાજાપાઈ સાડીના છેડામાં મ્હોં સંતાડીને ચૂપચાપ રડવા લાગી. તેનું હૃદય જાણે ફાટી જતું હોયની ! એવું જણાવા લાગ્યું.

દુરાત્મા અરજોરજનું પત્થર જેવું સખ્ત દિલ એથી લેશ માત્ર પણ ચળ્યું નહિ. તેણે કહ્યું;—“ એનો હવે શક્ત એક જ ઈલાજ બાકી છે. ”

પાણીમાં ડૂબતો માણસ તણખલું મળતાં તેને મેળવવા જેવો વ્યાકુળ બની જાય છે, તેવીજ રીતે અરજોરજની વાતથી સહજ આશ્વસ્ત થઈને અભાગણી રાજાપાઈએ અરજોરજના તરફ જોયું. તેણે ધણાજ કચણ ભરેલા અવાજથી કહ્યું;—“ જો એવો કોઈ પણ ઈલાજ હોય, તે મને ખતાવો. ”

“ ઈલાજ માત્ર એજ છે કે, જરખાનુનાં લક્ષ મારી સાથે—”

એકાએક નજીકમાં વીજળી પડવાથી માણસ જેવી રીતે ચમકી ઉઠે છે, તેવીજ રીતે રાજાપાઈ પણ અરજોરજની આવી અજાણ્યા ભરેલી વાત સાંભળીને ચમકી ઉઠી. તેણે કહ્યું;—“ ના-ના-હું મારા પાપને માટે નરકની પીડા ભોગવી રહી છું, એટલુંજ ખસ છે, મારામાં જ્યાં સૂધી જીવ હશે, ત્યાં સૂધી મારી કન્યાને એ પીડાના પર્યોધિમાં ફાંસીશ નહિ. ”

અરજોરજએ કહ્યું;—“ મારી સાથે તેનાં લક્ષ થવાથી તેને નરકની વેદના ભોગવવી પડશે ખરુંને વાર ? કદાપિ નહિ, રાજાપાઈ, કદાપિ નહિ. હું મારા દિલોજનથી તેને ચાહું છું. ”

સહસા રાજાપાઈ ઉઠીને બોલી;—“ ના, બહુ થઈ ચૂક્યું છે,

હવે તેમ થઈ શકશે નહિ. તે ગિચારી નિરપરાધિનીને એવી અસહ્ય થાતના ભોગવવા દઈશ નહિ. હવે તમારા જેવા દુરાત્મા રાક્ષસોના હાથમાં તે આવી શકશે નહિ. હું પણ આજથી તમારી સાથેનો સંબંધ સંખંધ તોડી દેવા માગું છું. અને તમારા આ પાપનો પ્રતિકાર કરવા ધારું છું. ”

બન્નેનાં ચઢાવીને બરબોરજીએ કહ્યું:—“ તે તમારી મરજીની વાત છે. પાંડેથીજ મારી દરેક વાતમાં તમે આવી રીતે વાંધો ઉઠાવતાં આવ્યાં છો અને છેવટે મારી વાતને જ તમારે કબૂલ કરવી પડી છે. ”

“ હવે હું કશું પણ સાંભળીશ નહિ. ”

“ એટલા માટેજ કહું છું ને કે, તે તમારી ઇચ્છા કે અભિરૂચિની વાત છે. તોપણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે, હું જરબાતુની સાથે લગ્ન કરીશ. કન્યાનો પિતા આગ્રહપૂર્વક તેનાં લગ્ન મારી સાથે કરશે. ”

“ કન્યાને ઝેર ખવડાવીને મારી નાખશે, તો પણ તે તમારી સાથે લગ્ન નહિ કરે તે નહિજ કરે. ”

“ એમાં તમારી મોટી ભૂલ થાય છે. હું તેને રાજી કરીશ. તમે જોશો કે, વાંધો ઉઠાવવાની વાત તો દૂર રહી પણ મારી સાથે લગ્ન કરીને તે ધણીજ ખુશી થશે. ”

“ હું કોઈ પણ રીતે એ લગ્ન થવા દઈશ નહિ. ”

“ એ પણ તમારી ભૂલજ છે. હવે કોઈ પણ ઇલાજે રૂપિયા મળી શકે તેમ નથી. જરબાતુની સાથે મારાં લગ્ન થવાથી અમોને રૂપિયાનો કશો અભાવજ રહેશે નહિ. હું ફક્ત મારા એકલાને માટે જ કહેતો નથી, તમારા મંચેરજીને પણ કશી તંગી વેઠવી પડશે નહિ. ”

“ જીવ જતાં છતાં પણ હું તમારા જેવા રાક્ષસની સાથે તેનાં લગ્ન નહિ કરું. ”

“ એ તમારી મોટામાં મોટી ભૂલ છે. મારી સાથે જરવાનુનાં લક્ષ્મ જરૂર થશે. હું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહું છું કે, જરવાનુનાં લક્ષ્મ મારી સાથે થશે, થશેને જરૂર થશે. ” બરજેરજીએ કહ્યું.

“ તે કદાપિ તમારી સાથે લક્ષ્મ કરશે નહિ. ”

“ એ બધું હું જોઈ લાઉંશ. પહેલાં તેનો મત લઉંશ, ત્યાર પછી હોરમસજીની પાસે જઈ લક્ષ્મની વાત રજૂ કરીશ. ”

“ હું હવે તારાથી જરા પણ ડરતી નથી. ”

“ તે તમારી અભિરૂચિની વાત છે. જ્યારે તમે મારા સદુપદેશને કાનપર ધરતાં નથી, ત્યારેજ મારે લાચાર થઈને હોરમસજીની પાસે જવું પડે છે. તેની પાસે જઈને હું કહીશ કે, તમારી ગુણવત્તી બાર્યાના ગુપ્ત પ્રણયની—”

રાજાબાઈ ઉભી હતી, તે કંપતી કંપતી હવે નીચે બેસી ગઈ. તેનું બાન વિલુપ્ત થવાની અણીપર આવી લાગ્યું, માથું ધરવા લાગ્યું. તે દીવાનીની પેઠે બરજેરજીના પગ પાસે ઉછળી પડી. તેણે કરગરોને કહ્યું:—“ દયા કર, ઓ જાલિમ દયા કર, ગુલમની તસ્વારને આટલેથી જ બંધ કર. શું તારા કઠોર પથર જેવા દિલમાં જરા પણ દયા નથી? ”

બરજેરજીએ ધીમે ધીમે પગ સેરવીને કહ્યું:—“ તમે જરા વિચાર કરી જોશો, તો તમને સમજાશે કે, હું જે કહું છું, તે અક્ષરે અક્ષર ખરુંજ કહું છું. તમે સામેલ થાઓ અથવા ન થાઓ, હું તો જરવાનુની સાથે લક્ષ્મ કરીશને કરીશજ. હું હમણાં જાઉં છું, કાલે પાછો આવી મળીશ. હું ચોક્કસ ધાડું છું કે, કાલે તમે પણ મારી આ વાતમાં અવશ્ય સંમત થશો. ”

આમ કહીને બરજેરજી ચાલ્યો ગયો. રાજાબાઈ કંપતા પગે

હબી થઇ, તે પડી જતી હતી, પણ સંભાળીને નજીકના કોચપર જઈ બેસી ગઇ.

નજીકના ઘરમાંથી બે જણાં એ દેખાવ જોઈ રહ્યા હતા, તેમાંની એક જણી ધીમે ધીમે તે ઘરમાં આવી પહોંચી.

પ્રકરણ ૧૨ મું

રતનબાઈના સંબંધમાં

જે વ્યક્તિ તે ઘરમાં આવી, તે બીજી કોઇ નહિ, પણ ખુદ જરબાનુજ હતી. તેને જોઈને હતભાગિની રાજબાઈ ઘણી મુશીબતથી મનને કાજૂમાં કરી ઉઠી બેઠી થઈ. મહા મહેનતે તેણે પોતાના મનો-ભાવને છુપાવેા પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ કોઈ પણ રીતે છુપાવી શકી નહિ. જરબાનુ ધીમે ધીમે માતાના પગ પાસે આવી બેસી ગઈ અને આંખોમાં આંસુ લાવી બોલી કે:—“ માતા, મેં બધું સાંભળ્યું છે, હું બધું જાણી ગઈ છું, પહેલેથીજ બધું મારા જાણવામાં છે. ”

રાજબાઈ મનને કાજૂમાં રાખી શકી નહિ. તેણે રડીને સાક્ષાત્માં મ્હેં છુપાવી દીધું. જરબાનુએ કહ્યું:—“ છેલ્લા કેટલાક માસ થયાં હું તારી પીડાને જોતી આવું છું. મનના અગ્નિની છૂપાવવા જતાં તું ધીમે ધીમે બળીને ખાખ થઈ રહી છે. માતાની આંટલી બધી પીડા શું દીકરીથી દેખી શકાય ખરી કે ? તને જો અસહ્ય કષ્ટ થતું હોય, તો પછી મને પણ જીવવામાં શો લાભ છે ? માતા, હું જરજોરથી સાથે તારી ઇચ્છા હશે તો જરૂર લગ્ન કરીશ. ”

રાજબાઇએ દીવાનીની પેઠે કન્યાના મુખ તરફ જોયું. તેણે વ્યાકુળતાથી કહ્યું:—“ ના-ના-ના તું તે શયતાનને ઓળખતી નથી.”

“ બહુ સારી રીતે ઓળખું છું, તેમ છતાં પણ તેની સાથે હું લગ્ન કરીશ.”

“ ના-ના-ના, કોઈ પણ રીતે નહિ.”

“ તેમ ક્યાં સિવાય લોકોમાં અને સમાજમાં આપણને આપણું મુખ દેખાડવાનો ઇલાજ પણ રહેશે નહિ. આ બધી બચાવવાનો મારા પિતાનું માથું ફરી જશે આપણને જોઈને લોકો તાળીઓ પાડશે, આપણી મસ્કરી કરશે તથા સહુ આપણને ખરાબ ચાલની કહીને ખૂબ નિંદા કરશે, આવી હાલતમાં આપણા બચવાથી શો ફાયદો થાય તેમ છે ? ”

“ ના-ના-ના, તું તેને જાણતી નથી. હું મરીશ તો પણ તેની સાથે તારાં લગ્ન થવા દઈશ નહિ.”

“ મને કશું દુઃખ થશે નહિ. શું આપણા કુળનું માન સાચવવું એ મારો ધર્મ નથી ? જો મારાથી તેમ ન થઈ શકે, તો પછી તેના કરતાં મરણને શરણ થવું એમાં શું ખોટું છે ? ”

“ જરૂર તો તું હવે મને દુઃખી કરીશ નહિ. મને હવે દુઃખ ભોગવવામાં કાંઈ પણ બાકી રહ્યું નથી.”

“ તું તેને જાણે છે, એવીજ રીતે હું પણ જાણું છું, પણ જીવી કરીને તને દુઃખ ન થાય એવું કામ કરવું એ મારી મુખ્ય દરજ છે.”

“ ના, બેટા, તું તેને ઓળખતી નથી, તે જીવતો જાગતો નર-રાક્ષસ-નરપિશાચ છે.”

“ એ પણ હું જાણું છું.”

“તે ફક્ત રૂપિયા મેળવવા માટેજ તારી સાથે લગ્ન કરવાને તૈયાર થયો છે.” રાજબાઈએ કહ્યું.

“એ વાત પણ મારા જણવામાં આવી ગઈ છે.”

“હું કયા કઠોર હૃદયથી તને તેના હાથમાં સોંપી શકું ?”

“માતા. તેમ ક્યાં વિના હવે જનસમાજમાં આપણાથી આપણું મ્હોં ખતાવવાનો ઇલાજ રહેશે નહિ. લોકો તને જાણી કહીને બોલાવશે, ત્યારે મારાથી એ બહું સ્ત્રી રીતે સાંભળી શકશે ? મારાથી સ્ત્રી રીતે બચી શકશે ? મારા પિતાજી આ વાત સાંભળશે તો શું કરશે, તે પણ તું જાણે છે કે ? એ દુરાત્મા મને મેળવીને આપણા કુળ અને વંશનું માન જાળવવા દેતો હોય તો તેની સાથે લગ્ન કરવાની મારી ફરજ નથી કે શું ? જરૂર છે.” જરબાનુએ કહ્યું.

આમ કહીને જરબાનુએ ગળાંમાંથી તથા હાથપરથી કેટલાંક ધરેણાં ઉતારીને માતાની પાસે મૂક્યાં.

રાજબાઈએ કેટલાંક ધરેણાં જોઈને એવી ચમકી ઉઠી કે, ત્યાં કેટલાંક ફણિધર નાગ ફેણો ચઢાવીને બેઠા હોત, તોપણ તે તેવી રીતે બિઠત નહિ. તેણે ગભરાયલા અવાજથી પૂછ્યું કે:—

“જરબાનુ ! આ બધાં ધરેણાં તેં ક્યાંથી મેળવ્યાં વાર ?”

જરબાનુએ જવાબમાં જણાવ્યું:—“હું સર્વ જાણું છું. તારા શરીરપર એક પણ ધરેણું નથી. મારા પિતાજી જો કોઈવાર ધરેણાંની તપાસ કરશે, તો બધો ભેદ ખુલ્લો થઈ જશે, ગજબ થશે. એવા બચથી હું મંચેજીની પાસેથી છૂપી રીતે ગીરો મૂકેલાં ધરેણાંની રસીદ લાવી મારાં કેટલાંક ધરેણાંને બદલે આ કેટલાંક ધરેણાં ગણેશમલની પાસેથી છોડાવી લાવી છું. હવેથી તું હમેશાં આ ધરેણાં પરેરતી રહેજે, બાકીનાની વાત પછીથી થઈ રહેશે.”

રાજબાઈ વ્યાકુળતાથી રડી પડી. જરબાનુ તરફ જોયા વિનાજ તે બોલી:—“ મારે જીવન શું—મુખ દુઃખ શું—હાથ છેવટે માફ સંધ્યું આપ્યું ગયું. હું મરવા બેઠી છું—મરીશ.”

જરબાનુ પણ મનને વશ રાખી શકી નહિ, રડી પડી.

એ સમયે બીજી એક સુંદરી આવીને ધીમે ધીમે જરબાનુની પાસે બેસી ગઈ. તેણે સ્નેહ સહિત તેના હાથ પકડ્યો. એ આવનાર સુવતી રતનબાઈજ હતી.

રતનબાઈએ આવી જરબાનુની નજીકમાં બેસી તેના હાથ ઝાલ્યો તેના તરફ મીઠી નજરથી જોયું. એથી જરબાનુના હૃદયમાં પહેલાના કરતાં કાંઈક વિશેષ બળ આવ્યું.

જરબાનુએ તરતજ આંખનાં આંસૂ લૂછી નાખ્યાં. તેણે કહ્યું:— “ માતા, હું કોઈની પણ વાત સાંભળીશ નહિ. હું જરજોરજની સાથે લગ્ન કરીશ. મારી પોતાની મેળેજ હું આજે તેને પત્ર લખીશ. ”

“ ના—ના—મારી હયાતીમાં તેમ થઈ શકશે નહિ.” આમ કહીને રાજબાઈએ ચમકીને જરબાનુના સ્હામું જોયું. તેની જોડમાં રતનબાઈને જોઈને તે વિસ્મિત અને સ્તંભિત થઈ તેની સંધળી નસોનું લોહી જાણે વહેતું બંધ થઈ ગયું. તેના ગળામાંથી અવાજ નીકળી શક્યો નહિ.

જરબાનુએ કહ્યું:—“ માતા, રતન હવે આપણી દાસી નથી, રતને રસ્તમજની રક્ષા કરી છે. રતન હવેથી મારી બહેન છે. તે બધું જાણે છે, તેનાથી તારે ડરવું નહિ. કદાચ મારા મુખમાંથી કોઈ વાત બહાર નીકળી શકે તેમ છે, પણ તેના મુખમાંથી કદાપિ એક અક્ષર પણ નીકળે તેમ નથી રતનને માટે મને પૂરતી ખાત્રી છે.

રતન ધીમે ધીમે આવીને રાજબાઈના પગ પાસે બેઠી. તેણે તેના બન્ને હાથ પકડ્યા. તેણે કહ્યું:—“ મા, એ દુરાતમાને દંડ દેવો એ શું આપણું કર્તવ્ય નથી ? ”

રાજાખાધએ વ્યાકુળ ભાવથી તેના તરફ જોયું; તેની ખનને આંખોમાંથી દ્રુદ્ર આંસુ વહેવા માંડ્યાં.

રતનખાધએ કહ્યું:—“ એ રાક્ષસની સાથે જરખાનુનાં લગ્ન થશે નહિ. લગ્ન થતાં પહેલાંજ તેને પૂરતી સજ્જ મળી જશે. તમે અધીરાં થશો નહિ. જરા નિશ્ચિંત રહે, હું ચોક્કસ કહું છું કે એ લગ્ન કોઈ પણ પ્રકારે થશે નહિ. જરખાનુની સાથે રસ્તમજીનાંજ લગ્ન થશે. ”

છેવટની કેટલીક વાતો એવા ભાવથી રતન કંઠમાંથી બહાર નીકળી કે, જેથી જરખાનુએ ચમકીને તેના તરફ જોયું.

રતનખાધએ કહ્યું:—“ જરખાનુ જાણે છે કે, મારો એક મરાઠો મિત્ર છે. એ રસ્તમજીના પિતાનો મિત્ર હતો. એનું નામ કાશીનાથ નાયક છે. એણેજ રસ્તમજીની રક્ષા કરી છે. હું હમણાંજ તેની પાસે જાઉં છું. તે આપણુ સર્વનો બચાવ કરશે. ”

આમ કહીને રતન જવાને માટે તૈયાર થઈને બહાર નીકળી. રાજાખાધએ ગભરાટ સાથે કહ્યું:—“ તારી વાતથી કોણ જાણે શાથી મારા મનમાં ફરીવાર આશાનો સંચાર થયો છે. બેટા, તું દાસી નથી. કહે-કહે તું કોણ છે ? ”

“ માતા, જે વખત મળશે તો એક દિવસ કહીશ. ” આમ કહીને રતનખાધ તરતજ ચાલી ગઈ.

ત્યાર પછી મા અંતે દીકરી ખનને એક બીજીના ગળાં સાથે વળગી પડીને ખુબ રડવા લાગી. આંખોનાં આંસુથી ઘણીવાર સૂકી હૃદયની જાળાને ઘણી હળવી કરી.

પ્રકરણ ૧૩ મું

બદસલાહ

આ તરફ બરજેરજીએ નીચે આવીને હોરમસજીની સાથે મુલાકાત કરી.

તેમની બન્નેની વચ્ચે ઘણીવાર સૂઝી વાતચીત ચાલી. ત્યારપછી બરજેરજી આશિસમાંથી બહાર ચાલ્યો ગયો. ત્યાંથી તે ધર તરફ પાછો ફર્યો. તેણે ઘેર જઈને જોયું કે, તે વખતે મંચેરજી એક ચરપર બેઠો બેઠોજ ઉઘી ગયો હતો.

બરજેરજીએ ઘણાજ તિરસ્કારની સાથે તેના તરફ જોયું. તેણે કહ્યું કે:—“આવા નાલાયક જીવને માટે પણ મારે કામ કરવું પડે છે. જો ધારૂં તો હું હમણાંજ તેને નાબુદ કરી શકું તેમ છું; પણ એમ કરવાથી રાજબાધ કદાચ કાંઈક ધાંધલ મચાવી મૂકે તેમ છે. બચ્યાજી, સખૂર કર. હજી થોડાક દિવસ સખૂર કર. હું તને બરાબર જોયા કરું છું.”

આમ કહીને તેણે મંચેરજીનો હાથ ઝાલી જોરથી આંચકો માર્યો. મંચેરજી ચમકીને જોગી ઉઠ્યો. ઉઘના ઘેનમાં તે પહેલાં તે કાંઈ પણ બાણી શક્યો નહિ.”

બરજેરજીએ તિરસ્કાર પૂર્વક કહ્યું:—“આ ઉઘવાનો વખત છે ખરું ને વાર ?”

“ત્યારે શું કરવાનું છે, કહો જોઈએ.”

“સારી વાત સાંભળવાને તૈયાર છે કે ?”

“હા, શા માટે નહિ સાંભળું ?”

“ ત્યારે સાંભળ, પોલિસ આપણી પાછળ પડી છે. જરા પણ ગાફેલ રહીશ તો હું ને તું બન્ને માર્યા જઈશું. ”

“ ત્યારે હવે એમાંથી બચવાનો શો ધલ્લાજ છે ? ”

“ મને કંઈ પણ કરી શકે, એવો કોઈ પોલિસ બચ્યો હજી સૂધી જન્મ્યોજ નથી, જન્મશે પણ નહિ. ”

“ એ હું જાણું છું. ”

“ જો કંઈ આદત આવશે, તો તે ફક્ત તારી મૂર્ખતાથીજ. ”

“ તમે જ કહો છો, તેમ તો હું કરતો આવું છું. ”

“ હવે નકામા ઝગડા અને મારામારી કરવાનો વખત નથી, તેમ કરીશ તો માર્યો જઈશ. ”

“ ત્યારે હવે શું કરવાનું કહો છો ? ”

“ આપણા બચવાનો ફક્ત એકજ ધલ્લાજ છે ? ”

“ શો ? ”

“ જરબાતુની સાથે મારાં લગ્ન થવાનો. ”

“ એતો પહેલાં પણ સાંભળ્યું છે. ”

“ મારી સાથે જરબાતુનાં લગ્ન કરવાને સમ્મત થશે તો હોરમ-સજીને લાચારીથી લગ્ન કરાવી આપવાં પડશે અને બ્યારે લગ્ન થશે. ત્યારે તેને આપણો બચાવ પણ ગમે તે રીતે કરવો પડશે. તેને ધન, માન અને તાકાત વગેરે ત્રણે વસ્તુઓ મૈબૂદ છે, તેથી જો તે આપણી તરફેણમાં રહેશે, તો પછી કોની તાકાત છે કે, કોઈ આપણો વાળ પણ વાંકો કરી શકશે ? ”

“ મંદોબસ્ત તો ઘણોજ મળતો છે. પણ ત્યાર પછી ? ”

“ વળી પાછો મસ્કરી કરવા માંડ્યો કે—યાદ રાખજો કે એથી હું પોતેજ માર્યો જશે. ”

“ મસ્કરી કરતો નથી, ત્યાર પછી શો બંદોબસ્ત કરવા માગો છો, એની આગા કરાવો. ”

“ તે ખુદી-ડાસી પોલિસના પંખમાં આવી પડી છે—”

“ તે મારી માતા છે, એમ ધારી બરાબર વિચાર કરીને બોલજો. ” મંચેરજીએ કહ્યું.

“ પોલિસના હાથમાંથી તેને ગમે તે રીતે છોડાવવી પડશે, નહિ તો આપણું બધું બગડી જશે. ”

“ તે રવાના થઈ ગઈ છે, એટલે અહીંથી તેઓ તેને શી રીતે મેળવી શકશે વાર ? ”

“ તેના અહીં એકવાર આવ્યા પછી, તેની સાથે આપણી મુલાકાત થવાનું અસંભવિત થઈ પડશે. માટે એને અહરથી જ ઉડાવી દેવી પડશે. એમ કરવાથી તેઓ આપણને ઓળખી શકશે નહિ. ”

“ ખરું છે, પણ તે મારી માતા છે. ”

“ એટલા માટેજ હું આજે રવાના થઈશ. અમદાવાદથી અહીં આવતી ગાડી સાથે જે સ્ટેશને મારી ગાડી એકઠી થશે, તે સ્ટેશને મળીને હું તેને ગાડીમાંથી ઉતારી દઈશ અને પાછી તેને અમદાવાદ પહોંચાડી દઈશ. ”

“ ત્યારે તો સાહેબ આજેજ રવાના થશે. હાં, સમજ્યો, સાહેબ મહેરબાન રૂપિયા લઈને ચંપટ થવા માગે છે. અને આ બિચારા ગરીબને અહીં રાખીને જેલમાં ધકેલવા માગે છે. ”

બરજેરજી બહુજ ગુસ્સે થયો. ગળવામાંથી એક નોટનું બંડલ કાઢી મંચેરજીના બોળામાં ફેંકી તેણે કહ્યું:—“ આવા જનવરને માટે પણ મારે મહેનત કરવી પડે છે, એટલુંજ નહિ, પણ તેના કલ્લામૂળ્ય પણ ચાલવું પડે છે. જા, આ બધા રૂપિયા તનેજ સોંપું છું. હવે જો

મરવા ન માગતા હો, તો હું કહું તે બરાબર ધ્યાન દધને સાંભળ. ”

મંચેરજીએ કહ્યું:—“ સાહેબજી, આટલા બધા ગુસ્સે ન થાઓ. તેવી રીતે આફતમાં સરખા ભાગનું કામ સોંપો છો, તેવીજ રીતે રૂપિયામાં પણ અર્ધો ભાગ આપવોજ જોઈએ. એમાં શું કાંઈ નવાઈ કરો છે. હવે આવો ખોટો વાદ વિવાદ કરવો તદ્દન નકામો છે. ”

“ જો હું રૂપિયાથીજ રાજ થતો હોઉં તો અત્યારે આ બધા રૂપિયા તને શા માટે સોંપી દઉં વાર ? રૂપિયા રૂપિયા શું કરે છે, એક દિવસ હું તને આખા ખનનાનો ઉપરી બનાવીશ. ”

“ ઠીક છે, હવે તમે જેમ કહો તેમ કરવાને તૈયાર છું. ”

“ હું હમણાંજ રવાના થાઉં છું. ગમે તે રીતે તારી માને પોલિસના હાથમાંથી સેરવી લેવી પડશે. ”

“ બ્યાજખી છે, પણ અત્યાર સૂધીમાં તેણે બધી વાતો કહી દીધી તો નહિ હોય ? ”

“ કહેવા દો, પોલિસ તેને મુઝાઈમાં હાજર કર્યા વિના કશું પણ કરી શકશે નહિ. ”

“ તેને શી રીતે સેરવી લેશો ? ”

“ જોઉં છું કે, પોલિસ ક્યાં સૂધી ખુદ્દિ ધરાવી શકે છે ? ”

“ હું સારી રીતે જાણું છું કે, તમારે માટે તે કામ મુશ્કેલી બરેકું થઈ પડે તેમ નથી. ”

“ તું હવે અહીં ખુબ સાવધ રહેજે, કોઈની સાથે પણ મુલાકાત કરીશ નહિ. રાજબાઈને જેવી છુપી રીતે મળે છે, તેવીજ રીતે મળતો રહેજે. તેમને કોઈને કાંઈ પણ વાત કરીશ નહિ. બસ હવે હું રવાના થાઉં છું. ”

“ અચ્છા. ”

બરબોરજીના ચાલ્યા જવા પછી મંચેરજી બોલ્યો:—મારા ગુણ-
વાન કાકા સાહેબ મને પ્રકટ એક જગલી જનવરજ ધારે છે. પણ
ચિંતા નહિ, હવે રૂપિયા હાથમાં આવ્યા છે, અહીં હવે એક પણ
માત્ર પણ રહેવું ઉચિત નથી. જેમ બને તેમ અહીંથી જલ્દી છટકી
જવાની જરૂર છે. અહીં રહેવાથી જિન્દગી જોખમમાં આવી પડે તેવો
સંભવ છે. કાકા સાહેબ પાછા ફરે તો ઠીક છે, નહિ તો પછી જોયું
જશે. હું એ દરમ્યાન બધો બંદોબસ્ત કરી લઈશ. તેઓ આવીને
જોશે એટલે ખજાનો ખાલી પડેલો જણાશે અને એથી મનમાં મનમાં
બળીને ખાખ થઈ જશે, હા-હા-હા. કેવી અજબ યુક્તિ હાથ
લાગી ગઈ છે !

આ પ્રમાણે મનમાં મનમાં જુશી થતો મંચેરજી મોટથી
હસી પડ્યો. તોફર બારણાંની નજીકમાં ઉભીને બધી વાતો સાંભળતો
હતો, તે હવે ધીમે ધીમે કાંઈ પણ અવાજ કર્યા વિના ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું

બેદનો થોડોક આભાસ

આટલા દિવસે ઘણાજ દિલગીર મનથી દાદા બાસ્કરે કીર્તિકરની
પાસે આવીને કહ્યું કે:—“ ગુરૂદેવ જે કાંઈ કહે છે, તેનો એક અક્ષર
પણ જૂઠો પડતો નથી. મારો દેસ છેક માટીમાં મળી ગયો છે અને
હાથમાં આવેલી બધી બાજી બગડી ગઈ છે.”

ત્યાં વૃદ્ધ લાલૂભાઈ પણ ખેડો હતો. તેણે દાદા બાસ્કરના મુખ

તરફ અખયખીની સાથે જોયું. એ જોઈને કીર્તિકરે કહ્યું:—“ કેમ શું થયું છે ? શાથી બધી બાજુ બગડી ગઈ છે ? ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ હવે આપ નકામી ઢીલ શા માટે કરો છો ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ત્યારે તમે મને શું કરવાનું કહો છો ? ”

દાદા બાસ્કરે સહજ નારાજ થઈને કહ્યું:—“ શું કહું મારું કપાળ ? ”

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“ ઓહ ! આજે તો હું તમને ઘણાજ તપી ગયલા જોઈ રહ્યા છું. ”

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ પીઠપરની ચામડી છોલાઈ જવાથી સહુ કોઈ ગમ્મ થયા વિના રહેતું નથી સાલાઓ વારંવાર મારી મારીને મારો તો આટોજ કાઢી નાખે છે. જાણે મારો વાંસો તો કોઈ કંપનીનું નગાઈજ હોયની ! એમ ધારીને સોટીઓનો સપાટો ચલાવ્યે જાય છે. હવે મારે તે આવી નોકરી ક્યાં સૂધી કરવી પડશે ? જો ઝીઝા દિવસ આવી નોકરી કરીશ તો મને ચોક્કસ ખાતરી છે કે, મારી જિન્દગી પણ તમામ થઈ જશે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ આજકાલ તેમની શી હીલચલ ચાલી રહી છે ? ”

દાદા બાસ્કરે જવાબ આપ્યો:—“ શું કહું, એ બદમાશો એવાં એવાં કારસ્થાનો કર્યા કરે છે કે મેં મારી આખી જિન્દગીમાં પણ એવાં બચંકર બદમાશો ખીજે ક્યાંય પણ જોયાજ નથી. ”

“ નસ થઈ રહ્યું, હજી તો તમારી ઉમ્મર સત્તાવીસ અઠવાવીસ વર્ષની પણ થઈ નથી, એટલામાં તો આવી મામૂલી આફતથી ડરી જાઓ દેા, તો પછી આગળ જતાં-શું કરશો ? આ કાંઈ લાડુ ખાવાનું કામ નથી. આના કરતાં પણ મોટી મોટી મુશીબતો બિચ્ચમાં તમારે વેઠવી પડશે. ”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું:—“એને માટે દાદા ભાસ્કર તૈયાર છે. પણ હવે તો એ બંને બદમાશોને ગમે તે રીતે કેદ કરવાનું પડશે. તેમ કર્યા વિના ચાલી શકશે નહિ.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ચિંતા નહિ, હવે તેમને કેદ કરવામાં વધારે સાબીતીની પણ જરૂર પડશે નહિ.”

“કેમ? દાદા ભાસ્કરે પૂછ્યું.”

“તમારો મામલો જીતાઈ ગયો છે. ભગવાને તમારું કામ પૂરું કરી આપ્યું છે.”

“આપ તો દરેક વખતે મારી મશ્કરીજ કર્યા કરો છો.”

દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“મશ્કરી નથી. આમ જૂઓ” આમ કહીને કીર્તિકરે દાદા ભાસ્કરના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો.

દાદા ભાસ્કરે પત્ર વાંચ્યો:—

“મહેરબાન પોલીસ કમિશનર સાહેબ

મુંબઈ

સાહેબ !

મારી બેન્કની તિજોરીમાં એકલાખ રૂપિયા ચોરાઈ ગયા છે. તે ચોરીને માટે આપના હાથતળેના અમલદારોએ મારા ખજાનચી રસ્તમજીને ગિરફતાર કર્યો હતો; પરંતુ તેની વિરૂદ્ધમાં કાંઈ પણ પ્રમાણ ન મળવાથી તેને છોડી મૂકવામાં આવ્યો છે.

આપને આનંદની સાથે જણાવું છું કે, એ રૂપિયા તદ્દન ચોરાઈ ગયા હોય એમ જણાતું નથી. મને જણાય છે કે, કદાચ ચરતચૂકચી રસ્તમજીએ નોટોના બંડલને તિજોરીપર મૂકીને તિજોરી બંધ કરી દીધી હોય, તો તે પણ માની શકાય તેમ છે. તિજોરીનું બારણું ઉઘાડતી

વેળાયે ગમે તે કારણથી નોટોનું બંડલ તીજેરીની પાછળ પડી ગયું હોવું જોઈએ. ગમે તેમ હો, પણ રસ્તમજીએ તો પોતાના મનમાં એમ જ ધારેલું હોવું જોઈએ કે, તેણે નોટના બંડલને તીજેરીમાં મૂકી દીધી છે, પણ તે તેની ભૂલ હતી, તે ભૂલ હવે પકડાઈ આવી છે.

આજે એ તીજેરીપર રંગ લગાડતી વેળાયે તેને જરા સેરવવામાં આવી, ત્યારે તેની પાછળથી તે નોટોનું બંડલ હાથ લાગ્યું છે. રસ્તમજીને વિના કારણ ધણું દુઃખો ભોંગવામાં પડ્યાં છે, એથી હું મારા મનમાં ઘણોજ દિલગીર થાઉં છું. આપને તથા આપના કર્મચારીઓને ધણી તકલીફ આપી છે, એને માટે હું અવશ્ય આપના અનુમદ તથા ક્ષમાની આશા રાખું છું હવે એ ચોરીના સંબંધમાં આપને તકલીફ દેવી પડશે નહિ. મને મારા રૂપિયા મળી ગયા છે.”

વિશ્વાસુ
હોરમસજી—બંકર
એલ્ફિન્સ્ટન સરકલ
“ મુબ્બ.”

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“જેયું ને દાદા ભાસ્કર, હવે કહો જોઈએ કે મેં તમારી મશ્કરી કરી હતી? ભગવાને તમારા કેસને આટલેથી જ ખતાવી દીધો છે અને તમને વિશ્રાંતિ લેવાનો વખત આપ્યો છે.”

“હું તો આમાં કશું પણ સમજી શક્યો નથી.” દાદા ભાસ્કરે ઘણાજ ધીમા અવાજથી કહ્યું.

“આ પત્ર બહાર પાડવાથી તમારા આસામીને તરતજ બેકસૂર ઠરાવીને છોડી દેવો પડત, તેની પાસેથી કશી પણ વાત કદાચી શકાત નહિ.” કીર્તિકરે ખરી હકીકત જણાવી.

“ત્યારે શું આ કેસ આટલી હદ સૂધી આવી લાગ્યો છે? દાદા ભાસ્કરે અન્યયનીથી પૂછ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા, એટલા માટેજ તમે એક જવાબદારીમાંથી આજે છૂટા થઇ શક્યા છો. ”

દાદા બારકરે કહ્યું:—“ સરકારી નોકરીનો શો ભરોસો ? રળી પાછું તેનાથી પણ વધારે મુશ્કેલીભરેલું કામ શિરપર આવી પડશે. નોકરને સુખે ઉંઘ પણ ક્યાંથી મળે ? ”

“ બેઠાં બેઠાં મહિનાનો પગાર ખીસામાં આવી પડે તેથીજ તમે ખુશી ખુશી થઈ શકો તેમ છો, ખરું ને વાર ? મશતનો પગાર લેવાની બહુ મોટી લાલચ જણાય છે ને શું ? ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ આપ મરજીમાં આવે તેમ કહી શકો તેમ છો. પણ હવે એ વાતને જવા દો અને હું જે કાંઈ પૂછું, તેનો બરાબર જવાબ આપો. શું હોરમસજીએ જે કાંઈ લખ્યું છે, તેના પર આપને વિશ્વાસ આવે છે ખરો કે ? ” દાદા બારકરે અન્યબી તથા ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

“ શું તમે મને છેક દીવાનોજ માનો છો ? ”

“ ત્યારે તે આવો પત્ર સા કારણથી લખે ? લાખરપિયા ચોરાઈ ગય અને તે ચૂપ કરીને બેસી રહે, એવું કદાપિ બની શકે ખરું કે ? હું ધારું છું કે તેને તેના રૂપિયા મળી જવાથીજ આવો પત્ર સાહેબના ઉપર લખી મોકલ્યો હોવો જોઈએ. ” દાદા બારકરે કહ્યું.

“ એક ફટી બદામ પણ તેને મળી નથી. ”

દાદા બારકરે અન્યબીની સાથે પૂછ્યું:—“ ત્યારે ? ”

“ ત્યારે ? પાછળથી બધી હકીકત બરાબર જણી શકશો. ”

કીર્તિકરે જવાબ આપ્યો.

૪૬ લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ આજકાલ કરતાં ત્રીસ વર્ષ થયાં ડિરેક્ટવ ડિપાર્ટમેન્ટમાં નોકરી કરતો આવું છું, નોકરી કરતાં કરતાં વાળ પણ પાકી ગયા છે, પણ આવી અન્ય ચોરી બને ખૂન જેવો

મરખડ ગોટાળાવાળા બેદી મામલો કદી પણ જોયો નથી. ગમે તેમ હોય પણ દાદા ભાસ્કરભાઈ તો એક મોટી પંચાતમાંથી છૂટયા, પણ હું કાણ જાણે ક્યારે આ પાપી કેસમાંથી છૂટી શકીશ, એતો ફક્ત ભગવાનજી જાણે છે. ”

કાર્તિકરે કહ્યું:—“ ચિંતા નહિ, તમારો આરોપી પણ જલ્દી મકડાઈ જશે અને પૂરતી સજા પણ પામશે. આવો, હવે આપણે ત્રણે જણા મળીને એ ખૂનની તપાસ ચલાવીએ. ગમે તે રીતે આપણે બધી બાતમી મેળવવી જોઈશે. મેં સાંભળ્યું છે કે, હોરમખંડ બર-જોરજીની સાથે પોતાની કન્યાનાં લગ્ન કરાવવા ધારે છે. એની અંદર ખણી કાંઈક છુપેો બેદ સમાયેલો છે. એની તપાસ કરવાની અથવા બાતમી મેળવવાની પણ જરૂર છે. મામલો ધીમે ધીમે ગંભીર થવા માંડ્યો છે. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ ત્યારે તો માંડે અનુમાન ખડેજ નિવડ્યું છે. ”

પ્રકરણ ૧૫મું

~~અગત્યનું~~

નનામો પત્ર

લગભગ એકાદ અઠવાડિયા પછી અચાનક કાશીનાથ આવી ચઢ્યો. રસ્તમજાએ તેને જોઈને બેસવાનું એક આસન આપી તેના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ મારા કુશળ સમાચારને માટે ગભરાવાની કશી જરૂર નથી. આટલા દિવસમાં તેં શું શું કર્યું છે, એનો હિસાબ આપ જોઈએ. કાંઈ નવી ખબર મળી છે કે ? ”

રસ્તમજીનું મોં એકાએક લાલચોળ થઇ પડ્યું. તેણે બાંમ્યા વૂટયા સ્વરથી કહ્યું:—“ મેં એક મોટું દુષ્કર્મ કરી નાખ્યું છે, જે કામ કર્યું છે, તે ખેવકૂદના—”

કાશીનાથ તેને અટકાવીને વચ્ચમાંજ બોલ્યો કે:—“ લાંબાં લાંબા ટાયલાં કરવા છોડી દે અને તેં જે કાંઈ કર્યું હાય તે દુકામાં જ સંભળાવી દે. નકામો વખત ગાળવાની મને કુરસદ નથી. ”

રસ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ મેં મુંબઈ સમાચાર પત્રમાં વાંચ્યું કે, બરબોરજીની સાથે જરબાનુનાં લગ્ન થવાનાં છે, એથી મેં હોરમસજી શેઠને એક નનામો પત્ર મોકલ્યો છે અને તેમાં લખ્યું છે કે, મેં મંચેરજીની સાથે તેની સ્ત્રી—”

બાકીનું રસ્તમજીનાથી પૂરું કહી શકાયું નહિ, કારણ કે, બરાબર તેજ વખતે કાશીનાથે જોર પૂર્વક પોતાની દૃઢ મુઠીને એકદમ ટેબલ-પર પછાડી અને તે સાથે ટેબલ પરની વસ્તુઓ ઠણ ઠણ કરતી ખખડી ઉઠી. રસ્તમજીે માથું ઉંચું કરીને જોયું કે, નાયક મહાશયનું પ્રફુલિત મુખ સાચકાળનાં ઢંકાયલાં વાદળાંની પેઠે મંબીર થયેલું દેખાયું.

કાશીનાથે કહ્યું:—“ કેવી બચકર મૂર્ખતા, એકજ દિવસમાં એકદમ બધું માટીમાં મેળવી દીધું ? ”

ખીજું કાંઈ પણ કહ્યા વિના ખુરસી પરથી ઉઠીને કાશીનાથ એકદમ ઉભો થઈ ગયો અને ઘણાજ ગમરાટની સાથે ઘરમાં આમ-તેમ ટહેલવા લાગ્યો. તેના પગલાંથી ભોંયતળીયું થર થર કંપવા લાગ્યું. રસ્તમજીે કાશીનાથને આ પહેલાં આવેા વિચલિત થયેલો કદાપિ જોયો નહોતો.

સહસા કાશીનાથે થોભીને પાછું વાળી જોઈ કઠોર અવાજથી રસ્તમજીને કહ્યું કે:—“ તેં શા માટે બાળકની પેઠે, મૂર્ખની પેઠે,

બેવકૂશતી પેઠે આવું કામ કર્યું ? તને આવું ડહાપણ ડાળવાનું કાણે
કહ્યું હતું ? તારા જેવો ગમાર આ દુનિયામાં ખીજો કાંઈ પણ નથી.”

“ મહાશય ? ”

“ તારૂં કપાળ, તને ડૂબી જતો જોઈને તને પકડવા માટે, ડૂબતો
બચાવવા માટે એક જણ જળમાં કૂદી પડીને તને ઠેઠ કિનારા સુધી
ધસડી લાવ્યો હોય, એવામાં તું છેક મૂર્ખની પેઠે તેના બન્ને પગને
એવા જોરથી વળગી પડે કે જેથી તે બિચારાથી પણ તરવાનું બની
શકે નહિ અને તેને પણ તારી પેઠે પાણીમાં ડૂબીને મરવું પડે, એવી
જ તેં આજે મારી પણ દશા કરી છે. મેં જતી વેળાએ તને શું કહ્યું
હતું તે યાદ છે કે ? સ્મરણ શક્તિના મસ્તિષ્કને પણ તદ્દન બક્ષણ
કરી ગયો છે ? ”

“ આપ મને મરાબર શીખામણ આપીને ચૂપચાપ ધરમાં બેસી
રહેવાનું જ કહી ગયા હતા. ”

“ એ તો સારી રીતે સ્મરણમાં છે, તો પછી આવી રીતે કાગળ
લખી મારી આગાનો અનાદર કરવાની શી જરૂર પડી ? શું મારાં
વચનોમાં તને કાંઈ મસ્કરી જેવું જણાયું હતું ? ”

શિક્ષકની પાસે તિરસ્કાર પામેલા એક વિદ્યાર્થીની પેઠે સ્તબ્ધજીએ
કંપતા અવાજથી કહ્યું:—“ પરમ દિવસે રાત્રે સપ્ત મરમી પડી હતી,
મરમીથી માથું ફાટી જતું હતું અને ધરમાં બેઠાં બેઠાં મન પણ અ-
પ્રસન્ન થઈ પડ્યું હતું, ક્યાંમ પણ સારું ન લાગવાથી હું થોડેક
દૂરવા માટે બહાર ગયો હતો. રસ્તામાં ‘ મુંબઈ સમાચાર ’ પત્ર ખરી-
દીને મેં વાચ્યું, તો મને જણાયું કે, બરજોરજીની સાથે જર્યાનુનાં
લાગે થતાનું નક્કી થઈ ગયું છે. ”

“ કેમ, તને યાદ છે કે, તેં મારી સાથે શી ચર્ચા કરી છે !

દરેક ખામતમાં મારા કહેવા મૂળમ વર્તવાને તું મારી સાથે કબૂલ થઈ ચૂક્યો છે, એ વાત તને યાદ છે ખરી કે ? ”

“ પણ આપ એ વખતે હાજર નહોતા. વળી હું ધાંડું છું કે, આવા અન્યથા બરેલા સમાચાર વાંચીને આપ પણ અન્યથ થયા સિવાય રહેત નહિ. ” રસ્તમજાએ કહ્યું.

અત્યંત અસ્થિરતાથી કાશીનાથે કહ્યું:—“ બસ, હવે સખૂર કર. મારી સાથે યુક્તિ લડાવવાની કશી પણ જરૂર નથી. જે તદ્દન બે-વકૂફ હોય છે, તેઓજ બેવકૂફી કરતી વેળાએ તારી પેઠે વિસ્મિત થઈ જાય છે. કેવી મુશ્કેલીની વાત છે કે, નનામો પત્ર વગર વિચારેજ ધકેલી દીધો ! તું ખરાખર જાણતો નથી કે, તેં આજે મને એક મોટી મુશ્કેલીમાં નાખી દીધો છે. માણસોને જે જે ખામતોમાં મેં ધીરજ આપી હતી, તેમની પાસે હવે માફ માન જળવાશે નહિ, એમ મને સાફ જણાય આવે છે. તારા માટે તેમની પાસે મારે મિથ્યાવાદી અને દગાખાજ થવું પડ્યું છે. હું અહીંના એક—” કહેતાં કહેતાં છેક અર્ધે આવી અટકીને તેણે કહ્યું:—“ હવે બીજી નકામી વાતોથી કાંઈ વળવાનું નથી, હવે તું જે બૂલ કરી બેઠો છે, તેને સુધારવાની કોશિશ કરવાની જરૂર પડી છે. તેં એ સત્યાનાશ વાળનારા પત્રને ક્યારેક પોસ્ટમાં નાખ્યો છે વાર ? ”

“ ત્યારે લગભગ રાત્રિના દશેક વાગવા આવ્યા હશે. મેં જ્યારે એ પત્રને પોસ્ટની બાકસમાં નાખ્યો, ત્યાર પછી તરતજ મારા મનમાં મને ધણોજ અનુતાપ થવા લાગ્યો હતો. ”

“ પત્રને હાથમાંથી બાકસમાં નાખતાં પરેલાં એ અનુતાપ થવાની અગત્ય હતી. હશે, ત્યારે તો તારે તે અમૃતમય પત્ર કાલની પહેલી પોસ્ટમાંજ હોરમસજીના હાથમાં પહોંચી ગયો છે. હું ધાંડું છું

કે, પહેલી ટપાલના કાગળો તે પોતાના બેસવાના ઓરડામાં જ વાંચે છે, પણ શું એ વખતે તે ઓરડામાં તે એ-લોન્ રહે છે કે ? ”

“ હા, પરેલી ટપાલના કાગળો તે પોતાના બેસવાના ઓરડામાં જ વાંચે છે અને દશ વાગ્યા પછી ઓફિસમાં આવીને બેસે છે. ”
રસ્તમજીએ ખરી હકીકત જણાવી.

“ તે તારા પત્રમાં જે કંઈ લખ્યું હતું, તેમાંનું થોડું ઘણું પણ તને યાદ છે ખરું કે ? બરાબર વિચાર કરીને, સ્મરણમાં લાવીને કહે જોઈએ. અત્યારે એ બધી ખીના જાણવાની મને ખાસ જરૂર છે. ”

“ વિચાર કરવાની કે સ્મરણમાં લાવવાની કશી પણ જરૂર નથી. મને પં-લેથા ઠેઠ છેલ્લે સૂધી એ બધી હકીકત બરાબર યાદ છે. ”
એમ કહીને રસ્તમજીએ પત્રમાં જે લખ્યું હતું તે કહી દીધું.

બરાબર ધ્યાન દઈને કાશીનાથ એ બધી હકીકત સાંભળતો ગયો. બધાં તથા કપાળ ચઢાવીને તે ચૂપચાપ ખીજી બાજુએ જોતો બેસી રહ્યો. તે પોતાના મનમાં મનમાં શા ઉપાયે આ બચંકર બૂલને સુધારવી એનો વિચાર કરવા લાગ્યો. કોઈ પણ એવો સરળ ઇલાજ ન મળવાથી તે એકદમ વ્યાકુળ થઈ ગયો. ઘણીવાર પછી તેણે કહ્યું:-

“ એક તરફ બચંકર પત્ર લખ્યો છે અને ખીજી તરફ બધી ખીના સાફ સાફ જણાવી દીધી છે. તે આ કામ કરવામાં કેવળ બેચક્કરીજ કરી નથી, પણ સત્યાનાથ વાળી દીધો છે એક જંગલી ગધેડો પણ તારા જેવું કામ કરતાં જરા વિચાર કરી જુએ તેમ છે, ત્યારે તું બુદ્ધિમાન હોવા છતાં કશો પણ વિચાર કર્યા વિના એક મોટામાં મોટું જોખમ ભરેલું કામ કરી બેઠો છે. જેનામાં વિચાર શક્તિનો એક બિન્દુપણ હોય છે, તે તારા જેવો બયાનક પત્ર લખી શકે તેમ નથી. પણ કહે જોઈએ, ફરીવાર કહે જોઈએ કે, તે તે પત્રમાં શું લખ્યું છે વાર ? ”

સ્તમજીએ ફરીવાર કહ્યું. પહેલાં ને કહ્યું હતું, તેવું જ આ વખતે પણ બરાબર કહી સંભળાવ્યું, એમાં એક અક્ષરનો પણ ખાંચો પડવા દીધો નહિ.

કાશીનાથ એ સાંભળીને કહેવા લાગ્યો:—“ ગજળ થયો છે, આવાં કારસ્થાનમાં તું આવો પહોંચેલો અને પાકો હશે, એવું મેં આ પહેલાં ધાર્યું નહોતું. ‘ તેજ વ્યક્તિએ શું તમારી પત્નીનાં ધરણું છીનવી બજારમાં ગીરો મૂક્યાં છે. ’ આ શબ્દો કેવા ભયાનક છે. એનું પરિણામ શું આવશે ? મારા ધારવા મૂજબ એનું પરિણામ પણ ધણું જ ભયંકર આવશે. તે ઉપરાંત કેવો વિષમ અને મશ્કરી ભરેલો ઉદ્દેશ આપ્યો છે કે, ‘ પણ તમારી જગાએ જો કદાચ હું હોતો તો કદાપિ લોકોની નિંદાને પાત્ર થવાનું પસંદ કરત નહિ. ’ વળી ‘ આં ના ઉપર પણ નજર રાખત ’ સ્તમજી તારે આવું લખવાની શી જરૂર પડી હતી ? તારા આ પત્રનું પરિણામ ધણુંજ શોચનીય થઈ પડશે.”

આમ કહીને તે ચિંતાતુર મનથી સ્તમજીના મ્હોં સ્હામું જોઈ રહ્યો. થોડી વાર પછી બોલ્યો કે:—“ સ્તમજી, હોરમસજી શું ધણોજ ખરાબ અને ગુસ્સાદાર આદમી છે ? ”

સ્તમજીએ જવાબ આપ્યો:—“ ના, તે સહજમાં ચીડાતો નથી, પણ જ્યારે ગુસ્સે બરાય છે, ત્યારે તેના ગુસ્સાને કોઈ પણ રીતે શમાવી શકાય તેમ નથી. ”

“ ત્યારે તો હવે બીજો કોઈ પણ ઉપાયજ નથી. ચોક્કસ કાંઈકને કાંઈક આપત આવી પડશે. ”

“ શી આપત આવી પડશે ? ”

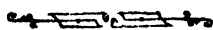
“ આપત, ભયંકર આપત આવી પડશે અને એકી સાથે બધી મહેનત માટીમાં મળી જશે. કોઈ બુદ્ધિમાન પુરૂષ ગુસ્સે બરાબર

કાંઈ પણ કાર્ય કરતો નથી, પરંતુ હોરમસજી જે હમણાં તારો પત્ર વાંચી ચીડાઈને રાજબાઈની પાસે જઈ આજ્ઞા કરશે કે, વારાં હીરા મોતીવાળાં ધરણાં બહાર કાઢી આપ, ત્યારે બધો ભેદ ખુલ્લો પડી જશે અને એ વખતે રાજબાઈ લાચાર થઈને પોતાના અપરાધને કબૂલ પણ કરી લેશે. એ વખતે આપણી આશાલતા પણ જડમૂળથી ઉખડીને નાબૂદ થઈ જશે. ”

“ આપના કહેવાનો આશય બરાબર સમજી શકતો નથી. ”

“ જે સમજતો હોત તો, આવો પત્ર તું મોકલત ખરો કે ? એક તરફ રાજબાઈનો ભેદ ખુલ્લો જશે અને બીજી તરફથી પાંજરા માં પૂરાયલું પંખી ઉડી જશે. મંચેરજી કે બરબેરજીને કોઈ પણ રીતે કેદ કરી શકાશે નહિ. તેઓ જે હમણાં સરી પડશે તો તારી બદનામીનો પણ હમેશને માટે એક પાકો બદોબસ્ત થઈ જશે. ” કાશીનાથે કહ્યું.

રૂસ્તમજી કાંઈક કહેવા જતો હતો, એવામાં બારણાં તરફ તેની નજર પડી. તેણે જોયું કે, બારણાંની નજીકમાં રતનબાઈ ઊભેલી હતી. રતનબાઈ ધીમે ધીમે ઘરમાં દાખલ થઈ.

પ્રકરણ ૧૬ મું

રતનની બહાદુરી

કાશીનાથે રતનબાઈને જોઈને કહ્યું કે:—“ આવને રતન, સંકોચ શા માટે રાખે છે ? તારૂં મ્હોં જોતાં જણાય છે કે, તું જરૂર કાંઈક

નવી ખખર લઇને આવી છે. ” આમ કહીને તેણે ઉત્સુકતા બરેલી નજરથી રતનના તરફ જોયું.

રતનખાઇએ કહ્યું:—“ માલિકને ત્યાં આજે કાંઈક ગરબડ મચી ગયેલી જેવામાં આવે છે. મામલો જેવા સંગીનપાયા પર આવી ગયો છે, તે પરથી જણાય છે કે, કોઈ એક ભયંકર બનાવ બનવાની તૈયારી થઇ ચૂકી છે. જરખાનુએ જલ્દી જલ્દી આપને સમાચાર આપવામાટે મને એકદમ અહીં મોકલી આપી છે. ”

“ હા, જરખાનુ ઘણી બુદ્ધિમતી છે. તેણે સાઈ કામજ ક્યું છે. પણ તમારે ત્યાં આજકાલ બરબોરજની આવજાવ કેવીક થાય છે વાર ? ” કાશીનાથે પૂછ્યું.

કાશીનાથના કહેવાના જવાબમાં રતનખાઇએ જણાવ્યું કે:— “ લમની વાત નક્કી થઇ જવા પછી તેની આવજાવ ખૂબ વધી પડી છે. દહાડામાં ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર વાર તે આવે છે. ”

આ વાત સાંભળીને રતનખાઇ કોપિત થઈ પડ્યો, તેણે કહ્યું કે:—“ શું ! એ બદમાશ, ચોર, ખૂની લૂટારો હજી સૂધી હોરમસંજના ઘરની સાથે વળગી રહ્યા છે. જરખાનુની સાથે વાતો કરે છે ? મહા-શય ! આનું નામજ શું આપનું પ્રતિષ્ઠાપાલન કે ? આપે જે આશા આપીને મને એકદમ આકાશમાં ચઢાવી દીધો હતો, તે શું—”

કાશીનાથ એને અટાકાવીને વચમાંજ બોલ્યો કે:—“ બહુ સાઈ, હવે તારી બુદ્ધિને વધારે પ્રકાશમાં ન લાવ તે જે કાંઈ ક્યું છે, એને લીધેજ મહા પંચાત આવી પડી છે. જ્યારે તું પોતે પોતાનીજ રક્ષા કરી શકતો નથી, તારે તારા માટે જેઓ ખરા નિગરથી અને ખરી લાગણીથી કામકાજ કરી રહ્યા છે, તેમના કામમાં વિઘ્ન નાખીને વિનાકારણે મૂર્ખતા શા માટે દર્શાવે છે ? એક નનામો પત્ર

હાખીને તો અમને મહા મુશ્કેલીમાં નાખી દીધા છે, છતાં પણ હજી તારી બૃહસ્પતિ જેવી બુદ્ધિનો અંત આવતો નથી ?”

અત્યંત રક્ષ સ્વરથી રસ્તમજનો આવો તિરસ્કાર કરીને કાશીનાથ નાયકે રતનના મુખ તરફ જોઈને કહ્યું કે:—“કહે તો બેટા, શું કહેતી હતી;—હારમસજીને ત્યાં મચેલા ધાંધલનું કાંઈપણ કારણ તારા જાણવામાં આવી શક્યું છે ખરું કે ?”

“ના, બરાબર જાણવામાં આવ્યું નથી. તેમ છતાં પણ મામલો જેવા રૂપ પર આવી ગયો, તે પરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે, એના યોગે કાંઈ એક મહા ભયંકર બનાવ બનશે. એ બનાવનાં પૂર્વ લક્ષણો સ્પષ્ટ જણાવા માંડ્યાં છે. હું રાજગાદીને એ સંબંધી કાંઈ પણ વાત પૂછું છું, તો તે તે વાતને ઉલટાવીને તદ્દન દબાવી દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે હમેશાં ચૂપચાપ બેસી રહે છે. રાત્રિ દિવસ તેનું મન ચિંતા-તુર રહ્યા કરે છે. ખાવાપીવામાં કે સૂવા બેસવામાં પણ તે પૂરતું ધ્યાન આપતી નથી. ભગવાન જાણે શો બનાવ બન્યો છે, કે જેથી હારમસજીના ઘરમાં આનંદને ઠેકાણે શોકનો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે. મેં એ સંબંધી ઘણા ઘણા વિચારો કર્યા છે, પરંતુ મારા સમજવામાં કશું પણ આવતું નથી.”

“હારમસજીના શા સમાચાર છે ?” કાશીનાથે અજ્ઞાતજ્ઞની સાથે પૂછ્યું.

“હા, હું એ બધી વાતો તમને હમણાંજ કહેવાની હતી, તે પણ ઘણીજ ચિંતામાં આવી પડ્યો છે. તેનું મન પણ ઠેકાણે નથી, ગઈ કાલથીજ તેની એવી ખુરી હાલત થઈ ગઈ છે. તેના અવાજમાં પણ તફાવત પડી ગયો છે. જાણે અત્યારના હારમસજીમાં અને ગઈ કાલના હારમસજીમાં જમીન આસ્માનનો ફેર પડી ગયો છે. અત્યારનો

તેનો અવાજ કઠોર અને કઠર્શ બની ગયો છે, તેમાં મધુરતાનું નામ કે નિશાન પણ જોવામાં આવતું નથી. દષ્ટિ દીવાનાના જેવી બની ગઈ છે, જેના તરફ જૂએ છે, તેના તરફજ તે જોઈ રહ્યા હોય, તેમ જણાતું નથી. પણ જ્યારે તેની નજર રાજબાઈના તરફ પડે છે, ત્યારે તે ધણીજ વિકરાળ અને મિહામણો બની જાય છે. કાલે સાંજે જ્યારે તેણે સાંભળ્યું કે, મંચેરજી આવ્યો છે, ત્યારે તરતજ એક જરૂરી કામનું બહાનું બતાવીને તીર વેગે પોતાના ઓરડામાં નહાસી ગયો હતો.

કાશીનાથ નાયક બોલી ઉઠ્યો:—“ત્યારે તો ઠીક થયું છે, હોરમસજી સહજમાં બીડાઈ ઉઠે એવો આદમી નથી, ઉમ્મર થઈ છે, ધણા ધંધા ચલાવ્યા છે, એટલે એ એક બુદ્ધિમાન પુરૂષ છે. એકદમ એ કાંઈ બખેડો કરી દે તેવો નથી. માઈ અનુમાન બરાબર છે કેમ રસ્તમજી, અત્યારે તે પ્રમાણે મેળવવાની કોશિશ કરે છે, ખરો કે નાહ વાર?”

રસ્તમજીને જવાબ આપવાની તક ન આપતાં તેણે શરીવાર રતનબાઈના મુખ તરફ જોઈને કહ્યું:—“રાજબાઈ અને તેની કન્યા શું ગઈ કાલે ફરવા માટે બહાર નીકળી હતી કે?”

રતનબાઈએ જવાબ આપ્યો:—“હા, બપોરે એવાર બહાર નીકળી હતી.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“તેમના બહાર ચાલ્યા જવા પછી રસ્તમજીએ શું કયું હતું, એ જાણે છે કે?”

રતનબાઈએ જવાબ આપ્યો:—“હું પણ તેમની સાથે બહાર ફરવા ગઈ હતી, એટલે એ બાબતમાં કશું પણ જાણી શકી નથી.”

કાશીનાથ પોતાના મનમાંને મનમાંજ બેઠ્યો કે:—“બીજું શું કરવાનો હતો, મારા ધારવા મૂજબ તે સાબીતીઓ એકઠી કરતો

હશે અને જેણે જે કાંઈ પૂરાવા એકઠા કર્યા હશે તે પણ ધણા મન-
ખૂત હશે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે રસમજીને જોશીને
કહ્યું:—“ભાઈ! તેં એક પત્ર લખીને મને એવી મુશ્કેલીમાં નાખી
દીધો છે કે, મારાથી કોઈપણ રીતે એમાંથી બહાર નીકળી શકાય
તેમ નથી. તું હવે સારી રીતે જાણી શક્યો હોઈશ કે, અવિચારિતાનું
પરિણામ કેટલી સીમા સુધી બચાવે સ્વરૂપ ધારણ કરી લે છે.”

કાશીનાથ નાયકની વાતથી રતનબાઈના મનની અનેક શંકાઓનું
નિરાકરણ થઈ ગયું, તે બોલી ઉઠી:—“ઓહ! હવે હું બરાબર
સમજી ગઈ! હોરમસજી હવે બધી ખીના જાણી ગયો છે,”

“હા, તે ધારે છે કે, તે બધું જાણી ગયો છે, તેણે બધાં
પ્રમાણો મેળવી લીધાં છે. પરંતુ તેની અંદર જે ગૂઢ રહસ્ય સમાયેલું છે,
તેનાથી તો તે પણ ઘણોજ દૂર છે. પરંતુ રતન! તેં શી રીતે જાણ્યું
કે, હોરમસજી બધી ખીના હવે બરાબર જાણી ગયો છે, વાર?”

રતનબાઈએ જવાબ આપ્યો:—“તેણે કાલે દરવાજાના દરવાજાને
બોલાવીને કહ્યું હતું કે, તેની પાસે ગમે તેની ચીઠ્ઠી આવે, તોપણ
તે બધી ચીઠ્ઠીઓ પ્રથમ મને દેખાડી જવી.”

કાશીનાથે પૂછ્યું:—“તેણે એ હુકમ ક્યારથી જારી કર્યો
છે વાર?”

રતનબાઈએ કહ્યું:—“સાંજથી.”

કાશીનાથે કહ્યું:—“હા, ઠીક થયું છે, મામલો સંગીન થઈ
પડ્યો છે, તેણે ખરો રસ્તો પકડી લીધો છે. આ પ્રમાણે અંદરનાં
સઘળાં પ્રમાણો એકઠાં કરીને જ્યારે તે દૃઢ નિશ્ચયપર આવી જશે,
ત્યારે સ્વાભાવિક રીતેજ એનો બદલો લેશે પણ હવે હું તને એમ
પૂછવા માગું છું કે, એ વખતે તેને કોઈ પણ રીતે કાળજીમાં લઈ

શકશે ખરો કે ? તેને જે બેનમી પત્ર મળ્યો છે, તે વાદન નાપા-
વાદાર છે, કિંમી પ્રાપ્ત બે હવે કાંઈ પણ રીતે સમજાવી શકાય,
તો તેથી—” એકએક વચ્ચમાંજ અટકી પડીને કાશીનાથ તાપક
અંબીર ચિંતામાં ડૂબી ગયો. તે નીચું માથું કરીને કાંઈક વિચા-
રવા લાગ્યો.

ધણીવાર સુખી ચિંતામગ્ન રહ્યા પછી કાશીનાથે એકાએક
રતનના તરફ જોઈને કહ્યું:—“ ગમે તેમ હો, પણ બેદા, તારી બધી
વાતપરથી ધણી ખીના જણાઈ આવી છે. હવે મારે ગમે તે રીતે
કાંઈક કરવું પડશે. હાથપગ સંકેલી ચૂપ કરી બેસી રહેવાથી હવે
ચાલી શકશે નહિ. તું હવે ત્યાં પાછી ચાલી જ, જ્યારે જે કાંઈ
બને તેના તરફ ખૂબ સાવચેતીથી બરાબર ધ્યાન આપતી રહેજે.
જ્યારે જે કાંઈ કામ કર તે ખૂબ વિચારીને કરજે. તારાપર પણ
દોરમસજીને એવી શંકા ઉપજી આવી છે કે, એ કારસ્થાનમાં તું પણ
સામેલ થયેલી છે. માટે બરાબર સંભાળીને રહેજે અને જ્યારે જે
કાંઈ બને તેની ખબર મને બરાબર વખતસર આપતી રહેજે. યાદ
રાખજે કે છેક નમાલી ખાખર પણ આપણા માટે વખત આવ્યે ધણીજ
હિમતી અને ઉમદા સર્પ પડશે. મારા કહેવાનો એક અક્ષર પણ
જાણીશ નહિ.”

રતનમાઈ કાશીનાથને વિશ્વાસ આપી તરતજ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.
એવામાં જીવંતપરતી ઘડિયાળમાં ટકું ટકું કરતા બાર વાગ-
વાના ટકોરા સંભળવા. ઘડિયાળના ટકોરાનો અવાજ સંભળીને
કાશીનાથને એતાઓ સંસાર થયો. તેણે કહ્યું:—“ કેવી મજબૂની
પ્રાપ્ત છે ! આટલી વારમાંજ બાર વાગી ગયા, હજી જમવાનું પણ
ખાઈ નહીં છે ! ”

इस्तमञ्ज काशीनाथनो आवो वियलित भाव जेधने मनभां ते
मनभांज अत्यंत वियलित यच्च उठयो, तेजे क्षुण्णभावथी कथुं:—
“त्यारे तो में आपने मोटी आइतमां नाप्पी दीघा !”

काशीनाथे कथुं:—“डा, भाई ! मोटी आइतमां नाप्पी दीघा
छे. હવે મારે શું કરું, એનો વિચાર પણ મારાથી કરી શકતો નથી.
ને જોઇએ ભાઈ ! તારા એક નનામા પત્રને માટે મારે કેવી બચંકર
અમલક બોમલવી પડે છે !”

મકરણ ૧૭ મું

નનામા કાગળનું પરિણામ

કાશીનાથે જેવી રીતે ધાર્યું હતું, તેવીજ રીતે इस्तमञ्જનો તે
નનામો કાગળ મળવાયા હોરમસજ ધણીજ બચંકર સ્થિતિમાં
આવી પડ્યો.

ત્યારે નવ વાગવાનો શુમાર થવા આવ્યો હતો. હોરમસજ
પોતાની બેઠકના ઓરડામાં આવી બેઠો હતો, એવામાં નવ વાગ્યાની
પોસ્ટમાં કાગળનું એક અંકત તેના હાથમાં આવ્યું. તેમાંનો એક
કાગળ વાંચતાં પહેલાં નનામાં લેતાંની સાથેજ તેના મનમાં કાંઈક
ખટકો થઈ આવ્યો. કાગળમાં ઠેકઠેકાણે જૂદું જૂદું લખેલું હતું,
એક એક અક્ષરનો જૂદો જૂદો જગાએ જૂદો જૂદો આકાર જણાતો
હતો, કાગળને બેતાંવંતજ જણાઈ આવતું હતું કે, લખનારે કાગળની
દરેક જગાએ પોતાના સ્વાક્ષરને છપાવી રાખવાની કોશિશ કરી હતી.
કામળ નનામો હતો. એવા નનામા કાગળો ધણી ધંધાદારીઓને ત્યાં

આવ્યા કરે છે. કોઇના કાગળમાં ગાળામાળીનો વરસાદ વરસાવેરો હોય છે, કોઇના કાગળમાં માર મારવાનો ભય અતાવેરો હોય છે, તો કોઇના કાગળમાં રૂપિયાની માગણી કરેલી હોય છે; આમ થવાનું કારણ એ છે કે, ધંધાદારીઓને તરેહ તરેહવારના લોકોની સાથે કામ પાડવું પડે છે. ગમે તેમ હો પણ આ નનામા કાગળના લેખક એવો મધુનો વરસાદ (?) વરસાવ્યો હતો, કે જેનો સ્વપ્નમાં પણ તેને ખ્યાલ નહોતો. હારમસજીએ પત્ર :ઉકેલીને વાંચવા માંડ્યો. પત્રમાં લખ્યું હતું કે:—

સાહેબજી!

તમારા ખજાનચીને કેદખાનામાં મોકલીને તમે ખૂબ બુદ્ધિમાનના જેવું કામ કર્યું હતું, એમાં તો જાણે કશી શંકાજ નથી, તમે તેની સત્યતાપર શંકાશીલ થઇનેજ તેમ કર્યું હશે, પરંતુ એના બરાબર વિચાર કરવાની તમને ખાસ જરૂર હતી. જેણે તમારી તીજેરીમાંથી ચોરી કરી છે, તેજ વ્યક્તિએ તમારી પત્નીનાં ધરણાં પણ છીનવી લઈને બજારમાં ગીરો મૂક્યાં છે. ”

“તમારો સ્વભાવ કેવો છે, એતો હું જાણુતો નથી. પણ જો હું તમારી જગ્યાએ હોત તો જનસાધારણની વચ્ચે આમ નિદાને પાત્ર થઈને ચૂપચાપ બેસી રહેત નહિ, તેમજ મારી ઓનો વિશ્વાસ પણ કરત નહિ, તરતજ તેનો કાંધક નિકાલ લાવી દેત મારી સીપર હાથેશાં નજર રાખત અને તેના ખાન્દાન સગાંઓનો પણ બિલકુલ વિશ્વાસ કરત નહિ.”

તમારો—

કોઈ બહુ ચાહનાર
હોસ્ત.

પત્ર વાંચતાં વાંચતાં હોરમસજીનું માથું ફરી મથું. તેના સુખ તથા સ્ત્રીભાગ્યતા ઉપર ફોણે આવેલો વજાલાત કર્યો ? ભૂતકાળના સુખોની ધ્વનિએ માતસપદપર ક્રિદિત મથને તેની વર્તમાન સ્થિતિને અત્યંત ભયંકર કરી દીધી. તેની સ્ત્રી તેની સાથે ફગાયાજી ચલાવે છે, અથવા જે સ્ત્રીપર તેની અદ્વલ-અચલ વિશ્વાસ હતો, તે ખેવકા નિવડી છે. એવા એવા અલેક વિચારોથી હોરમસજી દીવાના ત્રેવો ખતી ગયો. તેના મસ્જકપર સ્પદસ્પમાં રહીને કોઇ જાણે હયોડાના મજાખત આધાતો કરવા લાગ્યું. તેના હાથ, પગ મન આદિ સધળું અશક્ત થઇ ગયું, તે સ્તાંભિત રીતે અને ખાલી નજરે તે ઉધાડા નનામા કાગળ તરફ જોઈ રહ્યા. એકાએક તે હાડણુ કોધથી અધીરો થઈ તે ઊડી ગયો. તે ઘાંત સાથે ઘાંત પીસીને મનમાંને મનમાંજ ખોલવા લાગ્યો:—“હું શું મૂર્ખ છું, કે કોઇ ખીજના એક નહારા નનામા કાગળપર આસ્થા રાખીને મારી મરીલાખી. સ્ત્રીના પવિત્ર સ્વભાવપર ભયંકર સંકળનું આરોપણ કરી તમારો છું ?”

આમ કહીને તેણે તે પત્રના કકડે કકડા કરી ચોળા નાખી મોતીની નજર આગળથી એકદમ દૂર ફેંકી દીધા. તેણે ફરીવાર મનમાંજ હર્ષ:—“આ કાગળની વાતને મારે એકવાર તપાસી જોવી મફત. એવી સારા ચારિત્ર્યવાળા સ્ત્રીના ઉપર આવા કલુષિત કોમનું આરોપણ કરવાની વાતનો વિચાર કરવો એમાં પણ મહા ભયંકર પાપ સમાવલું છે.”

તે આમ જોલ્યો ખરો, પરંતુ ખીજ પત્રો ખોલવાનું પણ હવે તેનાથી સાહસ થઇ શક્યું નહિ. તેણે ધાર્યું કે, તે નનામા કાગળનો હવે વિચાર પણ કરીશ નહિ, પણ તે નનામા પત્રના અક્ષરો જાણે છવતા થઈને તેની ચારે બાજુએ આવી ઉભા રહ્યા અને તે મોટી મોટી

પ્રચંડ ખૂંચો મારવા લાગ્યા. તે મનને ખીજી બાજુએ ફેરવવાનો ખીજો કોઈ પણ સદુપાય ન જોવાથી હેઠ કમતાકાત બની ગયો. શંકા ધીમે ધીમે વધવાજ લાગી અને સર્પ જેમ વારંવાર ફેણો ચઢાવીને પૃથ્વીપર ફેણો પછાડી હાડકાંના જેવી રીતે ચૂરેચૂરા કરી નાખે છે, તેવીજ રીતે તે શંકા તેના હાડેહાડને વીંધી નાખવાં માંડી. ચિંતારૂપિણી નાગણીના ઝેરીલા ડંસથી તેનું આખું શરીર જર્જરિત થઇ ગયું. હતભાગી હોસ્મસજી હજારો કોથિશો કરવા છતાં પણ પોતાને સંભાળી શક્યો નહિ. તે ટેબલપર મથું મૂકી, બન્ને હાથે મ્હોં ઢાંકી પોતાની સ્ત્રી સંબંધી ઘણી વાતો વિચારવા લાગ્યો. કુટુંબની નમાલી નાની નાની હમેશની બનતી ઘટનાઓના સંબંધમાં ઘણા ઘણા વિચારો કરવા લાગ્યો. એવી અનેક ઘટનાઓ હતી કે જેમાં તેણે તેની સ્ત્રીએ અનાદર કર્યો હતો. અત્યારે એ બંધી ઘટનાઓ તેના વિરુદ્ધ પક્ષમાં રહીને તેનાખર દોષારોપણ કરવાને તૈયાર થઇ ગઈ. શંકા ખીજે એક પળ-ભ્રમમાં ઊઝીને અસંખ્ય ક્ષણપત્રો સહિત તેના મનની વૃત્તિઓને ઘેરી લીધી અને તેમાં મૂળ હૃદયની અંદરના ગંડાણ સુધી પહોંચી ગયાં. હતભાગી હોસ્મસજી તદ્દન નિરશ્વર થઇ ગયો. તે દુઃખભયા અવાજથી બોલી ઊઠ્યો:—“ દયામય ઇશ્વર ! મને આ આક્રમમાંથી બચાવી લે. એક પળવારમાં બધું જવા બેઠું છે. સુખ, સૌભાગ્ય, ઔશ્વર્ય, ઈજ્જતઆબર, ધર્મ કર્મ આદિ સર્વ નષ્ટ થવા બેઠું છે. પ્રભુ, તું રક્ષા નહિ કરે તો ખીજું કોણ કરશે ? પ્રભુ ! આ દુર્ઘટનાને દુસ્વપ્નના રૂપમાં બદલાવી દે.” તે મેઘપૂર્વક ઊઠીને ઘરમાં એકદમ ફેડતો ચકરીઓ ખાવા લાગ્યો. તેની સ્ત્રી આ પાપાગ્નિનયમાં સામેલ થયેલી છે, એને મનમાંથી બૂંસી નાખવા માટે તે પત્ર લખનારના તરેહ તરેહવારના ખરાબ હેતુઓ જોવા માંડ્યો. પત્રના લખનારનો

હેતુ સમજવાથી બધી હકીકત જણાઇ આવશે એમ ધારીને તે ઝીર-
ગની બહારની પડસાળમાં નાખેલા ચોળેલા કાગળના કકડા એકઠા
કરી લાવીને ટેબલ પર મૂક્યા તથા ત્યાર પછી તેણે તેને ઉકેલાને અરાબર
અક્ષર ઉકેલે તેવા કરવા માંડ્યા. તેણે પત્ર જોતાં જોતાં પોતાના મન-
માંજ કહ્યું કે:—“ મારા કોઈ નોકરની મારફતજ આ કામ થયેલું
છે, એમાં જરા પણ શક નથી, કદાચ કોઈ દિવસ મેં કોઈનું અપ-
માન કર્યું હશે, કોઈના પગાર વધારી દેવામાં રાજી નહિ થયો હોય,
અથવા તો કોઈને કાંઈ માહું લગાડી દીધું હશે, એનો બદલો લેવા
માટેજ કોઈએ આ પત્ર લખ્યો હશે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે તેની આંદુશના મોટા મોટા
નોકરોના સંબંધમાં ધણા ધણા વિચારો કર્યા, પરંતુ તે એવો કોઈ
પણ નોકર જોઈ શક્યો નહિ કે જે આવો નિર્દયતા ભરેલો બચકર
પત્ર લખી શકે. હોરમસજી વિચારવા લાગ્યો કે, એક નનામા પત્રપર
વિશ્વાસ મૂકવો એ તેને માટે બિલ્કુલ ઘટિત નથી. મ્હોંપર જેનાથી
એક અક્ષર પણ કહેવાનું સાહસ થઈ શક્યું નથી, એવા બીર, કા-
મૂરખ, નરાધમના પત્રપર આધાર રાખવો એ કેવળ મૂર્ખતાજ છે.
એવા પત્રને તો વાંચતાં પહેલાંજ અગ્નિના ઉદરમાં પધરાવી દેવો
સ્વિયતજ હતો.”

પરંતુ હોરમસજી સમજી શક્યો નહિ કે, મનમાં જેટલું કરી
શકાય છે, તેટલું કાર્યમાં કરી શકાતું નથી. એ પત્રને અગ્નિના મુખ-
માં નાખવાથી કામજ જેવો દગ્ધ થાય છે તેવોજ તે રાખના રૂપમાં
બદલાવ જાય છે; તોપણ તે બાકી વધેલી રાખમાંથી પણ સદેહનું
વિષ હૃદયમાં પ્રવેશ કરીને અનંત વિશ્વાસને તથા પવિત્ર શાંતિને નષ્ટ
કરી દે છે, સર્પ મરે પણ સર્પના ઝેરીલા દાંત છાતી વીંધીને રહી
જાય, તો પછી તે સર્પના મૃત્યુથી શો લાભ ? ”

મનની સાથે યુદ્ધ કરી કરીને છેવટે હારમસજી થાકી ગયો. તેણે વિચાર્યું કે, એ પત્ર પોતાની આંતરે દેખાડવો. હા, સ્ત્રીનેજ દેખાડવો, પણ એવામાં એકાએક તેના અસ્તિત્વમાં વીજળીનો અગ્નિ પ્રગળી ઊઠ્યો. તે છેક નિરાશ થઈને એક કોચપર બેસી ગયો અને વારંવાર માથું ખજવાળીને તેણે માથાંના વાળને સાફ કરી દીધા. તેણે પોતાના મનમાંજ કહ્યું:—“ના, કોઈ પણ રીતે અત્યારે આ પત્ર તેને દેખાડીશ નહિ. જો કદાચ આ પત્ર સત્ય હરશે, મારી સ્ત્રીએ જો ખરેખર મારી સાથે દગાખાજી ચલાવી હશે, તો અત્યારથીજ આ પત્ર બતાવીને શા માટે તેને સાવચેત કરી દેતી? એમ કરવાથી શું ફાળ મળશે? આ પત્રમાં ક્યાં સૂધી સત્ય છુપાયેલું છે, એનેજ હવે મારે બરાબર સ્પષ્ટ રીતે તપાસી જોવું જોઈએ.”

તેના જેવા ઉદાર, સરળ, ન્યાયી અને મોટા માણસને એક દિવસે આવી રીતે કૌટુંબિક ગમસૂતી કરતી પડશે, એના તેને આ પહેલાં સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ નહોતો, એ તેને માટે કાંઈ જોવી તેવી વાત નહોતી, પરંતુ અમે તેવું કહીને અને ન બની શકે તેવું કામ કેમ નથી હોતું, એ તેને કરવુંજ પડશે. ત્યાર પછી બેઠો. માનસો અમે તેવો બયાનક બહેને થઈ પડે, તોપણ ક્રોધ તથા ઉદ્દેશનું ચિન્હ માત્ર પણ જણાવા દીધા સિવાય તેને ચૂપચાપ આગળ વધવું પડશે.

આવી ચિંતાઓમાં તે મુગ્ધાઈ ગયો હતો, એવામાં જમવાનો વખત થયો. એક નોકર તેને બોલાવવા આવ્યો, હારમસજી તેને સ્વાદા કરી દઈને એક આયના સ્કામે આવી ઉભો રહ્યો. પોતાનું મુખ જોઈને પોતેજ ડરી ગયો, અજબજા થયો. તેની આંખો તથા મુખનો પહેલાંનો ભાવ વદન બદલાઈ જઈને તેની જગાએ કાંઈ એક બયાનક ભાવ તેના જોવામાં આવ્યો.

જે ભોધને હોરમસજી બોલ્યો:—“ હું શું આટલો બધો નિર્બળ છું? હવે મનરાવાથી ચાલી શકશે નહિ. જ્યાં સુધી સત્ય ન બચાવ ત્યાં સુધી મારા મનોભાવને પૂરતી રીતે મારે કાબજીમાં રાખવો પડશે. હું બચાવ એમજ કરીશ.”

ત્યાર પછી હોરમસજી ઘરમાં જઈને જમવા બેઠો. જમતાં જમતાં બધી વાતો કહેવા લાગ્યો, જેથી કરીને રાજબાઈને તેને મનોભાવને બહાવસો ભોધને કંઈ પ્રથમ પૂછવાની તક ન મળે, એટલા માટે તે વાતોપર વાતો કરીને વખત વીનાડવા લાગ્યો. છેવટે તેણે પોતાની આંખે પૂછ્યું કે:—“ આજે તે ઝાંચ પણ ફરવા જવાની જ કે નહિ.”

રાજબાઈએ જવાબ આપ્યો:—“ હા, આજે હું જરબાતુને લઈને એકવાર ફરવા જઈશ.”

હોરમસજીએ પૂછ્યું:—“ ક્યારે ? ”

“ બપોર પછી.”

હોરમસજીએ એક ઊંડો નિષ્વાસ નાખ્યો. જલ્દી તેના આંખપરથી એક મોટો બોળો ઊતરી પડ્યો. આજે સાંજ થતી પહેલાંજ તે પોતાનું કામ પતાવી શકશે, એવો નિશ્ચય કરીને કાંઈક સ્મૃતિ થયે. તેણે વિચાર્યું કે, કાંડાના બહમડાના અભિધી આ પ્રમાણે બળ્યા કરવા કરતાં, સત્ય વાત અને તેવી બચકર કંમ નથી હોતી, તો તે પણ અત્યારે તેના માટે પ્રાર્થનીય છે. તે મનમાંને મનમાંજ તરફડવા લાગ્યો અને જેના યોગે પોતાનો મનોભાવ કોઈ પણ પ્રકારે બહિર ન થઈ જાય તેના માટે પોતાનાથી બચતી કોશિશ કરવા લાગ્યો.

આ વખતે તેના હૃદયની જે દુઃખદાયક દશા થઈ પડી, એનું વર્ણનજ કોઈ પણ પ્રકારે થઈ શકે તેમ નથી.

ભોજનાદિ કાર્યમાંથી નિવૃત્ત થયા પછી તે પાછો પોતાના એસ-
વાના ઘરમાં આવીને એક ગાડીપર બેસી ગયો અને બેડો બેડો અનેક
પ્રકારના વિચારો કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૮ મું

આશાનો અંત

વખત કોઇનું કહ્યું માનતો નથી, કોઇનો અટકાવ્યો અટકતો
નથી, બંધાયો બંધાતો નથી, હમેશાં નિયમ પ્રમાણે પોતાનું કામ કર્યે
જ જાય છે. એ નિયમ મૂજબ આજે પણ દિવસ આચમી જવા
લાગ્યો. સૂર્યદેવ અસ્તાચલના શિખરપર આરૂઢ થયા, વૃક્ષોની છાયા
ઉભટી દિશામાં ધીમે ધીમે લાંબીમાંથી લાંબી થઇને વધવા લાગી.
વાયુયો પ્રવાહ હજી સૂકી ઉણો થયો નહોતો એસમાં બહાર ગાડીનાં
પૈડાંના ખડખડાટનો અવાજ સંભળાયો. એ સાંભળીને હોરમસજીએ
બારીમાંથી મ્હોં લાંબાવીને જોયું કે, કન્યાને લઇને તેની આ ગાડીમાં
બેસી ફરવા માટે બહાર નીળી પડી.

હવે એક પળવારની પણ ઢીંગ કર્યા વિના હોરમસજી ઉતાવળથી
કમ્પતા પગે સૂવાના ઓરડામાં દાખલ થયો. હમેશની ઠરાવેલી જગા-
પરથી ચાવી લઇને તેણે સહુથી પહેલી ભોળાની એક મોટી પેટી
ઉઘાડી, પેટી ઉઘાડ્યા પછી તરતજ તેણે તેમાંથી કેટલાંક નાનાં નાનાં
ધરણીની પેટી બહાર કાઢી બીજી કેટલીક નાની નાની પેટીઓને શોધવા માંડી.
પણ તે પેટીમાંથી તે મળી શકી નહિ. જે કાંઈ મળી તે ખોલીને જોઇ,
તો તે તદ્દન ખાલી પડેલી જણાઈ આવી !

બધું ખાલી ખમ પડેલું દેખાયું !

“ત્યારે શું નનામેં કામગ ખરો કરો ? ના-ના, એમ બની શકે નહિ. એવું કદાપિ બની શકે નહિ.” ભાંખ્યા તૂટ્યા અવાજથી હોરમનજી બોલી ગઈયો. બોલીને તેણે પેટીની અંદર જે કાંઈ હતું, તે બધું ખોળી ખોળીને બહાર કાઢ્યું. તેને તે ઉલટાવી પલટાવીને જોવા લાગ્યો, તેણે ધાયું કે, કદાચ રાજખાખાએ બધાં ધરેણાં એકી સાથે ખાધીને ક્યાંક રાખ્યાં હશે. પરંતુ બરાબર કાળજી પૂર્વક વપાસ કરવા છતાં પણ તેનો કશો પણ પતોજ મળી શક્યો નહિ. તે એક પણ ધરેણાંને જોઈ શક્યો નહિ. તે અન્યખીયા બોલી ગઈયો.—“હીનામોતીજડિત ધરેણાં ક્યાં મ્યાં ?”

હોરમનજીએ નિરપાય થઈને આ વખતે વિચાર્યું કે. કદાચ ધરેણાંનાં હીરા મોતી છટાં પડી મ્યાં છે, એથી તેની સ્ત્રીએ દુસ્સ્વ કરાવવા માટે સોનાંને ત્યાં મોઢાં હોય એવું બની શકે ખરું કે ?”

આવો વિચાર કરી તે ફરીબાર ખોળવા લાગ્યો—જીવનનથી મહેનત કરવા છતાં પણ તેને એક પણ ધરેણું મળી શક્યું નહિ.”

ત્યારે તેને સાંભરી આવ્યું કે, આટલા દિવસોમાં તેણે તેની સ્ત્રીને ધરેણા વિનાની જોઈને ધણીવાર ધરેણાં પહેરવાનું કહ્યું હતું. એ વખતે રાજખાખા કહેતી હતી કે:—“ધરેણાં પહેરવાની હવે શી જરૂર છે ? આપણાં ધરેણાં ધણાંજ કામતી છે, એ તો અહીંના બધા લોકો બહુ સારી રીતે જાણે છે.”

હા-હજીજ, બધા અને ધણી ! તું દૂર થા-રાજખાખાએ મુઠ્ઠા હાથથી મંડિત થયેલા સ્વરે સ્વરછંદતાથી તે દિવસે બરાબર એવોજ જવાબ આપ્યો હતો. કેવું આશ્ચર્ય ! કુટિલ હૃદયને સરલતાના ઢાંકણથી આવી રીતે ઢાંકી રખાતું હશે ! આજે એક યુગ સૂધી મને આંધળો !

ફરી રાખ્યો છે ! એકાએક તેના શંકાના અંધારાથી ઢંકાયલા હૃદયમાં એક ક્ષીણથી પણ ક્ષીણ રક્ષિતની રેખા ઝળકી ઉઠી. તે છેક નિર્મળ થઈ ગયો. જેવી રીત પાણીમાં ડુબાતા માણુમને તણુખલાંને આશ્રય મળવાથી સદૃશ આનંદની છાયા જણાઈ આવે છે, તેવીજ દશા તેની પણ થઈ પડી. હોરમસજીએ વિચાર્યું કે, કદાચ તેની સ્ત્રીએ બધાં ધરેણાં પોતાની દીકરી માટે રાખ્યાં હશે.

તરતજ તે જરમાનુના ક્ષયનગૃહમાં દાખલ થયો. તેણે ત્યાં જઈને ધરેણાંની પેટી ઉઘાડી નાખી. પણ પેટી ઉઘાડીને શું જોયું ? જોયું કે, રાજબાઈનાં ધરેણાં તો નથીજ; પણ તે ઉપરાંત જરમાનુનાં આઠ દસ ધરેણાં પણ જોવામાં આવતાં નથી. આઠ દસ મોરોડકોનાં બનાવેલાં સુંદર ધરેણાં ગુમ થયેલાં જોવામાં આવે છે.

કેવો મજબૂત ! સારે શું જરમાનુ પણ આ પાપના પ્રચારમાં મળી ગઈ છે, તે પણ શું આ કલુષિત અને નિંદાપાત્ર મામલામાં સામેલ થઈ છે ?”

આ છેવટેના જખમ મરણુતોલ હોરમસજીને માટે ઘણો ભયાનક થઈ પડ્યો. તેનું માથું ફરી ગયું, તે મુશ્કેલીથી વારંવાર બન્ને હાથથી હથેળીઓને મસજવા લાગ્યો. ફરતો ફરતો છેવટે તે જરમાનુની પથારી-પર બેસી ગયો. તેનું વર્તમાન શોચનીય થઈ પડ્યું, ભવિષ્ય અંધકાર-મય બની ગયું અને ભૂતકાળની સ્મૃતિઓ તેના આખા શરીરપર ચરની પેઠે સાલવા લાગી. તેનો ઘરા, માન, ખ્યાલિ, ભરોસો, મનની શાંતિ, સંસારનું સુખ, જીવનની ઉંચી આશા, આદિ સઘળું જાણે એક આઘાતે અને એકજ પળે ધુળધાણી થઈ ગયું. વીસ વર્ષની સખત મેહનતથી મેળવેલી મોટી મિલકત તેની નજર આગળ રાખના ઢગલા જેવી જણાવા લાગી. ખીજ કોઈપણ સ્ત્રીમાં કરી પણ તકા-

વત પડ્યો નથી, બધું બરાબર છે, જે સ્થળની જે વસ્તુ જેવી રીતે હતી, તેવીને તેવી હાલતમાં અત્યારે પણ પડેલી જેવામાં આવતી હતી. બહારની દુનિયાનું કામકાજ, આજે વીસ વરસ થયાં જેવી રીતે ચાલ્યું આવતું, તેવીજ રીતે આજે પણ ચાલતું હતું. પરંતુ તેના હૃદયમાં અજબ ફેરફાર શાથી થયો? જ્યાં દયા, માયા, સ્નેહ, પ્રેમ અને ચાહનાનો શાન્તિદાયક પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો, ત્યાં એકાએક અચાનક આવો અમિકુંડ ક્યાંથી સળગી ઉઠ્યો?

હોરમસજી પોતાના મનમાંજ કહેવા લાગ્યો:—“આ સંસાર કેવો બચાનક છે ! દુનિયા કેવી દગાબાજ છે ! હાથે કવિની કલ્પના-નરક ખીજે ક્યાં છે? અહીંજ-રમણીના હૃદયમાં. જગતમાં સ્ત્રીનો વિશ્વાસ કરનાર કોણ સુખી થયું છે! હિન્દુઓના પૂજનીય રાજા ભત્રદરિને પિંગલાએ કેવો દગો દીધો હતો? સ્ત્રીનાપર બરોસો રાખનાર મુઝો પડ્યો છે. રાજાબાઈ મારી સાથે દગો કરે છે—અને તે વળી આ વીસ વીસ વર્ષ થયાં? ગરીબાઈની કૂર પીડાયી રાજાબાઈના હૃદયનું લોહી જ્યારે દિવસે દિવસે સૂકાવા માંડ્યું હતું, ત્યારે મેં તેની સાથે લામ ક્યાં હતાં. હવે અત્યારે તેને એ વાત યાદ પણ નથી. મને ભૂલાવવા માટે તેણે ધણીવાર ધણી ધણી પ્રેમની વાતો કરી છે, ધણીવાર પોતાનો અતુરાગ પ્રકટ કર્યો છે, ધણીવાર ધણા પ્રકારે મારાં વખાણ કર્યાં છે, મારી પત્ની થઈને તે મોટી ભાગ્યશાળી થઈ છે, એણે મને સમજાવવા માટે ધણીવાર ધણી વાતો મને કહી સંભળાવી છે. હાય-હાય-સધળું મિથ્યા! સધળું છળ, સધળો દગો! બધી દગાનીજ બાજી! આવી શયતાનીઓ પણ વસે છે. મારા એ અગાધ સ્નેહનો આવો બદલો! કેવી બચંકર શક્તા! નારી! તું કાળી કટારી છે, પુરુષના લોહાનું પાન કરનારી; જિગરને દહનારી, અમૃતમાં વિષ લાવી બરનારી રાક્ષસી છે!!

બત્રીને કહીને પોતાના ચારને દગાગાજીથી મારા સંસારમાં લાવીને પિશ્ચાત્તીએ કેવી ચતુરાઈનો ખેલ ખેલ્યો છે ? મારી હયાતીમાં તે નરપિશ્ચાચ નારકી મારા અંતઃપુરમાં આવી હસે છે, વાનોચાતો કરે છે, એક સાથે બેસીને ખાય પીએ છે, પાપિષ્ઠનું કેવું સાહસ, કેવી હિમ્મત ? મારી નજર આગળ એ પામર ભીખારી પ્રેમના નદાન ખેલે ખેલવામાં મગ્ન રહે છે, મસ્ત રહે છે. ધિક્કાર છે મને, હું મૂર્ખ છું, ગમાર છું, આ પ્રમાણે હજી કેટલા દિવસ કાઢવા પડશે, એ કોણ જાણે છે ! આ નનામા પત્રનો લેખક ગમે તે બદલેને હોય, પણ તે ચોક્કસ મારો મિત્રજ છે.”

વિશ્વામ જ્યારે આવે છે, ત્યારે બધું લઈને આવે છે અને જ્યારે પાછો ફરી જાય છે ત્યારે બધું લઈને ચાલ્યો જાય છે. આજે હોર-મસજીનો અગાધ વિશ્વાસ એકદમ મટી ગયો, નષ્ટ થઈ ગયો. તે પેટીનું જે જ્યાં હતું ત્યાં જરાબર ઝોડીને ખાઠો બેઠકખાનાવાળા ઝોરડામાં આવી લાગ્યો. દરવાનને બોલાવીને કહી દીધું કે, જ્યારે જે કોઈ માણસના નામનો પત્ર આવે તે સર્વથી પહેલાં તેની પાસે આવીને આપી જવો.

મનુષ્યને જ્યારે ગર્વપર આધાત લાગે છે, ત્યારે મનુષ્ય આવી રીતે ઉન્મત્ત થઈ જાય છે—અને મરવાનો ધરાદો કરે છે. હોરમસજીએ એકવાર મનમાં વિચાર્યું કે, તેને આત્મહત્યા કરવી પડશે, આત્મહત્યા કરીને આ વેદનાથી હાથ ધોઈ નાખસા પડશે. વળી પાછું વિચાર્યું કે, આ દગાગાજીની જરાબર ઘટતી સજ્જ ક્યાં સિવાય મરવું એ કાપુરુષ કે નામદનું કામ છે. એનો બદલો આપીને, લાર પછી જે કાંઈ કરવું હશે તે કરીશ. હમણાં મરીને પાપિષ્ઠીનો પંથ સુગમ કરી દેવો મુનાસિખ નથી.”

સાંઝને વખતે રાજબાઈ કન્યા તથા દાસીને લઈને પાછી આવી પહોંચી. હોરમસજી ધણી મહેનતે મનોભાવને દબાવવા લાગ્યો. રાત્રિના આઠ વાગ્યા પછી મંચેરજી અન્તઃપુરમાં દાખલ થયો. તેનું તે સર્વસ્વ હરણ કરી લેનારાને જોતને કદાચ ગુસ્સાને રોકી શકાશે નહિ. એમ ધારીને હોરમસજી એકદમ ઉતાવળો ઉતાવળો ધરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યો. મંચેરજીના ચાલ્યા જવા પછી હોરમસજી ધણી રાત વીત્યે ધર તરફ પાછો ફર્યો.

પ્રકરણ ૧૯ મું

આકૃતની સૂચના

ખીજે દિવસે બપોરે ધણા કાગળો હોરમસજીના હાથમાં આવ્યા. તેમાંનો એક (Local) સ્થાનનીય પત્ર જોઇ હોરમસજીએ એકદમ તેને ઊઘાડીને વાંચવા માંડ્યો:—

“ પૂજ્ય માશીયા !

ખાસ જરૂર છે, માટે ગમે તે રીતે આજે તમે મને જરૂર મળી જાજો. જરૂર તમે આજે સાંઝે અહીં આવશો, કોઇ પણ રીતે આવવાનું બૂઝશો નહિ હું પોતે શા કારણથી આવી શક્યો નથી, તે વાત પણ તમે અહીં આવવાથી જાણી શકશો. હું પોતે આવી શક્યો રોત, તો તમને તકલીફ આપત નહિ. મામલો જે રૂપર આવી ગયો છે, તે પરથી જણાય છે કે, થોડા વખતમાંજ બધું પોકળ ફરી જશે. ”

મંચેરજી.

હોરમસજીનું આખું શરીર પમથી તે માથા સુધી કંપવા લાગ્યું. બદલો વાળવાની ઉમદા તક મળેલી જોઇને આનંદના આવેશમાં આવી ઉન્મત્ત થઇ હોરમસજી બોલી ઊઠ્યો:—“હા, ઠીક થયું છે. હવે મારા હાથમાં બધી બાજી આવી ગઇ છે. હું એજ માગતો હતો.”

હોરમસજી ઊઠ્યો. તે આલભારીપરથી એક પિસ્તોલ કપાડી હેરવી ફેરવીને પરીક્ષા કરવા લાગ્યો. પછી તેમાં દારૂગોળી ભરી તેણે બંદૂકને બરાબર તૈયાર કરી

હોરમસજીએ ધાર્યું હતું કે, તે જે કાંઈ કરી રહ્યો છે, તેને કોઈ પણ જોઈ શકતું નથી. પરંતુ રતનની આત્માક નજર બરાબર તેના ઉપરજ હતી. હોરમસજી પેનાના ધરનાં પિસ્તોલની ગોળી ભરતો હતો, એ રતન અદૃશ્યમાં રહીને જોઈ રહી હતી.

હોરમસજીએ પિસ્તોલને ફરીવાર આલભારીપર મૂકીને મંચેરજીના મોકલેલા પત્રને ફરીવાર કપાડ્યો અને એ પત્રને કોઈ દાસીની માર-ફત રાખ્યાઈ પાસે મોકલવા માટે તે કબો થયો.

બરાબર તક જોઈને રતનમાઈ હોરમસજીના ઓરડામાં આવી પહોંચી. થોડીવારમાંજ તે પાછી બહાર ચાલી ગઇ. તરતજ જોડાને અવાજ કરતો કરતો હોરમસજી તે ઓરડામાં ગયો

જોડાનો અવાજ સાંભળીને રતનમાઈ અદૃશ્યમાં છુપાઈ રહી હતી. હોરમસજીના ઓરડામાં ચાલ્યા જવા પછી તે જરા પણ અવાજ થવા દીધા વિના ધીમે પમલે બીજી તરફ ચાલી ગઇ.

રતનમાઈ પોતાના મનમાં તે મનમાંજ બોલી:—“મારાથી બનતું મેં કર્યું છે, હવે કોઈ પણ ઇલાજો છેવટનો બચાવ કંવોજ પડશે. પરંતુ, ઇલાજ શો-હવે નાચકસારેબને બબર આપવીજ જોઈએ. વિપત્તિનાં વાદળાં મસ્તકપર ખૂબ ઘેરાઈ આવ્યાં છે. તેમની મદદ

સિવાય હવે ખીજે કશો પશુ પ્રમાણજ નથી.

સાંઝ પડી રાજબાઈ પોતાની ગાડીમાં બેસીને બહાર ચાલી ગઈ.

તે પિસ્તોલ લઈને હોરમસજી તરતજ એક માડની ગાડીમાં બેસી તેની પાછળ પડ્યો.

રતને છુપાઈને બધું જોઈ લીધું. જોઈને વ્યાકુળતાથી તે પોતાના મનમાં જોણી ઉઠી:—“હાય! આ વખતે હું ધારું છું કે બધું બગડી જશે અને મામલો ન બનવાનો બની જશે.”

રતનબાઈએ એક પત્રમાં એ સમાચાર લખીને એક તોઠર મારફત કાશીનાથ નાયક પાસે મોકલ્યો દીધો. ચારપત્રી તે તેના જવાબની વાટ જોતી ઉઠી ચિંતામાં પડી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૦ મું

નનામા પત્રનું પરિણામ લીધાણુ આવ્યું !

રાજબાઈ જ્યારે આવી પહોંચી, ત્યારે મંચેરજી એકત્રો પોતાના બિછાનામાં પડ્યો હતો. રાજબાઈને જોઈને તે એકદમ જીડીને બેઠો થયો. રાજબાઈ આવીને પથારીની એક બાજુપર બેઠી.

મંચેરજીએ કહ્યું:—“મેં ઘણું દુઃખ દીધું છે, આજે પણ એવુંજ દુઃખ આપું છું, એને માટે હું અપરાધી છું. હું મોટી આફતમાં આવી પડ્યો છું. કદાચ આખી જિન્દગી સધી એને માટે મારે દિલ્લમીર થમા કરવું પડશે. મેં જે વાત કહેવા માટે—”

તેનાથી વધારે જોણી ચકાધું નહિ, ભમંકર અવાજની સાથે બારણું ઉઘડી મથું. મંચેરજી ફરીને ઉભો થયો, તેની સામે તેને

હોરમસજીની બીયણુ મૂર્તિ દેખાણી, તેના હાથમાં એ વખતે પિસ્તોલ હતી, તેના મુખનો ભાવ તદ્દન ખમડી ગયો હતો અને તેની બન્ને આંખો મગજતા તારાની પેઠે ચમકી રહી હતી. હોરમસજીએ વિકટ હાસ્ય કરીને કહ્યું કે:—“હા, તમે અવાનક અને જોષની ધણાંજ વિસ્મિત થયાં હશે. તમે ધન્યુ હતું કે, તમારી સહતા સદને માટે પાપના લોકચુથી દંકાઇ રહેશે ખરૂં કે નહિ વાર ?”

અર્ધા ચૂપ રહ્યાં. યોગીવાર પછી મંચેરજી સાહસનો સંખ્ય કરી બોલ્યો:—“માસા સાહેબ, હું આપને—”

હોરમસજીએ વધારે બોલવા દીધો નહિ. ધમકામીને કહ્યું:—“ચૂપ કર ચંદાજ, પિચાવ્ય ! બહુ થયું ! હવે કશી મળ્યા રહી નથી. હવે ખોટી બનાવટી વાતો કહેવાની બરૂર નથી. મારી ખાંખો ઉઘડી ગઈ છે. હવે નકામી કેસિય થા ખાટે કરે છે ?”

મંચેરજીએ બમસદિત કહ્યું:—“હું સોમંદ ખાઈ ને કહું છું કે—”

“તારા જૂઠા સોમંદ કોણ સાંભળવા માગે છે ? હવે તું કાંઈ પણ પ્રકારે અને છેતરી સકીશ નહિ. હું અધું જાણી ગયો છું. મારી સ્ત્રીનાં અર્ધા ધરણું લઇને કોણે ગીરો મૂક્યાં છે ? કોણે મારી તીજે-રીમાંથી રૂપિયા ચોર્યાં છે ? તેંજ. તારાજ માટે, તારાજ અપરાધથી એ એક નિરપરાધી કર્મચારીને પોલિસના હાથમાં સોંપ્યો છે. તારા પાપનું ઘટણું કળ મોગવી લે.”

આમ કહીને તેણે મંચેરજીનું માથું તાકીને પિસ્તોલ ઉપાડી.

મંચેરજી બપનો માર્યો ધીમો અવાજ કરીને દૂર ખસી ગયો, તેનું આખું શરીર બમથી કંપવા લાગ્યું.

રાત્રખાઇનું વિવર્ણુ મુખ વધારે વિવર્ણુ થઇ ગયું.

રાત્રખાઇ કંપતી કંપતી ઘુંટણુગંડીએ જેસી હોરમસજીના પગમાં

હળી પડી. તે જાણી ગઈ કે, બધા બેદ ખુલ્લો પડી ગયો છે, આટલા દિવસ સુધી તે મહા મહેનતે જૂઠ્ઠા પર જઈ બોલીને, ખીજના પર જૂઠ્ઠા તહોમત મૂકીને પોતાનાં પાપોને ઢાંકી આવતી હતી, પરંતુ આજે એકાએક તેની બધી મહેનત ખરબાદ થઈ ગઈ છે. તે હાથ ખેડી, આંખોમાં આંસુ લાવી, રૂંધાયેલા કંઠથી હોરમસજીને સંબોધીને બોલી:-
“ મને ક્ષમા કરો હું તમારી પાસે માફી માગું છું. ”

રાજમાર્ગના કશ્ચ કંઠથી તથા કર્ણા મરેલી પ્રાર્થનાથી હોરમસજીના મનમાં વીતેલાં વીસ વરસનું સઘળું સુખ તથા સૌભાગ્ય સાંભરી આવ્યું. તેનું પમથી માથા સૂધીન આખું શરીર કંપી ઉઠ્યું. જોને તેણે હૃદયની અધિષ્ઠાત્રિ રાણી બનાવી હતી, જોના એકમશ્વારાથી તેનું સુખ દુઃખ સમાન થઈ પડતું હતું, જોના સહજ હસવાથી તે સ્વર્જના સુખનો ઉપભોગ કરતો હતો, તેનું આવું કામ ! જ્યારે વર્તમાન આવી રીતે અંધારાથી ઢાંકાયેલું છે, ત્યારે વીતેલાં સુખોની વાતો મનુષ્યના મનમાં જાગી ઉઠે છે. અને તે જ પ્રયત્ન થઈને વર્તમાનને ઢાંકી દે છે. હોરમસજીનું પણ તેમ જ થયું. હોરમસજીનું દયાળુ દિલ પીગળી ગયું. તેણે અચકાતા અવાજે કહ્યું:- “ હવેમાગિનિ ! મેં એવું ન થું કર્યું હતું કે જોને લીધે તે તારી સાથે આવી દગા-બાજી ચલાવી છે ? મારો એકમાત્ર અપરાધ એજ છે કે મેં તને મારા આંખા હૃદયથી ચાહી છે. એક દિવસ પણ તને દુઃખી થવા દીધી નથી. કોઈ દિવસ મારા મુખમાંથી એક કડવું વચન પણ નીકળ્યું નથી, શું તેમ છતાં પણ તું દુઃખી હતી ? તને સુખી કરવા માટે મેં જન મનથી શું નથી કર્યું ? તેમ છતાં પણ તું શા દુઃખમાં હતી ? સંસારનું એટલું સુખ તારાથી સહજાવું નહિ કે જેથી તું શિષુઓના પ્રસારથી ઉન્મત્ત થઈને છેવટે જ્ઞાન નરકની વચ્ચેવચ્ચે આવી

પડી છે ? તે વખતની વાતને એકવાર યાદ કર જોઈએ, કે ત્યાં તારા પર સર્વની શ્રદ્ધા કે ભક્તિ કેટલી હતી ? સર્વની પાસે ધન્યજ્ઞતા આવતું કેવી હતી ? કામવાસનાને તાણે થઈને બધું ગુમાવી દીધું ? પોતાના દોષથી સધળું નષ્ટ કર્યું, સધળું ફના કર્યું ? મારા સ્વાભાવિક અમલક સ્નેહમાં જ જો તને અરુચિ થઈ હતી—તો પછી બધી આબૂનો ખરાબર વિચાર કેમ ન કર્યો ? કન્યા જન્માનુના મ્હોં ફનામું પણ શા માટે ન જોયું ? તેનું મ્હોં જોવા છતાં પણ લાલસાનો ત્યાગ કરી શકી નહિ ? ”

હોરમસજી ધીરે ધીરે આ બધી વાતો કહી રહ્યા હતા, ધણી મહેનતે તેના મુખમાંથી એક પછી એક વાત બહાર નીકળતી હતી, એક એક વાતમાં જાણે તેનો શ્વાસ ફેંપાઈ જતો હતો. તેના કંઠમાં અમિતી જવાળા ઉત્પન્ન થતી હતી.

મંચે જી બહુજ ધ્યાન આપીને એ બધી વાતો સાંભળી રહ્યો હતો. તેણે વિચાર્યું કે, હોરમસજીને બધી ખબર ન મળવા છતાં પણ થોડી ધણી ખબર તો જરૂર મળી ગઈ છે. પરંતુ જંગલી ખબર મળી છે. તે ખરા બનાવ કરતાં પણ વધારે અચંકર છે. આ વખતે જો તેને તેની જૂલ જથ્થાવી દેવામાં નહિ આવે તો, પોતાની પણ રક્ષા થઈ શકશે નહિ. આમ ધારીને મંચેરજીએ કહ્યું :—“ માસા સાહેબ ! મારી વાત પહેલાં જરા સાંભળી લો, એથી આપ—”

મંચેરજીનો અવાજ સાંભળીને હોરમસજીની બિંદુ કડી ગઈ. તેણે ધમકાવીને તેને કહ્યું :—“ ચૂપ કર, ચંડાળ. પિશ્ચાય, ચૂપ કર ! વારે મારી સાથે એક શબ્દ પણ બોલવાની જરૂર નથી ”

મંચેરજી બચનો માર્યો ચૂપ રહ્યો. કાંતના મુખમાંથી હવે કશું પણ બોલી શકાયું નહિ. તે ચૂપકીનાં રાગબાદના રડવાનો ધીમે અવાજ હદ ઉપરાંત મોટો થઈ પડ્યો.

હોરમસજીએ કહ્યું:—“હું શા માટે અહીં આવ્યો છું, તે જાણો છો? તમારાં બન્નેનાં ખૂન કરવા માટે—પરંતુ નારીહત્યા કરી હાથને કલુષિત કરવાની હવે મારી ઇચ્છા નથી. આ પુરૂષના જેવા કોઈ હથિયાર વિનાના માણસનું પશુ હું ખૂન કરીશ નહિ.”

મંચેરજી કાંઈક કહેવા જતો હતો, એવામાં હોરમસજીએ કહ્યું:—“પરેલાં મારી વાત પૂરી થવા દે. તારી જિન્દગી અત્યારે મારા હાથમાં છે—હું જેવી હાલતમાં આવી પડીને ખૂન કરું છું, એવી હાલતમાં અનેક આસામી આઈનના હાથમાંથી છૂટકાસે મેળવી શકું છે; પરંતુ એવી સગવડની મને કશી પણ જરૂરજ નથી. જો સહામે વારી રિવાજ પર છે, તે હાથને હમણાંને હમણાંજ તું આપઘાત કરવાની કોશિશ કર.”

મંચેરજીએ કહ્યું:—“ના, હું તો કોઈમિથુડીતે કરી શકીશ નહિ.”

હોરમસજીએ વજબના જેવો ભયંકર નાદ કરી કહ્યું:—“કરવુંજ પડશે. હમણાંને હમણાંજ આત્મહત્યાની એજા કર, તકિ તો—”

હોરમસજીની પિસ્તોલના આગલા ભાગે મંચેરજીની છાતીનો સ્પર્શ કર્યો. મંચેરજીની આંખોઆંખાળ ચોતરસથી પ્રલયનો ગંભીર અંધકાર છવાઇ ગયો, મંચેરજીએ એકદમ ટોડી જઈને હોરમસજીને તણીને પિસ્તોલ ઉપાડી.

હોરમસજીએ કહ્યું:—જા, તું ધરના ખૂણામાં જઈને ઉભો રહે. હું અહીં નિર્બંધતાથી ઉભો છું. આમ જો, ધડિયાળના કાંટા તરફ જોઈ જો, હમણાંજ ટકોરા વાળશે, એક મિનિટનો પશુ હવે વિલંબ રહ્યા નથી. ધડિયાળના ટકોરા ચત્તાંની સાથેજ તમે બન્નેને ખંદૂકની ઘોળીઓથી ઠાર કરીશ. બરાબર સંભાળીને ઉભાં રહો.”

ધરના બન્ને ખૂણામાં હાથમાં પિસ્તોલો લઈ બન્ને જણા

તૈયાર થઈ ઉભા રહ્યા. બન્ને એક બીજાના તરફ ખરાબર તાકી તાકીને જોવા લાગ્યા. કોઈના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ નીકળી શક્યો નહિ.

હવે વિલંબ નથી—એક પળવારમા બધું શના થઈ જશે! આવો વિચાર આવતાં રાજબાઈની છાતી ફાટી જવા લાગી. તે દીવાનીની ચેડે બન્નેની વચ્ચે આવી ઉભી રહી અને ગભરાટથી મારી ખૂસ પાડી બોલી ઉઠી:—“ દયા કરો, દયા કરો, હું હવે કોઈપણ વાતને છૂપી રાખીશ નહિ. હમણાંજ બધું તમને જણાવી દઈશ, જે ખૂન કરવું હોય, માફ કરો, આને બચાવો—”

હોરમસજીએ ધાયું કે, શયતાની પોતાના ચારને માટે જીવન આપવાને પણ તૈયાર થઈ ગઈ છે, ત્યારે તેનો કાંઈ હદ કિપરાંત વધી ગયો. તે રાજબાઈનો હાથ ઝાલી જોરથી એક તાક બેચાંને બોલ્યા કે:—“ સહામેથી દૂર ખસી જા, નહિ તો તારી પણ તેજ દશા થશે”

હોરમસજીએ રાજબાઈને બેચાંને દૂર ફેંકી દીધી, એ જોઈને તે તરતજ ઉઠીને મંચેરજીના તરફ દોડી ગઈ અને તેને પોતાની છાતી સાથે વીંટળાઈને કરણ કંઠથી બોલી ઉઠી: “ માફ ખૂન કરો, ફક્ત માફ જ ખૂન કરો. હુંજ બધાં પાપોની કરનારી પાપણી છું, હુંજ દરેક અપરાધની કરનારી અપરાધિની છું.”

હોરમસજીએ ચળકતી આંખોથી એ દેખાવ જોયો. તરતજ તેણે નિશાન તાકીને પિસ્તોલ ઉપાડી, તરતજ પિસ્તોલના મુખમાંથી ધમાડના ગોટેગોટા બહાર નીકળ્યા અને પિસ્તોલના અવાજથી ઓરડો કંપાયમાન અને ધુમાડાથી પરિપૂર્ણ થઈ ગયો.

રાજબાઈ તેવીને તેવીજ રીતે મંચેરજીને વીંટળાયેલી જોવામાં આવી. બન્નેમાંથી કોઈપણ મરણને શરણ થયું નહિ.

હોરમસજીએ ફરીવાર પિસ્તોલ ઉપાડી, બરાબર નિશાન તાક્યું પિસ્તોલ પદ્ધતિની પેઠે ગાળી ઉડી. પણ આ વખતે પણ કોઇ ધાયલ થયું નહિ. ત્યારપછી ત્રીજી વાર પિસ્તોલની ગોળા છોડી. એ વખતે પણ રાજબાઈ અને મંચેરજી આબાદ છટકી ગયાં.

ફરીવાર હોરમસજીએ પિસ્તોલ ઉપાડી, પરંતુ આ વખતે કોઇએ તેની પાછળથી આવીને પિસ્તોલ ખૂંચવી લીધી. આવનારના શરીરમાં એહક તાકાત હતી. તેણે તરતજ હોરમસજીને ખેંચી લઇને બિઝના-પર ફેંકી દીધો અને ત્યારપછી તે તરતજ રાજબાઈને જોવા માટે ગયો.

આવનારે બહારથી પિસ્તોલનો અવાજ સાંભળ્યો હતો, પરંતુ રાજબાઈને અત્યારે ધાયલ થયેલી ન જોવાથી તે પોતાના મનમાં ઘણોજ રાજ થયો અને આનંદનો માર્યો બોલી બહુયો:—“આહ ! ધર્મદેવતાએ રક્ષા કરી છે.”

વાંચક બંધુ ! આ આવનાર વ્યક્તિ આપણો પરિચિત કાશીનાથ નાયકજી હતો. એ રતનબાઈની પાસેથી સમાચાર મેળવીને અહીં આવ્યો હતો. રતને હોરમસજીની પિસ્તોલમાંથી છૂપી રીતે ગોળાઓ બહાર કાઢી લીધી હતી, એ વાત તેના જાણવામાં નહોતી. એથી કરીનેજ પિસ્તોલનો અવાજ સાંભળવાથી તેને શંકા થઇ હતી કે, કદાચ તે રાજબાઈને આ સ્થળે આવા સંજોગોમાં બચાવી શકશે નહિ.”

હોરમસજી ગુસ્સામાં આવી બોલ્યો:—“તમે કોણ છો ? મને શા માટે અટકાવો છો ? હું કોઇ પણ રીતે એમના અપરાધની ક્ષમા કરીશ નહિ, ખન્ને જણાંનાં ખૂન કરીશ.”

“એક પણ વ્યક્તિનું ખૂન થઈ શકશે નહિ. હું કોણ છું ? હું તમારો મિત્ર છું—મિત્ર નહોવા છતાં પણ મારાથી અને તેમજ મિત્રતાનું

એક કામ કરી આપીશ; એક દિવસ તમે એને બરાબર જાણી શકશો.”

આમ કહીને કાશીનાથે એવા જોરથી હોરમસજનો હાથ ડબાવ્યો કે, હોરમસજના ધણીજ વેદના થય હામી.

ત્યાર પછી કાશીનાથે તેના કાન પાસે મ્હોં લઈ જઈને ધીમા અવાજથી કહ્યું કે:—“ તમે આ મામતામાથી આખા જગતી શક્યા છો, ઈશ્વરે તમારી રક્ષા કરી છે. જો હું ન આવી ચડ્યો હોત તો, વિના કારણ તમે ખુનના દોષમાં પડીને બધું બગાડી બેસત. તમે એ નનામા પત્ની છેતરાઈ ગયા છો. ”

હોરમસજએ સ્ત્રીના તરફ આંગળી ચીંધાને નિરાશ બાવથી કહ્યું:—“ તમારી વાત માની શકત ખરો, પરંતુ મારી આંખે પોતાના મ્હોંએથી પોતાનું પાપ કબૂલી લીધું છે. ”

કાશીનાથે કહ્યું: “ ખરું, પણ હું જાણું છું કે, તમે તેને જે પાપથી પાપિણી નાનો છો, તે તેવી નથી. તમે આ જે પુરુષનું ખુન કરવાને આગ્રહ છો. તે કોણ છે, તે તમે જાણો છો? ”

હોરમસજએ કહ્યું:—“ હા, જાણું છું, મારી સ્ત્રીનો જાર છે. ”

કાશીનાથે કહ્યું:—“ ના, તમારી સ્ત્રીનો પુત્ર છે. ”

પ્રકરણ ૨૨ મું

વિરમય વધ્યું

હોરમસજ ઉછાગતી નજરથી એકવાર મંચેરજના, તરફ બીજાવાર પોતાની સ્ત્રીના તરફ તથા છેવટે કાશીનાથના તરફ જોઈને

બોલ્યા કે—“ જૂડી વાત-મને છેતરવાની કોશિશ કરો છો, પણ હવે હું તમારાં કેસ્થાનેને જૂલિયા નહિ. ”

કાશીનાથ નાયક કહ્યું—“ પૂરતી સાખીતી મળી રહેતી, તો પણ તમારો નોકા દૂર નહિ થાય વાડ ? એને માટે તમારું એક બે દિવસ સખર કબ્બ પડશે હું જ તમને સાખીતી આપવાને કબૂલ થાઉં છું. હવે પછી નમને શી હરકત છે ? ”

ઇસ્તમજીએ કહ્યું—“ તમારી વાતપર વિશ્વાસ શો ? ”

કાશીનાથ નાયક કહ્યું—“ જો ન વિશ્વાસ હોય, તો હું મારો માર્ગ સંબંધી કબૂલ અને તમે તમારે જે કાંઈ કરવું હોય ને કરજો. પણ મારા માર્ગને કે કોઈ પણ સાહસ કરશો, તો આખી જિન્દગી સંધી પરત-પાડીશો. ”

“ તમે કાણુ છો ? ”

“ માર તમાર સિવાય બીજો કશો પણ મારો પરિચયજ નથી. મારું નામ કાશીનાથ નાયક છે. ”

ઇસ્તમજીએ કહ્યું—“ હા, તમારું નામ મેં ઘણીવાર સાંભળ્યું છે, તમને નામ પહોંચાના બબ્બીની રસ્તમજીના મુકદ્દમાની તદબીર કરીને તમે બચાવ્યા હો. તમે રસ્તમજીના પિતાના જૂના મિત્ર છો ખરું ને સાચું ? ”

કાશીનાથ નાયક આપ્યો—“ હા, હું જ કાશીનાથ નાયક છું. રસ્તમજીના મુકદ્દમાના તપાસ માટે મારે ઘણાં પ્રમાણો એકઠાં કરવાં પડ્યાં હતાં. એ બખતે તમારો સંબંધમાં હું ઘણી તો જાણી શક્યો હતો. મેં તમને કહ્યું હું તમને કહું છું ને કે, મંચરજીના સંબંધમાં જે કાંઈ થયું છે, તેના બધાં પ્રમાણો આપ એક બે દિવસમાં જાણી શકશો. તમે તમારા સ્ત્રીને હમણાં જ ઘેર મોકલાવી દો, એને હવે

કશું પણ પૂછીને દુઃખી કરશે. નહિ; વખત આવનાં મારા મોઢેથી બધું જાણી શકશે. હવે મારી માથે માલો. ગાડી તયાર છે.”

મંચે જ સિવાય બીજાં બધા બહાર નીકળી ગયાં-મંચેરજ એકલો બેઠો બેઠો આકાશ પાતાળના વિચારો કળા લાગે અને આ બધા બનાવોને કિનાળાની રાત્રિનું ઘેર દુઃસ્વપ્ન ધારી વાગવા આંગળીને દંશન કરીને પોતાને સાવચેત કરવાની કોશિશ કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું

પકડાઈ ગયો

બધાના ચાલ્યા જવા પછી મંચેરજએ આખી રાત જાગીને તરેહ તરેહની ચીજોનાં જૂદાં જૂદાં પોટલાં બાંધીને તૈયાર કર્યાં. તેણે સવારની ગાડીમાંજ મુંબમ છોડીને બીજે ગમે ત્યાં ચાલ્યા જવાનો વિચાર કર્યો હતો. એથી અત્યારે તે ભરડંધમાં સૂઈ રહ્યો હતો. સવારના આઠ વાગી જવા આવ્યા હતા, છતાં પણ તે ઉંધમાંજ પડ્યો હતો.

વારંવાર બારણાં પર ધક્કા વાગવાથી તેની ઊંધ ઉઠી ગઈ. તે બહાવરો બનીને એકદમ પથારીમાંથી ઉઠી ગયો. પાપીના હૃદયમાં શાંતિ ક્યાંથી હોય ?

મંચેરજ ન્હામવાના ધરાદાથી પ્રથમ બારી તરફ ધસી ગયો, પરંતુ તે બીજા માળની બારીપરથી ફૂટી પડવાથી જીવ બચાવવાનો કસો પણ ધસાળ નહોતો.

એવામાં બહારથી તેના નોકરનો અવાજ સંભળાયો. એથી ધણે

જ શાન્ત થઇને મંચેરજી દ્વાર પાસે આગ્યો. તેણે ખારણાંના છિદ્ર-
માંથી જોયું કે, પોતાના નોકર વિના બીજું કોઇ પણ નથી. હજા
તેનો નોકરજી દ્વાર પાસે આવીને તેને બોલાવી રહ્યો છે.

ખીજા કોઇને પણ ન જોવાથી તેણે દ્વાર ઉઘાડી નાખ્યું. તેણે
તરતજ ગુસ્સામાં આવી લાલચોળ આંખોથી નોકરને કહ્યું:—“ મૂખ્યા
જોતો નથી કે હું સૂપ રહ્યો છું ? મારી ઉંઘ ઉડાડવાનું તને કોણે
કહ્યું ? કેવો હજમ જેવોનાલાયક નોકર છે ! નોકરી કરતાં શીખ્યો છે ? ”

નોકરે જવાબ આપ્યો:—“ સાહેબ ખાસ જરૂર પડવાથીજ
તમારી ઉંઘ ઉડાડવામાં આવો છો. તમારા નામ પર અત્યારે એક વૉરન્ટ
આવ્યું છે. ”

“ બચ્ચાજી, મારી સાથે પણ મસ્કરી કરે છે ? ” આમ કહીને
મંચેરજી એકદમ કુદીને તેની ગરદન પકરી. નોકર પળવારમાં ત્યાંથી
સરી જઇને બોલ્યો:—“ કેમ હાથકડી પહેરાવવાને મને લાચાર બના-
વવા ધારો છો કે શું ? જો ચૂપ રહેશો તો ઠીક છે નહિ, તો તમારા
પોકળને આખી આલમ જણી જશે. માટે માફ કહેવું માની મહેર-
બાની કરી ચૂપચાપ બેસી રહો. ”

આ વખતે મંચેરજીએ બૂખ્યા વાઘની પેઠે તેને ઘેરી લીધો.

એ જોઇને નોકરે હસીને કહ્યું:—“ હું આપ નામદારના મુલા-
મનો પણ ગુલામ છું, માફ નામ દાદા બાસ્કર છે અને હું એક
ડિટેક્ટિવ અમલદાર છું. ”

એ વખતે કોઇએ પાછળથી આવી મંચેરજીનું ગળું પકડી
દાદાબાસ્કરની પાસેથી દૂર ખેંચી લીધો. તેણે કહ્યું:—“ મંચેરજી, હોર-
મસજીની બેન્કમાંથી ચોરી કરવાના અપરાધથી હું તમને અત્યારે અને
આ સ્થળે કેદ કરું છું. ”

મંચેરજી બાણુથી ધવાયલા સિંહની પેઠે પાણું વાળી જોઈ જીભો રહ્યો. તેણે જોયું કે, તેને પકડવા માટે એક સાહેબ ઇન્સ્પેક્ટર તથા ચાર કૉન્સ્ટેબલો આવેલા છે, એ જોઈને તેનું મોં રીકું પડી ગયું, તથા તેનું આખું શરીર કંપવા લાગ્યું. તેણે ધીમા અવાજથી કહ્યું:—“હું સોગંદ ખાઈને કહું છું કે, મેં ચોરી કરી નથી.”

ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું:—“સારું. જો ચોરી નહિ કરી હોય તો છુટી જશો, હમણાં તો અમારી સાથે ચાલો.”

“શી રીતે આવું? અહીં આપારે કોઈ નથી. બધું રેલું મૂકીને શી રીતે અવાય?”

“હવે તમારે એની ચિંતા કરવી પડશે નહિ. અમારા માણસો બધી સંભાળ રાખશે. ચાલો હવે નકામી ઢીલ ન કરો.” ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું.

મંચેરજીને આનાકાની કરતો જોઈને સાહેબે કહ્યું કે:—“નકામી ગરબડ કરીને દસ પંદર જાણા વચ્ચે શા માટે અપમાનિત થાઓ છો? જો ઝાઝી પંચાત કરશો તો અમારે લાચારીથી તમારા હાથમાં હાથકડી નાખીને લઈ જવા પડશે.”

મંચેરજીનું ગળું સૂકાઈ ગયું હતું, એથી તેના મુખમાંથી એક શબ્દ પણ ન નીકળી શક્યો. તે લાકડાંની પૂતળીની પેઠે પોલિસની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો,

તેમના ચાલ્યા જવા પછી દાદાબાસ્કરે આખા ઘરને બરાબર તપાસી લીધું. જ્યાં જે પડ્યું હતું, ત્યાજ તેને રાંધવા દીધું. ત્યારપછી દારપર તાળુંવાસી ચાવીને દા-ની બાજુમાં પહોંલાંની પેઠે લટકાવી દીધો.

ત્યાં બીજો એક ડિટેક્ટિવ અમલદાર વાટ જોતો હતો. દાદા-બાસ્કરે કહ્યું:—“અહીં પહેરાપર ડિભા રહ્યો. જુઓ, તમે પહેરાપર છો, એની તેને ખબર ન પડે. તેને એક મિનિટને માટે પણ આંખથી અક્ષય થવા દેશો નહિ.”

ડિટકટીવે કહ્યું: —“ તેની તાકાત નથી કે, તે મારી આંખ આગળથી મહાર છટકા જાય.”

દાદાભાસ્કરે કહ્યું: —“ ખુબ સાવધ રહેજો. નહિ તો માસ્તરના હાથમાંથી બચી શકશો નહિ.

ડિટકટીવે કહ્યું: —“ એમાં મને કાંઈ પણ બલામણુ કરવી પડશે નહિ.”

દાદાભાસ્કર તે મકાન છોડી ચાલતો થયો. રસ્તામાં લાલૂભાઈની સાથે મુલાકાત થઈ તેણે કહ્યું: —“ કેમ ક્યાં સૂધી શું કામ કયું ?”

દાદાભાસ્કરે છાતી ફૂલાવીને કહ્યું: —“ કામ ફતેહ કર્યું,”

“ શી રીતે ?”

“ આજે આટલા દિવસે ખરો ચોર પકડાઈ ગયો છે.”

“ હશે, પણ તે ચોર કાણ છે વાર ?”

“ મંચેરજી.”

“ મંચેરજી ?”

“ કેમ, કાંઈ નવાઈ લાગે છે કે શું ?”

“ કાર્તિકર સાહેબે શું કહ્યું છે ?”

“ તેમણે મંચેરજીને પકડાને પોતાની પાસે લઈ જવાનું કહ્યું છે. આજેજ મંચેરજીનો ગુન્ડો સાબીત થઈ જશે અને મારાપર આવી પડેલો તપાસણીનો ભાર પણ ઉતરી જશે.”

“ હશે—”

“ હા, તેમણેજ તેને આવી રીતે કેદ કરાવ્યો છે. ઇન્સ્પેક્ટર તેને થાણામાં લઈ ગયા છે.”

“ હું ધારું છું કે, તમે તો તમારા કેસનો કોઈપણ રીતે એક નિકાલ લાવી દીધો છે.”

“ તમારા કેસમાં તમે ક્યાં સૂધી બાતમી મેળવી શક્યા છો ?”

“હજી સૂધી કશું પણ કરી શક્યો નથી. મેં જોની વિરુદ્ધમાં પ્રમાણો મેળવ્યાં છે, તેને કીર્તિકર સાહેબ કોઇપણ રીતે કેદ કરવા દેતા નથી.”

“કોને-દારમસજીને ?”

“હા.”

“તેમણે જે પ્રમાણો મેળવવાનાં કહ્યાં છે, તેમાંના કેટલાંક પ્રમાણો મેળવ્યાં વાર ?”

“થોડાં ઘણાં મેળવ્યાં છે, અને અત્યારે એમને એ વાત જણાવવા માટેજ જઈ છું. ચાલો આપણે બન્ને સાથેજ તેમની મુલાકાત માટે જઈએ.”

બન્ને જણા વાતો કરતા કરતા કીર્તિકર સાહેબને મળવા માટે ચાલ્યા.

બીજે દિવસે બરજોરજી પાછો આવી પ્રહોંચ્યો. તે દારબર તાણું વાસેલું જોઈ સ્તંભિત થઇને ઉભો રહ્યો. એકાએક તેની નજર દારની નજીકમાં લટકતી ચાવી પર પડી.

બરજોરજી દાર ખોલી ઘરમાં દાખલ થયો. ત્યાર પછી જ્યાં આગળ જે વસ્તુ પડી હતી, ત્યાં આગળ તેને બરાબર રાખીને તે ઘરમાંથી એકદમ બહાર નીકળી પડ્યો.

આ વખતે તેનું મોં વિકરાળ વરના જેવું બિહામણું બની ગયું હતું. તેના આખા શરીરમાં કંપારી છૂટી રહી હતી અને આંખ માંથી આગના ચિનગારીઓ નીકળી રહી હતી તે મંચોરજીને ગાળો ભાંડતો ભાંડતો ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો.

એ વખતે ત્યાં પ્રથમથીજ છુપાઇ રહેલા ડિટેક્ટિવ અમલદારે કાંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના જે તરફ બરજોરજી ગયો, તે તરફ ધીમે ધીમે તેની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું.

(વિભાગ પાંચમો)

— ❦ —
પરિણામ-ભયાનક

— ❦ —
પ્રકરણ ૧ છું

— ❦ —
ગુન્હેગાર તરફ

આ તરફ કીર્તિકર સાહેબની પાસે મંચેરજીને હાજર કરવામાં આવ્યો, થોડીવારમાં દાદા ભારકર પણ ત્યાં આવીને હાજર થયો.

કીર્તિકરે મંચેરજીને બેસવાની આજ્ઞા કરીને કહ્યું કે:—“આ ચોરીની બાબતમાં તું જે કાંઈ જાણતો હોય, તે બધું ખુલ્લે ખુલ્લું અમોને કહી સંભળાવ. જો તું બધી ખરી હકીકત જણાવીશ તો અમો તને સરકારી સાક્ષી તરીકે ગણી લઈશું. એથી તને પછી કોઈ પણ જાતનો ભય રહશે નહિ. વિચાર કરવા માટે તને પાંચ મિનિટનો વખત આપવામાં આવે છે, એ દરમિયાન તને ગમે તે વિચાર કરી લે.”

મંચેરજી ચૂપચાપ બેસી રહ્યો. પાંચ મિનિટ વીતી ગઈ, તોપણ મંચેરજી કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ.

કીર્તિકરે થોડીવાર સૂધી તેના તરફ જોયા પછી પૂછ્યું કે:—
“કાણે ચોરી કરી છે?”

મંચેરજી ચૂપ રહ્યો.

કીર્તિકરે ફરીવાર પૂછ્યું:—“કાણે ચોરી કરી છે?”

મંચેરજીએ જવાબ આપ્યો:—“ મેં ચોગી કરી નથી. ”

“ એ હું જાણું છું, તેમ છતાં પણ કાણે ચોરી કરી છે, તે કહે જોઈએ ? ”

મંચેરજીએ કશો જવાબ આપ્યો નહિ. તે ચૂપચાપ બેસી રહ્યા.

ત્યારે કીર્તિકર બોલ્યો કે:—“ જો, તારા બહા માટેજ કહું છું, કે જો બધી વાત ખરેખરી જાહિર કરી દઈશ તો બધી જઈશ અને નહિતો કાળે પાણીએ પહોંચી જઈશ. ”

તોપણ મંચેરજીએ કશો જવાબ આપ્યો નહિ.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તું તીજેરી બોલવાની વાતને જાણી ગયેા હો, એ વાત શું ના કબૂલ કરે છે ? મારી પાસે પણ આવું હડકડતું જૂઠું બોલે છે. ”

મંચેરજીએ મ્હોં કેરવીને કહ્યું:—“ હું કશું પણ જાણતો નથી. ”

કીર્તિકરે શુષ્ક કંઠથી કહ્યું:—“ બધું જાણવા છતાં વિના કારણ છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરી તારો સર્વનાશ કરાવવાને કેમ તૈયાર થયો છે ? હું તને બચાવવા માંગું છું. ”

મંચેરજીને બોલતો બંધ થયેલો જોઈને કીર્તિકરે દાદા બાસ્કરના તરફ જોઈને કહ્યું કે:—“ તેને અહીં લઈ આવો. ”

દાદા બાસ્કર ઊઠીને ચાલતો ગયો. ત્યારે કીર્તિકરે કહ્યું કે:—“ મંચેરજી ! અમે તારી બાબતમાં બધું જાણીએ છીએ. તારો કોસો પણ અત્યારે અમારા હાથમાં છે. ખરજેરજી ધારે છે કે, તે ધણેજ બુદ્ધિમાન છે. અને પોલિસ ગદ્દા છે. તેણે અમારા હાથમાંથી તારી માને સેગવી લેવાનો વિચાર કર્યો હતો પરંતુ તે તેમ કરી શક્યો નથી. મેં એ વૃદ્ધાની પાસેથી બધી હકીકત સાંભળી છે. ગમે તેમ હોય, પણ જે દિવસે ખરજેરજી તારી માની તપાસમાં ગયો, તે દિવસે તે તારી

પાસે ધણા રૂપયા રાખી ગયો હતો. એ રૂપિયા હજી સુધી તારી પાસેજ છે. કેમ આ બધી વાતોને તું ના કબૂલ કરવા માગે છે ? ”

મંચે જીએ કહ્યું:—“ મારા પાસે રૂપિયા નથી. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ છે. જો તું ખરેખર જણાવી દઈશ, તો અમો એ રૂપિયા લાગ્યું નહિ. જો સારા માર્ગ પર ચાલીશ, તો એ રૂપિયાથી મોળા ચાણસની પેડે આનંદમાં રહીને બાકીની જિન્દગી વીતાડી શકીશ. ”

મંચેજી ચૂપ રહ્યો.

કીર્તિકર કહેવા લાગ્યો:—“ પણ જો કોઈ પણ વાત નહિ કહે, તો અમો રૂપિયા પણ હાથ લાગ્યું અને તને પણ જોલમાં મોકલી દઈશું. ફગવાર તને પાંચ મિનિટ વિચાર કરવાનો વખત આપું છું, એ અરસામાં વારે જે કાંઈ ધારવું હોય તે ધારી લે. ”

પાંચ મિનિટ વીતી ગયા પછી કીર્તિકરે આંખો ઉઘાડીને મંચે-રજીના તરફ જોયું. મંચે-જીને કાંઈપણ ખોલતો ન જોઈને, તેમણે ટેબલ પરની ઘંટડી વગાડા. ઘંટડીના અવાજ થતાંની સાથેજ બે કોન્ટેબલ ઘરમાં આવી પહોંચ્યા.

કીર્તિકરે તેમને કહ્યું:—“ આ આસામીને હાથકડી પહેરાવો અને એનો પોશાક ખોલવાને બરાબર જડતી લો. ”

તેઓ મંચેરજીની પાસે ગયા, એટલે તે એકદમ ફૂદકો મારી ઉછળીને બોલ્યો કે:—“ તમારું અપમાન કરશો નહિ. હું રૂપિયા આપું છું. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ સારું હમણાંજ લાવ. ”

પ્રકરણ ૨ જી

ચોરીનો ભેદ ખુલ્લો

મંચેરજીએ કંપતા હાથથી પોતાના ગળવામાંથી નોટાનું એક બાંડલ કાઢીને કીર્તિકરના ટેબલપર મૂક્યું.

કીર્તિકરે નોટાને એક પછી એક ગણીને એક કાગળપર તેના નંબર લખી લીધા. ત્યારપછી તેણે કહ્યું:—“જો, ફરીવાર કહું છું કે, અમેને જો બધી વાત ખોલીને કહી દઈશ, તો આ નોટો તને પાગી આપી દઈશ અને જો તું અચ્ચો જાય એવો ઇલાજ પણ કરીશ.”

આ વખતે મંચેરજીએ કહ્યું:—“જો તમોને બધી વાત કહીશ, તો તમે મને છોડી દેશો, એમ મારાથી શી રીતે માની શકાય વાર?”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“મારી વાતપરજી વિશ્વાસ રાખવો જોઈશે.”

એવામાં ત્યાં દાદા બારુકર આવી ચડ્યો, તેની પાછળ એક વૃદ્ધા તે ચોરડામાં દાખલ થઈ.

વૃદ્ધા મંચેરજીને જોઈ રડી પડી અને રડતી રડતીજ કહેવા લાગી:—“તે શયતાને મારો સર્વનાશ કર્યો છે ! બાપ ! હું હવે એની મલાહ મૂળ્ય ચાલીશ નહિ. ચાલોકોની પાસે દરેક જાતનું બળ મોબૂદ છે અને એઓ આપણને જરૂર પડ્યાની શકે તેમ છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“રડશો નહિ. આવો, અહીં બેસો.”

વૃદ્ધા આંસ લૂછતી લૂછતી બેઠી. એ વૃદ્ધા મંચેરજીને લાંબા સમયે જ અમદાવાદમાં એદલતની પાસે રહેતી હતી. તથા એને મુખ્ય લાવવા માટે કીર્તિકરે અમદાવાદ માણસ પણ મોકલી આપ્યો હતો, એ બધી વાતો જણાવવાની હવે અગત્ય જણાતી નથી. રસ્તામાં કોઈ

કદાચ એને ઉપાડી ન જાય એટલા માટે પોલિસનાં માણસો કીર્તિકરની સલાહ મુજબ એને રાત્રિના સાડા નવ વાગ્યે અમદાવાદથી ઉપડી મુંબઈ જતી મેમલ ટ્રેનમાં ધણીજ કાળજી અને સાવચેતીયા લઇ ગયાં હતાં. વળી મેમલ ટ્રેનમાં પણ પોલિસનાં માણસોએ ખૂબ ચાલાકી ચલાવી હતી. ફર્સ્ટ ક્લાસનું કમ્પાર્ટમેન્ટ રિઝર્વ કરાવી તેનાં ખારી ખારણાં બંધ કરી તેઓ ધણીજ ખૂબીયા અને છૂપી રીતિથી તેને મુંબઈ લઇ આવ્યા હતા આથી બરજોરજ એના પતો મેળવી શક્યો નહોતો.

પોલિસના હાથમાં પડી બચતી મારી વૃદ્ધાએ નધી વાતો કહી દીધી. વળી જ્યાં તેનો પુત્ર મંચેરજી બધી ખીના જણાવી કે, તેને માટે પણ તેણે કાશિશ કરવાનું કબૂલ કર્યું હતું. જેલનો બચ, ફાંસીનો બચ, ધણીજ મેટો બચ છે. વૃદ્ધા મબરાબ ગઈ હતી.

કીર્તિકરે તેને સંબોધીને કહ્યું:—“ તમારા દીકરાને ધણું ધણું સમજાવ્યો છે, તેમ છતાં પણ તે માનતોજ નથી. એ તો એક ખોટો હક લઈનેજ ખેડો છે. ”

વૃદ્ધા રડતી રડતી કહેવા વાગી:—“ મંચેરજી, એ શયતાન છે, એની વાત માનીશ નહિ. તેણે આપણને પાયમાલ કરી નાંખ્યાં છે, તે શયતાન અમદાવાદ ન આવ્યો હોત તો આપણી આવા ખુરી હાલત થાત નહિ. તે હરામજનદાએજ વિષ ખતડાવીને એ લજનું ખુન કર્યું છે. ખુદરે ખુદ્દુ કહી દે. આ લોકો આપણને ખતાર છે. ”

મંચેરજીએ પણ મનમાં તે મનમાં એવોજ નિશ્ચય કર્યો હતો. તે સારી રીતે સમજી ગયો હતો કે, તેના બચવાની હવે કશી પણ સંભાવનાજ નથી. વળી તે એમ પણ સારી રીતે જાણતો હતો કે, બરજોરજ તેના અચાવ માટે કશો પણ ઇલાજ કરવાતો નથી. પણ

તે તો ઉલટો જોલમાં જતો જોઇને સંતુષ થાય તેમ છે. તેના મનમાં એવી ધમ્મણ છે કે, જો હું વચ્ચેથી દૂર થઇશ, તો તે નિર્વિધે જર-ખાનુની સાથે લમ પથુ કરી શકશે.

ત્યારે પછી એવા દુરાત્માને માટે હું વિના કારણ જોલમાં શા માટે જઈ ? જ્યારે મારા હાથમાં ધલાજ છે, ત્યારે મારે શા માટે મરવું જોઈએ ? બચ્ચોરજીને ને મારે શો સંબંધ છે ? મને તેનો શો બય છે ? એ તો જોલમાં જવાનો ઝ. ચોક્કસ જિન્દગી સૂધી કાળા પાણીએ જશે. આ પ્રમાણે અનેક વાતો મંચેરજીના મનમાં ઉભરાવા લાગી. છેવટે તે કાંઈ પશુદંડ નિશ્ચય ન કરી શકવાથી બોલ્યો:—“ શું હું બધી બીના જણાવીશ, તો તમે મને છોડી મૂકશો ?

કીર્તીકરે કહ્યું—“ જર ”

“ તમારાપર હું શી રીતે વિશ્વાસ મૂકી શકું વાઈ ? ” મંચેર-જીએ પૂછ્યું.

“ મારી વાત કદાપિ ખોટી પડતી નથી. ”

“ હું બધી ખરીબીના જણાવી દઇશ તો તમે મને મારશો નહિને ? ”

“ ના. ”

“ પેટી ઉઘાડવાની વાત હું જ જાણી શક્યો હતો. ”

“ શી રીતે ? ”

મંચેરજી કહેવા લાગ્યો:—“ એક દિવસ રતનબાઈને મેં બરાબર સમજાવી દીધું કે, રસ્તમજી હવે તેને ચલાતો નથી. આથી તે દિવસે રસ્તમજીના આવ્યા પછી તેણે રસ્તમજીને એ બાગીચમાં ધણી ધણી વાતો કરી. એથી રસ્તમજીએ કહ્યું કે:—“ રતન, હું તને કેટલી બધી ચાહું છું, તારાપર કેટલો બધો વિશ્વાસ રાખું છું, એનું પ્રમાણ માત્ર એટલું જ પૂરું થઈ પડશે કે, તારા નામથી હજીસુધા હોરમસજીની તિન્નેરી ઉધડે છે. ” મેં આ વાત મરજોરજીને કરી હતી. તેણે

એથી ગહુજ ખુશી થઇને કહ્યું હતું કે:—“ત્યારે હવે શો બય છે ? હોરમસજીની તિજોરીમાંથી આપણે અમે તે રીતે રૂપિયા લેવા પડશે. તો પણ મેં સાબળ્યું છે કે, તેની તિજોરીમાં વધારે રૂપિયા રહેતા નથી. તે બધા રૂપિયા ‘બુંબઝ બેન્ક’ ‘બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયા’ કે તેવીજ બીજી કોઇ સદ્દર બેન્કમાં મોકલાવી દે છે. પણ ચિંતા નહિ, તેમ છતાં પણ આપણા હાથમાં એક ધણો જ મળતો ઉપાય છે. આપણા જે લાખ રૂપિયા રસ્તમજીની બેન્કમાં છે, તે રૂપિયા મને પરમ દિવસે દશ વાગ્યે મળી જવા જોઇએ, એવું આવતી કાલે હોરમસજી પાસે જઇને હું કહીશ. એથી હોરમસજીને જરૂર બેન્કમાંથી એક લાખ રૂપિયા મંગાવીને પોતાની તિજોરીમાં રખાવી મૂકશો.”

કાતિકરે પૂછ્યું:—“એ રૂપિયા તેણે ક્યાંથી આપ્યા હતા ?”

મંચરજીએ જવાબ આપ્યો:—“રાજાખાઇનાં ધરણ્યું ગીરો મૂકાને એ રૂપિયા મેળવ્યા હતા અને ત્યાર પછી એજ રૂપિયાને બરબોરજી બેન્કમાં જમા મૂકી આવ્યો હતો. પછી રાજાખાઇની પાસેથી આવી લઇને તિજોરીમાંથી રૂપિયા ઉપાડી લેવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. બરબોરજીએ એ કામ મને કરવા સોંપ્યું હતું. હું કોઇ પણ રીતે એમ કરવાને સમ્મત થયો નહોતો. પછી તેણે મને નાના પ્રકારનો બય ખતાવવાથી હું લાચારીથી તેમ કરવાને સમ્મત થયો હતો. અમે બધાના હતા કે, તે દિવસે સંધ્યા પછી હોરમસજી ઘેર નહેવાનો નથી; એ ન વખતે તેને ઘર જવાનું નક્કી કર્યું હતું, પણ એ નક્કી કરેલા વખત નાહું મન એવું ખરાબ થઈ ગયું હતું કે હું બરબોરજીની સાથે જવાને નાસમ્મત થયો હતો.

કાતિકરે પૂછ્યું:—“ત્યારે શું પછી બરબોરજી એકલો જ ગયા હતા,”

મંચેરજીએ જવાબ આપ્યો:—“રા, તેમને ઘણી માળો દધ, જીર, કાપુરપ, આયલો વગેરે તોછડાઇ બરેલા અપશબ્દો કહીને તમારું છેવટે મને મદિરા પીવડાવાને પોતાની સાથે લઇ ગયો હતો. હોરમસજીના મક્કાનના દરવાજા પાસે પહોંચ્યા પછી મારી છાતી એકે ધડધડ કરી કંપવા લાગી કે, મારાથી પછી એક પગલું પણ બરી શકાયું નહિ, હું સ્તબ્ધ થઇ ગિભો છો. ત્યારે બરજોરજી મને નહારી ગાળો બાંડ્યા લાગ્યો, મારો હાથ પકડી મને ઘસડીને આલવા લાગ્યો પછુ હું એકાએક તેના હાથમાંથી મારા હાથ છોડાવીને આસબેર ત્યાંથી એકકમ દોડી નીકળ્યો હતો;

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“એ વખતે બરજોરજીએ શું કહ્યું?”

“એની મને ખબર નથી. હું ઘણીમારસૂઝી રસ્તામાં બટકતો બટકતો છેવટે મારા મુકામપર આશ્વો ગયો. મેં જોયું કે, એ વખતે પણ બરજોરજી પાછો આવ્યો નહોતો.”

“ત્યારે તે પાછો ક્યારે ઘેર આવ્યો હતો?”

“લગભગ રાત્રિના અગિયાર વાગ્યે.”

“આવીને તેણે તને શું કહ્યું હતું?”

“મને જોઇને પ્રથમ તે મને મારવાને તૈયાર થયો હતો. હું પણ કૂદીને તેની રહામો થયો હતો, તે જાણ્યો હતો કે, મારા સ.થે લડવાથી તે કદાપિ પહોંચી શકે તેમ નહોતો.”

“ત્યાર પછી?”

“ત્યારપછી ધીમે ધીમે જઇને તે કુરસીપર બેઠો હતો અને મને ગાળો બાંડતાં બાંડતાં તેણે કહેવા માંડ્યું હતું કે:—“મહા, જા તું રહો હોત તો એ કામ પાંચ મિનિટમાંજ પતી જત, મને એમાં લગભગ ત્રણ કલાક વીતી ગયા છે. લુચ્ચી છોકરી કોઇપણ રીતે

માનતી નહોતી. પણ જ્યારે મેં તેને હમ દધને કહ્યું કે, રૂપિયા નહિ મળે તો તું આજે રાત્રે આત્મહત્યા કરવાનો છે, ત્યારે તે ચાવી આપવાને તૈયાર થઇ. પણ તેણે કહ્યું કે, ફક્ત એક હજાર રૂપિયા જ લેજો. તે જાણતી નહોતી કે, તિજોરીમાં એટલા બધા રૂપિયા પડ્યા હતા. ”

“ ત્યાર પછી ? ”

“ ત્યારપછી બરજોરજો કહ્યું કે :— “ હું જ્યારે ચાવી લઇને તિજોરી ખોલવા ગયો, ત્યારે તે પણ મારી સાથે સાથે આવી હતી. મેં જેવી તિજોરી ઉઘાડી કે, તરતજ તેણે દોડી આવીને મારો હાથ પકડી લીધો અને તિજોરી ખોલવાની સખ્ત મના કરી. પણ તેની કશી પણ દરદાર રાખ્યા વિના મહામુશીબતની અંદરથી રૂપિયા લઇને હું ચાલ્યો આવ્યો, તે ઉભી ઉભી મનમાંને મનમાંજ કાંઇક બબડવા લાગી, હું નોટોનું બંડલ ગળવામાં મૂકી તરતજ નવ જે અગિયારો મણી દોડ્યો આવ્યો. આમ જો જનવરનાં બચ્યા, આ રૂપિયા જો એકદમ ! તારી સાથે સંબંધ પણ કોણ રાખે ! તું દમાખાજ છે, એકમાજ છે, તારાપર બરોસો મૂક્યો એ પણ એક જાતની મૂર્ખતાજ છે. ” આમ કહીને તેણે તરતજ પોતાના કોટના ખાસામાંથી નોટોનું એક બંડલ કાઢીને મને બતાવ્યું.

પ્રકરણ ૩ જી

ખૂની લેદ હજી સૂધી છૂપે !

હીતિકરે દાદાબાસ્કરને કહ્યું :— “ દાદાબાસ્કર ! તમને તે દિવસ

તાત્રાપર દામ ખેસવાનું જે કારણ સમજાવ્યું હતું, તે હવે બસપર સમજમાં આવ્યું ને ? હવે એ તા ખરો પત્તો મળી ગયો છે, ”

ત્યારપછી મંચેરજીના તરફ મ્હં ફેરવીને પૂછ્યું કે:—“ તું ખીજું શું જાણે છે ? ”

મંચેરજીએ જવાબ આપ્યો:—“ એ સિવાય હું ખીજું કશું પણ જાણતો નથી, જે કાઈ જાણતો હતો, તે બધું મેં આપને કહી દીધું છે, ”

“ તું આ બધું સત્યજ બોલ્યો છે, એની સાબીતી શી છે વાર ? ”

“ રાજમાઈને પૂછવાથી જાણી શકશો, ”

“ કેસ ચાલતી વેળાએ તું આ બધી ખીત્ર કહીશ ખરોતે ? ”

“ જો આપ મને સક્ષી તરીકે બોલાવશો તો હું જરૂર કહી સંભળાવીશ. ”

“ હવેથી અમો જે દાંધ કહીએ, તે કરવાને તૈયાર છે ? ”

“ જ્યારે આપનાપર બધો આધાર મૂકી દીધો છે, ત્યારે શા માટે નહિ કહું ? ”

“ જો અમારા મત પ્રમાણે દામ દરીશ, આખર સૂધી અમારી પાત સાંભળીશ, તો આ બધા રૂપિયા તું જરૂર પાછા મેળવી શકીશ. ત્યાં સૂધી આ રૂપિયા અમારી પાસે રહેશે. ”

“ હવે આપ જેમ કહેશો તેમ મારે લાગ્યારીથી કરવું પડશે. ”

જ્યાં સૂધી આ કેસનો બુકાવો ન થાય ત્યાં સૂધી તારે અમો જ્યાં કહીએ, ત્યાંજ રહેવું પડશે. ”

“ રહીશ. ”

“ તારી માતા જ્યાં રહે છે, ત્યાંજ તારે રહેવું પડશે. ” કીર્તિકર સાહેબે કહ્યું.

“ત્યાંજ રહીશ”

કીર્તિકરે ઘઘાભારકરને કહ્યું—“બે સિપાહીઓની સાથે એમને ત્યાં મોકલી આપો. રસ્તામાં ગાળીનો ઢરવાળો બંધ કરી દેશમાં બૂલ ન થાય, એવી સંના પણ એ લોકોને આપી દેજો. આ કામમાં જસ મજા મફત ન થવી જાણ્યો.”

મંજેરજી ત્યાં જઈને સામે લઈને ઘઘાભારકર જમીને તૈયાર થયો, એ વખતે કીર્તિકરે ધરીવાર કહ્યું—“સખૂર કરો.” ત્યારપછી મંજેરજીના સ્થાનમાં જોઈને તેણે કહ્યું—“ખુનની બાબતમાં તું કાંઈ પણ જાણે છે કે ?”

“ના.”

“બત્તખર વિચાર કરીને કહે. તારી સાથે પેસ્તાનજીની દોસ્તી હતી કે નહિ ?”

“હતી.”

“પેસ્તાનજીની પાસે બે સર્કિફિકેટો હતાં, એ શું તું જાણે છે ખરો કે ?”

“ના.”

“કોઈ પણ વેળાએ પેસ્તાનજીએ તને અથવા બરજેરજીને એ નવપયમાં કાંઈપણ વાતચીત કરી હતી ખરી કે ?”

“ના, મને કદીપણ એવી વાત કરી નહોતી. બરજેરજીને કરી હતી કે નહિ, તે હું જાણતો નથી.”

“બરજેરજીએ એ ખૂન સંબંધી તને કદાચ કાંઈ પણ વાત કહી છે ખરી કે ?”

“ના.”

“ખરું કહે છે ?”

“ હવે જૂહું શા માટે બોલું ? ”

“ જી. ”

ઘાઘ બારકર તેમને સાથે લખતે બહાર નીકળી ગયો.

તેમના ચાલ્યા જવા પછી લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ પૂનના સંબંધમાં હું ધારું છું કે, મંચેરજી કશું પણ બાલ્યુતો જ નથી. ”

“ હા. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ બરજેરજી આ પૂનમાં સામેલ હોય તો તે જરૂર એનાથી બાલ્યુતો હોવો જોઈએ. ”

“ તેનું કશું પણ માન બરજેરજી બળવે તેવો નથી. ”

“ બન્ને જણા એકી સાથે રહેતા હતા, કોઈ પણ બદમાશી ભરેલું ડામ હોય, તો તેઓ બન્ને સાથે રહીને જ કરતા હતા, છતાં એ પૂનની અંદર બરજેરજી સામેલ હોય અને મંચેરજી એ વાતને ન બાલ્યુતો હોય એમ કદાપિ બની શકે ખરું કે ? મને તો લાગે છે કે, કદાચ બરજેરજીના બચને લીધે તે એ વાતને દબાવી રાખવા માગતો હશે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એ બાબતમાં વધારે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, હવે પૂની થોડા વખતમા જ મકડાઈ જશે. ”

“ મને તો એ પૂનના સંબંધમાં કશી પણ બાતમી મળી શકી નથી. જેટલા પ્રમાણે મળ્યાં છે, તેપરથી સમજાય છે કે, હોરમનજીના વિના બીજા કોઈએ પણ એ પૂન કર્યું નથી. સારુંબતો મને એ પૂનની બાબતમાં કેટલી બાતમી મેળવી, એવું હંમેશાં પૂછે છે હવે મારાથી તેમને એકનો એક જવાબ પણ આપી શકાતો નથી. બાપ કોણે પૂન કર્યું હોય એમ ધારો છો નાર ? ” લાલુભાઈએ પૂછ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ધારતો નથી, ખરું કહું છું કે, જેણે પુનઃ
ક્યું હશે, તેને કાલે તમે જરૂર જાણી શકશો. આજ તો આટલેથી
હું બહુ કામ બાંધ રાખવા માગું છું ”

પ્રકરણ ૪ થું

ખૂનનો આરોપ

બીજે દિવસે હોરમસજીને ત્યાં આવીને કીર્તિકરે તેની સાથે મુલાકાત લીધી.

હોરમસજી તેને ઓળખતો નહોતો. તેણે તેને પોતાની ઓશી-સમાં બેસાડીને કહ્યું:—“ આપ સાહેબને મારી પાસે આવવાનું શું પ્રયોજન છે ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તમારી સાથે મારી ઓળખાણ નથી, તે બલે ન હોય, પણ હું ધારું છું કે, કદાચ તમે મારું નામ તો સાંભળ્યું જ હશે. મારું નામ કૃષ્ણાજી બલવન્ત કીર્તિકર છે અને હું પોલિસનું કામ કરું છું. ”

હોરમસજીએ વિસ્મિત થઇને પૂછ્યું:—“ આપ જ શું ડિટેક્ટિવ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ કીર્તિકર સાહેબ છો ? ”

“ હા. ”

“ આપની સાથે મારે કેટલીક ખાસ જરૂરની વાતો કહેવાની છે. એ વાતો ઘણીજ ધુપી રાખવા જેવી છે. આપણે અહીં જે વાતો કરીએ તેને બીજાં કોર્ટ પણ ન સાંભળી જાય, એની ખાસ સંભાળ રાખવાની છે. આટલામાં આપણી વાતો સાંભળી જાય, એવું તો કામ નથી ને ? ”

ના. ”

ત્યારે તો અહીં પણ ઘણીજ ખુશીની સાથે એ વાતો કરી શકાશે. આશા છે કે, હું તમને જે કાંઈ પૂછું, તેનો જવાબ આપવાને તમે અવશ્ય તૈયાર થશોજ.”

“આપ આવો સવાલ કેમ કરો છો ? મારે હુપાવવા જેવું શું છે ? ” હોરમસજીએ કહ્યું.

“તમે એ બરબોરજના આગ્રહથી અથવા ભયથી પોલિસ-કમિશનર સાહેબને એક પત્ર લખ્યો છે. તે પત્રમાં જે કાંઈ લખ્યું છે, તે બધું તદ્દન ખોટું છે.”

હોરમસજીએ નારાજ થઈને કહ્યું:—“ મહાશય, આપ જો આવી રીતે મારી સાથે વાતચીત કરવા માંગતા હો તો હમણાં જ હમણાંજ અહીંયાં ચાલ્યા જાઓ.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ચાલ્યા જવાને હજી થોડીકવાર છે. હું તમારા બહાને માટેજ કહું છું. જે તમે બધીવાત ખુલ્લે ખુલ્લી જણાવી દેશો તો, તમારુંજ બધું થશે. ”

“ કદાચ ન કહું તો ? ”

“ તો દુઃખની સાથે કહેવું પડે છે કે, તમને કેદ કરવાને મારે હાથાર થવું પડશે. ”

“ મને કેદ કરશો ? કેમ ? શા માટે ? ”

“ પેસ્તનજીના પુનને માટે. ”

હોરમસજી ચઢિત થઈને બોલ્યો:—“ પેસ્તનજીનું પુન ! પેસ્તનજીના પુનની બાબતમાં હું કશું પણ જાણતોજ નથી આપને હું કશું પણ કહેવાનો નથી. આપ અત્યારે ને અત્યારે ચાલ્યા જાઓ.”

કીર્તિકરે ધીમે ધીમે ખીસામાંથી એક સીસોટી બહાર કાઢી.

તેને બતારી અને ત્યાર પછી તાળીઓ વગાડતાં વગાડતાં તેણે કહ્યું કે:—“જૂઓ ! આ સીસેટી હું વગાડીશ કે તરતજ દસ-પંદર પેલિસનાં માણસો આસીને તમને ઘેરી લેશે, અને હાથમાં હાથકડી ધાલી ખુલ્લા રસ્તાપરથી તમને લઇ જશે. માટે વિના કશુંયે હાથે કરીને એવું અપમાન બહારી લેવાને શા માટે તૈયાર થાઓ છો ? નકામા શંસીના લાકડાપર લટકવાનું સાહસ કેમ કરો છો ?”

હોરમસજી ઉઠીને ઉભો થયો હતો, તે ધીમે ધીમે પાછો નીચે બેસી ગયો અને ભાંખ્યા તૂટ્યા અવાજથી બોલ્યો:—“મારી વિશ્વશું પ્રમાણ છે ? હું આ ખુનના સંબંધમાં કશું જાણતો નથી.”

“ખાસ પ્રમાણ ન મળે તો તમારા જેવા મોટા માણસને કેદ કરવાનું સાહસ અમારાથી શી રીતે કરી શકાય વાર ?”

“શાં પ્રમાણો છે ?”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“જો તમારે બદલે ખીજો કોઈ માણસ હોત, તો હું તેને એ વાત કહેત નહિ, પણ તમે જરા સ્થિર થઇને સાંભળો; પેસ્તનજીના કોટની નીચે બે કાગળો છૂપાવેલા હતા. તેમાંનું એક લખનું સર્ટિફિકેટ હતું અને ખીજું જન્મનું સર્ટિફિકેટ હતું. એ બન્ને સર્ટિફિકેટને લેવા માટે કોઇ પણ માણસે તેનું ખુન કર્યું હતું. જેણે ખુન કર્યું હતું, તે માણસ સારી રીતે જાણતો હતો કે એ બન્ને સર્ટિફિકેટો પેસ્તનજીની પાસે જ હતાં.”

આ સાંભળીને હોરમસજીના મોઢાનો ભાવ એવો થઈ ગયો કે, જાણે તે થોડીવારમાંજ મૂર્છિત થઇ જશે; તેના મુખપરથી સઘળું લોહી સ્રાવ્ય ગયું. તે વ્યાકુળતાથી કીર્તિકરના મુખ તરફ જોઈ રહ્યો. કીર્તિકરે કહ્યું:—“જૂઓ છો ને કે અમો થોડી થોડી ખપ્પર દરેક બાબતની રાખીએ છીએ. વળી અમોને એવી ખપ્પર પણ મળી છે કે,

એમાંનું એક સર્ટિફિકેટ તમારા મુખ લમનું હતું. અને ખીજું સર્ટિફિકેટ તે પહેલાંની પરણેલી ખીજી એક કન્યાનું હતું. ”

હોરમસજી કહીને ઊભો થયો. તેણે અન્યખીમાં આરી પૂછ્યું:—
“આપને કોણે કહ્યું ? ”

કીર્તિકરે જવાબ આપ્યો:—“શાન્ત થઈ બેસો, મહારાવો નહિ. તમારી પહેલાંની પરણેલી સ્ત્રીએજ અમેને આ બધી વાત કરી હતી. ”

આમ કહીને કીર્તિકરે પોતાના ગળવામાંથી એક પત્ર બહાર કાઢીને હોરમસજીની રહામે ધર્યો. ત્યારપછી થોડીવારે કહ્યું:—“આ હસ્તાક્ષરોને તમે ઓળખી શકો છો કે ? ”

હોરમસજી પત્રને જોઈને થરથર કંપવા લાગ્યો. એ પત્ર તેની સ્ત્રીનો મરણ પથારી પરથી લખેલો પત્ર હતો. લાલુભાઈએ એ પેદા કર્યો હતો. હોરમસજીએ પત્ર વાંચ્યો. વાંચીને તેણે અંધા રૂધાવલા અવાજથી કહ્યું:—“મારી રક્ષા કરો. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“હું ધાર છું કે, એ બન્ને સર્ટિફિકેટો પેસ્તનજીની પાસેથી તમોએજ લીધાં હોવા જોઈએ, માટે—”

હોરમસજી કાંઈ પણ સાંભળ્યા વિના વચ્ચમાંજ બોલી ઉઠ્યો:—“મારી રક્ષા કરો, જેટલા રૂપિયા ખર્ચ થાય ”

કીર્તિકર તેને અટકાવીને બોલ્યો:—“રૂપિયાની તો વાતજ કરશો નહિ. તમારો બચાવ કરીશ; પરંતુ તમારે મને બધી ખીના જણાવી દેવી જોઈશે. એથી તમારી એ વિવાહની વાત જમતનું ખીજું કોઈ પણ પ્રાણી જાણી શકશે નહિ. ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશ, મને બચાવો. ”

પ્રકરણ ૫ મું

આરોપી

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ખુનના સંબંધમાં જે કે તમારી વિરુદ્ધમાં અનેક પ્રમાણો છે, તથાપિ હું જાણું છું કે, તમે એ ખુન કર્યું નથી. પેસ્તનજીની પાસે જે સર્ટિફિકેટો હતાં, તે તમે જાણતાંજ નહોતા. ”

હોરમસજીએ અધીરામયી કહ્યું:—“ આપ ખરું કહો છો, ખરેખર હું કંઈ પણ જાણતો નથી. ”

“ જે બચવા ચાલતા હો, તો બધી હકીકત ખરેખરી જણાવી દો. કાંઈ પણ છૂપાવશો નહિ. ”

“ હું કાંઈપણ છૂપાવીશ નહિ. ”

“ પરેલાં તમે ફક્ત એક બે દિવસ થયાંજ ખરજોરજીની પાસેથી એ સર્ટિફિકેટની વાત સાંભળી હતી. ” કીર્તિકર સાહેબે આતુરતાથી કહ્યું.

“ હા. ”

“ તે તમારા પરેલાંના ગુપ્ત વિવાહની વાત ખુશ્કી કરી દેશે, એવો તેણે તમને ભય દેખાડ્યો હતો. એ વિવાહ પ્રકટ થવાના કાયદા મૂજબ તમને બચાંકર સજા થાત, કારણ કે, એક લગ્ન થયાં પછી તમે બીજાવાર લગ્ન કર્યા હતાં. આથી તમારી એ સ્ત્રી તમારી રાખેલી તરીકે ગણાતી અને તમારી કન્યા જરૂરજાનુ જાગજ કરેવાત. ”

“ હા, એટલા માટેજ હું બચતો માર્યો તેની વાતમાં સામેલ થયો હતો, જે તેની વાત મેં ન માની હોત તો તે મારો સર્વ નાશ કરત. ”

“તેના કહેવા પ્રમાણે તમે કમિશનર સાહેબને રૂપિયા મળ્યા છે એવો પત્ર લખ્યો હતો ખરું કે નહિ વાર ?” કીર્તિરે સાહેબે પૂછ્યું,

“હા.”

“બીજું શું કંવાને સમ્મત થયા હતા ? કશું પણ છૂપાવસો નહિ.”

“જરબાનુની સથે તેનાં લગ્ન કરવાને સમ્મત થયો હતો. મારી સ્ત્રીએ પણ મને એ બાબતમાં જિદ્દ કરી હતી. કન્યા પણ સામેલ થઈ હતી.” હોરમસજીએ કહ્યું.

“કર્ત્તમના બંધનથી દિલગીરીની સાથે અત્યારે મારે તમને એક વાત કહેવી પડે છે. જેવી રીતે બરબોરજી તમને બચ બતાવીને તમારી દન્યાની સાથે લગ્ન કરાવવાને સમ્મત કર્યા છે, તેવીજ રીતે તે છ મહિના થયાં તેવોજ બચ તમારી સ્ત્રીને પણ બતાવતો આવ્યો છે,” કીર્તિકરે કહ્યું.

“કેમ ?”

“જેવી રીતે નાની કિમ્મતમાં તમે દિયુંબલતાથી લગ્ન કર્યા હતાં, તેવીજ રીતે રાજબાઈ પણ બચપણમાં એક જાણની સાથે પ્યારમાં પડી હતી. તેને એક પુત્ર પણ થયો હતો.” કીર્તિકરે ભેદનો બડો ફાડી દીધો.

હોરમસજી કૂદીને ઊભો થયો અને કંપતા અવાજથી બેલ્યો:—

“આપ હમણાંને હમણાંજ આપનો રસ્તો પકડો. મારાજ ધરમાં બેસીને મને આવી રીતે અપમાનિત કરો છો, એમાં મને તમારો સારો હેતુ હોય એમ જણતું નથી.”

“મારો હેતુ મદત છે. ત્યારપછી સાંભળો, બચપણમાં જો કોઈ કાંઈ બૂલ કરે, તો તેની આખી જિન્દગી ખરાબ ગણાતી નથી.

તમારી સાથે લગ્ન કરી રાજ્યભાઈ જેવી પતિવ્રતા રહી છે, તેવી પતિવ્રતા આ દુનિયામાં ખીજી કોઈ નથી.”

આમ કહીને કાર્તિકેરે ગજવામાંથી એક નાની બાકત બહાર કાઢીને કહ્યું:—“આ ધરેણું કોનાં છે, તે જાણપણી શકો છો ખરા કે?”

હોરમસજીએ વિસ્મિત થઈને પૂછ્યું:—“આ મારી સ્ત્રીનાં ધરેણું છે. આ શે એ કદાચી મેળવ્યાં ?”

કાર્તિકેરે જવાબ આપ્યો:—“હું તમને એ વાતજ કહેતો હતો. બરજોરજીના બાઈ એદવજીની સાથે રાજ્યભાઈનો બાલ્યપ્રેમ હતો, પરંતુ કોઈ પણ કારણવશાત બન્નેનાં લગ્ન થયાં નહોતાં. શુભપ્રેમને લીધે તેમને એક પુત્ર થયો હતો. બરજોરજી એ વાત બાલ્યુંતો હતો. એ દુરાત્મા પોતાની સમસ્ત સંપત્તિ ઉઠાવી લીધા પછી અમદાવાદમાં તેના બાઈ પાસે ગયો હતો, ત્યાં જઈ તેણે જૈન ઝેર ખવડાવીને મારી નાખ્યો હતો. પછીના તેની સવળી મિલકત ઉઠાવી રૂપિયાની તંગી પડવાથી તમારી સ્ત્રીને તેની પૂર્વકથા પ્રકટ કરી દેવાની ધમકી આપી રૂપિયા મેળવવાની આશયથી તે દુનિયા આગ્યો. અહીં આવીને તેણે શું કયું છે, તે આ ધરેણાપરથીજ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. રાજ્યભાઈના હાથમાં હવે એક પૈસા પણ ન રહેવાથી છેવટે તેણે લામારીથી પોતાનાં ધરેણું તેને આપી દાંધાં હતાં. તેણે ધરેણું ગણેશમંદીની પેઢી-પર મીઠો મૂકી લાખ રૂપિયા લઈ તમારી મેન્દ્રમાંજ જમા મૂક્યા હતા.”

હોરમસજી વિસ્મિત અને સ્તાંભિત થઈને ચૂપચાપ બેસી રહ્યો. કાર્તિકેરે કહ્યું:—“બરજોરજીએજ તમારી સ્ત્રીને ભય બતાવીને બળા-ત્કારે તેની પાસેથી ચાવી લઈ તિઝેરીમાંથી એક લાખ રૂપિયા ચોરી લીધા હતા. મરજોરજીએ આ બધું કબજા કર્યું છે.”

હોરમસજી કાંઈ પણ બોલી શક્યો, તેનો કંઈ રીધાઈ જવા

અમ્યે હસે તારે કીર્તિકરે ચોરીના સંબંધમાં ધીમે ધીમે બંધી વાતો કહી સંભળાવી. તાર પછી તેણે કહ્યું કે:— “નારો વાનપર અવિ-
શ્વાસ કરવાનું કહ્યું પણ કારણ નથી, રાજગ્યાપને પૂછવાથી તે જરૂર
બંધી વાતો કહાણી લીધા વિના રહેતો નહિ.”

હોરમસજીએ આ બખતે કહ્યું:—“હાલ-હાલ-મારી ધનમતી-
આજર વગેરે બધું ચાલ્યું મથું, હવે તો મારા માટે મરણ જ પણ
મહેરર છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“તમે બુદ્ધિમાન છો, બાળકની પેઠે તમારે
આમ અધીરા ન થવું જોઈએ. તમે તમારી આપસ કુસ્ત્રે થસો નહિ.
તેણે એ પાખંડીના હાથમાં પડી ધણું દુઃખ ભોગવ્યું છે, હવે જેથી
કરીને એ દુરાત્માને ધડતી સળ થાય એમ કરવું એક આપણી દરજ
છે. મોરુ સલાહ માનસો તો તમારી ગુમસ્તોએ બંધનમાં કાઢી પણ
જાણી મહસો નહિ, તમારી કન્યા બરબાલુને મટિ એક કરવામાં તમને
ખાસ જરૂર છે. નહિ તો વિચારી જુઓ કે, તે બિચારાની કેવી
હાલત થશે ?”

હોરમસજીએ દુઃખી અવાજથી કહ્યું:—“હો, હવે મારે શું
કરવું જોઈએ ?”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“પછીથી કહું છું, પ્રથમ મારે તમને બર-
જોરજના સંબંધમાં એકાદ બે વાતો પૂછવાની છે તે તમારૂં વિવાહનું
સર્ટિફિકેટ ક્યાંથી માંચું એ બાબતમાં તમને તેણે શું બતાવ્યું
હતું વળ ?”

હોરમસજીએ જવાબ આપ્યો:—“તેણે કહ્યું હતું કે, પેરબજીએ
મરજા નિગામાં આવી તેને એક દિવસ એ સર્ટિફિકેટની વાત કહી
દીધી હતી, તે વખતે ત્યાં હોરમજી પણ હતો. હસમજી તારે જાણ્યાની

પુરતી તાંગીમાં હતો. તેણે કહ્યું હતું કે, પેસ્તનજીની પાસેથી બન્ને સર્ટિફિકેટો લાય કરવાથી હોરમસજી પાસેથી વજા રૂપિયા વસુલ કરી શકાશે. બરજોરજી અને ફરામજીની વચ્ચે આ પ્રમાણે સલાહ થઈ હતી, ફરામજી પેસ્તનજીની પાસેથી મને તે પ્રકારે સર્ટિફિકેટ લાવી આપવાને કબૂલ થયો હતો. તેનેજ તેને માડીમાં કલોરોફોર્મ સુધારીને તેનું ખુન કર્યું હતું; તેણેજ સર્ટિફિકેટો લીધાં હતાં, પછી પોલિસ પાછળ પડવાથી તેણે બચનાં માર્યા તે સર્ટિફિકેટો બરજોરજીને સોંપી દીધાં હતાં. ”

હીત્તિકરે કહ્યું:—“ ત્યારે શું તમારી એવીજ ધારણા છે કે, પેસ્તનજીનું ખુન કરનાર ફરામજીજ છે ”

હોરમસજીએ જવાબ આપ્યો:—“ ફરામજીએ કલોરોફોર્મ ખરીવું હતું, જે રાત્રે ખુન થયું હતું, તેજ રાત્રે તે માડી કરીને ઘેર આવ્યો હતો, ખાસ કરીને કલોફોર્મથી બીજાનેજો જે રમાલ પેસ્તનજીના મોઢાપરથી મળી આવ્યો હતો, તે પણ ફરામજીનોજ હતો. આ પરથી હું ધારું છું કે ફરામજી ખરો ખુની છે. ”

પ્રકરણ ૬ છું

આત્મપ્રકાશ

હીત્તિકરે કહ્યું:—“ ખુનની વાત પાછળથી કરીશું. હાલ તરત તો ચોરોના સંબંધમાંજ તમે જે કામ જાણતા હો તે જણાવો, તેણેજ ચોરી કરી છે, એમાં તો જાણે મને કશો પણ સક છેજ નહિ, પણ તેમ છતાં—”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“કેમ, શું કહો છો ? કહેને ! ”

કાર્તિકેરે કહ્યું:—“ આ ચોરીને માટે તેને સજા કરવા જતા તમારી સ્ત્રીને અદાલતમાં આવવું પડશે; તેથી તમારી મુખતકથા ખુલ્લી થઈ જશે,”

“ જેથી મારો અચાવ થાય તેમ કરો.”

“ તેમજ કરીશ, આ ચોરીની વાત વગેરે જેમ કિસ્મતી દીધી છે, તેમજ રહેવા દો. અમે એમજ ધારીશું કે, આ ચોરી બિલકુલ થઈ જ નથી. વળી ચોરીની ઝરણા મટી જવા આવી છે.”

“ હવે આપ શું કરવા ધારો છો ? ” હોરમસજીએ અન્વયથી પૂછ્યું.

“ અન્નેરજીને સજા કરવી પડશે, તો ખૂનને માટેજ કરીશ.” કાર્તિકેરે કહ્યું.

“ તેણે શું ખરેખર ખુન કર્યું છે ? ”

“ હા, એ પોતેજ કબજા કરશે.”

“ તેમ થશે તો મારી બધી વાત ખુલ્લી પડી જશે. આપ મને અચાવે, તેની સજા ભગવાન કરશે.”

કાર્તિકેરે કહ્યું:—“ ભગવાન પોતે કશું કરતો નથી. આપણે પણ ભગવાનનાં બનાવેલા છીએ. કશીવાર અમારા હારાજ તે પાછીને તેનાં પાપોની સજા કરાવે છે.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ આપને જેમ સાફ લાગે તેમ કરો, મને તે કિસ્મતે મારો અચાવ કરેલ આપધાવ કરી દે મારી બધી વેદનાને દૂર કરત. પરંતુ જરૂરયાતના માટે તેમ પણ થઈ શકવું નથી. એ બધી વાત ખુલ્લી પડી જશે તો જરૂરયાતનું શું થશે ? ”

કાર્તિકેરે કહ્યું:—“ ચિંતા નહિ, જેથી બધું બાજુએ જળવાય, તેમ કરીશ.”

“ મહેરબાની કરીને એમજ કરજો. ”

“ મહેરબાની જેવું કંઈ ઊંચ નહિ એ તો અમારું કર્તવ્ય છે. ”

કીર્તિ કરે કહ્યું.

“ આપ જેમ કહેશો, તેમ કરવાને હું હમેશાં તૈયાર રહીશ, ”
હોરમસજીએ કહ્યું.

“ એ દુરાત્માને ઊડી દેવાથી તે તમારે 'સર્વનાથ' ક્યાં વિના રહેશે નહિ. ”

“ બ્યારે હું તેની બુધી વાતો જાણી શક્યો છું, ત્યારે હવે તે માફ થું બમાડી શકશે ? ”

“ ત્યારે તમારા ઉપર તેનો બળકર દ્રેષ અને કોપ થશે. તમે ત્યારે તેને થું કરશો ? ”

“ ત્યારે તો હવે તમને જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો. ” મારામાં વિચારવાની હવે શક્તિ નથી. ”

કીર્તિ કરે કહ્યું:—“ પ્રથમ તમારી સ્ત્રીને બધી ખીના જણાવી દેવી પડશે. ”

“ એ હું કોઈ પણ રીતે જણાવી શકીશ નહિ. ”

“ હું ધારતો હતો કે તમે કંઈક બુદ્ધિવાળા છો. પણ અત્યારે જોઈ છે કે, એમ બાકામાં મારી કંઈક ભૂલ થઈ હતી. તેને બધી હકીકત જણાવવી એ થું તમારું કર્તવ્ય નથી ? નહિ તો અમારે લાજાસીધી તેનાપર સમજ કાઢીને લઇ જવી પડશે. હું હમણાં જ કંઈક કહું છું, તે ઘોસ્તીની રીતે તમારું બહુજ કહું છું. યોદ્ધિશિલ્પક કમ કરવાથી થું સાફ થઈશ ? તમારાથી મને કંઈ પણ કહી શકારો નહિ. હું બધું મારી મોંએ કહી લઉં. પણ હા—એમાં તમારાથી કરો. પણ હસ્તાક્ષેપ કરી શકાશે નહિ. ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ ગમે તેમ કરો. મને કાંઈ પણ પૂછશોજ નહિ, હું દીવાનો જનો જઘશ.”

“ તમે ગમરાશો નહિ, અધીરા પણ થશો નહિ. મારાપર આધાર નાખો. હું તમારું કાંઈ પણ અહિત થવા દઈશ નહિ.”

“ જેમ આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“આલો તમારી સ્ત્રીની મુલાકાત કરી આવીએ.”

આમ કહીને કીર્તિકર ઉભો થયો. કંપતા પગથી, ડોલતા કીલથી હોરમસજી તેની સાથે સાથે ચાલ્યો. તેઓ જન્ને ઉપરના એકબીજાનામાં આવીને બેઠા. કીર્તિકરના આગ્રહથી છેક નામરજી હોવા છતાં પણ હોરમસજીએ તેની સ્ત્રીને ત્યાં બોલાવી.

રાજામાઈ ઘરમાં અજાણ્યા પુરૂષને જોઈ સ્તંભિત થઈ બેઠી રહી. કીર્તિકર બોલી ઉઠ્યો:—“ હું પોલિસમાં નોકરી કરું છું અને તમારી સાથે એકાદ બે વાતો કરવા માટે આવ્યો છું.”

રાજામાઈનું આખું શરીર કંપી જઈયું. તેનું મુખ તદ્દન ફીકું થઈ ગયું. એ જોઈને કીર્તિકરે કહ્યું:—“ બેસો.”

મહામુશીમતથી કંપતા પગે આવીને રાજામાઈ પણ એક ફરસીપર બેઠી.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ઘણીજ દિલગીરીની સાથે મારે લાયક થઈને તમોને કેટલીક વાતો કહેવી પડે છે.”

રાજામાઈએ કાંઈકે બોલવાની કોશિશ કરી, પરંતુ તેના કંઠમાંથી એક અક્ષર પણ બહાર નીકળી શક્યો નથી.

કીર્તિકરે ત્યારે કહ્યું:—“ જરજેરજીએ તમને બધા જતાં જતાં જ કાંઈ કંઈ છે તે બધું હું જાણું છું.”

રાજામાઈ વ્યાકુલતાથી રહી પડી.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ બચપણમાં બૂઝ થવાથી કોઈ કદાપિ જિન્દગી સૂધી બૂઝ કરવું નથી, હોરમસજ સાહેબ હવે બધું જાણી ગયા છે; મેં તેમને બધું સમજાવી દીધું છે, તેને માટે તમે ગમરાશો નહિ. એક ગાપાત્માએ સુયોગ મેળવીને તમારો સર્વનાશ કર્યો છે, તેનેજ સજા કરવી એ અમારી ફરજ છે, તમારી પેઠે હોરમસજ સાહેબે પણ એક બૂલ કરી હતી. ”

હોરમસજએ જન્ને હાથથી મ્હોં ઢાંકી લીધું. કીર્તિકરે તેનજ મુઠા વિવાદની બધી વાતો અક પછી એક રાજાબાદને કહી સંભળાવી.

હોરમસજ અને રાજાબાદ જન્ને રહામેના ટેંગણપર મ્હોં ઢાંકી ચૂપચાપ આંસુ વરસાવવા લાગ્યાં.

કીર્તિકરે બરજોરજના સંબંધમાં બધી ખીના કહી લીધા પછી ફરીવાર કહ્યું કે:—“ તેણે જે રીતે રૂપિયાની ચોરી કરી હતી, તે હું જાણું છું, તમે તેને તિજોરી ખોલતો અટકાવવા ગયાં હતાં, તે પછી મારા જાણવામાં છે. મંચેરજ તમારો છોકરો નથી, તે બૂડો, જુમારી છે. બરજોરજએ પોતાની ધારણા પાર પાડવા માટે મંચેરજને પોતાના પુત્ર તરીકે પરિચય આપ્યો હતો, આ લ્યો તમારા ઘરેણાં. તેમના પાપી ખેડોનો હવે અંત આવ્યો છે. અને હોરમસજ સાહેબ, તમે એકવાર મહા બ્રમમાં પડ્યા હતા. તમારી સ્ત્રીએ તમારી સાથે દગાબાજી કરી નથી તે મંચેરજને પોતાના પેટના પુત્ર જેવો જાણતી હતી. ”

“ જન્નેમાંથી કોઈએ કાંઈપણ કહ્યું નહિ. તેઓ જન્ને મ્હોં છુપાવીને રડવા લાગ્યાં. કીર્તિકર કેટલીકવાર સૂધી ચૂપ રહ્યા પછી બોલ્યો:—“ હવે તમારા ગમરાવાથી ચાલી શકશે નહિ. એ પાપીને જેથી સજા થાય તેમ કરવું એ હવે તમારી મુખ્ય ફરજ છે. જો એને બરાબર સજા નહિ થાય, તો પાછળથી ખીજા ધણાંનો સત્યાનાશ વળી જશે. ”

હોરમસજી ગમરાધને બોલી ઉઠ્યો:—“અમે તમારે શરણે થઈએ છીએ. તમે આ આફતમાંથી અમારો બચાવ કરો.”

કીર્તિકર હસીને બોલ્યો:—“મારી ઇચ્છા સંપૂર્ણ રીતે એવીજ છે. હું ધારું છું કે, તમે હજી સુધી નહિ જૂઠી ગયા હો કે તે દિવસે તમેને નરનારોની હત્યાથી તમારા પવિત્ર હાથને કલંકિત થવા દીધા નહોતા.”

હોરમસજીએ ચમકીને તથા માથું ઉંચું કરીને કહ્યું:—“તમે-તમે-શું તમેજ--”

કીર્તિકર તેને અટકાવીને બોલ્યો:—“હા. હુંજ તે કાશીનાથ નાયક હતો. એ મારી બનાવટી મૂર્તિ હતી અથવા તો એ મારો ગુપ્ત વેશજ હતો.

હોરમસજી અને રાજગાદ અવાફ થઈને અજબખીની સાથે આંખો શીડીને કીર્તિકરના મ્હોં સ્ક્રામું જોઈ રહ્યાં.

પ્રકરણ ૭ મું

એ બહેનો

એવામાં ધીમે ધીમે જરઆનુ ત્યાં આવી પહોંચી. અદૃશ્યમાં રહીને જરઆનુ અત્યાર સુધી બધી હકીકત સાંભળી રહી હતી. તેને જોઈને કીર્તિકરે કહ્યું:—“તમારી પણ મને જરૂર છે.”

જરઆનુએ મીઠા અવાજથી કહ્યું:—“કહો.”

જરઆનુને જોઈ હોરમસજી ચમકીને ઉભો થઈ ગયો. તેણે

કલું:—“ તું અહીં શામાટે આવી ? અમે અત્યારે ઘણાં કામમાં બીજા
જા, હમણાં અહીંથી ચાલી જા.”

જરખાનુએ એક ઊંડા નિઃસાસો મૂકીને કલું:—“ પિતાજી, હું
બધું જાણું છું.”

હારમસજી અજબખીથી કન્યાના મ્હોં રડામું જોઈ રહ્યા. થોડીવાર
પછી તે ધીમે ધીમે નીચે બેસી ગયો અને ખન્ને હાથથી મ્હોં ઢાંકીને
નિરાશભાવથી બોલ્યો:—“ હા ભગવાન, મારા ભાગ્યમાં આટલું બધું
દુઃખ ભોગવવાનું લખ્યું હશે. ”

જરખાનુ ધીમે ધીમે પિતાની નજીકમાં આવી ઉભી રહી અને
આદરસહિત તેનો હાથ ઝાટીને બોલી:—“ પિતાજી, આપને અત્યારે
મારી માતાના પર રડમ રાખવી લાજિમ છે. હું ઘણા દિવસ થયાં આ
બધી વાતો જાણું છું. જૂઓ, જરા મારી માતાના દુઃખ તથા દિલ-
ગીરી ભરેલા ચહેરા રહામું તો જૂઓ. મારી માતા છેવટના કેટલાક
માસ થયાં ઘણાં દુઃખો ભોગવી રહી છે. આપના ભયથી હું કોઈપણ
વાત જાહેર કરી શકી નથી.”

કીર્તિકરે કલું:—“ હારમસજી શેક ! તમારી કન્યા દેવી છે.
વંશને કલંક લાગશે, એમ ધારીને, જાલુવા-સાંભળવા છતાં ખર-
જોરજીના જેવા નરપશુની સાથે તે લગ્ન કરવાને રાજ થઈ હતી, એ
શું તમારા માટે ઓછા મોરવની વાર્તા છે ? હારમસજી સાહેબ !
તમારે આમ અધીરા થવું બ્યાજખી નથી.”

હારમસજી બેઠીને બેઠો થયો. તેણે કલું:—“ આપ જુઓ કહો
છો, એ પાખંડીનું લોહી જોયા વિના હું જળનો પણ સ્પર્શ
કરીશ નહિ. ’

કીર્તિકરે કલું:—“ તમારે હવે પાપીના લોહીથી તમારા હાથને

હત્તકિત કરવા પડશે નહિ. તે કાર્ય આખી આત્મને ઇન્સાફ આપનાર કાયદોજ કરશે.”

બરમાનુએ કહ્યું:—“ બામા, હું બધી હકીકત જાણું છું. આ આપણા ખાસ કિનેરુ છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તમારી કન્યા બધુંજે જાણે છે, આ વાત કેવળ અમે થોડાક જાણીએ છીએ, એથી એ ખુલ્લી થવાની તમે જરા પણ ધાસ્તી રાખશો નહિ.”

બરમાનુએ કહ્યું:—“ હા, બામા ! એમજેજ રસ્તેમજેનો બળમે વાર બચાવ કર્યો છે, એઓજ આપણને બચાવશે, પાપીને સજા કરશે. આપ મારી માતાને સંભાળો, તેણે બિચારીએ એ પાખંડી પિશાચના હાથમાં પડીને ન ભોગવવાનાં હુઃખો ભોગવ્યાં છે.”

હોરમસજી ધીમે ધીમે ઉડ્યો. તેની આંખોમાંથી દડદડ આંસૂની ધારાઓ વરસી રહી હતી. તે રમાત્રથી આંખો લૂછી પોતાની સ્ત્રીની ખાસે આવી ઉભો રહ્યો. તેણે સ્નેહસહિત તેનો હાથ પકડી તેની આંખોનાં આંસૂ લૂછી નાખ્યાં. ત્યારપછી તેણે કહ્યું:—“ રાજ, મેં બધી હકીકત સાંભળી; બચપણમાં આપણે જે કર્યું હતું, તેની સજા આપણને બરાબર મળી ચૂકી છે. આપણેજ આપણો બચાવ કર્યો છે. મારી તે સ્ત્રી અત્યારે જીવતી નથી, એથી મને હવે કશોપણ ભય રહેતો નથી. એદક્ષજી પણ માર્યો ગયો છે. ભગવાને અનુગ્રહ કરીનેજ બચપણમાં મારા પુત્રને લઈ લીધો હતો. અવશ્ય મારી કન્યાને પણ તેણે પોતાના રાજ્યમાં ખોલાવી લઈને તેને પાપના પંથમાંથી બચાવી છે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ના તમારી કન્યા બચી છે.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ બચી છે ! ક્યાં છે ? આપ શું તેની તપાસ રાખો છો ? હા ભગવાન ! તારી લીલા પણ અપાર છે !”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“ગમરાવ છે શા માટે? તમારી તે કન્યા આનંદમાં જ છે.”

હોરમસજીએ કહ્યું:--“અત્યારે તેની ઉંમર લગભગ વીસ વર્ષની હશે. તે જરૂર તેની માના જેવી થઇ હશે. તે કોઇક દિવસ પિતા કહીને મારી પાસે આવશે. એ વખતે મારાથી માફ મ્હોં બતાવવાનો કશો પણ ઉપાય રહેશે નહિ. શું તે મને તેના પિતા તરીકે જાણે છે ખરી કે?”

“ના.”

હોરમસજીએ કહ્યું:--“ત્યારે મારી તે કન્યાનો પત્તા શી રીતે મેળવ્યો વાર?”

કીર્તિકરે ખીસામાંથી એક કામળનો કકડો ખહાર કાઢ્યો. હોરમસજીની મરેલી સ્ત્રીએ રસ્તમજીને એ કામળ આપ્યો હતો. એમાં તેણે જેની પાસે પોતાની કન્યાને મૂકી હતી, તેનું ઠેકાણું લખેલું હતું.

કીર્તિકર હોરમસજીના હાથમાં કામળ આપીને બોલ્યો:--“તમારી સ્ત્રી મરતી વખતે આ કામળ રસ્તમજીને આપતી ગઇ હતી.”

“આપે શું એની તપાસ કરી હતી?”

“તેણે રસ્તમજીને એ કન્યાનો પત્તા મેળવવાના સોગંદ આપ્યા હતા.”

“ત્યારે એનો પત્તા મળ્યો છે ખરો કે?”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“હા, ઘણી તપાસ કરવા પછી તમારી તે પરમસુંદરી કન્યાનો પત્તા મળ્યો છે. જે સ્ત્રીને તમારી સ્ત્રી કન્યા સોંપી ગઇ હતી, તે પાપીયસીએ પૈસાના લોભથી તેને બીજી એક સ્ત્રીની પાસે વેચી નાખી હતી અને તે પોતે પુના ચાલી ગઇ હતી. તમારી કન્યા તે બીજી સ્ત્રી પાસેજ રહેતી હતી. પણ હવે એ બધી

વાત તમે પાછળથી જાણી શકશો. ” હોરમસજીએ કહ્યું:—“ હવે સાંભળવાની ઇચ્છા નથી, હા-ભગવાન મારા બાગ્યમાં આટલું બધું ફુલ લખ્યું હતું ! ”

“ તમે શું તમારી કન્યાને જોવા માંગો છો ? ”

“ ના-ના-ના. બચપણમાંજ તેનું મરણ શા માટે ન થયું ? ”

હોરમસજીએ કહ્યું:

હોરમસજીએ ફરીવાર બન્ને હાથે મ્હોં ઢાંકી દાધું.

જરખાનુ કીર્તિકરની નજીકમાં આવી બોલી:—“ તે મારી બગિચા જે. ખરીરીતે કાયદા મૂજબ તેજ પિતાજીથી મિલકતની વારસ છે. તેને હવે અમારે કોઈ પણ રીતે ખીજે રહેવા દેવી એ અમારી ફરજ નથી. તેમ ક્યાં છે, કહો, હું હમણાંજ જઈને તેને મારે ત્યાં લઈ આવીશ. ” કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તમારી દાસીને બોલાવો, તે તેનું ઠેકાણું જાણે છે. ”

જરખાનુએ એકઠમ રતનને બોલાવી. રતન તરતજ આવીને જરખાનુની જોડમાં ઉભી રહી.

કીર્તિકર ધીમે ધીમે ઉઠીને ઉભો થયો. તેણે રતનપાસે જઈ તેના હાથ ઝાલીને કહ્યું:—“ જરખાનુ, તમે તમારી બહેનને જોવા માંગતાં હતાં, તો આસ્યો, તમારી બહેન ! ” ત્યાર પછી હોરમસજીના તરફ મ્હોં ફેરવીને તેણે કહ્યું કે:—“ હોરમસજી શેઠ ! આપની કન્યા આજ છે. ”

આ સમાચારથી હોરમસજી અને રાજબાઈ સ્તંભિત થઈ બ્યાકુળ દૃષ્ટિથી રતનના મ્હોં તરફ જોઈ રહ્યાં. તેમને બધાંને એ સ્વપ્ન જેવું જણાવા લાગ્યું.

જરખાનુ અને રતન અન્યબીથી એક બીજાનાં મ્હોં રહી જોતી ઉભી રહી.

લગભગ દશ મિનિટ વીતી ગઇ, છતાં પણ સધળાં ચૂપચાપ સ્થિર થઈ બેસી રહ્યાં. પછી રતન હસી પડી. તે ધીરે ધીરે આનીને જરયાનુના ગળાં સાથે બાઝી પડી.

પ્રકરણ ૮ મું.

અપૂર્વ મિલન

રતન હસી પડી. હંમેશાં તેનું હૃદય હવામાં ઉડતું હતું. પણ આ દેખાવ દેખીને કોણ જાણે શાથી પોતાની અમણતામાંજ તેને હસવું આવી ગયું.

તે પ્રથમ કીર્તિકરની વાતપર વિશ્વાસ મૂકી શકી નહિ. તેણે ધાર્યું કે, કદાચ કીર્તિકર મસ્કરી કરતો હશે, પરંતુ ફરીવાર તિયાર્યું કે, કીર્તિકર મસ્કરી કરે તેનો માણસ નથી. ખામ કરીને તે આવી જામતોમાં તો કદાપિ મસ્કરી કરે તેનો નથીજ. ”

હોરમસજી તેનો પિતા છે, જરયાનુ તેની બગિની છે, એવી ચાત સાંભળીને તેના મનમાં હસવું આવી ગયું, તે ફરીવાર હસી પડી. તે દુઃખિત થવું કે, આનંદિત થવું, હસવું કે રડવું, તેનો કશો પણ નિશ્ચય કરી શકી નહિ.

પ્રથમ તેના મનમાં જે ઉગી આવ્યું, તેજ તેણે ક્યું. તેણે જાને જરયાનુના ગળાંને વીંટાળી લીધું, તેને સ્નેહપૂર્વક ચુંબન કર્યું.

તેના મનમાં હવે જરયાનુની દાસી હોવાનો ભાવ જરા પણ રહ્યો નહિ. તે જરયાનુની વડાલી સખીના રૂપમાં બદલાઇ ગઇ. તેણે પોતાની બધી વાતો જરયાનુને જણાવી હતી. ૨૧૧ પણ પોતાના

સ્વમજીને ચાહે છે, એવું જાણવા છતાં પણ તેણે તેનાપર ગુસ્સે ન થતાં—રોષે ન ભરાતાં ઉઘડી તેના પ્રહિ સકાનુભૂતિ દર્શાવી.

તેમના બન્નેમાં તેઓ બન્ને બહેનો છે એવી વાત જાણવામાં ન હોવા છતાં પણ બે સગી બહેનોના જોડા સ્નેહ અંધારા મળે હતા. બન્નેનાં હૃદય દુઃખ ને શોકને વખતે એક સૂત્રમાં બંધાય ગયાં હતાં. કોઈનાથી કોઈની વાત છૂપી રહી નહોતી.

જરમાનુએ રતનના સ્નેહાગ ચુંબનથી ચમકીને તેના તરફ જોયું. કીર્તિકરની વાત વીજળીની પેઠે તેના હૃદયમાં ચોંટી ગઈ. જરમાનુએ ત્યારે રતનની દાઢીને એક હાથમાં ઉંચકી લઈને બીજા એક હાથથી તેનું ગળું વીંટળાવે તેના ગાલપર ચુંબન કર્યું.

ત્યારે તેઓ બન્નેમાંથી કોણ કોને લઈ ગયું, તે તેમનાથી જાણી શકાયું નાહ. બન્ને એક બીજાના હાથ પકડી ધીમે ધીમે હોરમસજીની પાસે આવી ધુંટણમંડીએ બેસી ગઈ બન્નેએ હોરમસજીની ગોદમાં મ્હોં છૂપાવી દીધાં. હોરમસજી ત્યારે રડતો હતો. ત્યારે તેમણે પણ તે સ્નેહી પિતાના બન્ને ચરણોને આંસુઓથી ભીજવી દીધાં.

હોરમસજીને એથી વધારે રડવું આવ્યું. તેણે આંસુથી ભીંજી ચલી આંખોથી એક પછી એક બન્ને કન્યાને ગોદમાં લઈને તેમના કપાળપર ચુંબન કર્યાં.

ત્યારે તે કાંઈક સ્વસ્થ થઈ ઉઠી ઉભો થયે; અને બન્ને કન્યાઓના હાથ પકડી રાજમાઈની પાસે આવી ઉભો રહ્યો. તેણે રૂંધા-યલા અવાજથી કહ્યું:— ‘મારે અત્યાર સૂધી એકજ કન્યા હતી, હવે ભગવાનની કૃપાથી બે કન્યાઓ થઈ છે.’

રાજમાઈ બેઠે કન્યાને ગળાં સાથે વળગાડી રડવા લાગી. ત્યારે સર્વની આંખોમાંથી અસ્ખલિત ધારાથી આંસુ વરસવા લાગ્યાં.

આ દેખાવ જોઇને એ વખતે ખીજું કોઇ પણ જો ત્યાં હાજર હોત તો, તે કદાપિ પોતાની આંખનાં આંસૂને અટકાવી શકત નહિ. પરંતુ કીર્તિકર સાહેબ અચ્ચત્તરીતે આંખો મીંચીને બેસી રહ્યા, થોડી-વાર પછી તે બોલ્યો:—“જેથી એ પાપાત્માઓને પૂરતી સજા થાય તેમ કરવાની આપણી સહુની મુશ્મ્ય કરજ છે.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“આપ જેમ કહેશે તેમ, અમો વ્રણીજ ખુશીની સાથે કરીશું.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“આ બધી વાત બરજેરજી કોઇ પણ રીતે ન જાણી શકે, તેની ખાસ સંભાળ રાખવી પડશે. નહિતો જો તે નહાસી જશે તો તેને પકડવો મુશ્કિલ થઇ પડશે.”

“તે કોઇ પણ રીતે કશી વાત જાણી શકશે નહિ.” હોરમસજી શેઠે કહ્યું.

“તે જરૂર મારી પાસે આવશે. જરૂરયાનુને મેળવવાની આજ્ઞાને સહજમાં તે છોડી શકશે નહિ.” કીર્તિકરે પોતાનો વિચાર દર્શાવ્યો.

“કદાચ છોકરીને ઝેર ખરડાવીને મારી નાંખીશ, પણ તે પાખંડીના હાથમાં આપીશ નહિ.”

હવે ખીજું કશું પણ કરવું પડશે નહિ. તે આવે તો તેને કોઈ પણ પ્રકારે આપણી મતલબ જણાવા દેશે નહિ, જેથી તેની ખાતરી કરતા આવ્યા છો, તેનીજ ખાતરી કરવામાં ખામી રહેવા દેશે નહિ. વખત આવ્યે અમો તેને કેદ કરી લઇશું.”

“તે શું હવે પાછો આવશે !”

“હા, જરૂર. તે અત્યારે ક્યાં છે, એ તમો જાણો છો ?”

“કેમ ? જે મકાનમાં તેઓ બંને હતા, તેજ મકાનમાં તે રહે છે.”

“ના, ત્યાં તે એકવાર ગયો હતો ખરો, પણ ત્યાર પછી પાછો ગયો નથી.”

“મને તો કશું પણ કહી ગયો નથી.”

“હવે જો આવે તો તે અત્યારે ક્યાં રહે છે, એમ પૂછવાનું જૂલશો નહિ.”

“જરૂર પૂછીશ.”

“ત્યારે હવે હું રમ લઉં.”

“આપના ઉપકારનો ખંદો વાળી શકાય તેમ નથી. હવે આપની ફરી મુલાકાત ક્યારે થશે ?”

“જરૂર પડશે તો ફરીવાર અવશ્ય આવીશ.” કીર્તિકરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યો. તેની સાથે બીજા બધાં પણ ઉઠીને ઉભાં થયાં.

કીર્તિકરે હોરમસજીના રૂડામું જોઇને કહ્યું:—“જરૂર આનું રતન આઈનો અથો ઇતિહાસ જાણે છે. વખત પ્રમાણે તે તમને બધી હકીકત જણાવશે રાતની સકાયતા વિના અથો રૂઝમણી રક્ષા કરી શકત નહિ, અપરાધીને સજા પણ કરી શકત નહિ. તે મારા કહેવાથીજ તમારે ઘેર દાસી તરીકે રહી હતી.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ત્યારે તો તેની મારફતજ તમે મારા ઘરની બધી ખાતમી મેળવી હતી. પોલિસની દૂતી અપારા ઘરમાં રહી છે, તે અથો કદાપિ જાણી શક્યાં નથી. તમે ધાર્યું હશે કે, મેંજ ખૂન કર્યું છે, અહા કેવી બયાનક વાર્તા !”

કીર્તિકરે હસીને બોલ્યો:—“જો એમજ ધાર્યું હોય, તો ત્રણ દિવસ પહેલાંજ તમને ગિરફતાર બનાવી દીધી હોય. અમારા વૃદ્ધ ઇન્સ્પેક્ટર લાલુભાઈ તમને કેંડ કરવા માટે ઘણાજ બાથ બની ગયા હતા.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ તમેજ અમારો દરેક રીતે ખચાવ કર્યો છે.”

કીર્તિકર કશે જરાખ ન આપતાં જતાં જતાં બોલ્યો:—“તમારું જે રૂપિયા એ ખન્ને પાપીઓ લઈ ગયા હતા, તેનો મોટો ભાગ મેં મંચેરજી પાસેથી મેળવ્યો છે.”

રાજાખાખ, જરખાનુ અને રતન ત્રણે જણીઓ તેને આગળ કરવા માટે તેની સાથે સાથે આવી હતી. થોડે દૂર આવીને એકા-એક જરખાનુના તરફ ફરીને કીર્તિકરે કહ્યું કે:—“ મુંખઈની પોલિસ તમારા લગ્નમાં એ રૂપિયા ઉપહાર આપશે, પરંતુ જો જો કે, રસ્તમજીના લગ્નમાં અમો આમંત્રણથી પણ અગ્રગ ન રહી જઈએ.”

આમ કહીને તેણે રાજાખાખના તરફ ફરીને કહ્યું:—“ તમને મારે હવે એક વાત પૂછવાની છે કે, રસ્તમજી જ્યારે ચોરીના અપરાધથી પકડાઈ પડ્યો, ત્યારે તમેજ તેનો મુકદ્દમે ચલાવવા માટે એક નનામો પત્ર લખીને પાંચડગર રૂપિયા મોકલાવ્યા હતા કે ? ”

રાજાખાખએ ચૂપકીથી મ્હોં નીચું નમાવી દીધું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ ત્યારે મારું અનુમાન ખરું નિવડ્યું છે-ગમે તેમ હો, પણ તમે જે કામ કર્યું છે, તે ઘણુંજ મહત્ત્વ કાર્ય કર્યું છે, એમાં તો કશે શકજ નથી. તમે ધારતાં હતાં કે, રસ્તમજી નિર્દોષી અને નિરપરાધી હોવા છતાં પણ તે ખુરી હાલતમાં આવી પડ્યો છે. આમ ધારીને તમે જે ઉદારતા દર્શાવી હતી, તે ખરેખર અત્યંત પ્રશંસનીયજ હતી.”

આમ કહીને હસતો હસતો કીર્તિકર ચાલ્યો ગયો. રાજાખાખ સ્વામીનો હાથ પકડીને બોલી કે:—“આપણે સહાયક ભગવાન છે.”

*

*

*

*

*

એક વ્યક્તિ કીર્તિકરની પાછળ પડી હતી, જ્યાં સુધી તે હોર-

મસજીના મકાનમાં હતો, ત્યાં સૂધી તે પણ મકાનની નજીકમાં તેની વાટ જોતી ઉભી હતી. તેના હોરમસજીના મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યા ચઢી તે વ્યક્તિ શરીવાર તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગી.

ખીજ ઘડીએજ એક જણે ક્યાંકથી બહાર આવીને તે વ્યક્તિની પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું. તે પુરૂષ પણ એની વાટ જોતો નજીકની કોઇ જગાએ ધ્રુપાડ રહ્યો હતો.

પ્રકરણ ૯ મું

ખૂનનો હેતુ

કીર્તિકર હોરમસજીના મકાનમાંથી બહાર નીકળી રસ્તમજીના ઘર તરફ ચાલ્યો. રસ્તમજી સાથે મુલાકાત કરવાનો તેણે વાયદો કર્યો હતો.

ફરામજીને કેટલીક વાતો પૂછવાની જરૂર હોવાથી તેણે રસ્તમજીને લખ્યું હતું કે, જણે તે ફરામજીને તેને ત્યાં બોલાવીને હાજર રાખે. ફરામજી પણ તેને માટે રસ્તમજીને ત્યાં વાટ જોતો બેઠો હતો.

હવે વૃદ્ધ મરાઠાના વેશમાં રહેવાની જરૂર ન જણાયાથી, કીર્તિકરે આ પડેલાંજ રસ્તમજીને તેનો પોતાનો પરિચય આપ્યો હતો. મંચેરજી, બરજોરજીના સંબંધમાં પણ બધી ખીના તેણે તેને જણાવી દીધી હતી.

રસ્તમજીના આગ્રહથી તથા અમુક અંશે પોતાની કૌતુહલવૃત્તિનું નિવારણ કરવાના આશયથી કીર્તિકરે મૃત સ્ત્રીની કન્યાની તપાસ

કરવાની સરખાત કરી હતી. કીર્તિકર જે કર્મમાં જ્યારે હાંથ નાખતો, ત્યારે તેમાં કદાપિ નિષ્ફળ નિવડતો નહોતો.

તેણે ધણીજ ટુંકી મુદતમાં તે સ્ત્રીની કન્યાને સાચવનારી સ્ત્રીને શોધી કાઢી. તેની પાસેથી તેણે જાણ્યું કે, બેલાબાઈને ગંગાબાઈની પાસે વેચવામાં આવી હતી, કદાચ કોઈ બેલાને શોધાને લઈ બધા એવા ભયથી ગંગાબાઈએ તેનું નામ રતન રાખ્યું હતું.

આ બધું જાણ્યા પછી રતનમાઈ હોરમસજીની કન્યાજ છે એવું જાણવામાં તેને હવે કશી વાર લાગી નહિ, તેણે એ બધી વાત હોરમસજીને કહી હતી. રતનમાઈ ખરેખર સગી બહેનની પેઠે રતનને ચાહતો હતો, તે આ વાત સાંભળીને મનમાં ધણે ખુશી થયો.

રતનમાઈ અને દરામજી બંને જણા ધણીજ ગભરાટથી કીર્તિકરની વાટ જોતા હતા. તેને ઘરમાં પેસતો જોઈ બંને સત્તર ઊડીને ઊભા થયા અને ધણીજ સન્માનની સાથે તેને એક આસનપર બેસાડ્યો.

કીર્તિકરે હસીને કહ્યું:—“દરામજી સાહેબ! ખરજોરજી સાખીન કરવા માગે છે કે, તમેજ પેસતનજીનું ખૂન કર્યું છે.”

દરામજીએ અઝગમીથી કહ્યું:—“મેં ખૂન કર્યું છે ! જૂડી વાત, તદ્દન જૂડી વાત !”

“હા, તમેજ ખૂન કર્યું છે !” કીર્તિકરે ફરીવાર હસીને કહ્યું.

દરામજીએ કહ્યું:—“હું તે રાત્રે મુંઝાઈમાંજ નહોતો. આપને એ વાત હું સાખીત કરી આપી શકું તેમ છું. મારી બહેનને સખત ખીમારી થવાથી હું તે દિવસે રાતના આઠ વાગ્યાની ગાડીમાં વાંદરા ગયો હતો. આખી રાત ત્યાંજ રહ્યો હતો. મોટા મોટા બે ડોક્ટરો અને ત્યાંના સર્વે જનોએ તો એ વાત આપને તથા દાદા બારકરને પણ કહી છે.”

કીર્તિકર હસીને બોલ્યો:—“ ફરામજ શેક, ચિંતા નહિ—હું તમને બિરફતાર કરવા આગ્યો નથી, હું કેવળ એટલું જ કહેતો હતો કે, યુલુવાન બરબેરજી સાહેબે હોરમસજી સાહેબને અરાબર વિશ્વાસપૂર્વક સમજાવી દીધું હતું કે, પેસ્તાનજી ખૂન તમેજ કર્યું હતું.”

ફરામજએ કહ્યું:—“ તેણે તેનું કહેવું માની લીધું હતું ? ”

“ હા. માની લીધું હતું ખરું, પરંતુ અત્યારે હવે એ વાતને તેઓ માનતા નથી.”

રસ્તમજ બોલ્યો:—“ આપે શું બધી વાત તેને કહી હતી ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ હા, ફક્ત તેનેજ નહિ—રાખખાઈ, જરખાનુ અને રતનખાઈને પણ એ વાત કહી સંભળાવી હતી.

“ ત્યારે તેઓ બધા હવે જાણી ગયાં છે કે, રતનખાઈ તેમને શી સગી થાય છે ? ”

“ હા. ”

“ હોરમસજીના ત્રિવાકત્રી વાત, તે પૂર્વ સ્ત્રીની વાત આદિ સર્વ આપે તેમની રૂબરૂમાંજ કહી દીધું હતું ? ” રસ્તમજએ અજબબીચી પૂછ્યું.

“ કેમ, શા માટે ન કહું ? ”

“ તેમણે તે સાંભળીને શું કહ્યું હતું ? ”

“ કાંઈજ નહિ.”

“ શું કહ્યું હતું ? ”

“ મેં જોયું નહોતું, હું ત્યારે આંખો મીંચીને બેઠો હતો.

બધા થોડીવાર સૂંચી ચૂપ રહ્યા, થોડીવાર પછી રસ્તમજ બોલ્યો:—“ ત્યારે શું આપની ચોક્કસ ધારણા છે કે બરબેરજીએજ પેસ્તાનજી ખૂન કર્યું છે ? ”

“ ચોક્કસ. ”

“ ત્યારે તેને મિરકતાર શા માટે નથી કરતા ? ” રસ્તમજીએ અભયખીથી પૂછ્યું.

તે જાણી જવાથી નહાસી જશે, અને તેથી તેને પકડવો મુશ્કેલ થઈ પડશે, ” ફરામજીએ પોતાનો વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો.

“ સાખીતી નથી. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

રસ્તમજીએ કહ્યું:—“ ત્યારે હવે શું કરશો ? તેણે ચોરી કરી છે, પરંતુ આપે હોરમજીના કુટુંબ પર દયા કરીને તેને છોડી દીધો છે. પણ એ પિત્રાય ખૂન કરવા છતાં પણ ખચી જશે ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એટલા માટેજ હું ફરામજી શેઠને એક વાત પૂછવા માગું છું. ”

ફરામજીએ કહ્યું:—“ કહો, મને શું પૂછવા માગો છો ? ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તમે ખુબ સારી રીતે તમારા મનમાં વિચાર કરી જુઓ. જોઈએ કે બરજોરજીએ કોઈ દિવસ સર્ટિફિકેટની વાત તમને કહી હતી ખરી કે નહિ વાર ? ”

“ ના. ”

“ તમે પેસ્તનજી અને બરજોરજીના મુકામ પર હમેશાં જતા આવતા હતા ખરૂંને વાર ? ”

“ હમેશાં નહિ, કોઈ કોઈ વેળાએ જતો હતો. ” ફરામજીએ જવાબ આપ્યો.

“ તમને કાંઈ યાદ આવે છે ખરૂં કે, કોઈ પણ દિવસે બરજોરજી અને પેસ્તનજીની વચ્ચે ઝગડો થયો હોય અથવા માળાગાળી થઈ હોય ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

ફરામજીએ જવાબ આપ્યો:—“ ના. તેમ છતાં પણ આપના

પૂછવાથી મને સાંભરી આવે છે કે, એક દિવસ હું બરજોરજીના સંગાથે મળવા માટે ગયો હતો, પણ તે વખતે મને તેને ઘેર મળ્યો નહોતો. તેના નોકરે હસતાં હસતાં મને કહ્યું હતું કે, “હું ધાંડું છું કે, આજે કદાચ તેઓ તમને મળી શકશે નહિ.” મેં તેને તેમ થવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જવાબમાં જણાવ્યું કે, ચોડીવાર પહેલાં પેસ્તનજી અને મારા શેઠ બન્ને જણાએ મદિરાની બે બોટલ ખત્રાસ કરી દીધી છે. તે બે બોટલમાંની ઢોઢ બોટલ પેસ્તનજી એકલો ચઢાવી ગયો છે. તેમની બન્નેની તે વખતે કેવી મળ પઈ હતી, એ રકત હું એક જ જાણું છું. બન્ને જણા મેજપર ધક્કાધક્કી કરતા હતા. મારા માલિકે પેસ્તનજીના કોટમાંથી કાંઈક કાઢી લેવા તજરીજમાં હતા. પણ તેણે તે કોઈ પણ રીતે આપ્યું નહિ. બધી સુશીમતથી ઉઠીને તે અથડાતો કૂદાતો ધરની બહાર નીકળી પડ્યો હતો, મારા માલિક પણ તેની સાથેજ બહાર ફરવા ગયા છે. જુઓને કદાચ તેઓ કોઈ દારવાણાની કૂકાને અથડાતા હશે.”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“ફરામજી શેઠ ! આ વાત તમે પહેલેથીજ કેમ ન જણાવી ?”

ફરામજીએ કહ્યું:--“આ ખુબ જરૂરની ખબર હશે એવું મેં ધાર્યુંજ નહોતું.”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“અમે જે સાક્ષી શોધતા ફરતા હતા, તેજ આ સાક્ષી છે, એ તમે જોઈ શકતા નથી ?”

ફરામજીએ કહ્યું:--“હવે સમજી શક્યો છું.”

કીર્તિકરે કહ્યું:--“તે ચાકર શું બરજોરજીની સાથે જ રહેતો હતો ?”

“ના, બીજે દિવસે જઈને જોયું તો તે મને દેખાયો નહોતો. ફરામજીએ કહ્યું.”

“હું ધારું છું કે, બરબોરજીએ ફક્ત તેને પોતાના ધરમાંથી જ નહિ, પણ મુંબઈ શહેરમાંથી પણ રવાના કરી દીધો હશે.”

પરામજીએ કહ્યું:—“ત્યાર પછી તેનો નવો નોકર આપના હાથે ભાસ્કર થયા હતા.”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“અમે તેમ હો, તેને શોધીને બહાર કાઢવો પડશે. મંચેરજીની પાસેથી અમે ખૂનની આગતમાં બહુ જાણી શક્યા છીએ, મંચેરજીએજ તમારો કોટ ચોરીને બરબોરજીને લાવી આપ્યો હતો. તે કોટના ખીસામાં તમારો એક રૂમાલ પણ હતો; તમારો ખૂનના શિરપર ખૂનના અપરાધ મૂકાવવા માટેજ બદમાશ બરબોરજીએ પરામજીનો તે કોટ પહેર્યો હતો. ખૂનની રાત્રે બરબોરજી, પેસ્તનજીને દારૂના નશાથી બેમાન કરી રવા માટે બહાર નીકળ્યો હતો. રસ્તામાં તે પેસ્તનજીને એકવાર છોડી દઈને છૂપી રીતે તેની નજર રાખતો હતો. જ્યારે તેણે જોયું કે, રસ્તમજી પેસ્તનજીને બેમાન થયેલો જોઈને ચાલ્યો ગયો, ત્યારે બરબોરજી સારી તક મળેલી જોઈને એકદમ તેની ગાડીપર ચઢી બેઠો અને પરામજીના રૂમાલને કસોરો ફાંફથી બીંબીતીને પેસ્તનજીના મુખપર દબાવી દીધો—”

રસ્તમજી બોલ્યો:—“સંસારમાં એવાં માણસો પણ જન્મે છે.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“અનેક-અનેક.”

આમ કહીને કીર્તિકર ચાલ્યો ગયો. રસ્તમજી અને પરામજી બંને બેસીને તરેહ તરેહવારની ચર્ચાઓ કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૦ મું

અબાણુતામાં આક્રમણ

સંધ્યા થયા પછી થોડીવારે કીર્તિકર રસ્તમજના મકાનમાંથી બહાર નીકળ્યો, ત્યારે રસ્તામાં ગ્યાસના એક યાંમલાપર દીવા થતા હતા. તે ચિંતાનુર મને ચાલ્યો જયો હતો તે વખતે રસ્તો માણસોની બીડથી ચીકાર હતો, બધાં પોતપોતાનાં કામોમાંથી પરવારીને ઉતાવળાં ઉતાવળાં ધર તરફ જઈ રહ્યાં હતાં. રસ્તામાં એક ઠેકાણે કેટલાંક ઝાડો હોવાથી ત્યાં બિલકુલ પ્રકાશ પડતો નહોતો. બાજુમાં જ એક અંધારી મલી હતી ત્યાં માણસો પણ બહુ થોડાં હતાં. જ્યારે કીર્તિકર એ સ્થળે આવ્યો, ત્યારે એકાએક એક જણનાં ઉતાવળાં પગલાંનો અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો એથી તેણે ચમકીને પાછું વાળી બેસ્યું.

તેને જણાયું કે, જાણે તેને તાકીને કોઈ એક માણસે એક તીખી છૂરી બેંચી કરી છે. તે ક્ષણવારમાં સરીને ઉભો રહ્યો; હાથ લંબાવીને તે માગવા આવનારને પકડવા ગયો, તે વ્યક્તિએ તેની પીઠ તાકીને છૂરી ઉગામી હતી; પણ કીર્તિકરના સરીને ઉભા રહેવાથી છૂરી તેના કાંડાપર આવી પડી. જખમ બેરથી થયો, કાંડાનો ધણો ભાગ કપાઈને તેમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું.

કીર્તિકર ફૂટીને તેને પકડવા માટે ધસ્યો; પરંતુ તે વ્યક્તિ ક્ષણવારમાં અંધારામાં છુપાઈ ગઈ તે તેને બેઠા ન શકવાથી ઉભો રહ્યો. તરતજ એક જણે પાછળથી આવીને કહ્યું:—

બેદી ખળનો

“ માસ્ટર ! વાગ્યું તો નથીને ? ”

કીર્તિકર તેના તરફ પાછો ફર્યો, તેને જોતાંની સાથેજ તે બોલી બેઠો:—“ ગઢા ! હમણું ને હમણું તેની પાછળ જા, મારી ચિંતા કરીશ નહિ.”

તે ક્ષણવારમાં ગંભીર અંધકારમાં અદૃશ્ય થયો.

કીર્તિકર ત્યારે જાણી ગયો કે, તેના જખમમાંથી અનર્ગલ સોહીની ધારા વહી રહી છે તે એક દીવાના ચાંમડા પાસે આવી ઉભો રહ્યો, ખીસામાંથી રૂમાલ કાઢી જખમ પર મજબૂત રીતે બાંધી દીધો, અને તે ગલીમાંથી ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો.

થોડેક દૂર આવીને જોયું કે, જે વ્યક્તિને તેણે તે દૂરીનો જખમ કરનારની પાછળ મોકલી હતી, તે પાછી ફરી રહી છે. એ જોઈને કીર્તિકર ઉભો રહ્યો. તે વ્યક્તિના નજીકમાં આવ્યા પછી તેણે કહ્યું—
“ કેમ, શું થયું ? ”

“ પછીથી હું તેને જોઈ શક્યો નથી. અંધારામાં કોઈ ગલી અથવા ધરની અંદર એ ચપતાનનો બચ્ચો સંતાઈ ગયો છે. ” આવનાર વ્યક્તિએ જવાબ આપ્યો.

“ એથી તમને ગપેડા નકહું તો ખીજું શું કહું વાં ? ” કીર્તિકર સાહેબે કહ્યું.

“ માસ્ટર, હું આ છેલ્લા ત્રણ દિવસ થયાં તેની પાછળ પડછાયાની પેડે ફર્યા કરું છું. મેં તેને એક ધડીવારને માટે પણ વીક્ષે મૂક્યો નથી. ”

“ તે હું જાણું છું. પણ તેમ કરવાથી શું વળ્યું, શા લાભ થયો ? ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ એક પળવારને માટે પણ મેં તેને મારી આંખોથી અળગો થવા દીધો નથી. ”

“એ વાત જાણું છું, પણ અત્યારે તો તે તમારી આંખમાં ધૂળ નાખીને ચાલ્યો ગયો ને!”

“હું શું જાણું કે એ સૂવરનો ખચ્ચો આપનું ખૂન કરવાની કોશિશ કરશે! હું બરાબર તેની પાછળ પડ્યો છું આપ જ્યાં સૂધી હોરમસજીના મકાનમાં હતા, ત્યાં સૂધી તે આપની વાટ જોતો ઉભો હતો. ત્યાર પછી આપની પાછળ પડીને રસ્તમજીને ત્યાં પણ આવ્યો હતો. અત્યારે ફરીવાર આપની પાછળ પાછળ આવ્યો હતો. હું બરાબર તેની સાથેજ હતો.”

“હજી સૂધી તેની સાથેજ હોવા છતાં, એનું પરિણામ શું લાવ્યા, એનો કાંઈ વિચાર આવે છે ખરો કે?”

“શું કહું આપને છૂરી મારતો જોઈને હું આપને જખ્મ થયો છે કે નહિ, એ જોવા માટે આપની પાસે દોડી આવ્યો હતો, પરંતુ આપ તો જાણો છો કે, મેં એક મિનિટ પણ વાર લગાડી નથી.”

“જાઓ, હમણાં ને હમણાંજ લાલુભાઈ તથા દાદા બાસ્કરને આ વાત જણાવો. જેણે માફ ખૂન કરવાનું સાહસ કર્યું છે, તે કાંઈ જેવો તેવો સાધારણ માણસ નથી. ખુબ સાવચેત રહેજો, અને રેલ્વેના દરેક દરેક ડબ્બાને બરાબર તપાસી જો જો.”

“જેવી આગા.” કહીને તે વ્યક્તિ તરતજ ચાલી ગઈ. કીર્તિ-કરે થોડીવાર ત્યાં ઉભા રહીને કાંઈક વિચાર કર્યો, ત્યાર પછી સરિયામ રસ્તાપર આવીને તે એક બાડુતી ગાડી કરી ઘરબણી રવાના થયો. તેના જખ્મપર જખ્મરી વેદના થતી હતી. તેથી થોડીવારમાં કાંઈક દવા લગાડી તેને રજવવાની ખાસ જરૂર છે એમ ધારીને તે ઘર તરફ પાછો કર્યો. તેને ઘેર હંમેશાં જૂદી જૂદી જાતની દવાઓ તૈયારજ રહેતી હતી.

જ્યારે તે ઘેર આવ્યો, ત્યારે બરજોરજી હાથમાં છૂરી લઈ અંધારામાં એક દારૂની પાસે છુપાઈ ઉભો હતો. જ્યારે તેણે ધાર્યું કે, હવે કોઈ તેની પાછળ પડ્યું નથી, ત્યારે તે ધીમે ધીમે અંધારામાં આલવા માંડ્યો અને ખીસામાંથી ખીજના વાળની એક લાંબી દાઢી કુખપર તેણે લગાડી દીધી. એથી સહજમાંજ કોમનાથી તેને ઓળખવાનો ઇલાજ રહ્યો નહિ.

મંચેરજીને મુકામપર ન જોવાથી બરજોરજી તરતજ સમજી ગયો હતો કે, મંચેરજી પોલીસના હાથમાં પકડાઈ ગયો છે; કદાચ તેણે બધી હકીકત કબજા કરી લીધી હશે. એથી તે દિવસથીજ બરજોરજી પોલીસના ઉપર ખ.સ નજર રાખતો હતો. તપાસ કરતાં તેના જાણુવામાં આવ્યું હતું કે, મંચેરજીને પોલીસ ક્યાં ઉપાડી ગઈ છે.

જેથી હોરમસજી વિના કારણ વખતનો વિવ્રંબ ન કરતાં તેની સાથે જરૂઆનુનાં લાભ કરી દે, તે માટે તે તેની ખાસ તજવીજમાં રોકાઈ ગયો હતો, કારણ કે તે સારી રીતે સમજી ગયો હતો કે, હવે તેને બચવા માટે ખીજે એક પણ ઇંત્રાજ આપી રહ્યો નથી.

આજે તે તે ઇરાદાથીજ હોરમસજીને મળવા ગયો હતો પરંતુ હોરમસજીના દારૂપર કીર્ત્તિકરને જોઈને તે ધણેજ વિસ્મિત થયો, પછી કીર્ત્તિકરને હોરમસજીના મકાનમાં દાખલ થયેલો જોઈને તે સ્તંભિત થઈ ગયો. તેણે ધાર્યું કે, પોલીસ તેની બધી હકીકત જાણી ગઈ છે, કીર્ત્તિકર તેની તપાસ માટેજ હોરમસજીની પાસે આવ્યો છે પહેલેથીજ તે જાણી ગયો હતો કે, કીર્ત્તિકર ગમે તે રીતે તેને મિરકતાર કરવા માગે છે, તેજ તેનો પરમ શત્રુ છે, તેની હયાતીમાં તેની ધારેલી ધારણા પાર પડવાની કશી પણ આશાજ રાખી શકાય તેમ નથી. તેની હયાતીમાં તેનો બચાવ પણ થઈ શકે તેમ નથી.

બરજેરજી કીર્તિકરની વાટ જોતો હોરમસજીના મકાન પાસેજ
છૂપાઈ રહ્યો, કીર્તિકરના બહાર નીકળતાંની સાથેજ તેણે તેનો પીછો પકડ્યો.
મનમાંને મનમાંજ તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો કે, આશ્રતને દૂર કરવાની ખાસ
આવશ્યકતા છે. નહિ તો આત્મરક્ષાનો કાંઈ ઈલાજ જ નથી. કોઈ
પણ પ્રકારે કીર્તિકરને ખસેડી શકવાથી પોલિસના બીજ કોઈ માણસની
સાહાયતા નથી કે, તેને પકડી શકે. બરજેરજીએ એજ ઉદ્દેશથી કીર્તિક-
રપર આક્રમણ કર્યું હતું; પરંતુ દૈવની અનુકૂળતાથી કીર્તિકર બચી
ગયો. બરજેરજી નિષ્ફળ નિવડવાથી નિરાશ થઈને અંધારામાં
છૂપાઈ ઉભો રહ્યો.

બરજેરજી રાતના બાર વાગ્યા સૂધી રસ્તામાંને રસ્તામાં રખડ્યા
કર્યો તે બનતી રીતે પોતાના સ્વરૂપને છૂપાવીને અંધારામાં ચાલવા
લાગ્યો, લગભગ રાત્રિના એક વાગ્યાને શુભારે તે જો ધરમાં પોલિસે
બરજેરજીને રાખ્યો હતો, તે ધરમાં ચૂપચાપ છૂપી રીતે દાખલ થયો,

પ્રકરણ ૧૧ મું

બંદીવાન નાઠો !

બીજો દિવસે મોટે મજસકે ગભરાતો ગભરાતો દાદા ભાસ્કર કી-
ર્તિકરને ઘેર આવી પહોંચ્યો, કીર્તિકર તેના આવ્યા પહેલાં ધણીવારે
છીનીને તેના કાગળપત્રો તપાસી રહ્યો હતો,

તેણે દાદા ભાસ્કરને ગભરાયેલો જોઈને પૂછ્યું કે:—“ કેમ,
શો બનાવ બન્યો છે ? ”

દાદા ભાસ્કરે જવાબ આપ્યો:—“ ધણેજ અન્યથા બનાવ બન્યો છે, આંખમાં ધૂળ નાખી છે, ”

“ જરા પણ અન્યથા બરેલો બનાવ નથી, તમારી આંખમાં સહજમાંજ ધૂળ નાંખી શકાય તેમ છે, તેમ છતાં પણ શી બનાવ બન્યો છે, મને તો લાગે છે કે, તમને અન્યથા અન્યથા કહેવાની એક ખુરી આદતજ પડી ગઈ છે, ”

“ ના, અત્યારે તે બન્યું નથી. ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ ત્યારે શું બન્યું છે, કહો જોઈએ ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ મંચેનજ નહાસી ગયો છે ”

“ શું ? ”

“ જે સિપાઈ તેના પહેરાપર હતો તેણે આવીને ખબર આપી છે કે, તેઓ બન્ને નહાસી ગયા છે ! ” દાદા ભાસ્કરે કહ્યું.

“ શી રીતે નહાસી ગયા છે ? ”

“ કાલે રાત્રે અગિયાર વાગ્યાને શુમારે ધરની અંદર મંચેરજ અને તેની માતા સૂતાં હતાં, એવામાં કોઈએ આવીને જે સિપાઈ પહેરાપર હતો, તેનું મુખ દબાવી દબને તરતજ કપડાંવતી તેના હાથ-પગ બાંધી દીધા હતા, એથી તે એક અક્ષરપણ બોલી શક્યો નહોતો. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તે તમારા કરતાં પણ મોટો ગધેડો છે, ગધેડાને પણ ગધેડો છે. હું મહેનત કરી કરીને બધો કેસ તૈયાર કરું છું, ત્યારે તમે તેની બધી સાબીતીઓજ તોડી નાખો છો. ધિક્કારે છો ”

“ ગમે તેમ કહો, પણ મને તો તેણે જે કાંઈ કહ્યું, તે મેં આપને કહી સંભળાવ્યું છે. ”

“ બહુ સાંઝે. ખીજું જે કાંઈ જાણતા હો, તે પણ કહી સંભળાવો. ”

“ તે તેવીજ હાલતમાં પડ્યો રહ્યો હતો. તેની આંખોપર પણ પાટા બાંધી દેવામાં આવ્યા હતા, એથી તે કશું પણ જોઈ શક્યો નહોતો. તેમ છતાં પણ અવાજ પરથી તે જાણી શક્યો હતો કે, યો-ડીવારમાંજ મંચેરજી તથા તેની માતા તેની સાથે આજ્યા ગયા હતા.”

“ જૂઓ દાદા બાસ્કર ! તમે આ કામને જોટલું સહેલું ધારો છો, તેટલું નથી. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

દાદા બાસ્કરે કહ્યું:—“ હું ક્યારે કહું છું કે, આ કામ સહેલું છે. મોટા મોટા બદમાસો મારી જિન્દગીમાં મેં જોયા છે, પરંતુ આના જેવો હરામખોર બદમાશ બીજો કોઈ જોયો નથી. ”

“ જીવતા હશે અને પોલીસમાં રહેશે તો હજી એનાથી પણ બચંકર બદમાશો જોઈ શકશો. ”

“ હવે શું કરવું ઉચિત છે ? ”

“ દાદા બાસ્કર, હું તમારા જેવો ઉતાવળીઓ નથી. ”

“ એ હું સારી રીતે જાણું છું. ”

“ હું કોઈ પણ કામ એક જણના ઉપર સોંપીને નિશ્ચિંત થતો નથી. મેં મંચેરજીની દેખરેખ રાખવા માટે બીજા એક જણને નીમી દીધો છે. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ એની જરૂર મને જણાતી નથી. ”

“ તેથીજ હાથ ચોળીને તમે ધણીવાર બેસી રહો છો. ”

“ એ હવે બરાબર જાણી શક્યો છું. ”

“ તે માણસ જ્યારે હજી સૂધી પાછો ફર્યો નથી, ત્યારે તે જરૂર એમની પાછળ પડેલો હોવો જોઈએ. હું ધાંડું છું કે, તે હમણાંજ કાંધક નવી ખબર લઈ આવશે. ”

આ સમયે એક વ્યક્તિએ આવી કીર્તિકરને સલામ કરી તેના

હાથમાં એક પત્ર આપ્યો.

કીર્તિકરે પત્ર વાંચીને દાદાભાસ્કરના હાથમાં આપી કહ્યું:—
“ વાંચી જુઓ. ”

દાદાભાસ્કરે વાંચ્યું:—

“ મહારાજ,

હુકમ મૂજબ મંચેરજીના પહેરાપર હતો. તેના ધરની સ્થામેના રસ્તાના એક મકાનના દ્વારમાં ખેડો હતો. રાત્રિના લગભગ એક વા-
આના શુભારે મંચેરજી, તેની માતા તથા એક દાદીવાળો પુરુષ મળી
ત્રણ જણાં ધરમાંથી બહાર નીકળી આવ્યાં હતાં. હું તેમની પાછળ
પડ્યો હતો.

તેઓ બેરીઅંદરે આવી એક નોકા ભાડે કરી હતી. ત્યાર-
મછી મંચેરજીએ તેની માતાને લઈને નોકામાં બેઠા પછી નોકા હં-
કારી મૂકી હતી. દાદીવાળો માણસ ખીજી બાજુએ ચાલ્યો ગયો હતો.
મંચેરજી ઉપર નજર રાખવાનો મને હુકમ મળેલો હોવાથી હું દાદી-
વાળાની દેખરેખ રાખી શક્યો નહોતો.

હું પણ આખરે એક નોકા ભાડે કરીને મંચેરજીની નોકાની
સાથે સાથે ચાલ્યો. આપને ખબર આપવાની ફરજ જાણીને પેન્સિલથી
આ પત્ર લખીને એક પહેરાવાળાના હાથમાં આપી જઈ છું. પછીથી
જો થશે તેની ખબર પણ આપને આપીશ.

આસાધીન સેવક,

રણુરાવ. ”

કીર્તિકરની પાસે પત્ર મૂકી દાદાભાસ્કર બોલ્યો:—“ આપના
જેવી મારામાં તાકાત હોત, તો હું પણ એક દિવસ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ
બીધ શકત. ”

“ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ તો યાવ, પણ હવે શું કરસો, કહો જોમજી વાર ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ હમણાંજ મંચેરજીને ગિરફતાર કરવા રવાના થાઉં છું. પણ હવે આપ શું કરવા માગો છો ?

“ મંચેરજીની આપણને વધારે જરૂર છે કે બરજેરજીની ? ” કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ બરજેરજીને પકડવો મહામુશ્કેલ છે ” દાદાભાસ્કરે જવાબ આપ્યો.

“ એમજ થયું છે. હમણાં ને હમણાં જાઓ, અને જે કેટલીક પિસ્તોલની દુકાનો છે તે દુકાનવાળાઓને આ પત્ર દેખાડો. ” કીર્તિકર સાહેબે કહ્યું.

દાદાભાસ્કરે પત્રને હાથમાં લઈ વાંચ્યો:—

“ ખાસ ઝાળખાણ પિછાણ વગરના માણસને ગોળી, કાટ્રિજ વગેરે કાંઈપણ વેચાતું આપણો નહિ. કદાચ બહુ આગ્રહ કરી માગે તો ખોટી કાટ્રિજ આપજો. ”

કે. બી. કીર્તિકર.

ડિટેક્ટિવ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ.

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ કેમ, કાંઈ સમજાયું કે ? ”

“ ના, કાંઈજ નહિ. ”

“ બરજેરજી ધુપા વેશમાં હજી સૂધી આ શહેરમાંજ છે. તેણે મંચેરજીને નોકામાં બેસાડીને તેની માતાસહિત અંદીશી વિદાય કરી દીધો છે. ”

“ એ તો હવે સારી રીતે સમજી શકાય છે. ” દાદાભાસ્કરે કહ્યું.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તે જોવો તેવો માણસ નથી. સહજમાં ચોતાના હેતુને પડતો મૂકે તેવો પણ નથી. છેવટની ધડી સૂધી તે

જાપીને શાંત થઇ બેસશે નહિ. ”

દાદાભાસ્કરે કહ્યું:—“ તે એવોજ માણસ જણાય છે. ”

“ મને પણ તે જોઇ ક્ષેશે. ”

“ આપને ખાસ સાવચેતી લેવાની જરૂર છે. ”

“ ચિન્તા નહિ. હું જે કાંઇ કરું તે ધ્યાન દઇને સાંભળો. બર-
જેરજની પાસે પિસ્તોલ નથી એ વાત ચોક્કસજ છે. જે હોત તો
તે છુરી ચલાવતજ નહિ. મારા ઉપર જરૂર ગોળીજ ચલાવત. ગર્ભ-
રાત્રે છુરીથી કશું થયું નથી, માટે આ વખતે તે ગોળી ચલાવવાની
કાશીય કરશે. આથી ગમે તે પ્રકારે પિસ્તોલ અને ગોળીઓ ખરીદ-
શેજ. ” કીર્તિકરે કહ્યું.

“ ત્યારે આપ ખોટી ગોળીઓ આપવાનું શા માટે કહો છો? ”
દાદાભાસ્કરે પૂછ્યું.

“ તે તે ગોળીઓ મારા ઉપર ચલાવશે તો માફ મોત થશે
નહિ. ” કીર્તિકરે જવાબ આપ્યો.

“ આપના જેવી બુદ્ધિ મને ક્યારે આવશે ? કાશીનાથ બનીને
આપના હાથથીજ બધું કામ પતાવી દીધું અને મારે કેવળ બટકી
બટકીને મરવું પડ્યું. મને એક બે વાર શંકા પણ થઈ હતી કે,
આપની પાસે એક વખત તે વાત ઉપાડી પણ હતી, પણ આપે
એ વાતને તદ્દન અધ્ધરજ ઉડાવી દીધી હતી. અમો ત્યારે તેને સમ-
જી શક્યા નહોતા. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ એ અધો વાતો કરવાનો અત્યારે વખત
નથી. હમણાં તો મેં સોંપ્યું છે, તે કામજ કરી આવો. હું પણ બર-
જેરજની વપાસમાં જાઉં છું. લાલૂભાઇને તેના નોકરને શોધી લાવ-
વાનું કહ્યું છે. ”

ત્યાર પછી કીર્તિકર અને દાદાભાસ્કર બન્ને જણા તરતજ સ્વરમાંથી બહાર નીકળી પડ્યા.

પ્રકરણ ૧૨ મું

નવી ખબર

ઉપર જણાવેલો બનાવ બન્યા પછી બે દિવસ બાદ એક દિવસે રાત્રે રતનબાઈ પુરબાઈ આખું શરીર ઢાંકીને બહુજ સાવચેતીથી કીર્તિકર સાહેબના ઘરમાં આવી પહોંચી.

ત્યારે રાત્રિ ધણી વીતી ગઈ હતી. કીર્તિકર આખા દિવસના પરિશ્રમથી થાકીને સૂવા માટે જતો હતો, એવામાં એકાએક રતનબાઈને જોઈને તે પાછો ધ્યેયો.

રતન ઉતાવળા ઉતાવળા આવી હતી. તે ધણીજ હાંફતી હતી. તેને ધણીજ શ્વાસ ચઢી આવ્યો હતો. આથી તે આવતાંની સાથેજ એક કુરસી ઉપર બેસી ગઈ. થોડી વાર સૂંધી ચુપચાપ બેઠા પછી સહજ સ્થિતિ થઈને તેણે કીર્તિકરના હાથમાં એક પત્ર આપ્યો.

કીર્તિકરે પત્ર વાંચવા માંડ્યો:—

“ મુરખખી હોરમસજી શેઠ !

હું જાણું છું કે કીર્તિકર તમારી સાથે મુલાકાત કરીને મારી વિરુદ્ધમાં ધણી વાતો કહી ગયો છે. તે બહેને ગમે તેટલી જૂઠી વાતો કહે, પણ હું એમાંના એક અક્ષરને પણ ગ્રહણ કરું એમ નથી.

તમારી કન્યાની સાથે મારાં લગ્ન કરવાનું તમે કબૂલ કર્યું છે

તમે ચોક્કસ જાણજો કે હું તેની સાથે જરૂર ને જરૂર લામ કરીશ-
જો હવે તમે લામ કરવાને અસમ્મત થશો, તો ચાંદ રાખજો કે હું
તમને સહજમાં છોડીશ નહિ. હું તમારું બધું ગુમ રહ્યું આખા
મુંઝડ શહેરમાં જાહિર કરી દઈશ. આખા શહેરમાં તમારાં કલંકની
ઠઠાણી ફેલાઈ જશે. ત્યારે સર્વ જનો રાજમાધને કુલટા તરીકે ઓ-
ળખશે, જરખાનુને જરજ-વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થયેલી માનશે.

તમારી કુકીર્તિની વાત પણ પ્રગટ કરતાં કુઠિત થઈશ નહિ.
તમારી જે કન્યા પતિતા છે તેજ રતનની સાથે લામ કરીને તમારી
સધળી સંપત્તિને મારા કબ્જામાં લઈશ. ફક્ત એટલુંજ નહિ, ગમે તે
રીતે તમારા જીવનની લીલાને પણ સમાપ્ત કરીશ. કીર્તિકરના જેવા
મેં અનેક મૂર્ખચિરોમણી ડિટેક્ટિવોને જોઈ નાંખ્યા છે”

કીર્તિકર આટલું વાંચી માથું ધુલ્યાની બોલ્યો:-“ હં. ” ત્યાર
પછી થોડી વાર સખૂર કરી ફરી વાર પત્ર વાંચવા લાગ્યો:-

“ ત્રણ દિવસની અંદરજ મારી સાથે જરખાનુનાં લામ થઈ
જવાં જોઈએ; નહિ તો તમારું સાઈ થશે નહિ. જો બહુ ચકાતા
હો તો કાલે રાત્રે એક વાગ્યે ગિરગામ રોડના નાકાપર તમે એકલા
આવી મારી મુઝાકાત કરી જજો.

જો પોલિસને સમાચાર મોકલશો અથવા પોલિસનાં કે બીજા
કોઈ પણ માણસને સાથે લઈને આવશો તો મારી મુઝાકાત થઈ
શકશે નહિ. હું પણ તે વખતે ધારી લઈશ કે મારે શું કરવું જરૂરનું
છે. રૂપિયા ૫૦૦૦ પણ સાથેજ લેતા આવજો. હાલ તરત રૂપિયાની
મને ખાસ જરૂર છે.

બરજોરજી. ”

કીર્તિકર પત્ર વાંચી કાગળ કલમ લઈ એક પત્ર લખ્યા પછી
બોલ્યો:-“ ચિન્તા નહિ. જાઓ, પત્રમાં બધું લખી નાખ્યું છે. ”

રતનમાઠ કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના હી હી વર્ગ.

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ તારે એકસીને આ પ્રમાણે જવું બાજબી નથી. ચાલ, હું તને મૂકવા આવું છું. ”

બન્ને ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યાં. કીર્તિકરે સડક ઉપર આવી એક ગાડીને બોલાવી. ત્યાર પછી તે રતનને હોરમસજીને ત્યાં પહોંચાડીને ઘર તરફ પાછો શ્વેરો.

બીજે દિવસે રકવારમાં વહેલાં લાલુભાઈએ આવીને કીર્તિકરની સાથે મુલાકાત કરી. તેને જોઇને કીર્તિકરે કહ્યું:—“ કેમ, ક્યાં સૂકી બાતમી મેળવી શક્યા છો વાર ? ”

લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો:—“ મહામુશીબતથી બરજેરજીના તે ચાકરનો પત્તો મેળવ્યો છે. ”

“ શું પત્તો મેળવ્યો છે ? ”

“ હા, નોકરને રૂપિયા આપી ફાસલાવીને તેને અમદાવાદ મોકલાવી દીધો છે. ”

“ તે અત્યારે ત્યાંજ છે ? ”

“ હા. અમદાવાદ પોલિસને ટેલિગ્રાફ કર્યો છે. ” લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ એ ચાકરે બરજેરજીને પેસ્તનજીની પાસેથી સર્ટિફિકેટ પડાવી લેતાં જોયો હતો, તેથીજ તેને દૂર કરી દીધો છે. ઓછામાં ઓછો તે એક સાક્ષી પણ પૂરતો છે. ”

“ તે અમદાવાદમાંજ છે. તેનો પત્તો મળતંજ તેને આંહી લાવવામાં આવશે. પરંતુ બરજેરજી ક્યાં છે ? તેનો કાંઈ પણ પત્તો મળ્યો કે ? ”

“ ના, આંહીજ છુપાઈ રહ્યો છે. દાદાબાસ્કર તેની તપાસમાંજ છે. ”

“ આપના ઉપદેશ પ્રમાણે મંચેરજીની તપાસમાં ગયો હતો. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ તે અત્યારે ક્યાં છે ? ”

“ મારો માણસ તેની સાથેજ છે. તેઓ સાલસતી દિવસમાં એક સ્ત્રીના ઘરમાં રહે છે. મંચેરજી અને બરબેરજી એ સ્ત્રીને ઘણાં દિવસ થયાં ઝોળખે છે. ”

“ મંચેરજીની સાથે મુલાકાત કરી હતી કે ? ”

“ હા, તે દિવસે રાત્રે બરબેરજીએ જઈને તેમને કહ્યું હતું કે, જો તેઓ તરતજ તેની સાથે નહિ આવે તો બન્નેના ખૂન કરીશ. તેઓ જીવ જવાના બચતી તેની સાથે ચાલ્યાં ગયાં. તેણેજ તેમને સાલસતી જવાને કહ્યું હતું અને તેમને તેણે પોતાની વાટ જોવાની સૂચના કરી હતી. ” લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ તમને કાણે કહ્યું ? ”

“ તે મારી સાથે તરતજ પાછો આવવા ઇચ્છતો હતો. તેણે જે કાંઈ કર્યું છે, તે કેવળ બરબેરજીના બચતીનું કર્યું છે. તે હવે આપણે જ્યારે કહીશું ત્યારે આવીને હાજર થશે. તથા આપણા કહેવા મૂજબજ વર્તશે. ” લાલુભાઈએ કહ્યું.

“ તેને અત્યારે ત્યાંજ રહેવાનું કહ્યું છે ? ”

“ હા, વળી આપના કહેવા પ્રમાણે એમ પણ કહ્યું છે કે, બરબેરજી તને જેમ કહે તેમ કરજો. તેના મનમાં શંકા થાય એમ કરીશ નહિ. ” લાલુભાઈએ જવાબ આપ્યો.

“ ત્યાં ખીજ કોઈપણ માણસને રાખ્યો છે કે ? ”

“ આપણાં ચાર માણસોને રાખ્યાં છે. તેઓ તેની નજીકમાંજ સૂતા રહ્યાં છે. મંચેરજી તેમની આંખો આગળથી બંધગો થઈ સ-

કશે નહિ, અને બરબોરજી ત્યાં જશે કે તરતજ તેઓ તેને પકડીને કેદ કરી લેશે. ”

“ તે ત્યાં જશે નહિ. નિશ્ચિન્ત રહે. ”

એવામાં દાદાભાસ્કર ત્યાં આવીને બોલ્યો:—“ આપે જે કહ્યું, તે બરાબરજ છે. ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું:—“ કેમ શું છે ? ”

“ કાલે એક અબજી સાહેબ લોક એન્ડ એન્ડરસની દુકાનેથી એક રિવોલ્વર અને એક ડઝન ગોળીઓ ખરીદી ગયો છે. ”

“ તે સાહેબને લાંબી દાંઠી હતી ? ”

“ હા. ”

“ ત્યારે તો હીકજ થયું છે. તે મારો મિત્રજ હશે. ખોટી કાઠિજ આપી હતી ને ? ”

“ હા. ”

“ બરબોરજી ક્યાં છૂપાયો છે તેનો કાંઈ પણ પતો મળ્યો કે ? ”

કીર્તિકરે પૂછ્યું.

“ હજી સૂધી કશે પતો મળ્યો નથી. તેમ છતાં પણ જો એ બાઈસાહેબ મુંગઈમાં હશે તો દાદાભાસ્કરના હાથમાંથી છટકી શકશે નહિ. ”

“ ત્યારે તરફ માણસો ગોઠવી દીધાં છે ને ? ”

“ દરેક રેલ્વે સ્ટેશન ઉપર, સર્વ બન્દરોપર અને દરેક રસ્તાપર માણસો ગોઠવી દીધાં છે. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ કાલે બપોરે ચાર વાગ્યાને શુભારે તમે બન્ને જણા આંહી આવજો. જરૂરનું કામ છે. અત્યારે જાઓ. ”

તેઓ બન્ને ચાલ્યા ગયા. કીર્તિકર તેના કાગળ પત્રો તપાસવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૩ મું

પાપિષ્ઠનો પ્રપંચ

તે દિવસે રાત્રે લગભગ બાર વાગ્યાના શુભારે હોરમસજી ભર-
ગામના નાકા ઉપર આવી ઉભો રહ્યો. ચારે તરફ નજર કરીને તેણે
જોયું તો, ક્યાંય કોઈપણ દેખાયું નહિ. રસ્તામાં એક પણ માણસ
આવતું જતું જોવામાં આવ્યું નહિ.

તે સમયે તેના મનની જે સ્થિતિ થઈ હતી તેનું વર્ણન કરવું
નિરર્થક છે. તે કાપુરૂષ નહોતો, પણ તેમ છતાં બરબોરની સાથે
એકલાં આટલી રાત્રે મુલાકાત કરવાથી તેનું હૃદય વેગથી ડોલવા
લાગ્યું. તથાપિ તેનો એક માત્ર વિશ્વાસ કીર્તિકર પર હતો. તેણે રતને
આપેલા પત્રમાં તેને જે જે કરવાનું કહ્યું હતું તેજ તેણે કર્યું હતું.
એથી તે જાણતો હતો કે, જેથી તેના ઉપર કાંઈપણ આક્રમણ આવી
શકશે નહિ. કીર્તિકરે જરૂર એટલામાં ક્યાંક નજીક પોતાનાં માણસો
મોકલી બધી વ્યવસ્થા કરી દીધી હશે.

તે કોઈને પણ કોઈ દિશાએ જોઈ શક્યો નહિ. દૂરના દેવળમાં
ઘડિયાળમાં ટ્યુટલ્યુ કરતા બાર વાગ્યા. તેણે બીજી પાંચ મિનિટ
વધારે વાટ જોઈ. પરંતુ બરબોર તેની મુલાકાત કરવા આવ્યો નહિ.

હવે વાટ જોવાનું નિરર્થક ધારીને તે ઘર તરફ પાછો ફરવાને
તૈયાર થયો, એવામાં કોઈએ પાછળથી આવીને તેની પીઠપર હાથ
મૂક્યો. તેણે ચમકીને પાછું વાળી જોયું તો તેને એક સ્ત્રી નજરે
પડી. તે બોલી:—“ ચાલો, બરબોરજીએ આપને તેડી જવા માટે
મને અત્યારે આપની પાસે મોકલી આપી છે. ”

હોરમસજી કાંઈપણ વાંધો ઉઠાવ્યા વિના તેની સાથે ચાલ્યો.
તેનું હૃદય ફરી વાર બળ સાથે ડોલવા લાગ્યું.

એક અંધારાવાળી મલીની અંદર આવીને તે સ્ત્રી બોલી:—

“ આપની આંખોપર પાટા બાંધીને હું લઈ જઈશ. એમ કરવામાં કાંઈ હરકત હોય તો પાછા ચાલ્યા જાઓ. આગ્રહથી લઈ જવાની અમેને કશી જરૂર નથી. ”

હોરમસજી શેઠ સાહસપર વજન દઈને બોલ્યો:—“ જ્યારે તેની સાથે મુલાકાતે આવ્યો છું, ત્યારે તેમ કરવામાં હું વાંધો શા માટે ઉઠાવું વાર ? ”

સ્ત્રીએ બીજું કાંઈપણ કહ્યા વિના એક રુમાલ બહાર કાઢીને હોરમસજીની આખ ઉપર મજબૂત રીતે બાંધી દીધો. હોરમસજીથી હવે કાંઈ પણ જોવાનો ઇલાજ રહ્યો નહિ.

ત્યારે તે સ્ત્રી તેનો હાથ પકડીને ચાલી; આ પ્રમાણે લગભગ પંદર મિનિટ સૂધી ચાલ્યો. ત્યાર પછી તેણે ધાર્યું કે તે એક ઘરમાં દાખલ થયો છે.

ત્યાર પછી તે સ્ત્રીએ હોરમસજીનો હાથ છોડી તેની આંખો ઉપરના પાટા પણ છોડી દીધા. હોરમસજીએ જોયું કે તે એક નાના ઝોરડામાં આવ્યો છે. ઝોરડામાં એક ટેબલ અને બે કુરસીઓ સિવાય બીજો કશો પણ સામાન નથી. ટેબલ ઉપર એક દીવો સળગી રહ્યો છે.

ત્યારે વરસ નજર કરી જોયું કે એક દાર વિના બીજું દાર નથી. એક બારી છે, પણ તેપણ મજબૂત લોદા ॥ સળાયાઓથી બંધ કરેલી છે.

ઘરમાં બીજું કોઈ પણ માણસ નથી. સ્ત્રી તેને ખેસવાનું કરીને ખુબ સાવચેતીથી ઝોરડાનું દાર બંધ કરી દીધું. ત્યાર પછી તે સ્ત્રી બોલી:—“ હવે આપણી વાતચીત થઈ શકશે. ”

સ્ત્રીનો અવાજ સાંભળી હોરમસજીએ તેની રહામું અન્યબીથી જોયું. તે સ્ત્રી ત્યારે તેના મુખ ઉપરથી કપડું અલગ કરી રહી હતી. એ વખતે હોરમસજી તેના સામું જોઈને અન્યબીથી જોઈ રહ્યો તેણે જોયું કે, વાસ્તવિક રીતે તે સ્ત્રી નથી. સ્વયં બરબોરજી છે.

ખરબેરજી હસીને બોલ્યો:—“ જ્યારે માણસની જાણે માણસને દુશ્મનોનું, વાદળ ઘેરાય જામ છે, ત્યારે તેને લાગારીથી આવી રીતે સાબરેત રહેવું મટે છે. સંસારનાં માણસો ખીજાનું સાદું બેઠ સકતાં નથી. એથીજ મારા આટલા બધા દુશ્મનો વધી પડ્યા છે. ”

હોરમસજી ઘણી મહેનતે પોતાના મનોભાવને છુપાવીને બોલ્યો: “ સો લાસ કરવાની ક્યારે ના પાડી છે કે તમે મને આવો પત્ર લખ્યો છે ? ”

ખરબેરજીએ તે વાતનો કશો પણ જવાબ ન આપતાં પૂછ્યું:— “ કીર્તિકરે તમારી સુલાકાત કરી હતી ખરું ને વાર ? ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ હા, ઘણી વાતો કહી હતી. હું તેની એક પણ વાતપર વિશ્વાસ કરતો નથી. હું શું પોલિસને નથી ઝોળખતો ? ”

ખરબેરજીએ પૂછ્યું:—“ રૂપિયા લાખ્યા છે કે ? ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ હા, જ્યારે તમારી સાથે કન્યાનાં લગ્ન કરીશ ત્યારે તમને સમજી આપીશ. એ વખતે હું તમારા ઉપર હું વિશ્વાસ નહિ કરું, તો ખીજા કોનપર કરીશ ? ”

આમ કહીને હોરમસજીએ પાંચ હજાર રૂપિયાની નોટો ગણીને ખરબેરજીના હાથમાં આપી. નોટોને મજવામાં મૂકી ખરબેરજી બોલ્યો:—“ હા, હવે હું સમજી શક્યો છું કે, બેટા કીર્તિકરથી તમને કોઈપણ રીતે સમજવી શકાયા નથી સાહેબ કોણ જાણે શા કારણથી ગારો પરમ શત્રુ થઈ પડ્યો છે ? મને કેદ કરવાની તજવીજમાં તે રોકાયો છે ? ”

“ જ્યારે તમે મારા જમાઈ થશો, ત્યારે આખા મુબઈ શહેરમાં કોની તાકાત છે કે તમારી સાથે દુશ્મનાઈ કરવાનું સાબસ કરી શકે ? ” હોરમસજીએ કહ્યું.

“ એટલા માટે આવતી કાલેજ છૂપી રીતે લગ્ન થઈ જવાની ખાસ જરૂર છે. ”

“ મને કશી હરકત નથી. મારી ઇચ્છા આખર વગેરે બધું તમારાજ હાથમાં છે. તમારી સાથે જરૂરનાનું લઈ ચલાયી મારી આખર જાળવી શકાય તેમ છે. ”

“ એ તો ચોક્કસજ છે. હવે વિવાહ બહુજ છૂપી રીતે કરવાની જરૂર છે, નહિ તો કોર્ટિફર મોટો ગોટાળો મચાવી દે એવો સંભવ છે. એકવાર લઈ ચક્ર ગયા પછી બધાને કહેવાં છતાં પણ બેટાથી કાંઈ પણ થઈ શકે તેમ નથી. ”

“ એમજ કરીશ. આવતી કાલેજ લખેનો બંદોબસ્ત કરીશ, તમે મારે ત્યાં આવજો. એ દરમ્યાન હું બધી વ્યવસ્થા બરાબર કરી રાખીશ. ” હોશિયારજીએ કહ્યું.

“ તમારે ઘેર લઈ ચક્ર શકશે નહિ. લઈ પહેલાં હું કોઈપણ રીતે કોર્ટિફરને જાણવા દઈશ નહિ કે, હું ક્યાં વસું છું ? ” બરજોરજીએ કહ્યું.

“ તેને શી રીતે ખબર પડશે ? ”

“ તેને તમે જાણખત નથી. ગમે તેમ હો, પણ તમારે ત્યાં લઈ ચક્ર શકશે નહિ. મેં ઘર નક્કી કરી રાખ્યું છે. ત્યાંજ છૂપી રીતે લઈ ચક્ર. ” બરજોરજીએ કહ્યું.

“ તમે જ્યારે જીદ કરો છો, ત્યારે તેમજ થશે. અમે ત્યાંજ આવીશું. ”

“ જરૂરના સિવાય બીજા કોઈને પણ સાથે લાવશો નહિ. ” બરજોરજીએ કહ્યું.

“ મારી સ્ત્રી અને રતનને સાથે લાવ્યા વિના તેઓ શી રીતે માનશે ? ”

બરજોરજી કાંઈક વિચાર કરીને બોલ્યો:—“ ત્યારે એવાં એકાદ બે જણને લાવજો. ”

“ સાક્ષી બેઠશે તેનું શું કરશો ? ”

“ ફક્ત બે સાક્ષીઓની જ જરૂર છે, એક મારા માણસની અને બીજી તમારા માણસની. હું મંચેરજીને લાવીશ. તમે તમારા ખાસ વિશ્વાસુ માણસને લાવજો. પણ તમે જે માણસને સાથે લાવો તે ખૂબ ધરડો હોવો જોઈએ. ”

“ ત્યારે તો મારા બેન્કર મહેરવાનજીને લાવીશ. તે વૃદ્ધ અને ખાસ વિશ્વાસુ છે. ”

“ હા, તેને લાવી શકશો. ”

“ પુરોહિત ? ”

“ એક વિશેષ વિશ્વાસુ પુરોહિતને તમે મેળવી લાવજો. મારાથી લાવવાનું બની શકશે નહિ. હું હમણાં ધણો ગમરાયતો છું. ” બરજોરજીએ કહ્યું.

“ રજીસ્ટરમાં નામ લખાવશો કે ? ”

“ તમે તો લગભગ રજીસ્ટ્રાર છો. તમે રજીસ્ટ્રારી કરશો, પણ ચાલી શકશે. ”

“ હા, તેમ થઈ શકશે. ’

“ ત્યારે બધી વાત નક્કી થઈ ગઈ. કાલે સંધ્યા પછી મજગાના રસ્તાપર બે ગાડીઓ હાજર રહેશે. તમે બધાં ત્યાં આવીને એ બન્ને ગાડીઓમાં બેસી જાઓ. કાંઈ પણ પૂછગાછ કરશો નહિ. જે ઘરમાં લગ્ન થવાનાં છે, તેજ ઘર તરફ કોયમેન તમે સર્વને પોતાની મેળે લઈ જશે. ”

“ બહુ સાફ. હવે ઉઠીશ. રાત્રિ ઘણીજ વીતી ગઈ છે. ” હોરમસજીએ કહ્યું.

“ કાંઈ માફું લગાડશો નહિ. મારા માટે ચિન્તા પણ કરશો નહિ. લગ્ન થઈ ગયા પછી આવી સાવચેતીથી રહેવાની જરૂર પડશે નહિ. ” આમ કહીને બરજોરજીએ ફરી વાર હોરમસજીની આંખોપર પાટા બાંધી દીધા. પછીથી પહેલાંની પેઠે તે તેનો હાથ ઝાલીને ચાલવા લાગ્યો.

થોડેક દૂર આવ્યા પછી એકાએક બરબેરજી બોલ્યો:—“ હવે જાઓ. ” આમ કહીને તે અદૃશ્ય થયો.

હોરમસજી આંખો ઉપરથી રમાલ છોડી ઉતાવળાં પગલાં ભરતો ધર તરફ રવાના થયો.

પ્રકરણ ૧૪ મું

અદ્ભુત લક્ષ

બીજે દિવસે સંધ્યા સમયે હોરમસજીના ઘરમાંથી ચૂપચાપ છ જણાં બહાર નીકળ્યાં તેમાંના ત્રણ પુરુષો અને બાકીની ત્રણ સ્ત્રીઓ હતી.

પ્રથમ જે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો તે હોરમસજી હતો. આજે હોરમસજીએ ખાસ કાળજીપૂર્વક ઉમદા પોષાક પરિધાન કર્યો હતો.

તેની પાછળ એક વૃદ્ધ પારસી ગોરજી આવ્યો. તેનો દૂધના શીણ જેવો સફેદ લાંબો ઝબ્બો તેના શરીરપર ધણેજ શોભી રહ્યો હતો. તેની પાછળ બેન્કનો ઘરડો કારકુન મહેરવાનજી ચાલવા લાગ્યો.

તેની પાછળ જરખાતુ, રાજખાઈ અને રતનખાઈ ચાલ્યાં જરખાતુએ આજે અલંકારોથી આખા શરીરને ઢાંકી દીધું, અતિ સુંદર રેશમી સાડીથી તેનું સૌન્દર્ય સોગણું વધી ગયું હતું. રસ્તાના લોકો વિમુગ્ધતાથી તેના તરફ જોવા લાગ્યા. રાજખાઈ અને રતનખાઈ બન્ને ઘણી દિલગીર દેખાતી હતી. ખુરખાથી મ્હોં ઢાંકીને ધીમે ધીમે ચાલી જતી હતી. તેમનાં મુખને કાષ્ઠપણુ જોઈ શકતું નહોતું.

આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે ચાલતાં તેઓ સર્વે મજગામના નાકા સુધી આવ્યાં. એલ્ફિન્સ્ટન સરકલથી મજગામ બહુ નજીક નથી. તેમને ત્યાં પહોંચતાં લગભગ રાતના આઠ વાગી ગયા.

તેમણે ત્યાં આવીને જોયું કે, વૃક્ષની છાયાના અંધારામાં ખરે-

અર બે ગાડીઓ વાંટ જોતી ઉભી હતી. ગાડીપર કાચબેનો બેઠા બેઠા ઝોકાં ખાઈ રહ્યા હતા.

તેમના ગાડીની નજીકમાં આવ્યા પછી બન્ને કાચબેનો ઉઠીને બેઠા થયા. તેમણે કાંધપણ વાતચીત કરી નહિ. હોરમસંજી કન્યાને લઈને એક ગાડીમાં બેઠો. રાજબાઈ અને પુરોહિત પણ તે ગાડીમાં બેઠાં. બીજી ગાડીમાં રતનબાઈ અને વૃદ્ધ કારકુન બેઠાં.

ગાડીઓ લગભગ એક કલાક ચાલી. તેમણે જોયું કે, ગાડીઓ પરેલ છોડીને તેનાથી પણ વધારે દૂર નીકળી પડી છે. લગભગ દરેક વાગ્યાના સુમારે બન્ને ગાડીઓ એક તૂટેલી દીવાલથી ઘેરાયેલા રેલ બગીચામાં દાખલ થઈ.

એ બગીચાની અંદર કેટલેક દૂર જઈ બેઠે ગાડીઓ એક બાં-
મેલા મકાનની સ્થાને આવી ઉભી રહી. બન્ને કાચબેનો એકદમ કાચ-
બેલપરથી ફૂટી પડ્યા અને પોતપોતાની ગાડીના ઘોડાને તરતજ
ગાડીમાંથી છોડીને એકેક ઝાડની સાથે તેમણે બન્નેએ બાંધી દીધા.
ત્યાર પછી એક જણ દ્વાર ખોલવા ગયો. બીજા કાચબેને બંતી
સળગાવી ગાડી પાસે આવી બધાને ઉતરવાનો ઇશારો કર્યો.

તેઓ સધળાં ગાડીમાંથી નીચે ઊતર્યા. બન્ને કાચબેનો આગળ
આગળ ચાલ્યા. તેઓ સર્વ ચૂપચાપ તેમની સાથે સાથે ચાલવા લાગ્યાં.

એ મકાનમાં ઘણા વખતથી કોઈ રહેતું નહોતું. એથી આખું
મકાન ધૂળથી ભરેલું હતું. આવા મકાનમાં આવી રીતે કદાપિ કોઈ-
નાં લગ્ન નહિજ થયાં હોય.

તેમના સર્વના ઘરમાં દાખલ થયા પછી બન્ને ગાડીવાનોએ
ઘણી સંવચેતીથી દ્વાર બંધ કરીને અંદરથી તાળું મારી દીધું. પછી
તેમને સર્વને સાથે આવવાનો તેમણે ઇશારો કર્યો. એક જણ બંતી
ચાલીને આગળ આગળ ચાલ્યો.

તેમણે બીજા એક ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો. એક ગાડીવાનો એ

ધરના દારને પણ બસખર બંધ કરીને તાણું વાસી દીધું. ત્યારે હો-
રમસજીએ કહ્યું:—“ તમે આવી રીતે દાર શા માટે બંધ કરો છો ?
બરજોરજી ક્યાં છે ? તેના આંખ્યા વિના હવે અમે એક કાણું પણ
આગળ ભરીશું નહિ. ”

ત્યારે એક કામમેન મુખપક્ષની યુક્તિની છોડી નાંખી હસતે હસતે
બોલ્યા:—“ સસરાજી, કશી ચિન્તા કરશો નહિ. ચારે તરફ દુશ્મનો
હોવાથીજ આટલો બધો સંવચેત રહેવું પડે છે. જરયાનુ સાથે હું
લડી કરું એટલા માટેજ મારા એટલા બધા દુશ્મનો વધી પડ્યા
છે. સસ્તમજી મારો પરમ દુશ્મન છે. એણે કીર્તિકરને હાથ કપો છે.
એથી હું આવી સાવધનાથી ચાલું છું, આજે લડી કરી નાખે. આ-
વતી કાલે તમારે ત્યાં ખૂબ ધામધુમથી ઉત્સવ કરવામાં આવશે. ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ બરખર તેઓ ડરી ગયા છે. ”

બરજોરજીએ કહ્યું:—“ મારાં સાસુજી અવશ્ય મને ક્ષમા કરશે.
જરયાનુ પણ ક્ષમા કરશે. ”

“ ત્યારે હવે વિલંબ કરવો! બ્યાજખી નથી. આ કોણ છે ? ”
હોરમસજીએ પૂછ્યું.

“ મંચેરજીને સાક્ષી માટે લાબ્ધો છું. ” બરજોરજીએ જવાબ આપ્યો.

હોરમસજીએ પૂછ્યું:—“ ક્યાં લડી થશે ? ”

“ આવો, આ પડતર મકાન છે. અહીં કોઈ બેટાને પત્તો
મળી શકશે નહિ એમ ધારીનેજ અહીં લડી કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.
આવો, એક ચોરડો સાફ પણ કરી રાખ્યો છે. ”

“ સહજ દીવાનો બંદોબસ્ત કરવો પણ ઉચિત હતો. ” હોર-
મસજીએ કહ્યું.

“ વધારે પ્રકાશ કરવાનું ઉચિત ધાર્યું નથી. બધાં જાણે છે કે,
આ ઘરમાં કોઈ પણ રહેતું નથી. વધારે પ્રકાશ કરવાથી બહારના
માણસો જોઈ શકશે. ”

ખરેખર એક મીણુબત્તીના ઝાંખા પ્રકાશથી કોઇ કોઇનું મુખ જોઇ શકતું નહોતું.

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ ત્યારે ચાલો હવે વિલંબ ન કરો. ”

“ કશી ચિન્તા ન કરશો. દરવાજાને બરાબર મળખૂત રીતે બંધ કરવાની ખાસ જરૂર છે. સાવધતામાં વિનાશ નથી. ” આમ કહીને બરજોરજી દ્વાર બંધ કરવા લાગ્યો.

મંચોરજી બત્તી ઝાલીને આગળ ચાલ્યો,

આ પ્રમાણે પાંચ સાત ઓરડા ઓળંગીને તેઓ એક મોટા ઓરડામાં આવી પહોંચ્યાં.

ત્યાં એક બિછાનું બિછાવી રાખવામાં આવ્યું હતું. બિછાનાની બાજુમાં લગ્નને લગતો જરૂરનો સામાન એકઠો કરી રાખવામાં આવ્યો હતો. એક બાજુએ કાગળ, ખડીયો અને કલમ રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

બધાં જમને એ બિછાનાપર બેઠાં. જરબાનુ પિતાની નજીકમાં બેઠી. તેની પાછળ બુરખાથી ઢંકાયેલી રાજબાઇ અને રતનબાઇ બેઠી. જરબાનુની સ્થાને બરજોરજી વરવેશ ધારણ કરી આવી બેઠો. તેની પાછળ મંચોરજી અને વૃદ્ધ કારકૂન બેઠો. પુરોહિત મહાશય તેમની સ્થાના ‘અરાજ્યા’ તેમની સ્થાને શક્ત એક બત્તી સળગવા લાગી.

તે પ્રકાશમાં વરકન્યાનાં મુખ સિવાય બીજા કોઇનું પણ મુખ કપટ જોઇ શકતું નહોતું. એથી પુરોહિતે બીજી એક બત્તી સળગાવવાનું કહ્યું. તેમાં બરજોરજી વાંધે ઉઠાવી બોલ્યો:—“ કાલે સસરાજીને ત્યાં જોટલી કહેશો તેટલી બત્તીઓ સળગાવીશું. આજે તો આટલાથી કામ ચલાવી દ્યો. ”

પુરોહિતે કહ્યું:—“ જેવી તમારી ઇચ્છા. ”

બરજોરજીએ કહ્યું:—“ પુરોહિત મહાશય ! જલદી જલદી કામ ખતાવી દો ”

પુરોહિતે કહ્યું:—“ જોટલી બને તેટલી ઉતાવળ કરું છું. ”

બરજોરજીએ કહ્યું:—“ આ તરફ રાત્રિ પણ ધણીજ વીતી ગયો છે.”

ગોરજી મહાશયે જરબાનુને સંબોધીને કહ્યું:—“ બહેન ! હું જે કહું તે તમે બોલવાં જાઓ.”

ત્યાર પછી લમનું કાર્ય આરંભાયું. બરજોરજી આનંદથી પ્રકુ-
લિત થઈ ચારે તરફ આનંદનો માર્ગો અંધકાર જોઈ રહ્યો હતો.

પ્રકરણ ૧૫ મું

કરણી તેવી પાર ઉતરણી !

લમના મંત્રાદિ પદ્ધતિ લગભગ અર્ધો કલાક વીતી ગયો. ગોરજી મંત્ર પૂરા કરી હોરમસજીની તરફ શરીને બોલ્યો:—“ માફ કામ પતી ગયું છે. હવે તમારું કામ કરો.”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ ત્યારે હવે રજીસ્ટ્રારી પૂરી કરવી જોઈએ.”

બરજોરજીએ કહ્યું:—“ હવે વિલંબ કરવાની જરૂર નથી.”

હોરમસજીએ ખડીયો, કલમ અને છાપેલું ફાર્મ લઈને તેની સ્થાને રજી કર્યું. ત્યાર પછી તેણે બરજોરજીને કહ્યું:—“ પહેલાં તમે સહી કરો. પછી જરબાનુ સહી કરશે. તમારી સહીઓ થયા પછી બન્ને સાક્ષીઓ સહી કરશે.”

બરજોરજીએ કાગળ લઈને લમના સર્ટિફિકેટપર સહી કરી. હો-
રમસજીએ કાગળ લઈ કન્યાના મોં આગળ મૂક્યો. જરબાનુ જરા
આનાકાની કરવા લાગી. એ જોઈને હોરમસજીએ કહ્યું:—“ અહીં
સહી કર.” જરબાનુએ કંપતા હાથે સહી કરી.

ત્યાર પછી હોરમસજીએ મંચેરજી તથા વૃદ્ધ કારકુનને કહ્યું:—
“ હવે તમે બન્ને આ સ્થળે તમારી સહીઓ કરો.”

તેમણે બન્નેએ કાગળ લઈને સહી કરી. ત્યારે હોરમસજીએ

કાગળ લઈને શરૂઆતથી છેવટ સુધી વાંચ્યો. પછી ખૂબ સાવચેતીથી કાગળની નીચે તેણે પણ સહી કરી. સહી કર્યા પછી તેણે કહ્યું:—
“ હવે બધું કામ પતી ગયું છે. આ સર્ટિફિકેટ મારી કન્યા પાસે રહેશે કે ? ”

અરજેરજીએ કહ્યું:—“ ના, મારી પાસે રહેશે. ”

હોરમસજીએ કહ્યું:—“ કન્યાની પાસે રહેવાનો નિયમ છે. ”

અરજેરજીએ કહ્યું:—“ એ જરૂઆતની પાસેજ રહેશે. કાલે હું તેને આપીશ. ”

“ તમે જો આજે રાખના માગના હો તો તમારી પાસે રહેવા દો, ” આમ કહીને સર્ટિફિકેટ તેણે અરજેરજીના હાથમાં આપ્યું.

અરજેરજી સર્ટિફિકેટ લઈ ઉભો થયો. ધણીજ કાળજીથી પોતાના ખિસ્સામાં તેને મૂકીને તે ભોંયતળીયા ઉપર જોરથી લાત મારી બોલી ઉઠ્યો:—“ સાલો કીર્તિકર હવે મને શું કરશે તે હું જોવા માંગુ છું. ”

પુરોહિત મહાશય પણ ધીમે ધીમે ઉઠીને ઉભો થયો હતો. તેણે પોતાના ડાબા હાથની કાટની બાંય ઉઘી કરી કાંડાનો જખમ અરજેરજીને બતાવ્યો.

અરજેરજી એ જોઈને ફેદી પડ્યો, સ્તબ્ધ રીતે પુરોહિતનાં મોં તરફ જોઈ રહ્યો.

પુરોહિતે કહ્યું:—“ અરજેરજી સાહેબ! હવે તો સારી રીતે સમજી શક્યા હશે કે, સાલા કીર્તિકર નામે અંહી કોઈ હાજર નથી. ખુદ પોલિસ-કીર્તિકર સાહેબ તમારી સ્થામો ઉભેયો છે. અરજેરજી સાહેબ! પેસ્તનજીના ખૂતના અપરાધથી હું તમોને કેદ કરું છું. ”

“ શું ? ” કહીને અરજેરજી ફેદકો મારી દશ હાથ દૂર જઈ બેઠો રહ્યો. ત્યારે પુરોહિત પણ મુખ ઉપરથી દુધના શીશુ જેવી સફેદ ફાઠીને દૂર કરી કીર્તિકરના રૂપમાં અદલાઈ ગયો.

બરજેરજીએ નિમેષ માત્રમાં ખિસ્સામાંથી પિસ્તોલ ખદાર કાઢી તેનું માથું તાકીને અવાજ કર્યો,

કીર્તિકર ફૂટીને સરી પડ્યો.

બરજેરજીએ ફ્લીબાર રિવોલ્વર છેડી. ત્યાર પછી તેણે પાછા ફરીને હોરમસજીને તાકીને બંદુક છોડી, જૂદી ગેળાઓ ના હોત તો આ વખતે કોઈના પણ આણુ ખસી શકતા નહિ.

આ બધાં કાચે કાણુ વારમાં થઈ ગયાં. તેણે રિવોલ્વર કાઢી કે હરજીવ રાજાબાઈ અને રતનબાઈ વેગપૂર્વક તેના પર ધસી આવી.

તે બેમાંથી કોઈ પણ રાજાબાઈ અથવા રતનબાઈ નહોતી, એમ કહેવાની આવશ્યકતાજ નથી. એમાંનો એક ખુઃ કમિશનર સાહેબ હતા અને બીજો દાદા ભાસ્કર હતો.

બરજેરજીએ સિંહના જેવા પ્રબળ પરાક્રમથી તેમને ધકકેલી દબને ઉપરાકિપર ચાર અવાજ કર્યા. ત્યાર પછી બળપૂર્વક દાદા ભાસ્કરનું માથું તાકીને પિસ્તોલનો ધા કર્યો. એ વખતે જો દાદા ભાસ્કર સાવચેતીથી ફૂટી ન પડ્યો હોત, તો તેના માથાના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા હોત.

ત્યારે બરજેરજી આસમેર બારી તરફ દોડ્યો. પરંતુ જદ કારકુનશી લાલુબાઈએ ચાલાકીથી તેના પગની અંદર પોતાની પગ એવી રીતે મેળવી દીધો કે, જેથી તે એકદમ જમીનદોસ્ત થઈ ગયો.

સાહેબ, કીર્તિકર અને દાદા ભાસ્કર ત્રણે તેને પકડવા દોડ્યા, પરંતુ તેમના આવતાં પહેલાંજ તે ફૂટીને ઉભો થયો તથા વિદ્યુત્વેગે જરબાનુના તરફ દોડ્યો, જરબાનુ ભયની મારી દોડીને ધસી બહારના વરંડા તરફ ગઈ. દાદા ભાસ્કર જૂપ્યા વાઘની પેઠે જરબાનુની પાછળ દોડી જતા બરજેરજીને અટકાવવા ગયો, પણ તે તેને ભયંકર ધકકો મારીને ચાલ્યો ગયો.

તેઓ એ ઉન્મત્ત નર રાક્ષસને પકડવા જતાં પહેલાંજ તે જમીને જરીબાનુપર તૂટી પડ્યો. હોરમસજી કન્યાની રક્ષા કરવા જતાં તે

પણ તેના ઉપર પડ્યો. તે ચીસ મારી બોલી બોલ્યો:—“ મારી કન્યાને મારી નાંખી ?”

ત્યારે એક ભયાનક યુદ્ધ જમ્યું. નરપ્રેત બરબેરજી વરંડાની જાળીપર જરબાનુને જોરથી ફેંકીને તેનું ગળું પકડી હાવાવા માંડ્યો, એથી જરબાનુની બંને આંખો કપાળમાં ચઢી ગઈ. દાદા ભાસ્કર અને કીર્તિકર બરબેરજીનો હાથ પકડીને જોરથી ખેંચવા લાગ્યા, પરંતુ પરંતુ કોઈ પણ રીતે જરબાનુના ગળાપરથી તેના હાથને છોડાવી શક્યા નહિ. હવે એક ક્ષણવારમાં જરબાનુનો પ્રાણુવાયુ નીકળી જવાની અણીપર આવી ગયો.

એવામાં ચારે દિશાઓને કંપાવતો ફરીવાર પિસ્તોલનો એક અવાજ થયો. કમિશનર સાહેબે બીજો કોઈ પણ ઇલાજ ન જોવાથી ક્ષણમાત્રમાં ખીસામાંથી પિસ્તોલ બહાર કાઢીને બરબેરજીનું માથું તાકીને છોડી દીધી. પિસ્તોલની ગોળાથી તેનું માથું છુંદાઈ ગયું અને તેના કુચ્છેકુચ્છા ઉડી ગયા. જરબાનુ મુખમંડળ બરબેરજીના માથાના લોહીથી રંગાઈ ગયું. જરબાનુ બેભાન થઈને જમીનપર મગડી પડી.

લાલુભાઈએ ક્ષણવારમાં જરબાનુને ગોદમાં લઈ લીધી, બધા જરબાનુની સેવામાં રોકાયાં. તેને બીજા ઘરમાં લઈ જવામાં આવી. કમિશનર સાહેબે લાત મારી બરબેરજીના મડદાંને દૂર ફેંકી મિછાનું ખભાપર ઉપાડી લીધું. કીર્તિકર ચિકિત્સા કરવામાં કુશળ હતો. તેના પત્નથી જરબાનુએ સત્વર શ્વાસ લીધો, આંખો ઉઘાડી. તે ગભરાટથી ચેતરતો જોવા લાગી. હોરમસજીએ આવીને કન્યાને ગોદમાં લઈ લીધી.

ત્યાર પછી સર્વ જનો જે ઘરમાં બરબેરજીનું મડદું પડ્યું હતું ત્યાં આવ્યા.

સાહેબે કહ્યું:—“ આ લાશને અહીંજ રહેવા દો. કેટલાક પહે-રગીરોને એનો પહેરો બરવા માટે મોકલી આપો. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ હજૂર ! મારા મામલાને એકદમ ધળ-
ધાણી કરી નાખ્યો છે. ”

સાહેબે પૂછ્યું:—“ શી રીતે ? ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ ઇન્સાફમાં તેને ફાંસીની સજા મળી
હોત, તો મને પ્રમોશન મળત. ”

“ ખરું કહો છો, એ શયતાનના બચ્ચાંને ફાંસીની સજા થતી
જ ઉચિત હતી, પરંતુ તેવો ઇલાજ નહોતો. જો બીજા એકાદ બે
મિનિટ વધારે થઈ હોત તો જરબાતુને જીવ નીકળી ગયો હોત,
તે પાપીએ તેનું ખૂન કર્યું હોત. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ અમો બન્નેએ તનમનથી અને શરીરના
સર્વ બળથી તેના હાથ ન ખેંચી રાખ્યા હોત તો કોઈપણ રીતે
જરબાતુ બચી શકતજ નહિ. ”

લાલુભાઈએ કહ્યું:—“ મારો કેસ તો માર્યો ગયો ને ? ”

સાહેબે કહ્યું:—“ ચિન્તા નહિ. જેથી તમારું પ્રમોશન ન બચ
તેને માટે હું ગવર્નમેન્ટને ખાસ વજન મૂરીને લખીશ. ”

કીર્તિકરે કહ્યું:—“ મંચેરજી ક્યાં ? ”

મંચેરજી ત્યાં નહોતો. બ્યારે સર્વ જરબાતુને માટે મબરાદમાં
પડી ગયાં હતાં ત્યારે તે લાગ જોધને બારીમાંથી નીકળી નહાસી
ગયો હતો.

ઉપસંહાર.

બીજે દિવસે મુંબઈ શહેરમાં સહુએ સાંભળ્યું કે પેસ્ટનજીને
ખૂની આઠઠા દિવસ પછી પકડાઈ ગયાં છે. પરંતુ પોલિસે તેને
ઘેરી લેવા છતાં તેણે ગોળાઓ ચલાવવા માંડી હતી, તેથી પોલિસે
નિરુપાય થઈને તેને ગોળાથી દાર મારી નાખ્યો છે. સ્વયં પોલિસ
કમિશનર સાહેબે તેને ગોળા મારી હતી.

લાલુભાઈ, ડાદા ભાસ્કર અને હિરેકિટવ હરપેકર વિશેષ દક્ષતાની સાથે વિશેષ યત્ન અને પરિશ્રમથી તે નસાધમને પકડવાને સમર્થ થયા હતા; એને માટે ગવર્નમેન્ટે તેમના પર વિશેષ સંતુષ્ઠ થઈને તેમને ધરતું પ્રમોશન આપ્યું છે.

હોરમસજી અને રામબાઈની પૂર્વકથા કોઈ પણ પ્રકારે જાહિર થઈ નહિ. તેઓ સદાને માટે એ વિગતમાં કીર્તિ કરની વાતે કૃતજ્ઞ રહ્યાં.

મંચેરજીની હવે કોમ્પએ તપાસ કરી નહિ. તે તેની માતાને મળ્યા સિવાયજ મુંબઈમાંથી નહાસી ગયો હતો. ત્યાર પછી તેની બીજી કશી પણ ખબર મળી શકી નહિ. હોરમસજીએ થોડાક રૂપિયા આપીને મંચેરજીની માતાને ફરીવાર અમદાવાદ મોકલી આપી. ત્યાર પછી તે બુઢીના કસાપણુ સમાચાર નથી.

ફરીવાર હોરમસજીના સુખના સંસારમાં પૂર્ણતું સુખ જણાવા લાગ્યું. હવે તેઓ સર્વ સંકટો સહન કર્યા પછી પાંજાં વખતે સુખી થયાં હોય તેવી ભાસ થવા લાગ્યો.

શું એમ કહેવું પડશે ખરું કે, રસ્તમજીની સાથે જરબાતુનાં લમ થયાં કે નહિ? હમણાં હોરમસજીની બેન્કનું નામ 'હોરમસજી અને રસ્તમજી'ની બેન્ક થયું છે. આજે રસ્તમજી, હોરમસજીની બેન્કનો અધી ભાગીદાર થયો છે.

અને દુઃખણી રતનનું શું થયું? જરબાતુએ તેને પોતાની પાસેજ રાખીને બીજે ક્યાંય પણ જવા દીધી નહિ. રતન જરબાતુનાં બાળકોનું લાલનપાલન કરીને પરમ સુખ માનવા લાગી; તેઓ તેનેજ માતા કહીને બોલાવતાં.

હોરમસજીએ તેવી મિલકતનો ખરાબર અર્ધા ભાગ રતનને આપ્યો હતો, રતનને તે બધા રૂપિયાથી અનાથ બાલિકાઓ માટે એક આનાથાશાલય સ્થાપ્યું હતું.

૨૫. યુનીલાઇઝ વર્ધમાન શાહકૃત રસિક નવલકથાઓ.

લતા અને લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪-^{લતા અને}_{લલિતા}

એ બહેનો હોવા છતાં જૂદા જૂદા રંગદંડમાં અને જૂદા જૂદા સ્વભાવની માતાઓના સહવાસમાં ઉછરવાથી તેમનામાં જે ફરક જોવામાં આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ નવલકથામાં કરી શકાય છે. અંગ્રેજ કુમારિકાના પ્રેમદર્શનથી હિંદુ છોકરી ઉપર કેવી અસર થાય છે, કેળવાયેલા પુત્રને ચોક્કસ કુમારિકા સાથે પરણવાની ફરજ પાડનાર પિતા તેનું કેવું માફું પરિણામ મેળવે છે અને રાજવંશીઓમાં કેવી કેવી બિન્ન બિન્ન પ્રકૃતિઓ જોવામાં આવે છે એનો ઉત્તમ અંતાર આપેલો છે. વાર્તાનો દરેક ભાગ અત્યંત રસિક છે અને ચારે ભાગોમાં સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. સુંદર છપાઇ, હિંચા કાગળ, પાકું સોનેરી સુશોભિત પૂઠું, દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૨૦૦. કિંમત દરેક ભાગની ૧-૦-૦ મુજબ રૂ. ૪-૦-૦

કાશ્મીર અને કેસરી (બીજી આવૃત્તિ) =^{રણજીત-}_{સિંહને}

અફઘાનો સાથે ત્રણીવાર ડપાઝપી થઇ હતી અને કાશ્મીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સવારીઓ લઇ જવી પડી હતી; જેમાં છેલ્લી સવારીમાં વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો, અને તે વિજય એટલો નો દહ હતો કે પુનઃ અફઘાનો રણજીતસિંહના જીવનકાળપર્યંત કાશ્મીર સામે જીંદગી માથું કરીને જોઈ શક્યા નહોતા. રણજીતસિંહની વીરતા, દીવાન હરિદાસની દેશભક્તિ, સહજરામનું સૌર્ય, મહેશ્વરની જીનતા, કનકપ્રભાની કરુણાજનક સ્થિતિ ઇત્યાદિ આકર્ષણીય વિષયોને

એવી સુંદર રીતે આલેખવામાં આવ્યાં છે કે વાંચકની જિજ્ઞાસા એક પછી એક પ્રકરણ વાંચવાને ઉશ્કેરાતી જાય તેમ છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦. પાકું પૂકું કિં. ૩. ૧.

પિશાયમંદિર ભા. ભા. ૧-૨ ને—આ નવલ-કથા એ-

ટલી તો હૃદયગ્રાહી અને ચમત્કારિક છે કે, પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે જિજ્ઞાસારસની નાણે કે સરિતા જ વહેતી હોય એવો સદૃશ ભાસ થાય છે. વળી ગુજરાતી વાંચકોને વાંચવામાં વિશેષ સરળતા પડે એ માટે પ્રયોજકે મૂળ અંગ્રેજી વસ્તુસંકલનાને ઘણી કુશળતાથી ગુજરાતીમાં ઉતારી છે; આમ હોવાથી વાંચતાં મિલકૂલ કંટાળો ઉપજવાનો ભય છે જ નહિ. અરણ્યમાં અત્યાચાર, કિલ્લાનો ગુપ્તભેદ, ભયાનક ચક્રવર્ત, ફેદમાં સપડાયેલી કુમારિકા, સ્વેત આકૃતિ, ચક્રવર્તવાળું ભોંયરું, પ્રેમમંદિર કે પિશાયમંદિર? વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં આહાર નિદ્રાનું સર્વથા વિસ્મરણ થઈ જાય તેમ છે. આ નવલકથાના દરેક ભાગમાં ફેટો ઝીંકોનાં પાંચ પાંચ મનહર ચિત્રો આપેલાં છે. બન્ને ભાગ જુદા અધિકાર છે. પાકું પૂકું, બન્ને ભાગ પૃષ્ઠ ૬૦૦ છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૨) મુજબ કુલ રૂ. ૪.

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર—આ સચિત્ર નવલ-કથામાં એક કળવાયલી

બાળા પ્રભાવતી અને તેના અવિવાહિત પતિ સુમિત્રનો કૌમાર અવસ્થામાં પરસ્પર પ્રેમ છે; પરંતુ ભાગ્યચક્ર વિલક્ષણ હોવાથી એ બાળાના પિતાનું એકાએક ખૂન થાય છે. ખૂનીને પકડવાને એક કાર્યદક્ષ કિટકિટવ ધણો પ્રયત્ન કરે છે, તેને ધણા પુરાવાઓ મળી આવે છે;

પરંતુ તે ખૂનીનો નિર્ણય કરી શકતો નથી કે તેને પકડી શકતો નથી વગેરે બનાવો જાણે મોંઘા આગળ ઉભા જ હોય એમ જણાય છે પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦

રા. નારાયણ વિસનજી ઠક્કર કૃત રસિક નવલકથાઓ.

આજકાલનું હિન્દુસ્તાન અથવા પ્રાણહારક

મૃગજળ-ભા. ૧-૨. ચાલુ સમયમાં ચાલતા નીંઘ સુધારા, ગાડી-વાડીના વૈભવ ખાતર ગમે એવા શ્રામ ત પતિ મેળવવાની લાલસા, શ્રીમંતોનાં મૃત્યુ સમયે થતાં વીલના કલ્પનામાં પણ ન આવે એવા બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા. પ્રણયદર્શન, વિકાર અને વિવેક, સુધામાં હલાહલ, શરીફ અદમાશની ટોળી, સત્યનિષ્ઠા, અજાણનું સાહસ, ભયંકર પ્રપંચજળ, નિશાયરોનો ગૃહપ્રવેશ, ગુલામની પ્રેમ-પત્રિકા, ભાગિરથીની ભયંકરતા, અધઃપાતનો આરંભ, કપિંજલાનો કાળ અને સુલોચનાની અદ્રશ્યતા વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં તમે જીતી આંખોએ નવીન તમાશો જ જોઈ શકશો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૨૦, દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, બન્ને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું છતાં કિંમત. દરેકની ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૩).

ભયંકર ભદ્ર અથવા કેવળ ૨૪ વર્ષના ક્ષણભંગુર

સંસાર માર્ગ-આ સંસારના ક્ષણભંગુર ભોગવિલાસની લાલસાથી મહત્વાકાંક્ષાના પ્રવાહમાં તણાઈને ક્ષુદ્ર માનવી પિશાચના દાસ-ત્વને સ્વીકારીને આ જગતમાં કેવાં કમકમાટી હિપજવનારાં કરૂં થો દેરે છે, અને જ્યારે પિશાચની નરકમર્ત્યામાં પડવાનો પ્રયત્ન

તેમનાં નેત્રો સમક્ષ આવીને ઉભો રહે છે તે સમયે તેમની કેવી દયાજનક દુર્દશા થઈ જાય છે એનું જો તાદૃશ્ય શાબ્દિક ચિત્ર જોવું હોય તો તે કેવળ આ અદ્ભુત નવલકથામાં જ દેખાશે. મહોટી સામંજનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, રૂપેરી નામ તથા પાંચ સુંદર ફોટો-ગ્રાફિક ચિત્રોવાળી આ નવલકથાની કિં. માત્ર રૂ. ૨) છે. પો. માફ.

નાદિરનો દોરદમામ— અને બાહુબળનું પ- રિણામ—સ્વર્ગવાસી

અમૃત કેશવ નાયક તથા વિદ્યમાન ઠક્કર નારાયણ વિસનજી કૃત. એક સાધારણ સિપાહી તરીકે ધરાવના બાદશાહના સૈન્યમાં દાખલ થઈ ધીમે ધીમે આગળ વધી અંતે છળપ્રપંચ તથા અદ્વિ-તીય બાહુબળથી ધરાવના બાદશાહ બની બેઠેલા અને ત્યાર પછી હિન્દુસ્તાનમાં આવી દિલ્હીમાં 'કલ્દેઆમ' ચાલાવી દિલ્હીની મૂગ-લિયાત 'શહેનશાહના' પાયાને હમ્મેશને માટે ઢીલો કરી જનાર નાદિરશાહનું જીવનચરિત્ર આ ગ્રંથમાં એટલું અને એવું ઉત્તમતાથી વર્ણવાયું છે કે જાણે એક ઉત્કૃષ્ટ નવલકથા વાંચતા હોઈએ તેવો જ ભાસ થાય છે. ઉત્તમ કાગળ, ઉત્તમ બાઇન્ડીંગ ૨૫૦ પૃષ્ઠના ગ્રંથની કીમત રૂ. ૨- -૦ પોસ્ટેજ જુદું.

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા અથવા એક નિરા- ધાર અખળાનો

આર્તનાદ! આ સામાજિક નવલકથામાં સંસાર વ્યવહારમાં પ્રચલિત થઈ પડેલા કેટલાક વિષયોનું એવી શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે, જેમાંથી ઘણું શીખવાનું મળી શકે તેમ છે. બાળવિધવાની હિન્દુ સમાજમાં કેવી શોચનીય સ્થિતિ છે, ધન

કેને કહેવાય છે, પુનર્જનની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ છે, જ્ઞાતિ
હિત કેવી રીતે સાધી શકાય તથા જ્ઞાતિના સહાએને કેવી રીતે દૂર
કરી શકાય આદિ અનેક ઉપયોગી વિષયોની ચર્ચા આ નવલકથામાં
ધણી રસિકતાથી કરેલી છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦, પાકું રૂપેરી
પૂઠું; છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

૨૧. પ્રજલાલ જાવજી ઠક્કરકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કંગાલ કેદી અથવા સ્નેહ-બંધન—ભાગ ૧-૨.
આ નવલ.

કથામાં સુખદુઃખના પડછાયા, સ્વામી સ્નેહજ્યોતિનું આદર્શ સાધુ-
જીવન અને દેવી પરોપકાર, હતભાગ્ય રંગનાથની સ્થિતિનું અને
જીવનનું કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવું અસંભવ પરિવર્તન, પો-
લિસ અમલદારોની નિષ્કુરતા, સંપત્તિનો સદુપયોગ, નિરાધાર સ્નેહ-
લતાના જીવનનો અકાળે આવેલો શોચનીય અંત, શાન્તિલતાના
કષ્ટની પરિસીમા, અપૂર્વ વાત્સલ્ય સ્નેહ, કૃષ્ણલાલનાં કુટિલ કારસ્થાન,
શ્રીમંતોની શઠતા અને વિલાસપ્રિયતા, નર્મદાની પ્રાણહારક આશા,
પ્રણય અને વિરહના આકર્ષણીય પ્રસંગો, પાપિષ્ઠ કાળિકા-
ની કુટિલતા, સતી સાધ્વીની શીયળપ્રીતિ, આદિ અનેકવિધ આકર્ષ-
ણીય ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ. દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર શેટોગ્રાફિક
ચિત્રો, ચીકણા સફેદ કાગળ, બન્ને ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું; દરેક
ભાગની કીંમત રૂ. ૧-૧૨-૦ મુજબ કુલ રૂ. ૩-૮-૦.

દગાખાજ દુનિયા—

આ નવલકથાની વસ્તુસંકલ-
ના એવી તો અદ્ભુત, પરંતુ
સંભવિત છે કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વાંચકની જાણસા વૃદ્ધિગત થાય તેમ
છે પત્નીનું ગૂમ થવું, રેલ્વે ટ્રેનમાં સંન્યાસીના મૃતદેહનું તણાઈ
આવવું, સાધ્વી સતી નિર્મળાનો દૈવી અને આદર્શ સ્વામીસ્નેહ,
સંન્યાસીના જીવનનું ગુપ્ત રહસ્ય, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, સંતાનસ્નેહ,
લોકગત્યા અથવા ગામડાનું ગેઝેટ, પ્રયંત્ર નિરાશા, ચોરને પોટલે
ધાગની ધૂગ આદિ અનેક રસિક, ચમત્કારિક અને બોધક વિષયો-
થી ભરપૂર. મોટા કદનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૨૦. મનહર છપાઈ, ચાર
ચુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. પાકું લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું રમ-
ણીય પૃથ્વું. આ નવલકથાનાં ચિત્રો જોઈ તમે ‘અપૂર્વ’ શબ્દ જ
હૃદયારશો. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ આજે જ મંગાવો.

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા અથવા આદર્શ

વિષય— આ નવલકથા એક સર્વોત્તમ બંગાળી નવલકથાનો
અનુવાદ છે. આ નવલકથા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનમાં
એટલી બધી લોકપ્રિય થઈ પડી છે કે, તેનું અંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની,
વગેરે ભાષામાં પણ ભાષાંતર થયું છે. ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા-
થી એક કંગાલ દીનદરિદ્ર કુટુંબને કેટલું બધું દુઃખ વેઠવું પડે છે
તેનો આ નવલકથામાં ધણો જ કરુણાન્નક ચિતાર આપવામાં આ-
વ્યો છે. સતીના જીવનનો હૃદયભેદક અંત, નિષ્કુર નરેન્દ્રનાથની
પ્રાણ વિશ્વાસવાસના, વિશ્વેશ્વરની સાધુતા અને પરોપકારિતા, લેણ-
દારોનો જુદમ, કઠોર વૈધવ્યવ્રત, લગ્નને બદલે ચિતા, સેવાધર્મ

અને કર્તાવ્યમહિમા વગેરે વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર વાંચતાં વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. ચતુષ્પણ્વનમાં કૃત્તી પરિ-
સીમાનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. પૃષ્ઠ
સંખ્યા લગભગ ૨૦૦, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું
રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

પિશાચિની કે પ્રેમદા ?—જૂતપ્રેતના બચંકર ઉપદ્રવના લીધે ઉપ-

જતું બ્રમભૂલક દુઃખ, મહામાયાનું જળમાં ડૂબી જવાથી નિપજેલું
મૃત્યુ, સુંદરી લીલાવતીની ખિમારી, પ્રેમની હરિકામ, યુવકનો આ-
ત્મસંયમ, વિધવાની વિરહવેદના, ધકથી જૂદું થઈ ગયેલું મસ્તક,
સ્મશાનભૂમિમાં પિશાચોનું પાપમંડળ, સંન્યાસીનું અફલુત શિક્ષણ,
વિદેશીનીના જીવનનો ભેદ, પ્રણયનિરાશા, માયાળળ, પાપનો પ-
સ્તાવો, સોજતની અસર વગેરે વિવિધ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. સંયમ-
નું માહાત્મ્ય અને સુખ નિહાળવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય
વાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૬૦, સુંદર છપાઈ, છતાં કિંમત
માત્ર રૂ. ૧-૮-૦.

સ્વર્ગમાં શયતાન—ઉપરથી મહાત્મા જેવા દેખાતા અને સંસારમાં

સાધુ લેખાતા; પરંતુ હૃદયમાં હળાહળ ભરી રહેલા પુરુષો પોતાના
ઉપર ઉપકારો કરનારનું પણ કેવું બચંકર અનિષ્ટ કરે છે, દ્રવ્ય-
લોભથી કેટલીક વખત મનુષ્ય પિશાચનું સ્વરૂપ ધારણ કરી કેવાં
પૈશાચિક અને રૂંવા ખડાં કરે એવાં નિષ્કુર કાર્યો કરે છે, ખોટાં
ચતુષ્પત્ર કેવી રીતે તૈયાર થાય છે વગેરે અનેક રસિક, ચમત્કા-

રિક અને આકર્ષક ધટનાઓથી ભરપૂર નવલકથા સ્વર્ગમાં રા-
ચતાન અવસ્થા વાંચો. મ્હોટી સાઈઝનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, મનહર
છપાઈ, પાકું રૂપેરી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું આકર્ષક પૂઠું; છતાં
મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

સંસાર કે નરકાગાર ?—આજકાલના કહેવાતા સુધા-
રકોનું આત્મજીવન કેવું પાપ
પૂર્ણ અને શોચનીય છે, જ્ઞાનશૂન્ય વિધવાઓ ધર્મશિક્ષણના અ-
ભાવે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે પાપિષ્ઠા થાય છે, ખરાબ
સોજતથી કેવું બીપણ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, વેસ્ત્યાવિભાસથી અંતે
કેવી પાયમાલી, અને ખાનાખરાબી થાય છે, સહધર્મિણીનો ત્યાગ કરી
પરદારમાં પ્રીતિ રાખનાર યુવકોની કેવી દુર્દશા થાય છે, મદ્યપાનના
વ્યસનથી મનુષ્યજીવન કેવું અધમ થાય છે, પાપપૂર્ણ મહત્વાકાંક્ષા
રાખનાથી જીવનનો કેવો વિનાશ થાય છે એનો આગેદુળ ચિતાર આ
નવલકથામાં સાદી, સરળ પરંતુ રસિક બાપામાં ચિતરવામાં આ-
વ્યો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૫૦, સુંદર છપાઈ, પાકું રૂપેરી
પૂઠું; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦ લખો:—

મૃગલોચની અથવા—માયા પ્રાપ્તિ (સંપાદક:—
રા. પ્રગ જાગૃત.) ભાગ
૧-૨-૩-૪ આ નવલકથા વાર્તા પ્રિય વાંચકોને એક વખત વાંચવાની
અમે ખાસ બહામણુકરીએ છીએ. શુદ્ધ સ્નેહનું સ્વરૂપ સમજવું હોય,
વફાદાર દોસ્તની દિલોગ્ગન દોસ્તીનું દર્શન કરવું હોય, વેશધારીઓના
કદપનામાં પશુ ન હોય શકે એવા અવનવા ચમત્કારોથી પરિચિત
રવું હોય, રીરપુરુષોની વીરતા જોવી હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય

વાંચજો. પ્રેમિક પ્રેમિકાની ત્રિયોગવ્યથાનો હૃદયવિદારક ચિતાર વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. પ્રેમ, વિરહ, મિલન, અમત્કાર, કર્તાવ્યનિષ્ઠા, દેશદ્રોહ, દેશભક્તિ વગેરે સમગ્ર આ નવલકથામાં છે. આ નવલકથા વાંચતાં તમે આહાર નિદ્રા પણ ભૂલી જશો અને તમારા મુખમાંથી વારંવાર ‘વાહ વાહ’ના જ ઉદ્ગાર નીકળશે. આ નવલકથાની લોકપ્રિયતા અને રસિકતા માટે એટલું જ કહેવું બસ છે કે, ઉર્દુ, હિંદી, નેપાલી, ઈંગ્રેજી આદિ દેશી વિદેશી ભાષાઓમાં આ નવલકથાની અત્યાર સુધીમાં લાખો નકલો વેચાઈ ગઈ છે અને હજી વેચાય છે. આજે જ મંગાવો. દરેક ભાગનું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ કુલ રૂ. ૬-૦-૦ પાકું રૂપેરી પૂરું.

રણુધેલા રજપૂતો યાને સતીઓનું શ્રાવણ—

ભાગ ૧-૨ જો. આ નવલકથા એટલી બધી આકર્ષક અને રસિક છે કે, માત્ર એકજ વર્ષમાં તેની બીજી આવૃત્તિ થઈ છે. જે રણુશૂરા રજપૂતોએ, જનની જન્મભૂમિની સ્વતંત્રતાને માટે પોતાનાં અમૂલ્ય જીવનો રણક્ષેત્રમાં સમર્પણ કર્યા હતાં, જે સતી સાધ્વી રજપૂતાણીઓએ યુદ્ધમાં ભગ લઈ શત્રુઓને હંકારી પોતાના અપૂર્વ શ્રાવણથી સર્વને અતિ આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું, વગેરે વિષયોથી ભરપૂર. મનહર છપાઈ, પાકું સોનેરી પૂરું; છતાં કિંમત દરેક ભાગની રૂ. ૧૧૧ મુજબ કુલ રૂ. ૩.

મનોહારિણી માયા—

આ નવલકથાની વસ્તુસંકલ્પના એટલી બધી રસિક મનોરંજક અને દરજ્જાજનક છે કે એક વખત પુસ્તક વાંચવા માટે હાથમાં લીધા પછી પડતું મૂકવાનું મન થશે નહિ. એક ત્રિ-

જીવનમોહિની બાળિકાના પ્રેમના બે પ્રતિસ્પર્ધી યુવકો એક બીજાની વિરુદ્ધ કેવાં પ્રાણહારક પડ્યંત્રો રચે છે, સંસારત્યાગી મહાત્માના અંતરમાં કવચિત્ સ્વાર્થનો સંચાર કેવી રીતે થાય છે, સરળ હૃદયની બાળિકા જીવસદૌસતના પ્રસંગોમાં પણ પોતાના પ્રિયતમના પ્રણય પ્રતિ કેવી દૃઢ રહે છે, દુરાચારી અધમ મનુષ્યો પોતાની સત્તાનો દુરુપયોગ કરી અંતે કેવા પસ્તાય છે વગેરે આકર્ષણીય થટનાઓનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. આ નવલકથાના પ્રયોજક રા. વ્રજલાલ જા. ઠક્કર છે એટલે નવલકથાની ઉત્તમતા માટે વિશેષ લખવાની જરૂર નથી. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૦૦ પાકું રૂપેરી પૂહું, છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ ૧—૮—૦ આજે જ મંગાવો.

રાજનૈતિક પડ્યંત્ર અથવા મરૂભિની મોહિની.

રણશૂરા રાજપૂતોના ઇતિહાસને અનુસરીને આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. કોટામાં જે સમયે જાલિમસિંહ રાજપ્રતિનિધિ હતો તે સમયે તેણે પોતાનો અધિકાર વંશાનુક્રમિક ચાલૂ રાખવા માટે કેવા ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતા, સુચતુર અંગ્રેજોએ જાલિમસિંહ સાથે રનેહમંઅંધ રાખી પોતાનું પ્રાપ્ત્ય કેવી રીતે પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હતું, ઝાલોરરાજનન્દિની ચાલકાસુદરીને મેળવવા માટે જેશક્તીરાજનન્દન ગજસિંહે કેવાં ભયંકર સાહસિક કાર્યો કર્યાં હતાં, જાલિમસિંહનો પુત્ર ગરધનદાસ કેવી રીતે પોતાના પ્રણય-પ્રતિસ્પર્ધીના હાથે અકાળે આંધોકનો ત્યાગ કરી ગયો હતો, સ્વાધીનતા મેળવવા માટે કોટાના રાજકુમારોએ કેટલું બધું કष्ट ઉઠા-

બધું હતું આદિ અનેકવિધ મનોમુગ્ધકર, વિસ્મયકર અને ચિત્તહરકરનાઓથી પરિપૂર્ણ. પણ મુદ્દ ૩. ૧-૪-૦ વીં ૦ પીં ૦ પાંજર જૂદું.

જેથી ત્રાંબકલાલ જીવરાજકૃત રસિક નવલકથાઓ.

કલ્પદરની કટાર—અથવા સંસાર ખાડાની ધાર—નીચ અને શયતાન દોસ્તો કેરી

હમાખાજીથી પોતાના દોસ્તનો ધાત અથવા ખૂત કરે છે, ન્વાર્થને વખતે તેમનાં દશ્ય કેવાં પાપાણ્ય જેવાં અને જાણ્ય છે તથા અંતે એવા દુરાત્માઓની કેરી દુર્દશા થાય છે, કામગી હૃદયની કામિનીઓ પ્રેમના માટે ફેટલાં બધાં સાહસો વેડીને જીવનનું અગિયન આપવાની તૈયારી કરીને તે અન્ય પરુષોના પ્રેમને સંપાદન કરે છે, તથા તે ઉપરાંત મહાત્માઓના ચમત્કાર, પિશાચોની પાપવીજા, પિતાએ પિશાચનું સ્વરૂપ ધારીને કન્યાને ભોંયમાં દટાવવી, દીવાનની દુષ્ટતા, પાપીનો ભયંકર જીલ્લમ, જામૂઓની બદાહૂરી, શયતાની ચક્ર, ભોયરામાનાં મેદ ભલેલાં કુકર્મો, છુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચનાં આ સંસાર એ ખાડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ. મોટી સાષ્ટકનાં ૫૪ ૩૪૦ પાકું પૂકું મુદ્દ ૨-૦-૦.

કમળાદેવી—આ નવલકથામાં ભાગ્નીય વીર રાજપૂત જાતિનાં પ્રમુખ પરાક્રમો પ્રેમ, વિરહ,

સંગેતમ વિયોગ વગેરેના વિવિધ પ્રસંગો, સ્વદેશભક્તિનું માહાત્મ્ય, મોહની માયાજાળ, આત્મોત્સર્ગ વગેરેનું ઉત્તમ પ્રકારે આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. સંગ્રારને સ્વર્ગીય તથા સુખમય બનાવવાને માટે આ નવલકથા એક વખત આપના કુટુંબમાં અવશ્ય વંચાવો.

૧૨ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃત.

ઇતિહાસના જ્ઞાન સાથે આનંદ મેળવવો હોય, રણુશ્રારા રાજપૂતોની સ્વદેશભક્તિનું દર્શન કરવું હોય, મ.યાજ્ઞમાં ફસાવાથી ભોગવવા પડતાં દુઃખને જોવું હોય, પાપીઓનાં પાપનું ભીષણ પરિણામ નિરખવું હોય તો આ નવલકથા આજે જ મંગાવીને વાંચો. સુંદર સફેદ ચીકણા કાગળ પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૪૦૦ પાકું સોનેરી પૃકું મનહર છપાઈ છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

બાગે શયતાન અથવા તદ્વારનું તૂકાન-

આ નવલકથામાં હિન્દમાં ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં થએલા ભયંકર ગ્રાણુહારક બળવાનો તાદૃશ્ય ચિતાર ચિતરેલો હોય, તે ઉપરાંત નાનાસાહેબ અને તાતીઆ ટોપીની અનેક ગુપ્ત બાબતોને પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. નાનાસાહેબની જાલિમ અને હૃદયભેદક નિષ્કુરતા, તાતીઆ ટોપીનું કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે એવું અદ્ભુત ચાતુર્ય, ડિટેક્ટિવ રામપાલસિંહની કાર્યકુશળતા, ગવર્નર જનરલ લોર્ડ કેનિંગની નિપુણતા, ગોર્ડન નામક ઇંગ્રેજની હૃદયદ્રાવક રિયતિ, હેલનનું હૃદયભેદક ખૂન, ક્રાન્સ દેશના મેકેયર નામના એક શયતાન લૂંટારાનાં ભીષણ કાવત્રાં, સિટ્કનનો સ્વર્ગીય પ્રેમ, આર્યબાળા મેંનાની સ્વદેશભક્તિ, અગ્નિમાં ભોગ આદિ વિષયો વાંચતાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થાય તેમ છે. મહોટી સાધજતાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૩૦, પાકું રૂપેરી પૃકું કિંમત માત્ર રૂ. ૨)

મુરાદેવી અથવા મૌર્યવંશના અબ્યુદયનો આ-

રંભ-ભાગ ૧-૨-૩ આ પુસ્તકમાં મગધદેશના રાજકર્તાઓનો સંપૂર્ણ

જેવાલ આપવા ઉપરાંત, નંદવંશનો નાશ કરીને મહાબુદ્ધિમાન અને કૌટિલ્યવિદ્યાવિશારદ ચાણક્યદેવે મૌર્યવંશની સ્થાપના શી રીતે કરી, ચંદ્રગુપ્તને રાજ્યાધિકાર અપાવવા માટે મલયપુરની રાજનાંદિની મંદાકિનીએ કેવા કેવા યત્નો કર્યા હતા, મિત્રધર્મ બળવવા માટે પહાડી રાજા સમરકેતુએ કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી, ચાણક્યે પોતાના અપમાનનો ખદ્દો લેવા માટે બયંધર પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરીને 'બ્રહ્મ-બળથી બ્રહ્માંડ પણ ડોલી શકે છે' એ સૂત્રને સિદ્ધ કરવા માટે શા શા બયંકર ઉપાયો ચોળ્યા હતા તે સર્વ વિષયોનું ધણી જ સરળતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ભાગ ૧ લો કીમત રૂ. ૨-૦-૦ ભાગ ૨ જો કિ. ૧૥ રૂ. ભાગ ૩ જો કિ. ૧૥ રૂ. કુલ રૂ. ૫).

તારાસુંદરી—આ એક ઐતિહાસિક નવલકથા છે. આળાઓની ધાર્મિકતા તથા કઠોરમાં

કઠોર સંજોગોમાં પણ તેમના પાતિવ્રતના રક્ષણની કુશળતા જોવી હોય, આદર્શ સંન્યાસીઓના સંસારત્યાગનાં ઉજ્જવલ દર્શાત જોવાં હોય, યોગની સાધનાનો પ્રભાવ, વીરતાનું ગૌરવ આદિ સર્વ જોવાં હોયતો અદ્ભુત રસથી ભરેલી, વીર શૃંગાર અને કરુણરસથી છલકાતી આ મનોહર નવલકથા જરૂર વાંચજો. પાકું પુંકું ગ્લેજ કાગળ કિંમત રૂ. ૨.

સંતપ્ત શયતાન અથવા કામાંધનાં કાળાં

કામ—કામથી અંધ થયેલાં મનુષ્યો આ જગત્માં કયું બીજું કાર્ય નથી કરી શકતાં? જગતને ઠગવા માટે ધર્મનિકેતનો સ્થાપી પાપનો પ્રચાર કરનારા, મુખમાં રામ બગલમાં છુરી લઈ દરનારા,

૧૪ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ શમચંદ્ર જાગૃણ્ટે.

હાથમાં માળા ગળામાં વિષની જ્વાળાને છૂપાવી રાખનારા, સત્યનો અડખર ધારી કેવળ અસત્યનો જ વિસ્તાર કરનારા અને પોતાના દગાથી નિરપરાધી, સરળ અને ભોળાં માણસોનાં ગળાં રેંસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનામધારી પિશાચો પડેલા છે અને તેવજ જ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. પૃષ્ઠ ૪૦૦. રા. મૂલ્ય ૧-૧૨-૦.

રાક્ષસોની રતિકીડા અથવા પીશાચોની

પાપપીલા-માયાવી માનિનીના ભયંકર ભેદો, ઐયારો અથવા હુચ્ચાઓની હુચ્ચાછઓ, નિવ્રત્તમાતી મકાનોમાં થતાં કારસ્થાનો, એક આર્ય સત્તનાતી આદર્શ શૂરવીરતા, ધર્મપરાયણતા અને પોતાના પતિને પિશાચોના જાળમાંથી મુક્ત કરવાની અજબ ક્ષુદ્ધિઓ વગેરે વાંચાને ખરેખર તણિયત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. શૃંગાર અને હારય રસ પણ તેટલોજ ફૂટી ફૂટીને ભરવામાં આવ્યા છે કે જે વાંચતાં દિલ આનંદથી ઉભરાય છે અને મનનો ખોલો શોક દૂર થાય છે. પૃષ્ઠ ૩૨૫ પાકું પૂઠું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

સંસાર સંગ્રામ—

ભાગ ૧-૨ સોના જેવા સંસારને ધૂળમાં મેળવી દેનાર પિશાચિની પ્રેમદાઓ કેવાં કેવાં કારસ્થાન અને કાળાં કામ કરે છે, ધર્મપરાયણ સાધ્વી સતીઓ સંકટના પહાડો તૂટી પડવા છતાં કેવી અડગ અને અચલ રીતે પતિભકિતમાં લીન રહે છે, સ્વાર્થસાધુ સગાં વહાલાંઓ પોતાના સ્વાર્થને પૂર્ણ કરવા માટે કેવી દગાઆજીઓ રચે છે, કામાંધ જનો પોતાની કામતૃણાને પૂર્ણ કરવાના ઉદ્દેશથી સતી સાધ્વી

સલનાઓને ફેટલી બધી પીડિત બનાવે છે. આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. બંને ભાગ જુદા બાંધેલા છે પાકું પુકું. બંને ભાગના પૃષ્ઠ ૪૦૦ કિમત દરેકની રૂ ૧૧૧ મુજબ કુલ. રૂ ૩)

પરાક્રમની પતાકા— જાપાને વર્તમાન સમયમાં શી શી ઉન્નતિ કરી છે અને તેનું સત્ય કારણ શું છે તે દર્શાવવા ઉપરાંત આ નવલકથામાં જાપાનના મિન્સે લંડન શહેરના બધા બજારમાં તથા ચાલતી રેલ્વે-શીયલમાં અમેરિકાના એલચીઓ તરફ આવતા જસૂસોનાં ભેદી ખૂન શી રીતે કર્યાં તથા તેનો પતો છેવટ સુધી શા કારણથી ન મળ્યો; યૂરોપની રાજનીતિ જોવામાં તેણે કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં આપવામાં આવ્યા છે. મોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦ પાકું પુકું રૂપેરી નામ અને મૂલ્ય ર—૦—૦

ભવાનીનો ભાગ અથવા રાજપૂતોનો રણા-માદ પ્રેમની પ્રતિસ્પર્ધામાં જે વીર બાળકો પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાને પણ તૈયાર થઈ જાય છે. વીર અને ધર્મપરાયણ રાજપૂતો પ્રતિજ્ઞાને માટે પોતાના જીવ પર આવીને તદ્વારની બાજુ બેસે છે, પવિત્ર હૃદયના રાજપૂત બાળાઓ વીરતાને જ વરનારી હોય છે, પણ રૂપમાં મોહાધિ નથી થતી આદિ સર્વ બનાવો વાંચતાં પૂર્વ સમયના રાજપૂતોના ગૌરવનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને આંખોમાંથી ચોધારાં આસુ વહેવા માંડે છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું રૂપેરી પુકું. હોવા છતાં મૂલ્ય રૂ ૧-૪-૦

ભેદી ખજનો—ડોરકડીવોની ચાલકી, ભેદમાંથી ભેદ પકડી પાડવાની દિવસે હેરત પમાડનારી બહાદુરી, ચોરોની ચતુરાઈ, અબજાઓની અબજખી ભરેલી ભૂલથાપ ખવડાવનારી બાહોશી વાંચતાં દિલ કમકમી ઉઠે છે. ખૂનપર ખૂન, જસૂસપર જસૂસ અને ચોરના પણ ચોર એવા એટલા બધા ભેદી બનાવો આ પુસ્તકમાં આગ્રેહુબ રીતે લખેલા છે કે, ખૂની કોણ છે ? ચોર કોણ છે અને જસૂસ કોણ છે, એ ઠેક આખર સૂધી સમજાતું જ નથી. અરે એનો ચિચાર પણ મનમાં આવી શકતો નથી. પાકું પૃષ્ઠ ૩૨૦ મૂલ્ય ૧-૧૨-૦.

રાજ દેવીદાસ—જ્યારે સોનાનો બંગાળા કલંકની કાળાશથી મગ્નિત થયો નહોતો, નિરાશા અને ગમગીનીથી જીર્ણ થયો નહોતો, જ્યારે હિન્દુઓના ઘરમાં અનાજોના બાંડાર ભરપૂર હતા, હૃદય આશાથી ભરેલાં હતાં અને મનમાં ઉત્સાહ ઉભરાઈ જતો હતો, તે વખતની આ વાર્તા લખવામાં આવી છે, અરે જીવતું જાગતું ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. હિન્દુઓ પોતાના ધર્મ માટે પુત્રના પ્રાણનું બલિદાન આપતા હતા. હલકી જાતિના લોકો પણ પોતાના માલિકના ભલાની ખાતર શરીરનું લોહી રેડતા હતા તે બધું આ વાર્તામાં આગ્રેહુબ દેખાડવામાં આવ્યું છે. પુસ્તક આદર્શ, ઉત્તમ અને પવિત્ર હોવાથી ખાસ સ્ત્રીઓપયોગી છે એમ કહેવામાં પણ હરકત નથી. પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ ૩૨૫ મુલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

ગેબીખૂન અથવા શયતાની ચક્રર ખૂન, મારામારી અને ભેદી મામલાઓથી ભરેલી આ

નવલકથા વાંચવાથી રૂંધેલાં હૃદયોમાં થઈ આવે છે. ખરો ખૂની કાણ છે અને ખૂનનો આરોપ કોના પર આવી પડે છે, એનું પરિણામ કેવું વિકટ આવે છે. વગેરે એક પછી એક એવા ગેબી બનાવો બનતા જાય છે કે જેની આખર સુધી કાઢીને કશી ખબર પણ પડતી નથી. છેવટે ચાલાક ડિટેક્ટીવ બધા મામલાઓની ખરાબર તપાસ કરી ધણીજ ખૂબીની સાથે સધળા ભેદોનો ભંડો ફેડી ખરા ખૂનીને પકડી દાઢે છે અને કાઢતી કલ્પનામાં પણ ન આવે એવી અદ્ભુત બહાદુરી બતાવે છે. કિ. ૧-૧૨-૦

અયંગ શિઠાવગીર અથવા તરકટી ટોળી. અસંખ્ય ભેદ ભરખોથી

ભરપુર ડિટેક્ટીવ નવલકથા—શિઠાવગીરોના અદ્ભુત અકા, તરકટી ટોળીનાં ભયંકર કારસ્થાન, ચાલાક ચોરોની તાલખાજીઓ વગેરે એવા એવા બનાવો બન્યે જાય છે કે, બલબલા જસૂસો પણ ચક્રર ખાઈને સપડાઈ જાય છે. પ્રેમ ધૈર્ય પેમલાઓની કેવી ખરબાદી થાય છે, શયતાનો પણ જસૂસોના સપાટામાં સપડાવા છતાં કેવી થાપ આપી દે છે વગેરે એટલા બધા અજાણી ભરેલા બનાવોથી આ વાર્તા ભરેલી છે કે જે ખ્યાલ પણ કરાવી શકાતો નથી. દરેક ડિટેક્ટીવ વાર્તાના શોખિનને અમે આ વાર્તા વાંચવાની ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ. પાકું પુંકું, પૃષ્ઠ ૩૨૦ મુલ્ય ૧-૧૨-૦.

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેધર મહેતાકૃત પુસ્તકો.

તરુણ તપસ્વિની ભાગ ૧-૨ ને—સાધુના વેષમાં
ફરતા શયતાનો.

કેવી પ્રપંચજન પાથરો ભોળાં મનુષ્યોને ભરમાવે છે, તેનો આ-
ખેદુખ ચીતાર વાંચતાં વાંચકોને અનહદ આનંદ સાથે અપૂર્વ
જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા સિવાય રહેશે નહિ. તે ઉપરાંત ભોળા ઉદય-
ના શ્રીમંત યુવકોની ખરાબ સોજતથી કેવી પાયમાલી થાય છે,
વફાદાર મિત્રો કેવા હોય છે, સતી સાખી પત્ની કેરી હોય છે,
પરોપકાર કેવી રીતે કરી શકાય છે એ વગેરે હકીકતથી ભરપૂર.
પ્રથમ ભાગમાં ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવેલાં
છે. બન્ને ભાગ જૂદા બંધાવામાં આવેલા છે. 'પ્રહુ પાકુ' સોનેરી,
કાગળ એજ ઉંચા છતાં બન્ને ભાગની કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર—ભાગ ૧-૨. આ
નવલકથામાં ધર્મ,

નીતિ, સત્ય અને સ્વદેશપ્રીતિ વગેરેનો અસરકારક ઉપદેશ આપેલો
છે. રામનગરની જીલ્મી, નિજુર પિશાચિની રાણી કાળરાત્રિનાં પાપ-
કાર્યોની કથા વાંચતાં વાંચતાં રોમાંચ ખડાં થયા સિવાય રહેશે
નહિ. વફાદાર મિત્ર નરેન્દ્ર પોતાના મિત્રધર્મને કેવાં મહાન સંકટો
વેઠી પાળે છે, મોહની પ્રબળતાથી અબળા ગણાતી સ્ત્રી પ્રબળ
બનીને કેવાં પૈશાચિક પાપકાર્યો કરે છે ત્રગેરે ત્રિષયોથી પૂર્ણ.
બન્ને ભાગ સફેદ ચીકણા કાગળ ઉપર છાપેલા છે, અને બન્ને
ભાગની પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૭૫૦ છે. લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં
પાર્કા સોનેરી પૂઠાં છે; છતાં બન્ને ભાગની કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૮-૦

વસંત-વિજય ચાને ચઢતી પડતીના ચમત્કાર:—
જે દુરાચરણી રાજા મહારાજાઓની રા-

ચંદ્રિતિથી, વિલાસ પ્રિયતાથી અને એક બીજા પ્રત્યેના દ્વેષથી આ નંદ-
નવન સમાન ભારતભૂમિની દુર્દશા થઈ છે તેવા એક નિષ્કુલ હૃદયના નૃ-
પતિનાં રાક્ષસી કુકર્મેનો અસરકારક ચિતાર આ નવલકામાં આપેલો
છે. તદુપરાંત સ્વદેશ પ્રત્યેના પ્રેમે વીર યોદ્ધાઓએ ધરણીને ધૂળ-
વી અર્પણ શૌર્ય દર્શાવી સર્વસ્વનું અગિદ્વાન કેવી રીતે આપ્યું
હતું, તેમજ એક પ્રેમિક-પ્રેમિકાનાં અદ્ભૂત આશ્ચર્યના મહાસાગર-
માં ગોથાં ખવરાવે એવાં પ્રળય પરાકર્મેનો આમેલુખ ચિતાર
આપવામાં આવ્યો છે; સત્ય પ્રેમ-વિયોગ, મિત્રન, ધર્મ, કર્મ
સ્વદેશ સેવાવગેરે અનેક બોધક વિષયો સમાવત્તમાં આવ્યા છે.
ગ્લેઝ ટાગરો સાથે દળદાર પુસ્તક હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ.
૧-૮-૦ દોઢ છે.

મણીલાલ જેઠાલાલ વ્યાસકૃત પુસ્તકો.

કલ્યાણી અથવા હજાર વર્ષ પૂર્વેનું હિંદુસ્તાન—

જે નગર અત્યારે હિંદુસ્તાનમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું નથી અને જેનું
નામ નિશાન પણ અત્યારે ભારતભૂમિના વક્ષસ્પર્શ ઉપરથી
ધસાર્ધ-ભ્રુંસાધ ગયું છે, એવું ગૌડ શહેર એક હજાર વર્ષ પહેલાં
પોતાના ગૌરવની કેવી વિજયધોષણા કરી રહ્યું હતું તથા તે નગર-
ના રાજવંશીઓની કીર્તિ અને સત્તા કેટલી પ્રબળ હતી તેનું આ-

૨૦ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર ભગુણે.

બેહુબ વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. ગૌડ રાજ્યની તથા આખા ભારતની દુર્દશા થતી અટકાવવાને ગૌડ નગરના મહાન ચક્રવર્તી રાજા ધર્મપાલદેવની આદર્શ સણી કલ્યાણીદેવીએ દેશના હિતને માટે પોતાના આત્માનો જે ભોગ આપ્યો છે, તે ઘટના વાંચતાં વાંચકની આંખોમાંથી અશ્રુબિંદુઓ સરી પડે તેમ છે ! ગ્લેજ કાગળ પાકું પુંકું કિં. ૨-૦-૦

અલાઉદ્દીનનો ઉદય- દિલ્હીનો સુપ્રસિદ્ધ પાદશાહ અલાઉદ્દીન કપટથી પો-

તાના કાકા જલાલુદ્દીનને મારીને કેવી રીતે પાદશાહ થયો અને પાદશાહ થયા પછી જલાલુદ્દીનના બન્ને દીકરાની કેવી નિર્દયતાથી આંખો ફોડી નાંખી તેનું આબેહુબ ચિત્ર આ નવલકથામાં આલેખાયલું છે. આર્ય સન્નારીઓના શિયળનું રક્ષણ કરવા માટે તે વખતના રજપૂત રાજાઓ પોતાનો કેવો આત્મભોગ આપતા અને આર્યમહિલાઓ પણ પોતાના પાતિવ્રતનું રક્ષણ કરવા માટે કેવાં ભયંકર દુઃખો સહન કરતી હતી, તેનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. એક કિશોર વયની કાલિકા પોતાનું વૈર વાળવા જે અદ્ભુત ચતુરાઇ વાપરે છે તે પ્રસંગ વાંચતાં વાંચકનું મન રંજન થઇ જાય છે. ઉત્તમ કાગળ, ઉત્તમ છપાઈ, સુંદર ચિત્રો અને ૫૪ સંખ્યા ૨૭૫ ઉપરાંત. પાકું રૂપેરી પૂકું, કિ. ૩. ૨-૦-૦,

મહાકાળીનું ખડ્ગ- પતિવ્રતા ભક્તિપ્રભાનો તેના સ્વામી પ્રત્યેનો અથાગ પ્રેમ,

પતિપત્નીએ ઘોર અંધારી રાત્રે કાલિકા માતાનું દર્શન કરવા

સ્મશાનમાં જવું, સ્મશાનમાં કાલિકા માતાની અદ્ભુત લીલા, માતાનું બચંકર સ્વરૂપ અને સ્મશાનનો દેખાવ, માતાનું ખરું સ્વરૂપ ઓળખી નહિ શકવાથી ભક્તિપ્રભાએ કરેલી માતાની નિંદા અને તેના બદલામાં માતાએ આપેલો શાપ વગેરે ઘટનાઓ વાંચતાં વાંચકના મનમાં પુરાતનકાળની અનેક ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. પદ્મસિંહનો વિચિત્ર સુરતરંગ અને તે સુરતરંગમાં મૃગ અને મૃગલીનું મોહિત થઈ જવું, મદનપ્રભાની બહુશક્તિ અને તેમાં રહેલું શુભ રહસ્ય, વિક્રમસિંહનું પરાક્રમ અને તેની ઉદારતા, મહાકાળી માતાએ પ્રસન્ન થઈને આપેલું ખડ્ગ અને તેનો અદ્ભુત ચમત્કાર વગેરે બાબતો વાંચતાં વાંચકની હિતચક્રતા અત્યંત વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦, ગ્લેજ કાગળ, સુંદર પાકું પૃકું. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

નવદંપતીને શીખામણ—

અજ્ઞાન, વહેમ ખરાબ સોબત, કુટુંબો, વિહારનો અતિયોગ, સ્ત્રીઓની આરોગ્ય સંબંધી અણુસમજ, વાંઝીયાપણું, જીવાન વયમાં થતાં અનેક બચંકર તથા શુભ દર્દો, ગર્ભસંચાર, પ્રસવ અને બાળકની માવજત સંબંધી અજ્ઞાનતા વગેરે કારણથી દુઃખી થતાં પતિપત્નીઓએ આ પુસ્તક પોતાના નિત્યના મિત્ર તરીકે સાથે રાખવું જોઈએ. તેમાંની માહિતી એટલી સ્પષ્ટ છે કે સ્ત્રીઓ પણ તે વાંચી શકે છે અને તેમાં જે ઉપચારો દર્શાવેલા છે તે એવા સરળ છે કે નાના ગામડામાં પણ કરી શકાય છે. ટુંકામાં દુઃખી ગૃહસંસારને સુખી બનાવવા અને શરીરને નિરોગી રાખવા માટે આ પુસ્તક પ્રત્યેક પરણેલા પુરુષ કે સ્ત્રી પાસે હોવું જોઈએ. ૫૦ પ્રકરણ, ૩૦૦ પૃષ્ઠ, પાકું પૃકું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧૧

ખૂન કે જાદુ?—આ ડિટેક્ટીવ નવલકથા એટલી અદ્ભૂત છે કે વાંચક તેના પ્રવાસમાં ખેંચાતાં સમજી શકશે નહિ કે પોતે જે બનાવ વાંચે છે તે ખરેખરે બનાવ હશે કે જાદુનો કોઈ પ્રયોગ હશે? લગ્નને દિવસે જ એક કુમારિકા બાળા ગૂપ્ત થાય છે અને તેની પથારી લોડી લોહાણુ થયેલી જોવામાં આવે છે. એ બનાવ ઘણો બેદમર્યો હોઈને સંજીવચંદ્ર નામનો ડિટેક્ટીવ તેની પાછળ પડીને જીવના જોખમે જે તપાસ ચલાવે છે અને ગુન્ડો કરનારાઓને શોધી કાઢે છે તે વાંચતાં તમારાં ફંવાટાં ઉભાં થયા વિના રહેશે નહિ! કમલગ ૨૦૦ પૃષ્ઠ, ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો સાથે પાકું પુકું મૂલ્ય રૂ. ૧.

સાકરલાલ મગનલાલ કાપડીયાકૃત નવલકથાઓ.

કમનસીબ લીલા—ફેશન આડંબરવાળી ઉચ્છૃંખત સ્વેચ્છારિણી અમળા સાથે

વિવાહ કરવાની પ્રાણહારક મહત્વાકાંક્ષા રાખનાર યુવકોની કેવી ખાનાપરાખી અને પાયમાલી થાય છે, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાને માટે તેઓ કેવાં કમકમાટી ઉપજો એવાં કૃત્રિમ કાર્યો કરે છે, સમગ્ર યુવકોનું શું કર્તવ્ય છે, આદર્શ જીવન કેવું હોવું જોઈએ વગેરે અનેક સાંસારિક ઘટનાઓ તાદ્રાસ દૃષ્ટિ સમક્ષ ઉભી જ હોય એવું વર્ણન આલેખવામાં આવ્યું છે. સંયોગ વિયોગના પ્રસંગો, વિરહવેદના, પ્રેમની નિરાશા, સ્નેહમાં સંકટ વગેરે રસિક ચિત્તાકર્ષક વિષયોથી ભરપૂર. મોટી સામ્રાજનાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮૦, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. પાકું રૂપેરી પુકું; છતાં કિમ્મત માત્ર રૂ. ૧—૧૨—૦

કલંકિત કાઉન્ટેસ યાને ખૂની કોણ ?-^આ_{અંક}

માણુજી અસરકારક ડિટેક્ટિવ નોવેલ છે. મેડમોઇઝેલ શાંડેઝેનો અચળ પ્રેમ, એના હૃદયની દૃઢતા, શૌર્ય, પ્રેમને માટે લક્ષ્મીને પુરુષ ગણવાની દિવ્યવૃત્તિ, હૃદયની કુમાશ અને પ્રેમાળ હૃદયનું માધુર્ય અને ધડીભર પ્રેમના રસપૂર્ણ હાજર્માં રનાત કરાવી બાગકો કાઉન્ટેસ કલોડયુઝની સુંદરતા, જેકસ પ્રતિનો મોહ, નિષ્કુરતા અને અંતે સ્ત્રીહૃદયની સાહજિક કોમલતા આદિ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. પાકું પુઠું કિમ્મત. રૂ. ૨.

દલપતરામ ભાઈશંટર રાવળ કૃત નવલકથાઓ.

દશ લાખનો દલ્લો અથવા રતન કંકણ

લક્ષ્મીના લોભથી લુપ્તમાં માણસો આ જગતમાં નિર્દોષ મનુષ્યો ઉપર પણ કેવો હૃદયભેદક જુલ્મ ગુજારે છે, બાળ્ય-યુવના અદ્ભુત પરિવર્તનના પરિણામે નિર્દોષ માણસને પણ કેટલું બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે, એક અખળા પણ દ્રવ્યલોભની લાલસાથી પ્રમળા બની કેવાં રામાંય ઉપજાવે એવાં કારસ્થાનો કરે છે, ધર્મનો જય અને પાપીઓનો પરાજય કેવી રીતે થાય છે આદિ અનેકવિધ વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર બોલું હોય, તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. ઊંચા ગ્લેજ કાગળ, પાકું રૂપેરી નામનું પુઠું, ૫૦૦ સંખ્યા લગભગ કરૂં છતાં કિમ્મ માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

કલંકિત કુમારિકા—

આ નવલકથામાં એક શાપ-બ્રષ્ટા કુમારિકા જીવને ને-અમમાં નાખીને પણ કેવાં પરાપદારી કાર્યો કરે છે, વંશાનુક્રમિક હિતરી આવેલું શયતાની લાલ ચક્રર તેને કેવાં પ્રાણહારક સંકટોમાં ફસાવે છે, એ કુમારિકા ભલભલા પોલિસ ખાતાના અમલદારોને પણ ભૂલ થાપ આપી અંતર્યાત પોતાનું કેવી ચતુરામ્થી રક્ષણ કરે છે, રહસ્યભેદક લાલ ચક્રરનો ભેદ જાણવા માટે કેવી મહેનત ઉઠાવે છે વગેરે અસંખ્ય રસિક વિષયો છે. આનંદસહ ચતુરામ્થી મેળવવી હોય તો આ ભેદભરેલી નવલકથા જરૂર વાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૨૦ પાકું રૂપેરી પૂઠું, છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦.

અન્ય ગ્રંથકારોમાં વિવિધ પુસ્તકો.

સુંદર અને વિધાનંદ—

(આવૃત્તિ બીજી) આ નવલકથામાં તેના વિદ્વાન લેખકે સાંસારિક ઘટનાઓનું એવું આખેડ્યું આલેખન કર્યું છે કે જે વાંચતાં વાંચક મુગ્ધ બની જાય તેમ છે. શુદ્ધ સ્નેહ, વિષયવાસના, આશ્ચર્યજનક કિન્તુ સંભવિત બનાવો વગેરે વાંચતાં મન-રંજન થાય તેમ છે. સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. મહોટી સામગ્રીના પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, સુંદર સફેદ કાગળ, પાકું રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

મધુર મધુરી અથવા મુંબાઈની મોહિની—

અલખેલી મુંબાઈની આકર્ષણીય મોહિનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમનાં કા-

અખાણની વિલાસી યુવકો ઉપર કેવી રામખાણ અસર થાય છે, અને પરનારીના પ્યારથી તેમની કેવી પાયમાલી તેમજ ખાનાખરાખી થાય છે, એક આદર્શ આર્થ અખળાનું શું કર્તવ્ય છે, વફાદાર મનુષ્ય આત્મત્યાગનું ઉત્તમ દષ્ટાન્ત કેવી રીતે દર્શાવે છે વગેરે રસ-મય અને ચમત્કારિક બનાવોથી ભરપૂર. મ્હોટી સાષ્ટઝનાં લગભગ ૨૫૬ પૃષ્ઠ. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, ગ્લેજ કાગળ, મનહર છપાઇ, પાકું રૂપેરી પૂકું, કિંમત રૂ. ૧-૮-૦

ભક્તાણી કે ભામટી ? નટવરના સુપ્રસિદ્ધ લે-ખક નગીનદાસ મંજા-

રામકૃત આ નવીન પુસ્તક છે. આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. એમાં એક વણિક ગૃહસંસાર, ભક્તાણીને નામે ચાલતા ભામટાવેડા, એક રસોઇયા બ્રાહ્મણની લંપટતા વગેરે બનાવો સારા આલેખાયેલા છે. હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે, કાગળ જાંચા લાયઝેરીને શોભાવે તેવું પુકું છતાં કિં. રૂ. ૧-૮-૦

બેગમમહાલ અથવા સુવિખ્યાત રમરણમંદિર:-આ

ઐતિહાસિક નવલકથાના લખાણના માધુર્યનું વર્ણન માત્ર શબ્દોથી થાય તેમ નથી. પાઠક પાઠિકાઓ પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ જવલનત અક્ષરે બાદશાહના વિલાસકાનન ઈંદ્રજીવન તુલ્ય આત્માના બેગમમહાલને જોઈ શકશે. સર્વે પુનઃ શહેનશાહ જહાંગીર અને દુરજહાનને પુનઃ આ

૨૬ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃદે.

નવલકથામાં પોતાનો ભાગ ભજવતાં જોઇ શકશે. જે ભેગમની સ-
માધિ કિંવા કબરપર જગતનો અદ્વિતીય તાજમહેલ અંધારો છે
તેના બાલ્યજીવનનો અદ્ભુત ઇતિહાસ કે જે હજી સૂધી ઠાઠ પશુ
ગ્રંથમાં પ્રકાશિત થયો નથી તેનું આલેખન આ નવલકથામાં કર-
વામાં આવ્યું છે. આગ્રાના દરબારમાં હમ્મેશાં જે કારસ્થાનો ચાલતાં
હતાં. જે આકસ્મિક સંકટો ઉપસ્થિત થતાં હતાં, રાજપૂતોનું જે આધિ-
પત્ય, માન, પ્રતિષ્ઠા હતું એ સર્વનો શાબ્દિક ચિતાર વાંચતાં આશ્ચર્ય-
ની સીમા રહેશે નહિ. સતી સાજીનો રતેલ, વફાદાર નોકરનો
આત્મોત્સર્ગ, રણધ્રેણુ રાજપૂતોના ચરિત્રનું મહત્વ, આદિ અનેક
વિધ આકર્ષણીય વિષયવિવિધતાનો આ નવલકથામાં સમાવેશ
થયેલો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૭૫ સુંદર છપાઇ, પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ,
છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦ લખો:—

મહાત્મા કબીરની કાવ્યપ્રસાદી

કબીર કાવ્ય—આ પુસ્તક ફક્ત એક જ વાર વાંચવા-
ની તે વારંવાર વાંચવાની પ્રેરણા

થાય એવો એમાં અદ્ભુત રસ છે. આમાં સામર્થ્યઅંગ, સ્મરણ-
અંગ, ચિતાવનીઅંગ, જીવનમૃતકઅંગ, કામઅંગ આદિ ૨૦ અંગ
છે અને તે એકથી એક એવા અદ્ભુત છે કે તેનો ખરો ખ્યાલ
વાચવાથી જ થશે. સિવાય આમાં નીચે જણાવેલાં ત્રણ સુંદર ફોટો-
ગ્રાફિક ચિત્રો આપેલાં છે (૧) કબીરને ગુરુની પ્રાપ્તિ (૨) કબીરના
અદ્ભુત ચમત્કારથી કાજી સાહેબે ચિડાઇ જઇ બાદશાહ મારફત

કપીર સાહેબને બોલાવો તેમને લોઢાની પેટીમાં પુરી ઉપરથી મળ્યુત તાળું લગાડી તે પેટીને ઢંડા પાણીમાં કુચાવી દેવી અને બીજા બા-
જુએ કપીર સાહેબનું સમાધિ અવરથામાં પાણીપર તરવું (૩) કમા-
લના મૃતદેહને બાદશાહની સમક્ષ મુદ્દે ઉઠ કુદરતકે કમાલસે એમ
કહી સજીવન કરવું વગેરે ચિત્રોના દેખાવો ખાસ જોવા લાયક છે.
સર્વ સાધારણોની સગવડ ખાતર આ પુસ્તક ગુજરાતી અક્ષરમાં
છપાવ્યું છે. કાગળ ગ્લેજ જાંચા, પાકા પુઠા ઉપર કપીર સાહેબનો
રૂપેરી વરખથી છાપેલો ફોટો. બાંધણી મજબુત હોવા છતાં કિંમત
માત્ર રૂ. ૧૧૧

જીવનશિક્ષા— આ પુસ્તકમાં જીવનનો પાયો, સૃષ્ટિ
ના મૂળ સાત સિદ્ધાન્તો, પ્રકૃતિનો
સમરવલાવ, પાપનું રૂપાન્તર, નૂતન મતનું ધોરણ, વિકાસક્રમ અને
મુક્ત તથા શાશ્વત જીવન, વિશ્વચેતા—સર્વેશ શી રીતે થવું? મનના
સંદેશાની નવી પદ્ધતિ, માનસિક અન્તઃપ્રવેશ, પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ,
આબ્યાદાનીનો ઇલાજ, આરોગ્યતા તથા આબ્યાદાનીના સિદ્ધાન્તો
તથા ઇલાજો, મનની અને શરીરની પરસ્પર ક્રિયા, સારો દિવસ શી
રીતે નિર્ગમવો? તમારું આત્મગાન વગેરે જીવનના જિંદગામાં જિંદગા
સિદ્ધાન્તો ધણા સારા સમજાવ્યા છે. આ પુસ્તકની ઈંગ્રેજીમાં લાખો
નકલો ખપી ગઈ છે એજ આ પુસ્તકનું મહત્ત્વ બતાવે છે. મિસિસ
ઇલીઝાબેથ ટાઉન “ધી નાનટીવસ” નામક સર્વ વિદ્યાપૂર્ણ માસિ-
કનાં સંપાદિકા છે, અને તેની પ્રત્યેક માસે બે લાખ પ્રતો નીકળે છે
એજ એમની વિદ્વતાની સાક્ષી આપે છે. કાગળ ગ્લેજ જાંચા, પુઠું
પાકું લાયબ્રેરીમાં રાખવા યોગ્ય છતાં કિં. ૧૧૧

રૂપિયા સવામાં ઇંગ્રેજ શિખરું છે ?

થોડા વખતમાં થોડી મહેનતે જરૂર જોટલું ઇંગ્રેજ શિખનાર—આજકાલ સર્વ બાજતોમાં અને સર્વ ઠેકાણે ઇંગ્રેજ નહિ જાણનારાઓને શું નથી વેઠવું પડતું ? સારી બુદ્ધિ હોવા છતાં ફક્ત ઇંગ્રેજ નહિ જાણવાથી ફટકા બુદ્ધિશાળી યુવકો પાછળ રહ્યા છે ? જો આવુંજ છે તો ખરીદો.

ધી સેલફ ઇંગ્લીશ ઇન્સ્ટ્રક્ટર.

રાજભાષા.

આ પુસ્તક ઇંગ્રેજ જાણનારાઓને એક રતનરૂપ છે. થોડી મહેનતે અને થોડું થોડું જાણવાથી આ પુસ્તકના આધારે ઇંગ્રેજ શિખી શકાય છે.

કિંમત માત્ર રૂ. ૧૧ પોસ્ટેજ માફ.

ઇંગ્રેજ થોડું જાણેલા માટે નવી સગવડ.

ઇંગ્રેજ થોડું જાણેલાઓને પત્રવ્યવહારનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપનાર.

ધી એન્હરીડે ડેારસપોન્ડન્સ—અથવા

રોજનો પત્રવ્યવહાર. આમાં સ્નેહીઓ, સગાવહાલાં વગેરે સાથેનો પત્રવ્યવહાર, અરજીઓ, ભક્ષામણપત્રો, વ્યાપારીઓ, ધંધાદારીઓ વગેરેને લગતો પત્રવ્યવહાર, રેલવે કંપની તથા પોસ્ટ ખાતાના પત્રવ્યવહાર, મંદવાડ, મરણ તથા તે સંબંધીના ફિલસોજી પત્રો ખેતાબ.

પદવીઓ વગેરે પત્રવ્યવહારના જોષએ તેવા તૈયાર નમુના તથા તેના ગુજરાતીમાં અર્થ સાથે આપેલો હોવાથી સાધારણ લણેલાઓને પણ ખણું જ ઉપયોગી છે. આ ચોપડી તમે એક વખત ટેબલ ઉપર રાખશો તો તમને તે ટેબલ ઉપરથી ખસેડવાનું મન થશે નહિ એજ એની ચોખ્ખતા ખતલાવે છે કે તે કેટલી ઉપયોગી છે. કિંમત ૧૧૩.

પીનલકેડ (ખીજી આવૃત્તિ)

કર્તા:—શ્રી ૦ ચતુર્ભુજ માણેકશ્વર ભટ્ટ.

(૪૩૨ સ્ટેટના માજી જ્યુડીશીયલ સેક્રેટરી અને સેશન જજ.)

ફોનદારી ગુન્હાઓમાંથી આત્મરક્ષણ કરવા, મારામારી વગેરેથી બચવા, કેવા પ્રકારની મારામારી મહાવ્યથા ગણાય છે ? ગર્ભપાત, મનુષ્યહરણ, ગુલામી, વિશ્વાસઘાત, ચોરાયલી મિલકત લેવા બાબત, ઠગાઇ, ખોટા બનાવટી ખતો, નોકરી કરવાના કરાર તોડવાના ગુન્હા, લગ્ન સંબંધીના ગુન્હા, ચલણી નોટો, ધમકી, આખરુ લેવા બાબત વગેરે દરેક બાબતો સંબંધીની કલમો તથા તેના વિસ્તૃત અને માર્ગદર્શક ખુલાસા આપેલા છે. આ કાયદો તદ્દન નવો એટલે ઇ. સ. ૧૯૧૬ માંજ બહાર પડેલો છે. કાગળ ગ્લેજ ઉંચા, પાકું સોનેરી પૂકું, છતાં આ મોટા રામાયણ જેવડા ગ્રંથની કિંમત માત્ર રૂ. ૭-૦-૦ છે. પોસ્ટેજ માફ.

૩૦ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુળે.

અતિ ઉત્તમ ગ્રન્થ ! અદ્ભુત અદ્વિતીય ગ્રન્થ !
એક એક નકલ પ્રત્યેક ઘરમાં રહેવી જ જોઈએ ! દરેક ગૃહસ્થ
વાંચવું જ જોઈએ.

ઠેકાકશાસ્ત્ર.

આ અદ્ભુત અદ્વિતીય ગ્રન્થ સર્વોપરી છે. એમાં ઘણા જુના જુના પુસ્તકો શોધીને યુવાન સ્ત્રી પુરુષોને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે એવા ગુપ્ત વિષયો—દવાઓ પ્રકટ થયાં છે. એમાં સ્ત્રી પુરુષની ચાર જાતિ, તેમનાં લક્ષણ, કામદેવનાં રહેવાનાં સ્થળ, ગુપ્ત આસનોનાં વર્ણન, સંયોગ માટે તીથી, વાર, નક્ષત્રનો વિચાર, અદ્ભુત વા-
જકરણ, વશીકરણ પ્રયોગો, ગર્ભ રહેવાના ઉપાય, ગર્ભપાત—ગર્ભ-
સાવની રામચાણ અનુભવસિદ્ધ દવાઓ, અનેક રોગો ઉપર ઉત્તમ દુગ્ધકા, દર્મજાનુસાર પુત્રપુત્રી ઉત્પન્ન કરી શકાય એવા પ્રયોગો, પુરુષ અને સ્ત્રીનાં ગુપ્ત લક્ષણો, રજોદર્શન ફળ, રજસ્વળા કર્તવ્ય, પુત્રપુત્રી થવાના દિવસો, ગર્ભપરીક્ષા, યુવાવસ્થા વીર્ય પ્રભાવ, નપુંસકતા, તેનું માટે અનેક ઔષધો, ધાતુની નિર્મળતા, તેની દવા-
ઓ, સ્ત્રીના કમળનો સોજો, ભાંગરાકલ્ક, દિવ્યદર્પિ, વગેરે ઉપરાંત વૃદ્ધ ના ચલાય તે માટે, ગર્ભણીના અતિસાર માટે, બાળકોના રોગ માટે ઘણી અકસીર જુની ઔષધીઓ શોધીને પ્રકટ કરી છે.

કિ. ૩—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ રામચંદ્ર જાગુળે તથા દરવાજા—અમદાવાદ.

નવી નવલકથાઓ.

આજકાલનું હિંદુસ્તાન ભાગ ૧-૨ બે (સચિત્ર)	૩-૦-૦.
ભયંકર બદ્ધ. (સચિત્ર)	૨-૦-૦
રમણી કે રાક્ષસી ? (સચિત્ર)	૧-૪-૦
પિશાચમંદિર. (સચિત્ર)	૨-૦-૦
સતા લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪ થો (સચિત્ર)	૪-૦-૦.
ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર (સચિત્ર)	૧-૮-૦
કંઠાલ કેદી અથવા સ્નેહ-બંધન. (સચિત્ર)	૧-૧૨-૦
ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા ! (સચિત્ર)	૧-૪-૦.
દુગાખાજ દુનિયા. (સચિત્ર)	૧-૮-૦
પિશાચિની કે પ્રેમદા ?	૧-૮-૦
સ્વર્ગમાં શયતાન	૧-૮-૦
સંસાર કે નરકાગાર ?	૧-૪-૦.
ખાગે શયતાન.	૨-૦-૦
મુરદેવી.	૨-૦-૦
ફલંદરની કટાર.	૨-૦-૦
સંતત શયતાન અથવા કામધિનાં કાળાં કામ.	૧-૧૨-૦.
રાક્ષસોની રતિકીડા અથવા પિશાચોની પાપલીલા.	૨-૦-૦
મધુર મધુરી. (સચિત્ર)	૧-૮-૦
કમનશીખ લીલા. (સાચિત્ર)	૧-૧૨-૦
ભકતાણી કે ભામટી ?	૧-૮-૦
સુંદર અને વિદ્વાનંદ (સચિત્ર)	૧-૪-૦.

૩૨ મળવાનું ઠેકાણું—મહાદેવ રામચંદ્ર જાગૃણે.

કમળાદેવી	૧—૮—૦
કાશ્મીર અને કેસરી	૧—૦—૦
તથ્ય તપસ્વિની ભાગ ૧—૨	૩—૦—૦
કાળરાત્રિનું ખુની ખંજર ભાગ ૧—૨	૩—૮—૦
રણધેલા રજપૂતો ભાગ. ૧—૨	૩—૦—૦
ખૂન કે જાદુ ?—ડિટેક્ટીવ વાર્તા	૧—૦—૦
ભવાનીનો ભોગ	૧—૪—૦
રતનકંઠ્ય અથવા દશલાખનો દલ્લો	૨—૦—૦
સંસાર સંગ્રામ	૨—૦—૦
મૃગલોચની	૧—૮—૦
મનોહારિણી માયા	૧—૮—૦
કલંકિત કાઉન્ટેસ	૨—૦—૦
કલંકિત કુમારિકા	૧—૧૨—૦
વસંત—વિજય	૧—૮—૦
કલ્યાણી	૨—૮—૦
અલ્લાઉદ્દીનનો ઉદય	૨—૦—૦
બેગમમહાલ	૧—૮—૦
પરાક્રમની પતાકા	૨—૦—૦
તારાસુંદરી	૨—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું.

મહાદેવ, રામચંદ્ર જાગૃણે, બુકસેલર તથા દરવાજા-અમદાવાદ.

